TANULMÁNYOK A PÁRT-DEMOKRÁCIÁRÓL

A pártdemokrácia fejlődésének történelmi tanulságai

Pártdemokrácia és szocialista demokrácia

A párt működése, a pártdemokrácia érvényesülése

KOSSUTH

Tanulmányok a pártdemokráciáról

IV. Kerü. Heti Bizt. Pártgazd. és Ügyk. Alosztály

Kossuth Könyvkiadó / 1986

ISBN 963 09 3047 1

© Andics Jenő, Bíró József, Boros Sándor, Domonkos László, Géczi János, Halay Tibor, Harsányi Iván, Huszár Tibor, Katona István, Kiss Artúr, Kovács Jenő, Lakatos Ernő, Látos István, Lipkovics Károly, Markó István, Molnár János, Paragi János, Samu Mihály, Schmidt Péter, Takács Györgyné, Takács István, 1986

(4299)

Előszó

MSZMP
IX. Kerületi Bizottsága
Nyilvánd. és Ügyk.
Alosztály

„A párt politikájának eredményes érvényesítése szükségessé teszi a szocialista építőmunka feladatainak helyes meghatározását, a különböző érdekek figyelembevételét, egyeztetését és szintetizálását. Egyúttal megköveteli a párt világnézetét megtestesítő elvi célok rendszeres összevetését a gyakorlat tapasztalataival és a lehetőségekkel, a tömegek megnyerését politikánk támogatásának, a párt tömegkapcsolatainak szüntelen erősítését. Ahhoz, hogy a párt helyesen és idejében ismerje fel a társadalomban megérett feladatokat, folyamatosan igényelnie kell a dolgozók, a szakemberek széles körének véleményét, javaslatait, kezdeményező gondolatait. Ez csak úgy lehetséges, ha a pártban erős a demokrácia, a tagság a politika alakításának és végrehajtásának tevékeny részesévé válik" – mondta Németh Károly, a párt főtitkárhelyettese a pártdemokrácia kérdéseiről 1985 őszén rendezett országos elméleti tanácskozáson.

A kötet szerzői – három fő témakör köré csoportosítva – áttekintik *a pártdemokrácia fejlődésének történelmi tanulságait; a pártdemokrácia és a szocialista demokrácia kapcsolatát; a párt működését, a pártdemokrácia érvényesülését.*

A közölt tanulmányok alapjául az elméleti tanácskozáson elhangzott előadások szolgáltak.

A kiadó

A pártdemokrácia fejlődésének történelmi tanulságai

KISS ARTÚR

Lenin a párton belüli demokráciáról

I

Vannak-e Leninnek a párton belüli demokráciáról szóló elvei, s azok mennyire koherensek, hogyan illeszthetők bele a pártról szóló elméletébe?

A kommunista világmozgalom és a szocializmus eddigi gyakorlata alapján kialakult és széleskörűen elterjedt egy olyan felfogás, hogy Lenin a harcos, ideológiai alapokon nyugvó, a koherens és szinte monolit egységen nyugvó rohamcsapatpárt elméletét fogalmazta meg, és a gyakorlatban a kommunista pártokban ez az ideál testesül meg. Egy ilyen típusú párt jellegétől viszont szinte természetesen különbözőnek látszik a pártdemokrácia. Ez a felfogás azért is terjedhetett el, mert Lenin pártelméletének magyarázatakor nagyon sokszor az élete utolsó éveiből való, az akkor megnyilvánuló pártfrakcióharcok gyakorlatával összefüggő írásait tekintették e kérdésben elmondott utolsó szavának. A szocialista forradalom utáni megnyilvánulásait és elsősorban az OK(b)P X. kongresszusának a frakciók tilalmáról szóló határozatát használták fel annak indokolására, hogy éppen ezt a feszes, katonás, fegyelmezett jelleget hangsúlyozzák.

Egy másik véglet képviselői, az eurokommunisták hasonlóképpen érvelnek. Szerintük Lenin pártja döntőrészt az illegalitás körülményei között ténykedett. Egy illegális párt konspiratív szervezetet, magas fokú fegyelmezettséget, harcosságot, félkatonai munkastílust követel. Ebből következően állítják azt, hogy egy demokratikus társadalom viszonyai között nem használhatók többé a lenini pártelvek, helyettük más szervezeti formákat és elveket, normákat kell alkalmazni.

Az effajta álláspontoknak van bizonyos racionális alapja. Lenin valóban a laza szervezeti elvekkel és gyakorlattal működő szociáldemokrata pártokkal való polémiában és harcban alkotta meg a maga pártelméletét és szervezte meg a bolsevik típusú pártot. A szociáldemokrácia pártgyakorlatát elutasítva hangsúlyozta azt, hogy a pártnak élenjáró és szervezett csapatnak kell lennie, és tag-

jaival szemben magas követelményeket kell támasztania. Míg a szociáldemokrata pártfelfogás azon nyugszik, hogy a pártnak elsősorban tömegeket kell tömörítenie, azaz minél több tagja van, annál több a választója, tehát a számosság a döntő, addig Lenin azt hangsúlyozza, hogy a párt és a párttagság minősége az alapvető. Lukács György erről úgy gondolkodott, hogy a párt a kommunistától teljes odaadást követel meg, azt, hogy teljes személyiségével vegyen részt a pártban, s teljes egészében rendelje alá magát a párt, a munkásosztály érdekének. Míg a szociáldemokrata pártok soraikban szervezetileg egyesítették a különböző politikai áramlatokat, s egyesíteni vagy egységben tartani próbálták az opportunista és a revizionista frakciókat a legszélsőségesebb baloldali szárnnyal, addig Lenin elutasította az elvi és szervezeti egybemosódottságot, és egy homogén, ideológiailag és politikailag „zárt" pártot kovácsolt ki. Ez a zártság – Lukács György szerint – azt fejezi ki, hogy a bolsevizmus szervezeti téren nem tűri a pluralizmust. A lenini pártelv ilyen értelemben kétségtelenül a párt és a párttag–párt-viszony minőségileg és gyökeresen új koncepcióját jelenti.*

Az is megfelel a valóságnak, hogy a bolsevik pártnak sokáig illegalitásban kellett működnie. A nagy októberi szocialista forradalmat követő polgárháború és intervenció pedig arra vezetett, hogy a pártéletben is szigorú katonai fegyelem érvényesült. Ez kétségtelenül negatívan hatott a pártélet gyakorlatára, s olykor háttérbe szorította a párton belüli demokráciát.

E tények elismerése mellett azonban azt is le kell szögeznünk – e pártjelleg és e kedvezőtlen feltételek ellenére –, hogy Lenin pártelméletében éppen az élcsapatjellegből következett a pártdemokrácia szükségessége. A párton belüli demokráciát nem tekintette a párt harcos jellegével ellentétesnek. Egyenesen az egyik legfőbb feltételét látta benne annak, hogy a párt be tudja tölteni a maga funkcióját.

A kommunista párt a kapitalizmus következetes és totális tagadását, az elviség, a stratégia és a taktika egységének megvalósítását vallja. Hogyha azonban a párt az elvi politikát a legmesszebbmenő rugalmassággal akarja párosítani, akkor ebből az következik, hogy a pártnak az ezt megvalósító tagjaival szemben rendkívül magas követelményeket kell támasztania.

Ha viszont a párt a helyes és sikeres működésének alapját biztó-

* A kommunista pártnak ezek a sajátosságai ma is érvényesek és aktuálisak. Nemritkán a párton belül is megmutatkoznak törekvések, hogy lemondjanak arról, hogy a párt elvi alapokon nyugvó ideológiai szervezet legyen. Ez történik például akkor, amikor nem törekszenek a párt marxi–lenini alapon nyugvó identitásának megőrzésére, vagy amikor lemondanak a párttaggal szembeni magas követelményekről.

sító kommunistáktól sokat követel, akkor a párt érdekében nekik rendkívül széles szabadságot kell biztosítania. Olyan jogokat kell adnia, amelyek nemhogy korlátoznák személyiségük fejlődését, hanem ellenkezőleg, keretül szolgálnak ahhoz, hogy tudásuk, képességeik, energiájuk, kezdeményezőkészségük teljes egészében kibontakozhasson. Éppen a pártdemokrácia révén válik lehetségessé, hogy a pártban valóban érvényesülhessenek a kommunisták magasabb minőségi tulajdonságai, hogy az egyes egyének értékei és energiája együttesen meghatványozzák az egész pártkollektíva tevékenységét. Ha a pártnak politikájában és taktikájában nagyfokú rugalmasságot kell tanúsítania, ha munkamódszereiben és szervezeti felépítésében nagyfokú hajlékonyságot kell megvalósítania, akkor a tagságnak és a párt szervezeteinek a legmesszebbmenő autonómiára van szüksége. Lehetővé kell tenni azt, hogy ők választhassák meg – az adott körülményeknek megfelelően – milyen eljárásokat és milyen formákat alkalmazzanak, amelyek teljességgel adekvát módon hatva a valóságra, azt ténylegesen átalakíthatják. Ebből ismét a legszélesebb körű pártdemokrácia szükségessége következik.

A pártdemokrácia ezért – Lenin felfogása szerint – nem a pártvezetés kegyes ajándéka, nem elvtelen engedmény a párttagságnak, de nem is az individuumok vagy az alapszervek valamiféle öncélú mozgását szolgáló intézményi rendezés, hanem a párt eredményes tevékenységének elengedhetetlen, alapvető követelménye. Ezért, és ilyen szellemben foglalkozik Lenin ezzel a kérdéssel, s ezért találhatunk nála rendkívül sok és mély értelmű gondolatot a pártdemokráciáról.

II

Lenin már a legmélyebb illegalitás időszakában is behatóan foglalkozott a párton belüli demokratikus élet kérdéseivel. A „Mi a teendő?" megírása idején – tehát az új típusú párt elvi és szervezeti megalapozásának időszakában – tárgyalja a legális körülmények között működő szociáldemokrata pártok és a cárizmus viszonyai között kialakuló marxista párt különbségét. A legalitást élvező pártok, közöttük a szociáldemokrácia, a „széles körű demokratikus elv" alapján működnek. Ez – írja Lenin – „a következő két elengedhetetlen feltételt foglalja magában: először, a teljes nyilvánosságot, másodszor, az összes funkciók választás útján való betöltését. Nyilvánosság nélkül nevetséges volna demokratizmusról beszélni; ezen pedig olyan nyilvánosságot értünk, amely nem szorítkozik csupán a szervezet tagjaira. . . . Senki sem fogja demokratikus-

nak nevezni azt a szervezetet, amelynek működését titokban tartják mindazok előtt, akik nem tagjai a szervezetnek." Lenin a továbbiakban így folytatja: „Nem jobb a helyzet a demokratizmus második ismérvével, a választhatósággal sem. Azokban az országokban, ahol politikai szabadság van, ez magától értetődik ... Mivel a politika egész színtere tárva-nyitva áll mindenki előtt ... az újságokból, a népgyűléseken mindenki megtudhatja, hogy ki ismeri el és ki nem ismeri el ezt a programot, ki támogatja és ki dolgozik ellene. Mindenki tudja, hogy ez és ez a politikus hogyan kezdte, milyen fejlődésen ment keresztül, hogyan viselkedett az élet nehéz perceiben, általában milyen tulajdonságokkal tűnik ki, és ezért természetes, hogy *minden* párttag a dolgok teljes ismeretében foglalhat állást, amikor egy ilyen politikusnak valamely pártfunkcióra való megválasztásáról kell döntenie."

A pártdemokrácia e két feltételének biztosítása következtében, Lenin szerint „a pártember politikai pályafutásának minden lépése (a szó szoros értelmében) általános ellenőrzés alatt áll, ami automatikusan működő mechanizmust teremt, s ez eredményezi azt, amit a biológiában a »legalkalmasabbak fennmaradásának« neveznek. A teljes nyilvánosság, a választhatóság és az általános ellenőrzés nyújtotta »természetes kiválasztás« biztosítja azt, hogy minden funkcionárius végül is a »megfelelő helyre« kerül, az erejének és képességeinek leginkább megfelelő munkát végzi, saját bőrén érzi hibáinak minden következményét és mindenki szeme láttára bebizonyíthatja, hogy fel tudja-e ismerni és el tudja-e kerülni hibáit."*

A legális pártok demokratizmusáról, a bennük levő demokratizmus feltételeiről szóló lenini elvek fényében nem ártana végiggondolni, hogy mennyire következetesen és hogyan érvényesül nálunk a pártdemokráciának ez a Lenin által hangsúlyozott két vonása: egyrészt a párt életének teljes nyilvánossága, másrészt az, hogy az összes funkciókat tényleges és a tagság szabad mérlegelése alapján megvalósított választás alapján töltsék be. Valóban realizálódik-e a gyakorlatban az a lenini norma, hogy a vezetők tulajdonságait jól ismerik, tudják, hogy honnan jöttek, milyen eredményeket értek el és milyen hibákat követtek el? A vezető pozíciók betöltésénél milyen módon és mértékben valósul meg az, hogy egy sajátos természetes kiválasztódás elvét érvényesítve a legalkalmasabbak kerüljenek a különböző pártfunkciókba?

Lenin e művében tárgyalja azt is, hogy vajon nélkülözi-e a demokratizmust az illegális párt gyakorlata. Kimutatja, hogy a demokratizmus sajátos módon még az illegális pártban is érvényesül,

* Lenin Összes Művei 6. köt. 126., 127–128. old.

és érvényesülnie is kell. Annak következtében, hogy az illegalitás feltételei között messzemenő konspirációra van szükség, s a párttagokat a legmegbízhatóbb emberek közül választják, továbbá, hogy a pártban a forradalom legodaadóbb híveit léptetik elő, növekszik a párt és vezetése iránti bizalom. Ezzel lehetővé válik, hogy minden párttag a maga akaratából, teljes odaadással és önkéntes fegyelemmel kövesse pártját. Ez pedig a párton belüli demokrácia egyik feltétele és egyben megnyilvánulása. A másik, hogy az illegális párton belül is érvényesül az igazán demokratikus ellenőrzés. Ezzel összefüggésben mondja Lenin: „... nagy hiba volna azt hinni, hogy a forradalmi szervezet tagjai nincsenek ellenőrzés alatt, mivel nem lehetséges az igazi »demokratikus« ellenőrzés. Arra persze nincs idejük, hogy a demokratizmus (a teljes kölcsönös bizalmat élvező elvtársak tömör magvának demokratizmusa) játékformáin gondolkozzanak, de *felelősségüket* igen erősen érzik, mert tapasztalatból tudják, hogy az igazi forradalmárok szervezete semmitől sem riad vissza, hogy megszabaduljon egy-egy semmirekellő tagjától. Azonkívül itt van még a mi eléggé fejlett, egész történelmi múltra visszatekintő orosz (és nemzetközi) forradalmi közösségünk közvéleménye, amely könyörtelen szigorral bünteti azt, aki a legcsekélyebb mértékben is kitér az elvtársi közösségből fakadó kötelezettségek teljesítése elől (márpedig a »demokratizmus« – az igazi, nem pedig a játékdemokratizmus – éppúgy hozzátartozik az elvtársi közösség fogalmához, mint a rész az egészhez!)."*

Az illegális párt demokratizmusáról szóló gondolatait részletezve Lenin először a „Levél egy elvtárshoz szervezeti feladatainkról" című írásában hangsúlyozta azt, hogy minden párttagnak, a párt tevékenységében valamiféleképp részt vevő embernek és szervezetnek joga az, hogy határozataival, javaslataival a helyi pártbizottsághoz, a Központi Laphoz és a Központi Bizottsághoz forduljon. Lenin a párttagok e jogainak érvényesítésével összefüggésben lényegesnek tartotta azt is, hogy leszögezze: a különböző pártfórumokhoz fordulóknak joga azt is megkövetelni, hogy állásfoglalásaikat és javaslataikat csonkítás, változtatás, azaz cenzúra és torzítás nélkül továbbítsák. Ennek jelentőségét abban látta, hogy ezáltal mód nyílik a párton belüli igen széles körű véleménycserére, a párt politikájának minden párttag, minden pártszervezet által történő befolyásolására. Ezért mondotta: „Ha ezt biztosítjuk, elérjük *valamennyi pártmunkás tanácskozásainak teljességét,* mégpedig olyan nehézkes és nem konspirálható intézmények nélkül is, mint a »vita«."** Az OSZDMP szervezeti szabályzata tervezetének 9. pontjában pedig a párttagoknak azt a jogát, hogy véleményüket adekvát

* Uo. 6. köt. 129–130. old.
** Uo. 7. köt. 11. old.

módon továbbítsák és kezeljék, így rögzítette: „Minden párttagnak és mindenkinek, akinek bármi köze van a párthoz, joga van követelni, hogy nyilatkozatát *eredeti formájában* továbbítsák a Központi Bizottságnak vagy a Központi Lapnak, vagy a pártkongresszusnak."*

Leninnek ezek a gondolatai ma is igen fontos útmutatásokat jelentenek. Nemegyszer megfigyelhető az a hibás gyakorlat, hogy a párttagok véleményeit, jelzéseit, javaslatait csak megszűrve, tompítva, csonkítva és kozmetikázva továbbítják a vezetés különböző szintjei számára. Ennek következtében az alulról jövő észrevételek – színüket, savukat-borsukat elveszítve – semmitmondó általános frázisokká lesznek, melyek csak arra alkalmasak, hogy félreorientálják a vezetést, s inadekvát döntésekre késztessék. Másrészt, ez a helyzet oda is vezethet, hogy lazul a párttagság és a pártvezetés kapcsolata, elvész az a lehetőség, hogy a párttagság beleszóljon saját pártja politikájának alakításába.

Lenin még az illegalitás feltételei mellett sem mondott le arról, hogy a párttagság, illetve a párt szervezetei különböző tanácskozásokon, vitákon, sajtófórumokon vitassák meg és demokratikusan döntsék el a pártpolitika és a pártmunka különböző kérdéseit. A „Levél egy elvtárshoz szervezeti feladatainkról" című írásában erről így írt: „Persze törekednünk kell arra is, hogy *személyes tanácskozásokat* szervezzünk minél több, a legkülönbözőbb területen dolgozó pártmunkás bevonásával . . ."**

Amikor pedig az OSZDMP II. kongresszusát követően kiéleződött az opportunista mensevik és a bolsevik irányvonal közötti küzdelem, akkor Lenin a párton belüli minél szélesebb körű nyilvánosság és vita mellett foglalt állást: „. . . határozottan kiadjuk a jelszót – írta ekkor Lenin –: *több világosságot,* tudjon a párt *mindenről,* legyen birtokában az *egész, feltétlenül az egész anyag,* amelynek alapján ítéletet alkothat mindennemű nézeteltérésről, a revizionizmushoz való visszatérésekről, a fegyelemsértésekről stb. Bízzunk jobban a pártmunkások egész tömegének önálló ítéletében: ők és csakis ők tudják majd megfékezni a szakadásra hajlamos kis csoportok túlbuzgóságát, lassú, észrevétlen, de annál szívósabb ráhatásukkal a pártfegyelem »jóindulatú« betartására nevelni ezeket a csoportokat . . . ne titkoljuk el a párt elől a szakadás egyre újabb és egyre élesebb okait, ne titkoljunk el semmi olyan körülményt és eseményt, amely ilyen oknak tekinthető. Sőt, nemcsak a párt elől, hanem lehetőleg a kívülálló közönség elől se titkoljuk el ezeket . . . A nagy nyilvánosság – ez a legbiztosabb és

* Uo. 7. köt. 242. old. (A kiemelés tőlem származik. – *K. A.*)
** Uo. 7. köt. 11. old.

egyetlen megbízható eszköz az elkerülhető szakadások elkerülésére, hogy a minimumra csökkentsük az olyan szakadásokból származó kárt, amelyek már elkerülhetetlenné váltak."*

A pártélet nyilvánosságához tartozónak tekintette Lenin a vélemények szabad cseréjét. Erről azt írta: „... adjunk helyet a pártlap és minden pártkiadvány hasábjain a szabad véleménynyilvánításnak ... Csak az ilyen nyilvános megvitatások egész sora után alakulhat ki nálunk egy valóban összehangolt vezető testület, csak ebben az esetben lesznek a munkások olyan helyzetben, hogy *szükségképpen* továbbra is megértenek bennünket, csak akkor támaszkodik majd valóban »vezérkarunk« olyan hadsereg *jóindulatú* és *tudatos* akaratára, amely követi a vezérkart és ugyanakkor irányítja is vezérkarát!"**

A szabad véleménynyilvánítást Lenin nemcsak a következetesen marxista, a pártvezetés mellett álló s feltétlenül annak vonalát végrehajtó erők számára kívánta biztosítani. Ugy vélte, módot kell nyújtani véleményeik kifejtésére azoknak a párttagoknak is, akik egyes, mégoly kardinális kérdésekben eltérnek a párt vonalától: „... ha lesz pártprogramunk és pártszervezetünk – írta 1903 novemberében, az OSZDMP II. kongresszusa után, melyen, mint ismeretes, a bolsevikok többségbe kerültek –, nemcsak vendégszeretően meg kell nyitnunk a párt lapjának hasábjait az eszmecsere számára, hanem bármilyen jelentéktelen nézeteltéréseik rendszeres kifejtésére is módot kell adnunk azoknak a csoportoknak, ... amelyek következetlenségből a revizionizmus néhány dogmáját védelmezik, és amelyek egy vagy más oknál fogva ragaszkodnak csoportjuk sajátszerűségéhez és egyéni vonásaihoz ... véleményünk szerint minden tőlünk telhetőt el kell követnünk ... annak érdekében, hogy biztosítsuk ezeknek a kis csoportoknak a véleménynyilvánítási szabadságát, hogy az egész párt számára lehetővé tegyük a nézeteltérések mélységének, illetve jelentéktelenségének felmérését, annak megállapítását, hogy voltaképpen hol, miben és *voltaképpen kinek a részéről* állapítható meg *következetlenség.*"***

1910-ben újra kitért a párton belüli eszmecserék, viták, bírálat kérdésére. Az 1908. decemberi pártkonferencia határozatainak értelmezéséről szólva így írt: „... e határozatok bírálata és az egyre bonyolultabbá váló gazdasági és politikai harc tapasztalatainak és tanulságainak megfelelő átdolgozása céljából szélesre kell tárni a pártsajtó kapuit, hogy a bírálat, az alkalmazás és a helyesbítés e munkájában ezentúl a párt *valamennyi* frakciójának, jobban mond-

* Uo. 8. köt. 91., 92. old.
** Uo. 8. köt. 93. old.
*** Uo. 8. köt. 90–91. old.

va valamennyi *áramlatának,* saját önrendelkezésének ügyét, saját irányvonalának tisztázására szolgáló ügyet kell látnia".*

Lenin ezekben a párton belül folyó szabad véleménycserékben, vitákban látta a módját annak, hogy – egyrészt – kifejezésre jusson a párttagság kollektív bölcsessége, felszínre kerüljön a közelítési módok, értékelések különbözősége, a kérdések eltérő aspektusokból való megválaszolása, hogy mindenki bevonásával felleljék az adott problémák megoldásának sokféle szempontot számba vevő és mérlegelő alternatíváit. Másrészt, a párton belüli nyílt párbeszédek és viták lehetővé teszik azt, hogy megnyilvánuljanak, és pártszerű formában, meggyőzés útján tisztázódjanak a nézeteltérések, téves felfogások, hibás áramlatok. Ezáltal ne külső fegyelmezéssel, hanem a belső eszmei harc útján megteremtett koherencia létrehozásával biztosítsák a párt eszmei és cselekvési egységét, őrizzék meg identitását. Ezért – a személyi kultusz korifeusaitól eltérően – semmiféle anomáliát nem látott a párton belüli eszmecserék során megjelenő nézeteltérésekben. Ezt írta: „az *árnyalatok* harca a pártban *elkerülhetetlen és szükséges* mindaddig, amíg a harc nem vezet anarchiához és szakadáshoz, amíg a harc olyan *keretek* között folyik, amelyeket valamennyi elvtárs és párttag közösen jóváhagyott".** Egy másik írásában pedig a következőket mondotta: „Aki békén a viták és a harc abbahagyását érti, az a régi kör felfogásához tér vissza: a pártban mindig lesznek viták és harcok, csupán pártszerű mederbe kell szorítani őket . . ."***

A pártélet nyilvánosságát, a párton belüli viszonyok kendőzetlen tárgyalását Lenin fontos eszköznek tekintette ahhoz, hogy kialakuljon a párt és a dolgozó tömegek közötti szoros kapcsolat.

„Ahhoz, hogy ne csak szavakban legyünk a tömegek pártja – írta még 1903-ban –, egyre nagyobb tömegeket kell bevonnunk a pártügyekbe, biztosítva szakadatlan felemelkedésüket a politikai közömbösségtől a tiltakozásig és a harcig, a tiltakozás általános szellemétől a szociáldemokrata nézetek tudatos elfogadásáig, e nézetek elfogadásától a mozgalom támogatásáig, a támogatástól a pártban való szervezett részvételig. Vajon elérhetjük-e ezt az eredményt, ha nem a legszélesebb nyilvánosság előtt tárgyaljuk azokat a kérdéseket, amelyeknek eldöntésétől függ az, hogy a tömegekre milyen befolyást gyakorolunk?"°

Lenin azzal is tisztában volt, hogy ha a pártban széles körű nyilvánosság van, és egyes politikai-taktikai álláspontok között viták vannak, kialakulhat egy olyan többség, amely mellett a kisebbség-

* Uo. 19. köt. 188–189. old.
** Uo. 8. köt. 323. old.
*** Uo. 9. köt. 8. old.
° Uo. 8. köt. 92. old.

be szoruló véleményt vallók hátrányos helyzetbe kerülnek. Annak érdekében, hogy a tévedés jogát biztosíthassák, és a kisebbségbe kerüléssel járó veszélyek elhárítására irányuló szándékok ne vezessenek a vélemények elhallgatásához, a párton belüli szükséges eszmecserék, tanácskozások vagy egyenesen a viták megszűnéséhez, elvtelen konformizmushoz, Lenin határozottan síkraszállt a kisebbség jogainak biztosítása mellett.

Az OSZDMP II. kongresszusa után, a többségi (bolsevik) frakció egyik vezetőjeként a következő kisebbségi garanciák mellett foglalt állást: „... a párt szervezeti szabályzatában biztosítani kell bármely kisebbség jogait, hogy az elégedetlenség, az ingerültség és a harc állandó és kiküszöbölhetetlen forrásait a botrány és a marakodás szokott nyárspolgári medréből a meggyőződésünkért vívott fegyelmezett és méltó harc még szokatlan csatornáiba vezessük. Ilyen feltétlen biztosítéknak tartjuk, ha a kisebbségnek lesz egy (vagy több) irodalmi csoportja, mely a kongresszusi képviselet jogával és teljes »nyelvszabadsággal« rendelkezik. A legszélesebb körű biztosítékokat kell nyújtanunk általában arra vonatkozólag, hogy a központi pártszervek tevékenységének bírálatával foglalkozó pártirodalom megjelenhessen. Biztosítanunk kell a bizottságoknak azt a jogát, hogy (a pártszállítmányok keretében) éppen azokat a pártkiadványokat kapják meg, amelyeket kívánnak."*

Lenin azzal is számolt, hogy esetenként éppen a kisebbségnek lehet igaza, s ezért nem lenne kívánatos az sem, hogyha egy többség egyszer s mindenkorra rögzítené helyzetét, és lehetetlenné tenné azt, hogy a kisebbség pártszerű keretek között és eszközökkel többséggé váljon. 1921 őszén szembefordult G. J. Zinovjevnek azzal a törekvésével, hogy a X. kongresszusnak a frakciózás tilalmáról szóló határozatát felhasználja arra, hogy egy, az általa helyeselt petrográdi pártvezetéssel szemben álló politikai csoportot megbélyegezzen és a pártvezetőségbe kerülését megakadályozza. Lenin akkor a következőket írta: „A többségnek az a jogos kívánsága, hogy többség legyen és felváltsa azt a csoportot, amelynek révén Ön »vezette« a másikat. Az emberek felnőttek, és kívánságuk már ezért is jogos. ... Körültekintően kell érvényesíteni az *ideológiai* vezetést, *teljes* mértékben megengedve az új többségnek, hogy többség legyen és *irányítson*."**

A pártdemokrácia elemi követelményének, a pártélet alapvető szabályának tekintette Lenin a párttagság *egyenjogúságát*, azt, hogy a párton belül senkinek sem lehet kiváltságos helyzete, előjoga, hogy mindenkire egyformán vonatkoznak a pártélet szabályai,

* Uo. 9. köt. 10. old.
** Uo. 53. köt. 240. old.

és minden párttag köteles érvényesíteni a párt elveit és politikáját: „... amilyen mértékben kialakul nálunk az *igazi* párt ... – írta 1904-ben –, az öntudatos munkásnak meg kell tanulnia ..., hogy a párttag kötelességeinek teljesítését ne csak az egyszerű tagoktól, hanem a »vezető emberektől« is *megkövetelje* ..."*

Lenin mindig hangsúlyozta azt is, hogy a párt gazdája nem a párt vezetősége, hanem a párttagság, s ez a tény – a többi között – abban is megnyilvánul, hogy a kommunistának joga van értékelni, és – ha szükséges – bírálni a párt bármely tagját, köztük akár legfelsőbb vezetőit is. Amikor az OSZDMP II. kongresszusa után egyes, korábban a pártvezetésben részt vett tekintélyes pártvezetők, mint például Martov, Akszelrod, Plehanov és mások múltbéli érdemeik alapján vezető posztokat követeltek, és elutasították a párttagság többségének jogos bírálatait, Lenin leszögezte: elengedhetetlen, hogy „a párt *mindig lássa* egyik-másik »vezetőjének« minden egyes, akár részleges »kudarcát« is. Egyetlen politikus sem futotta be pályáját úgy, hogy olykor kudarcot ne szenvedett volna, és ha komolyan beszélünk a tömegekre gyakorolt befolyásról, a tömegek »jóindulatának« megnyeréséről, akkor minden erőnkkel arra kell törekednünk, hogy ezeket a kudarcokat ne rejtegessék ..., hogy a nagy nyilvánosság ítélőszéke elé kerüljenek. ... Ezzel és csakis ezzel tesszük lehetővé a tekintélyes pártfunkcionáriusok egész tömegének (nem pedig véletlenül összeverődött körüknek vagy kis csoportjuknak), hogy megismerje vezetőit *és mindegyiket a megfelelő helyre állítsa.* Csakis a széles körű nyilvánosság terelhet a helyes útra minden merev, egyoldalú, szeszélyes elhajlást, csak ez változtatja a [frakciós – *K. A.*] »csoportocskák« olykor ostoba és nevetséges »kontrázásait« a párt önnevelésének hasznos és szükséges anyagává."**

A párt vezetésének kötelessége az – írta Lenin –, hogy figyelembe vegye a párttagság véleménynyilvánítását, és tárgyilagosan mérlegelve igazságtartalmát, megfelelő döntéseket hozzon. „Ha a központi szervek egyesek véleménye szerint valamilyen hibákat követnek el – írta ezzel összefüggésben Lenin –, akkor *valamennyi párttag* kötelessége, hogy ezekre a hibákra a párt *valamennyi tagja előtt* rámutasson, és *elsősorban maguknak a központi szerveknek a figyelmét* hívja fel rájuk. A Központi Bizottságnak és a Központi Lap szerkesztőségének pedig *kötelessége* – pártkötelessége – mindezeket *a figyelmeztetéseket a leggondosabban megvizsgálni,* akárkitől származzanak is."***

* Uo. 8. köt. 369. old.
** Uo. 8. köt. 93. old.
*** Uo. 8. köt. 30. old. (A kiemelések tőle származhatnak. *K. A.*)

Általános elvként mondotta ki azt is, hogy a párton belüli tárgyszerű kritika számbavétele nem függhet csupán a legfelsőbb pártvezetés szándékaitól és jóakaratától. A bírálat és a javítás az egész párt ügye: „... a párt *köteles* maga ügyelni arra, hogy tisztségviselői megtartsák a szervezeti szabályzatot, hogy az »ügyelés« nemcsak szóbeli feddést, hanem tényleges kijavítást is jelent. Nem méltó a politikailag szabad állampolgár címére az, aki nem tudja megkövetelni és *elérni,* hogy megbízottai teljesítsék a megbízókkal szemben fennálló kötelességeiket. Nem méltó a párt tagjának címére az, aki nem tudja megkövetelni és *kivívni,* hogy megbízottai teljesítsék a megbízókkal szemben fennálló pártkötelességeiket."*

A párttagság demokratikus joga nemcsak az, hogy vezetőit kontrollálja és befolyásolja, hanem az is, hogy többségi határozataival, melyeket a párt szervezeti szabályzata szerint megtartott demokratikus párttanácskozásokon (taggyűléseken, pártbizottsági üléseken, pártértekezleteken, illetve a pártkongresszusokon) elfogad, meghatározza a párt politikájának fő irányait, döntsön a taktikai és szervezeti kérdésekben, és megválassza a határozatait képviselő és realizáló vezetőket, irányító testületeket.

Ezért és ezt az elvet érvényesítve lépett fel Lenin például az OSZDMP II. kongresszusa után a többségi álláspontot elutasító mensevik politikusok ellen: „... a pártkongresszus többsége – írta Lenin –, miután győzött, befolyását azzal szilárdította meg, hogy a párt vezetőségében is biztosította a többséget a maga számára, megteremtette a szervezeti bázist ahhoz, hogy a szervezeti szabályzat segítségével harcoljon az ellen, amit ez a többség ingatagságnak, állhatatlanságnak és elmosódottságnak tekintett".** Azokkal szemben, akik e kongresszus határozatait kulisszák mögötti manipulációkkal, a kongresszus illetéktelenségére, a többség jogtalanságára való hivatkozással akarták megmásítani, Lenin újra és újra hangsúlyozta: a párttanácskozás a párt legfelsőbb szerve, és az ott győztes többség jogosan lép fel akkor, amikor a párt egészének kongresszusán többséget szerzett állásfoglalás érvényesítéséért száll síkra. „... volt a világon olyan pártkongresszus, ... egyáltalán elképzelhető olyan pártkongresszus, amelyen a többség nem szilárdítaná meg kiharcolt befolyását: 1) azzal, hogy a többség képviselőit választja be a központi szervekbe; 2) azzal, hogy hatalmat biztosít számára az ingatagság, állhatatlanság és elmosódottság ellensúlyozására"?***

Amikor pedig a mensevik erők nyomására a legfelsőbb pártveze-

* Uo. 9. köt. 283. old.
** Uo. 8. köt. 299. old.
*** Uo. 8. köt. 300. old.

tés megingott, és ezek az erők újra irányítókká váltak, Lenin a párttagsághoz fellebbezett. Javasolta, hogy a viták elvszerű eldöntése érdekében üljön össze az új, rendkívüli pártkongresszus, amely kifejezi majd a párt véleményét a vitás kérdésekről, s dönt a személyi kérdésekben is.

A pártdemokrácián Lenin nem egy korlátlan szabadságot, teljesen felelősség nélküli magatartást értett. „. . .a párt mint az osztály élcsapata a lehető *legszervezettebb* valami legyen . . .” – hangoztatta. Ezért követelte, hogy „a párt csak olyan elemeket vegyen fel soraiba, akik a *szervezettségnek legalább a minimumát elismerik*”.*

Egy másik írásában leszögezte: „. . . a jogoktól függetlenül is minden párttag felelős a pártért és *a párt felelős minden tagjáért*”.**

A legnagyobb fokú mozgás- és kezdeményezési szabadság biztosítása mellett Lenin azt is leszögezte, hogy mind a személyek, mind a szervezetek autonómiájának határait „nem magának a csoportnak, hanem annak az egésznek kell megszabnia, amelynek része ez a csoport. . . . Tehát az autonómia határait vagy a kongresszus, vagy a kongresszus által létesített legfelső fórum szabja meg.”***

Lenin számtalanszor hangsúlyozta, hogy a párton belül alapvető szabályként kell érvényesíteni azt a demokratikus elvet, hogy a többség dönt, a kisebbségnek pedig tiszteletben kell tartania ezt a határozatot, s azt – még különvéleményének fenntartása mellett és esetén is – feltétlenül végre kell hajtania. Lenin idézi Karl Kautskyt, aki a pártszervezet és a pártvezetés jogait a következőképpen magyarázta: „A demokrácia semmiképpen sem hatalomnélküliség . . . a demokrácia nem anarchia, hanem a tömeg uralma megbízottjai felett, ellentétben a hatalom egyéb formáival, amelyeknél a nép állítólagos szolgái a valóságban a nép urai. . . . Ha egyáltalán van valamilyen demokratikus elv, akkor ez az, hogy a többségnek nagyobb súlya legyen, mint a kisebbségnek, nem pedig megfordítva.”° Ennek az elvnek – mind az egyes egyének, mind az egyes vezetői csoportosulások, illetve egyenesen frakciók, vagy egyes alapszervezetek részéről – a megsértését Lenin a sikeres párttevékenység akadályozójának tekintette.

Ahhoz, hogy egy párt szervezett erőként tevékenykedhessen – írta Lenin –, elengedhetetlen az, hogy a párttagok és a pártot alkotó szervezetek egyetértsenek a pártprogram és a taktika kérdéseiben. Ez azonban a párt eredményes működésének szükséges, de még nem elégséges feltétele. A párt egységes fellépéséhez a pártmunka szervezetté tételére, és ezen belül centralizálásra, szervezeti egység-

* Uo. 8. köt. 236. old.
** Uo. 7. köt. 275. old.
*** Uo. 8. köt. 342. old.
° Uo. 8. köt. 374., 375. old.

re is szükség van, ez pedig – hangoztatta – elképzelhetetlen „... anélkül, hogy a kisebbség a többségnek, a rész az egésznek alárendelné magát".*

„Anélkül, hogy a kisebbség ne vesse alá magát a többségnek ... – hangoztatja ismételten –, nem lehetséges olyan párt, mely valamelyest is méltó a munkáspárt névre ..."**

A párttagok különvéleményhez való joga, akár a többség álláspontjától való eltérést, akár a vezető testületek személyi összetételével való elégedetlenséget fejez ki – írja –, „semmiképpen sem vezethet illojális lépésekhez".*** Ugyanez vonatkozik a párton belüli vitaszabadságra, az egyes álláspontok közötti vitára és eszmei-politikai küzdelemre. „... a normális harc, az eszmei harc, a bizonyos határok között folyó harc megengedhető, de nem engedhető meg a bojkott, a Központi Bizottság irányításával végzendő munka megtagadása ..."° – szögezi le az OSZDMP II. kongresszusát követően, amikor a párttanácskozáson kisebbségbe került mensevikek a pártfegyelmet súlyosan megsértve frakcióharcba kezdtek, aminek egyik formája az esedékes feladatok végrehajtásának szabotálása volt. „Megtagadni a központi szervek vezetésének való engedelmeskedést – írja egy másik helyen – annyi, mint megtagadni a párthoz való tartozást, mint szétrombolni a pártot; ez nem a meggyőzésre, hanem a *szétzúzásra* irányuló eljárás."°°

Amint a fentiekből kitűnik, Lenin még az illegalitás körülményei között is széles és jelentős kereteket és fontos szerepet biztosított a párton belüli demokratikus életnek. Már ebben az időben kialakultak a lenini típusú párt belső demokráciájának főbb jellemzői: a párttagok egyenjogúsága és széles körű jogai, közöttük a véleménynyilvánítás, a különvélemény és a bírálat joga, a pártvezetés ügyeibe való beleszólás, a vezetés választásának és a vezetővé választás joga stb.; a párttagok választottjainak az a kötelessége, hogy megbízóik véleményeit számba vegyék, és azt a pártélet minden területén és a vezetés minden szintjén képviseljék; a pártélet széles körű nyilvánossága és a pártközvélemény figyelembevétele; a vita és a kritika szabadsága; a többség véleményének tiszteletben tartása és határozatainak végrehajtása; a kisebbség jogainak biztosítása; a kollektív vezetés elve, amely a párttagok és a vezetők, illetve a vezető testületek kollegiális, elvtársi együttműködésében jutott kifejezésre; a vezetés és a tagság kölcsönös alárendeltsége, beszámolási kötelezettsége. Ezekkel a demokratikus jogokkal, intézményi mű-

* Uo. 8. köt. 362. old.
** Uo. 9. köt. 7. old.
*** Uo. 8. köt. 30. old.
° Uo. 8. köt. 117. old.
°° Uo. 8. köt. 340. old.

ködési szabályokkal és lehetőségekkel a párt közemberei és irányítói a párt, a nép ügye iránti felelősségtől áthatva éltek, beleértve azt is, hogy a jogokkal együttesen megjelenő kötelességeket is önkéntesen és fegyelmezetten teljesítették.

Hogyha már az üldözött kommunista párt életében biztosítani lehetett a demokratikus pártélet ilyen sokféle formáját, mennyivel inkább lehetséges – és szükséges is –, hogy a legális körülmények között működő s még inkább a hatalmon levő kommunista pártok ne csak hogy érvényesítsék és realizálják a gyakorlatban ezeket a demokratikus elveket, normákat, működési módokat (amik ma rendszerint csak részlegesen, illetve nagyon sokszor csak formálisan valósulnak meg), hanem a kedvező feltételekkel élve még gazdagítsák is, szélesítsék, mélyítsék el, tökéletesítsék a pártdemokráciát!

III

Nemegyszer találkozhatunk olyan véleményekkel, hogy a nagy októberi szocialista forradalmat megelőző időszak frakciózavarai objektíve kikényszerítették a parton belüli demokráciát, utána viszont már nem volt ilyen demokratikus élet a párton belül.

Ennek az állításnak teljességgel ellentmondanak a valóságos tények. Először is ismeretes, hogy a forradalmat követő időszakban rendkívül széles körben bontakozott ki egész szovjetországban a közvetlen demokrácia. A társadalmi élet minden területén, így a párton belül is különböző, sokszínű és jelentős viták zajlottak le. Ennek során – ahogy Lenin mondotta – a gyülekezési demokrácia érvényesült. A pártonkívüliek és a párttagok elvtársi légkörben, a legmesszebbmenő kötetlenséggel tűzték napirendre, vitatták meg és döntötték el a társadalmi élet lényeges kérdéseit. A párt sem maradt kívül ezen a folyamaton, s ebben az időben rendkívül demokratikus belső életet élt.

A külföldi imperialista hatalmak intervenciója és a polgárháború kitörése természetesen változást hozott e téren. A kommunisták jelentős része a frontra került, sokan közülük elestek. Másik részük az élelmiszer-beszerző osztagokban tevékenykedett. Mindezek következtében demokratikus tradícióik részlegesen háttérbe szorultak. (Csak részlegesen, miután ez idő tájt is rendkívül élénk a belső pártélet, jelentős viták folynak, az egyes döntéseknél messzemenően érvényesül a párton belüli áramlatok befolyása stb.) Ennek ellenére kétségtelen tény az, hogy az intervenció, a hadikommunizmus időszaka gátlólag hatott a pártdemokrácia kibontakozására.

Ezért Lenin, aki ezt a helyzetet sohasem tekintette normálisnak és véglegesen rögzítendőnek, 1920-ban, amint a szovjethatalom

közvetlen veszélyeztetettsége háttérbe szorult, s az ország élete valamennyire megkönnyebbült, kiadja a „munkásdemokrácia" megvalósításának jelszavát. Ez többi között magában foglalta annak az elvnek a helyreállítását, miszerint minden pártfunkciót választás útján kell betölteni, ami egyben a *vezetésbe* való kooptálások csökkentését, majd fokozatos felszámolását is jelentette. A „munkásdemokrácia" jelszava a párttagság aktivitásának a fejlesztését tűzte ki. Ezt a párton belüli viták kiszélesítésével, az ehhez kiadandó különböző vitairatok, gyűjtemények, belső tájékoztatók megjelentetésével kívánták előmozdítani. Törekedtek a párton belüli egyenlőség, a párttagság és a funkcionáriusok egyenlőségének visszaállítására, a párton belüli bírálat fejlesztésére, a Központi Bizottság kollektív vezető testületi jellegének erősítésére. A pártvezetés minden szintjét a párt alsóbb szervei és szervezetei ellenőrzése alá helyezték, és igyekeztek biztosítani azt, hogy az irányító szervek a párttagság, a pártszervezetek együttesének megbízottjaként tevékenykedjenek.

Természetesen ez időben is vitathatatlan elv maradt az, hogy a hatalmon levő kommunista pártban biztosítani kell a demokratikus centralizmus elvének az érvényesülését. Ez nemcsak azt jelenti, hogy a párt demokratikus, a többség akaratát érvényesítő szervezet, hanem azt is, hogy ugyanakkor benne a centralizmus is érvényesül, és érvényesülnie kell.

Lenin látta, hogy az objektív helyzet, a kommunista pártnak az uralkodó osztály pártjaként való működése nemcsak rendkívül fontossá teszi a pártot, hanem jelentős veszélyekkel is jár. Ezért egyre erőteljesebben foglalkoztatja az a gondolat, hogy miként lehet biztosítani azt, hogy a kommunista párt – nemcsak a politikai döntéshozatal vezető ereje, hanem egyben az adminisztratív hatalomra óriási befolyással bíró uralkodó párt is – ne bürokratizálódjon el. Hogyan valósítható meg az, hogy a pártvezetés különböző szintjei ne jussanak túlzott hatalomhoz, ne emelkedjenek a párt fölé, illetve hogy ne szakadjanak el a párttagok egyszerű tömegétől, az alsóbb szervektől? Miként érhető el az, hogy az uralkodó párt optimális döntéseket hozzon? Miként lehet megvalósítani egyrészt a pártvezetés, másrészt a párt egésze tevékenységének a pártszerű ellenőrzését? Hogyan lehet megbirkózni a hibák elkövetése után a hibák kijavításának a nehézségeivel?

Lenin úgy látta, hogy mindezeknek a problémáknak megoldásában jelentős szerepet játszhat és játszik a pártdemokrácia. Ezért nem elégedett meg azzal, hogy a „munkásdemokrácia" megvalósításának jelszavával helyreállítsák – valamivel kiszélesítve, illetve hatékonyabb formákban – az illegális pártéletben érvényesített demokratikus elveket és szabályokat, illetve a polgárháború előtti

„gyülekezési demokrácia" időszakbeli gyakorlatot. Újabb és újabb intézkedésekkel igyekezett fellelni a fenti problémák optimális megoldását.

1920–1921-ben, Lenin kezdeményezésére és javaslatait figyelembe véve az OK(b)P KB, illetve a pártkongresszusok ez időbeni határozatai kimondják, hogy a pártvezetés és a párttagság normális viszonyának biztosítása érdekében fokozni kell a párttagságnak a megbízottai feletti kontrollját. Ennek céljából ki kell bontakoztatni a vezetés tevékenységének tárgyszerű értékelését, a fogyatékosságok, a mulasztások, a hibák és visszaélések kíméletlen bírálatát: „... semmit sem lehet elérni és nem lehet megtudni, ki miért felel ... – mondja Lenin a Szovjet Köztársaság helyzetéről szóló 1922. március 8-i beszédében. – Senki sem ellenőrzi, hogyan hajtják végre gyakorlatilag a rendeleteket, amelyekből jóval több van a kelleténél ... Végrehajtják-e nálunk a felelős kommunista funkcionáriusok rendelkezéseit? Meg tudják-e a felelős funkcionáriusok szervezni ezt az ügyet? Nem, nem ez a helyzet ... Nem új rendeletek, nem új intézmények, nem új harci eljárások kellenek nekünk. *Nekünk az emberek alkalmasságának ellenőrzése, a tényleges végrehajtás ellenőrzése kell ... Ellenőrizni az embereket és ellenőrizni a tényleges végrehajtást* – ez és újra ez, csakis ez most a munkánknak, egész politikánknak lényege."* Ha megnézzük Leninnek élete utolsó éveiben írt munkáit, felszólalásait, a hangsúly azon van, hogy elemezni kell a szovjet építés során szerzett tapasztalatokat, és elsősorban a gyakorlatból kell kiindulni. Mennyiben erősítette meg a gyakorlat azt, amit elgondoltunk, milyen mértékben és hogyan, milyen eredményekkel hajthatók végre a gyakorlatban saját döntéseink? A párt és vezetése tevékenységének állandó kritikai felülvizsgálata az egyik alapvető eszköz, ami megóvhat attól, hogy hibákat követhessünk el. A kritikai elemzésnek pedig nemcsak arra kell vonatkoznia, hogy milyen lépések mivel *járhatnak,* hanem arra is, hogy megvalósulhat-e az, amit terveztünk, és úgy realizálódott-e az, ahogyan elhatároztuk. Ez a retrospektív elemzés az, ami a mi gyakorlatunkban nagyon sokszor hiányzik, s amit ugyancsak kívánatos lenne Lenintől megtanulni és megvalósítani.

A pártvezetés és a párttagság közötti egészséges kapcsolat érdekében – Lenin szerint – a pártvezetés tevékenységét feltétlenül a legszélesebb körű nyilvánosság elé kell bocsátani. Ennek érdekében még olyan intézkedéseket is kezdeményezett, hogy a felsőbb vezető szervek – bizalmas kérdéseket nem tárgyaló – ülésein rendszeresen vegyenek részt az alsóbb szervek képviselői, sőt az egyszerű párttagok is. A felsőbb szervek vezetőinek előírták, hogy az al-

* Uo. 45. köt. 13., 14. old.

sóbb szervek, illetve a lakosság számára rendszeresen – eleinte havonként – beszámolókat kell tartaniok a munkájukról. Tehát nemcsak ők irányítják és kontrollálják az alsóbb szervezeteket, de őket is ellenőrzik, és elvtársi kritikával befolyásolják tevékenységüket.

A párttagság tömegei, illetve a párton belüli alsóbb szervezetek nem mindig képesek tárgyszerűen, hozzáértéssel és rendszeresen ellenőrizni a pártvezetés munkáját. Ezért volt nagyon fontos Leninnek az a gondolata, hogy fel kell állítani a párt Ellenőrző Bizottságát. Ennek státusa – szerinte – meg kell hogy egyezzen a Központi Bizottságéval, olyan legfelsőbb szerv ez is, amelyet szintén a kongresszus választ. Már 1920 őszén az Ellenőrző Bizottság tevékenységének megindoklásakor a következőket mondotta: „Ádáz polgárháború körülményei közt élünk, amikor, általánosságban szólva, még az átfogó bírálat stb. szabadsága sem lehetséges. Nem jutunk hozzá, meg kell feszítenünk minden erőnket, hogy befejezzük a háborút.... A jelen körülmények között nem biztosíthatunk sokat; és nyíltan megmondjuk, hogy e kérdés gyakorlati rendezését illetően nem lehet a Központi Bizottságban reménykedni, mert el van halmozva, túl van halmozva munkával... Nem tudok elképzelni reálisabb biztosítékot ennek az ügynek a végrehajtására, mint ennek a bizottságnak, elvtársak olyan csoportjának megalakítását, amely teljes egészében erre az ügyre összpontosíthatná erejét, és amely bizonyos lehet abban, hogy teljesen önálló lesz, olyan dologgal foglalkozva, melyet sem a Központi Bizottság bármely tagja, sem a Szervező Iroda, sem a Politikai Iroda nem képes megoldani."* Ezért mondotta ki 1920 szeptemberében az általa fogalmazott határozati javaslat: „... le kell szögezni, hogy szükséges a KB mellett ellenőrző bizottság megalakítása, melynek olyan elvtársakból kell állnia, akiknek a pártmunkában a legnagyobb gyakorlatuk van, a legtapasztaltabbak, a legelfogulatlanabbak és képesek szigorúan végrehajtani a pártellenőrzést. Az ellenőrző bizottságnak, melyet a pártkongresszus választ, legyen joga átvenni és megvizsgálni mindennemű panaszt, a KB-val egyetértésben, szükség esetén a KB-val közös, együttes üléseket tartva, vagy a kérdést a pártkongresszushoz áttéve."** 1920 októberében írta Lenin azt, hogy az Ellenőrző Bizottság munkáját úgy kell megszervezni, hogy „az valóban a párt- és proletár-lelkiismeret igazi szervévé váljék".***

A párt Ellenőrző Bizottságának – a vezető testületek munkájára vonatkozó különböző bejelentések és panaszok szakszerű kivizsgálása mellett – Lenin a kádermunkával kapcsolatos feladatokat is

* Uo. 41. köt. 276. old.
** Uo. 41. köt. 279. old.
*** Uo. 41. köt. 372. old.

szánt. Az OK(b)P KB Politikai Irodájának határozattervezetében erről így írt: „Az Ellenőrző Bizottságnak különös feladatként ajánlani kell, hogy figyelmesen, egyénileg, sőt kifejezetten afféle gyógykezelést alkalmazva foglalkozzék az úgynevezett ellenzék képviselőivel, akik lelki válságot éltek át a szovjet- vagy pártkarrierjükben elszenvedett balsikerek következtében. Igyekezni kell megnyugtatni őket, elvtársi módon megmagyarázni nekik a dolgot, keresni nekik (anélkül, hogy ennek utasítgatás jellege legyen) pszichológiai sajátosságaiknak megfelelő munkát, ebben a pontban tanácsokat és utasításokat kell adni a Központi Bizottság Szervező Irodájának."*

Amikor Lenin egy ilyen, a KB-val egyenlő státussal bíró, de munkájának ellenőrzésére hivatott testület működését javasolta, akkor ezzel biztosítani kívánta azt, hogy a pártban legyen a párt közvéleményének a bizalmából, annak a véleményét és intencióit képviselő olyan szervezet, amely *egy adott vonatkozásban* (a pártvezetőmunka ellenőrzésében) a nagy jogosítványokkal (hatalommal) bíró vezető szervek *felett* áll. E szervezetnek nemcsak az effektív kontrolláló tevékenysége, hanem már a puszta létezése (és ennek tudata) alkalmas lehet arra, hogy a vezető szervek (melyeknek adott esetben tevékenységükről *a két kongresszus között is* ennek a felügyeletükkel és azt folyamatosan ellátni képes megbízott szervnek be kell számolniok, és ily módon *munkásságukért a párttanácskozásokon kívül is* intézményesített módon felelősséggel tartoznak) megfontoltabban és körültekintőbben döntsenek. Ez pedig rendkívül lényeges dolog volt! A személyi kultuszos politika a hibákat vétő vezetés eszközeként használja a párt ellenőrző bizottságait a párttagsággal szemben, ezzel segít kordában tartani, fegyelmezni a párt tömegeit. Lenin viszont – éppen ellenkezőleg! – az Ellenőrző Bizottságot *a tagság szerveként, a pártvezetés ellenőrzésére és alárendelésének biztosítása céljából* működteti.

Annak elérésére, hogy a párt sokoldalú és alapos képet nyerjen a valóságról, és azzal adekvát döntéseket hozzon, Lenin elengedhetetlennek tekintette azt, hogy biztosítsák a párton belül a legszélesebb körű eszmecserét és vitát. Ennek érdekében már 1920 szeptemberében, „A pártépítés soronlévő feladatairól" szóló javaslatában (amely KB-határozattá emelkedett) a következőket írta: „... (1) feltétlenül kötelezők a párttagok gyakoribb és szélesebb körű gyűlései egyéb olyan intézkedésekkel együtt, melyek a párttagok öntevékenységének fejlesztésére irányulnak;

(2) létre kell hozni olyan irodalmi orgánumokat, amelyek képe-

* Uo. 41. köt. 372. old.

sek a párt hibáinak rendszeresebb és átfogóbb bírálatára és általában a párton belüli bírálatra (vitairatokat stb.)..."*

A párt X. kongresszusán, a frakciók elleni küzdelem tetőfokán a pártegységről szóló javaslatában újra leszögezte: „... speciális kiadványokban, gyűjteményekben valamennyi felmerült kérdéssel kapcsolatban lehet és kell is helyet biztosítani a párttagok közti részletekbe menő eszmecsere számára".**

A vitára kerülő kérdésekben Lenin nem ismert „tabu"-témákat. Úgy vélte, hogy mindazokban a kérdésekben eszmét kell cserélni, közös álláspont kialakítására kell törekedni, amelyek a párttagságot foglalkoztatják. Ezért – *három esztendővel* az OK(b)P programjának elfogadása után – magától értetődő természetességgel mondotta: „A program szerzője a kongresszus, és ezért a kongresszusnak kell a programot értelmeznie... az elméleti vitákat ezzel nem fojtjuk el. Lehet javaslatokat tenni a program módosítására, e tekintetben nincs semmiféle tilalom. Mi a programot nem tartjuk annyira kitűnőnek, hogy ne lenne rajta változtatni való, de most nincsenek formális javaslatok..."***

Különös fontosságot tulajdonított annak, hogy a különböző vezető testületek összetétele már eleve lehetővé tegye a különböző kérdések eltérő közelítését és körültekintő, elmélyült megválaszolását. Ezért már 1903-ban arról írt, hogy a párt vezető szerveibe nem egy szűk körnek kell beemelnie a magához hasonló, őt kiszolgáló embereket, hanem *az egész párt soraiból,* a pártközvélemény figyelembevételével kell megválasztani az egész párt által elismert és a tagság tömegeiben bizalmat élvező kommunistákat: „... központunknak sok jogot fogunk adni – mondotta –, de sokat is fogunk tőle kívánni... És éppen ezért szükséges, hogy az *egész párt* rendszeres, fokozatos és kitartó munkával *neveljen* magának megfelelő embereket a központ számára, hogy e magas poszt minden jelöltjének *egész tevékenységét* úgy ismerje, mint a tenyerét..."°

Ennek az elképzelésnek következetes érvényesítése során Lenin még attól sem riadt vissza, hogy a párt irányító testületeibe olyan embereket is beválasszanak, akik egyik-másik kérdésben téves álláspontot képviselnek. Az OK(b)P Moszkvai Pártbizottságának megválasztásakor – 1920 őszén – összeütköztek a különböző frakciók, köztük a Leninnel egyet nem értő csoportok is. Lenin ekkor azt mondotta: „A listákon szereplő elvtársak többségét nem ismerem, de... úgy gondolom, önöket kétségtelenül az a cél fogja vezérelni,

* Uo. 41. köt. 279. old.
** Uo. 43. köt. 93. old.
*** Uo. 43. köt. 94., 95. old.
° Uo. 8. köt. 92. old.

hogy az önök által személyesen ismert elvtársak kiválogatásával olyan csoportot alakítsanak, amely képes az egyetértésben folytatott munkára, amelyben *minden némiképp egészséges, akár kialakult, akár kialakulatlan, vagy még bizonyos tekintetben határozatlan pártáramlat kifejezésre jut,* de a lényeg az, hogy ez egészében véve olyan csoport legyen, amely a gyakorlati politikát irányítja; nem olyan csoport, amely arányosan képviseli ennek a gyűlésnek az árnyalatait, hanem olyan, amely harcos munkát végez ... A döntő szempont ezért az legyen, hogy ... inkább válasszanak olyan csoportot, amelynél megvan az egyetértő munka záloga, és a végrehajtó szerv választásánál ne az arányosság elve legyen a döntő, amelyet sohasem szoktak alkalmazni és amelynek alkalmazása most is aligha volna helyénvaló."*

1920–1921-ben hasonlóképpen foglalt állást a szakszervezeti vita időszakában is, amikor a kongresszusi vezetőség- (KB-tag-) választásokon követendő eljárásról a következőket mondotta: „Ha a KB-ban megerősítjük a szakszervezetek képviseletét, hasznos lesz, ha a testületi vezetésnek a demokratizmus nevében küzdő és tévelygő szélsőséges képviselői mellett ott lesznek ennek az egyben-másban talán téves álláspontot képviselő, de legalább eredeti és határozott színezetű áramlatnak a képviselői is. Legyenek képviselve a KB-ban ezek is, azok is – és hadd legyen blokk. Úgy állítsuk össze a KB-t, hogy a blokk révén egész éven át meglegyen az együttműködés talaja, s ne csak arra a hétre, amíg a pártkongresszus tart. Mi állandóan visszautasítottuk a területi képviselet elvét, mert ez kaput nyitna a területi komaságnak. *Amikor erősebben össze kell forrnunk a szakszervezetekkel, a szakszervezetek minden árnyalatát figyelemmel kell kísérni, kapcsolatban kell lenni velük, s akkor a KB-t feltétlenül úgy kell összeállítanunk, hogy összeköttetésünk legyen a szakszervezetek nagy tömegeivel... úgy kell megszerveznünk a KB-t, hogy ne csak a 600 000 párttag, hanem a 3 000 000 szakszervezeti tag árnyalatait is ismerje, hogy bármely pillanatban valamennyit egy emberként vezethesse...* Alapvető, politikai érdekünk ez, enélkül nem lesz diktatúra a proletárdiktatúra. Ha blokk, hát legyen blokk! Nem kell megijedni tőle, hanem üdvözölnünk kell és tartósabban, szélesebb keretek között kell megvalósítanunk a központi pártintézményeikben!"**

A párton belül levő különböző rétegek és áramlatok számbavételével választott pártvezető testületek tagjai számára Lenin igen nagyfokú véleménynyilvánítási és döntésbeni részvételi lehetősége-

* Uo. 42. köt. 37. old. (A kiemelés tőlem származik. – *K. A.*)

** Uo. 40. köt. 262. old. (A kiemelés tőlem származik. – *K. A.*)

ket biztosított. „A Központi Bizottságnak természetesen joga van arra, hogy szótöbbséggel határozatot hozzon – írta még 1904-ben –, de nem hozhat törvényes határozatot, ha nem biztosítja mindegyik tagja számára azt a lehetőséget, hogy résztvegyen a tanácskozásban, s szükség esetén külön véleményt jelentsen be."*

A KB-tagok egyenjogúságát és állásfoglalásaik komolyan vételét szolgálta az a rendszabály, amiről Lenin így írt: „... minden szervezési kérdés politikai jelentőségű, és nálunk az a gyakorlat honosodott meg, hogy ha a Központi Bizottságnak akár csak egy tagja is kívánja, bármely kérdést, ilyen vagy amolyan meggondolásból, politikai kérdésként vizsgálunk meg".**

Annak érdekében, hogy a Központi Bizottság tagjai szuverén módon döntsenek, Lenin szükségesnek tartotta annak leszögezését, hogy teljességgel jogos, ha pártszervezetük véleményét képviselik (még ha objektíve téves nézetet vallanak is), és ennek során akár a legfelsőbb pártvezetés álláspontja ellen szavaznak. 1918-ban, a breszti béke körül folyó vitában Lenin ezért jelentette ki azt, hogy a „baloldali kommunisták" állásfoglalása nem kifogásolható, hiszen küldő szervezeteik határozatait fejezték ki. Elutasította viszont azt a lépésüket, hogy a breszti béke megkötése miatti tiltakozásuk jeleként kiléptek a Központi Bizottságból. Lenin leszögezte, hogy joguk van a különvéleményhez, de: „A kongresszus azt tartja, hogy a párt mai helyzetében a Központi Bizottságba való belépés megtagadása kiváltképpen nem kívánatos, mert ennek megtagadása, ami általában elvileg megengedhetetlen azok számára, akik meg akarják őrizni a párt egységét, most kétszeresen fenyegetné a párt egységét. A kongresszus kijelenti, hogy nem a Központi Bizottságból való kilépéssel, hanem megfelelő nyilatkozattal háríthatja el és kell is hogy elhárítsa magáról a felelősséget mindenki, amikor nem ért egyet a Központi Bizottság lépéseivel."***

A X. pártkongresszus vitái során, amikor egyes javaslattevők a frakciók tilalmáról szóló határozatra hivatkozva meg akarták akadályozni azt, hogy a kongresszus küldöttei vagy a Központi Bizottság tagjai a párt vezető fórumain a pártvezetés hivatalos álláspontjával szemben (a breszti vita idején alkalmazott módon is) felléphjenek, Lenin elutasította az ilyen javaslatokat. „Nem foszthatjuk meg a pártot és a központi bizottsági tagokat attól a jogtól, hogy a párthoz fordulhassanak, ha egy alapvető kérdésben nézeteltérések merülnek fel. Nem tudom elképzelni, hogyan tehetnők ezt meg! – mondotta Lenin Rjazanovnak arról a javaslatáról, amelyben a plat-

* Uo. 9. köt. 21. old.
** Uo. 40. köt. 227. old.
*** Uo. 36. köt. 65. old.

formok szerinti állásfoglalást tiltani akarta. – A mostani pártkongresszus semmivel sem kötheti meg a következő kongresszusi választásokat: és ha olyan kérdés vetődik fel, mint például a breszti békekötés? Kezeskednek érte, hogy nem lesznek ilyen kérdések? Nem lehet kezeskedni. Meglehet, hogy akkor platformok alapján kell majd választani." Rjazanov határozati javaslatára válaszolva hozzátette Lenin: „... az ön határozata leszögezi: ne legyenek platformok alapján történő választások. Azt hiszem, hogy nincs módunkban ezt megtiltani. Ha az egységről szóló határozatunk, és természetesen a forradalom fejlődése is, egybekovácsol bennünket, akkor a platformok alapján történő választások nem fognak megismétlődni. Nem fogjuk elfelejteni azt a leckét, amelyet ezen a kongresszuson kaptunk. De ha a körülmények alapvető nézeteltéréseket fognak előidézni, meg lehet-e tiltani, hogy az egész párt ítélőszéke elé vigyük őket? Nem lehet megtiltani! Ez túlzott kívánság, amely teljesíthetetlen ..."*

Már a korábbiakban szoltam arról, hogy az OK(b)P X. kongresszusát mind egyes marxisták, mind a marxi–lenini politika ellenfelei és ellenségei olyan mérföldkőnek igyekeznek beállítani, amely – úgymond – teljességgel és véglegesen felszámolta a pártban a pártdemokrácia (esetleg még meglevő) maradványait, és a pártot elindította a sztálini torzulások felé vezető úton.

Tény az, hogy az ország akkori nehéz helyzete – az új gazdasági politikára való áttérés, a tőkés és kispolgári elemek előretörése, a proletariátus nagy részének deklasszálódása és a szocialista erők egy részének demoralizálódása közepette a párton belüli viták mindinkább különböző csoportok küzdelmévé, a követendő stratégia meghatározása és a konkrét utak megválasztása kérdéseiben meghasonló frakciók harcává váltak. A frakcióharcok viszont a kommunista pártra és a szovjet államra felmérhetetlen veszélyt jelentettek. Ennek Lenin teljességgel tudatában volt. Ezért mondotta: „Minden nézeteltérés, ha mégoly jelentéktelen is, politikailag veszélyessé válhat, ha megvan a lehetőség arra, hogy szakadássá szélesedjék, mégpedig éppen olyan fajta szakadássá, amely az egész politikai épületet megingathatja és lerombolhatja ... Világos, hogy olyan országban, amelyben proletárdiktatúra van, a szakadás a proletariátuson belül vagy a proletárpárt és a proletariátus tömege között már nemcsak egyszerűen veszélyes, hanem rendkívül veszélyes, kiváltképp, ha a proletariátus ebben az országban a lakosság nem nagy számú kisebbsége."**

A párt X. kongresszusán ebből a helyzetből levonta a szükséges

* Uo. 43. köt. 103. old.

** Uo. 42. köt. 262. old.

következtetéseket, amikor leszögezte: „... azért számolunk be a kongresszuson, hogy a tévedéseket kijavítsuk. A pártot egybe kell kovácsolni, a pártban nem szabad megtűrni ellenzéket – ezt a politikai következtetést kell levonni a mai helyzetből ...”* A kongresszus számára megfogalmazott, a frakciók tilalmáról szóló határozati javaslatában (ami alapja lett a megfelelő határozatnak) ezért írta Lenin: „A párt általános irányvonalának minden elemzését vagy a párt gyakorlati tapasztalatainak számbavételét, a párthatározatok végrehajtásának ellenőrzését, a hibák kijavítása módszereinek tanulmányozását stb. semmi esetre sem szabad valamely »platform« stb. alapján kialakult csoportokban előzetes vitára bocsátani, hanem kizárólag közvetlenül az összes párttagoknak kell megvitatásra előterjeszteni.”

Mindez ismert és sokszor idézett tény. A reá hivatkozók azonban többnyire figyelmen kívül hagyják azt, hogy már e határozati javaslatnak a frakciós fellépéseket tiltó része is a szűk körben folyó megvitatás és a tagság többségének háta mögötti döntések helyett *az egész párt előtt* és az összes párttag bevonásával folyó *vitákat* és *határozathozatalt* írja elő. Általában elhallgatják az előző mondatok szerves folytatását is: „... a kongresszus elrendeli a »Gyiszkusszionnij Lisztok« (a párton belüli vita célját szolgáló belső tájékoztató *K. A.*) rendszeresebb megjelentetését és külön gyűjtemények kiadását, fáradhatatlanul törekedve arra, hogy a bírálat a lényegre irányuljon és semmi esetre se öltsön olyan formákat, amelyek alkalmasak a proletariátus osztályellenségeinek segítésére”.**

A X. kongresszus frakcióellenes fellépését egyoldalúan interpretáló teoretikusok és politikusok rendszerint nem szólnak arról sem, hogy e párttanácskozáson a „munkásellenzék”-csoportról szólva Lenin azt is kimondta, hogy a „munkásellenzék”-frakciónak igaza volt akkor, amikor a szovjethatalom és a pártszervek elbürokratizálását tette kritikája tárgyává, s igaza volt a nagyobb munkásdemokrácia követelésében is. Vagyis, miközben a pártkongresszus elutasította a „munkásellenzék” pártellenes fellépését, nem utasította el minden észrevételét. A jogos észrevételeket figyelembe vette. Mennyivel más a kritikának ez a fogadása, mint ami a sztálini torzulások idején megvalósult.

Egy másik tény. Lenin javasolta azt, hogy a munkások véleményeit kifejező „munkásellenzékiek” konstruktív elemeit vonják be a Központi Bizottságba, mégpedig tisztes arányban: a 34 tagú Központi Bizottságban 9 helyet az ellenzék e képviselői számára biztosítsanak. Abból a tényből kiindulva, hogy a „munkásellenzék”-nek jó kapcsolatai voltak egyes munkásrétegekkel, illetve a szakszerve-

* Uo. 43. köt. 31. old.
** Uo. 43. köt. 84. old.

zetekkel, ami lehetőséget nyújtott arra, hogy a párt sokoldalúbban tájékozódjon, bölcsebb legyen, Lenin ily módon tudatosan vállalta az opponenciát, a párttal egyes kérdésekben ellenkező álláspontok képviselőinek részvételét a legfelsőbb vezető szerven belül is.

A párt X. kongresszusán voltak, akik a frakciókkal szembeni fellépéseket a párton belüli eszmecsere korlátozására kívánták felhasználni. Így egyesek azt javasolták, hogy ne engedjék a különböző decentralizált vitákat, és az ezekhez kapcsolódó vitacikkek, gyűjtemények megjelentetését. Az erről szóló határozattervezetet elutasítva Lenin azt írja: „... túlságosan erős tilalom. Azt javasolom, hogy ne fogadjuk el ezt a módosítási javaslatot, természetesen nem vonva meg a Központi Bizottságtól azt a jogot, hogy ajánljon és, szükség esetén, összpontosítson mindent a KB gyűjteményeiben; de túlzottnak vélem a kongresszus nevében a kizáró tilalmat gyűjtemények vidéki kiadására vonatkozóan."*

Fentebb már szó volt arról, hogy miként vetette el Lenin a KB-tagoknak, illetve a párttagságnak a „hivatalos" véleményektől eltérő állásfoglalását tiltó határozati javaslatot.

Az OK(b)P X. kongresszusa tehát – a közvéleményben élő vélekedéstől eltérően – egyáltalán nem vetett véget a párton belüli demokráciának. Ésszerűen korlátozta a pártellenes vagy a pártra egyéb módon káros fellépések szabadságát, ugyanakkor tovább szélesítette a pártélet demokratikus lehetőségeit. Ez a magyarázata annak, hogy a X. kongresszus után továbbra is élénk viták folytak, például a NEP-ről, hogy a párttagság széleskörűen állást foglalhatott és foglalt is a pártélet kérdéseiben, érvényesült a kollektív vezetés, realizálódott a „munkásdemokrácia" kiszélesítésére vonatkozó határozatokban foglaltak jelentős része. Ezért volt teljesen megalapozatlan és hamis állítás az, amikor a személyi kultuszos vezetés az általa bevezetett korlátozások, monolitikus egység kialakítására irányuló intézkedések legitimálása érdekében a kongresszusra és Leninnek ezen a kongresszuson elfoglalt álláspontjára hivatkozott.

★

Mi következik Leninnek ezekből a nagyon vázlatosan ismertetett útmutatásaiból? A szocializmus viszonyai között az uralkodó osztály pártja a hatalmi helyzetből fakadóan kétségkívül bonyolultabb körülmények között tevékenykedik. Növekszik a pártnak és a párttagságnak a követett politikával kapcsolatos felelőssége. Óvatosabban, a hatalom érdekeit figyelembe véve kell manővereznie. Vannak olyan kérdések, amelyeket államtitokként kell kezelnie,

* Uo. 43. köt. 106. old.

amelyeket nem bocsáthat nyilvánosság elé, vagy melyekről nem nyithat vitát.

Mégis, a kommunista pártnak a hatalmon levő pártként sem szabad csökkentenie a pártdemokráciát. Ellenkezőleg, szélesítenie és tökéletesítenie kell ahhoz, hogy újabb és újabb módokat találjon arra, hogy az uralkodó párt tagjait, és rajtuk keresztül az egész népet egységes erőként tudja mozgósítani a szocialista építéssel összefüggő feladatok megoldására.

Ezért aktuálisak ma is Leninnek a párton belüli demokráciáról szóló útmutatásai. Kevesebbet kellene azzal foglalkozni, hogy milyen formálisan idézik, őt nagy teoretikusként és politikusként magasztalják. Jobban oda kellene figyelni, hogy mit mond. A kommunisták sűrűbben emeljék le a könyvespolcról műveit, tanulmányozzák és értelmezzék gondolatait, s következetesen, az adott helyzetnek megfelelően valósítsák meg, amit e kérdésben is iránymutatóan mondott.

MOLNÁR JÁNOS

A Magyar Kommunista Párt és a helyi hatalmi szervek a felszabadulást követő években

1. Tanulmányom történeti, és nem a pártdemokrácia aktuális kérdéseit tárgyalja. A pártdemokrácia mai kérdéseihez kétféleképpen kapcsolódik. Egyrészt a szocialista építés tapasztalatai már bizonyították, hogy a pártdemokrácia helyzete nagymértékben befolyásolja a szocialista demokrácia állapotát a társadalomban. Másrészt, e történeti visszapillantás úgy látja, hogy pártunk csak fokozatosan értette meg, tanulta meg, hogy a szocializmus alapjainak lerakása után, a gazdasági építőmunka, az ideológiai, a kulturális szervező-, nevelő munka irányítása mellett a párt tevékenységének középpontjában kell álljon – mint harmadik nagy feladat – a politikai rendszer fejlesztése, tökéletesítése. Pártunk fokozatosan – igazán csak 1956 után – értette meg, hogy a politikai rendszer fejlesztésében vannak konkrét nemzeti sajátosságok is. Ezeken a szálakon kapcsolódik témám a pártdemokrácia aktuális kérdéseihez.

Mint közismert, 1944 végétől 1948 nyaráig a munkásosztály, a Magyar Kommunista Párt (MKP) fő feladata a hatalom meghódítása, a tömegek támogatásának megnyerése volt, és a központi és helyi hatalmi szervekben való részvétel felhasználása e cél érdekében. Természetes dolog, hogy a kommunista párt arra törekedett, hogy a hatalom adminisztratív, közigazgatási szféráiban is növelje befolyását. Érthető és természetes törekvése volt a belügyminiszteri poszt megszerzése, a rendőrségben, az államhatalom, a közigazgatás csúcsain szerzett befolyásának állandó növelése. Csaknem természetes az is, hogy voltak esetek, amikor a párt ezeket a pozíciókat indokolatlanul erőszakosan használta befolyásának növelésére. Ennél fontosabb azonban az, hogy az MKP vezetői abban az időben a demokratikus formákat, módszereket lebecsülték, szinte „tartottak" tőlük, és a szocialista kezdetek után sem értették, hogy a proletárdiktatúra erősítésének a proletárdemokrácia fejlesztése is része.

2. A történeti irodalom elég részletesen feltárta már, hogy milyen formákban, milyen szervezeti keretek között bontakozott ki Magyarországon a tömegek demokratikus, majd szocialista forradalmi mozgalma. Ezekhez a kereteket a spontán keletkező, majd a kom-

munisták aktív fellépése következtében országossá váló különféle *népi bizottságok, de különösen a nemzeti bizottságok, és természetesen a koalíciós pártok országos megszerveződése adták.* A különféle bizottságok sokszor spontán tevékenysége politikai és más veszélyeket is rejtett magában, különösen az átalakulás kezdeti szakaszában. Bizonyos anarchikus elemek is megjelentek, nemegyszer a koalíciós nemzeti összefogás megvalósítását akadályozó álláspontok is napvilágot láttak és hatottak. A kommunisták törekvése a forradalmi mozgás és a „rend" egyesítésére, a koalíció előrehajtására és őrzésére helyes törekvés volt, és általában eredménnyel is járt. A népi bizottságoknak, szervezeteknek történelmi érdemeik voltak a népi demokratikus forradalom kibontakoztatásában és kezdeti nagy eredményeinek kivívásában.

3. Ugyancsak eléggé ismert, hogy a kormány és a koalíció konzervatív elemeinek nyomása egyre erősödött azért, hogy a népi szervek, különösen a nemzeti bizottságok tevékenységét „hatásköri túllépés"-ként értékeljék és visszaszorítsák. Ezeknek a törekvéseknek is szerepük volt abban, hogy 1945 nyarán a *közigazgatás újjászervezése,* a helyi hatalmi szervek rekonstrukciója a népi szervek befolyásának a visszaszorításával járt. A közigazgatás újjászervezéséről szóló rendeletek – a 14/1945. ME. és az 1030/1945. ME. – a magyar közigazgatási szervezetet a polgári korban szabályozó 1896. XXI. és az 1929. XXX. sz. törvényekhez tértek vissza mint jogforrásokhoz. Érintetlenül hagyták a vármegyerendszert. Természetesen az újjászervezésről szóló rendeletek a régi formák különösen reakciós, feudális elemeit – például a virilizmust – eltörölték, és kimondták, hogy a közigazgatási tisztviselők közül csak a választottaknak van szavazati joguk, eltörölték a főszolgabírói funkciót stb.

4. Bár az MKP, a Szociáldemokrata Párt (SZDP) és a Nemzeti Parasztpárt (NPP) tiltakozás nélkül elfogadta az említett rendelkezéseket, csakhamar kiderült, hogy a baloldal nem elégedett az 1945 nyarán bevezetett közigazgatási rendszerrel. Ezért már *1946-ban viták kezdődtek annak demokratizálásáról, a helyi hatalmi, önkormányzati szervek jövőjéről.* A vitát az NPP olyan neves szakértői kezdeményezték, mint Erdei Ferenc és Bibó István. Koncepciójuk lényege a vármegyerendszer és a feudalizmus azonosítása volt. A központi hatalom beavatkozási lehetőségeit a minimálisra kívánták csökkenteni a területi önkormányzati szervekben. Az akkori 25 vármegyéből és 151 járásból 70—80 városmegyét és 7 kerületet kell szervezni – javasolták. Létre kell hozni Nagy-Budapestet. Valódi tartalmat kell adni az önkormányzatoknak, egyszerűsíteni kell a közigazgatást. Ez a szemlélet túlhangsúlyozta a szervezeti, a területi keretek jelentőségét, és semminemű átvehetőt nem talált a vár-

megyerendszerben. Mindamellett az NPP Erdei Ferenctől származó javaslata a közigazgatás demokratizálására pozitív és máig tanulságos elemeket is tartalmazott: így a városok irányító, kisugárzó szerepét, a járások elavultságát, feleslegességét stb.

Kevésbé ismert, és hivatalos javaslat formájában nem került nyilvánosságra az SZDP koncepciója a közigazgatás demokratizálására. Ennek is alapeleme volt a vármegyei rendszer elítélése, ám nem olyan szélsőséges formában, mint a Nemzeti Parasztpártnál. Sajátos ellentmondások voltak a szociáldemokrata elképzelésekben. Alternatív megoldásként javasolták a vármegye helyett a járást *vagy* a várost mint szervezeti keretet, illetve központot. Mindamellett az SZDP törekvéseinek a középpontjában ebben az időben nem egy átfogó közigazgatási reform állott, hanem saját pozíciójának erősítése. Nem is eredménytelenül. A községi, járási, vármegyei jegyzők között a Szociáldemokrata Pártnak volt a legnagyobb befolyása.

Az MKP az 1946 végén, 1947 elején folyó vitákba nemigen kapcsolódott be. A párt képviselői részt vettek a közigazgatás megreformálására alakított – és 1947 első felében igen kis hatékonysággal dolgozó – koalíciós kormánybizottság munkájában, de a pártnak nem volt részletesen kidolgozott elképzelése. Ennek alapvető oka az volt, hogy az MKP kevésbé tartotta fontosnak a helyi hatalmi szervek, a helyi közigazgatás ügyét. Arra törekedett, hogy ezekre a felügyelő tárca – a Belügyminisztérium – útján biztosítsa befolyását.

A baloldali pártok pozíciójában – annak ellenére, hogy az NPP és az SZDP a közigazgatás demokratikus reformját tartotta fontosnak (és az előbbi átfogó elképzeléseket is kidolgozott erre), a kommunista párt másodrangú kérdésként kezelte az ügyet – *volt valami közös vonás.* Mégpedig *az, hogy az 1945 nyara után kialakult közigazgatási rendszert mindannyian rossznak tartották.* Csakhogy míg az NPP és az SZDP a feudálisnak tartott vármegyerendszer felszámolására törekedett, a kommunista párt a kisebbik rossznak tartotta ezt a helyzetet, nem kívánta a demokrácia kiszélesítését ezen a területen. Joggal tartva attól, hogy a községi választások a baloldal számára rosszul végződhetnek, összefogva a másik két baloldali párttal, visszaverte a Független Kisgazdapárt (FKGP) állandó követeléseit, s elodázta azokat; csak 1950-ben látta érettnek a helyzetet a községi választások megtartására.

A baloldali pártok korabeli pozíciója „átszüremlett" a történetírásba, a jogtörténetírásba is. A népi bizottságok mellett általában még említésre méltónak sem tartják a korabeli önkormányzatokat, régi feudális „lom"-nak tekintik azokat.

5. Mi volt a helyzet valójában? *Valóban ennyire reakciós, majd-*

nem feudális testületek voltak az 1945 nyarán újjászervezett törvényhatósági bizottságok és képviselőtestületek? Valóban teljesen alkalmatlanok voltak arra, hogy megfeleljenek a szocializmusba való fokozatos átmenet követelményeinek? Nem. A helyzet korántsem állott így. Bár mind a három baloldali párt kevés figyelmet fordított rájuk, nem használta ki a bennük rejlő lehetőségeket, ezek a szervezetek politikailag lényegében alkalmasak voltak arra, hogy a baloldal országos célkitűzéseinek megfelelően alakítsák a helyi hatalmi, politikai viszonyokat, befolyásolják azokat.

Mint ismeretes, a vármegyei, illetve megyei jogú városi törvényhatósági bizottságokat, a városi képviselőtestületeket (a továbbiakban csak ezekkel foglalkozom, és nem térek ki a községi képviselőtestületekre) általában a nemzeti bizottságok alakították meg. Ez annak is a biztosítéka lett, hogy *az újonnan létrehozott testületekben a baloldal mindenütt abszolút többséget kapott.* A testületek általában a négy koalíciós párt és a szakszervezetek képviselőiből álltak. Egy-két helyen – ott is inkább csak átmenetileg – bevettek a testületekbe különféle társadalmi rétegeket, csoportokat képviselő embereket is. Így például kezdetben több helyen biztosítottak minden jelentősebb egyház számára egy-egy helyet, és voltak képviselői az iparosoknak, a kereskedőknek, az értelmiségieknek is. 1945 végéig néhol a Polgári Demokrata Párt (PDP) is képviseletet kapott, ez azonban csakhamar megszűnt, és általánossá lett a négy párt és a szakszervezetek képviselőiből álló testület. Az is csaknem teljesen általános volt, hogy az öt szervezet képviselői egyenlő számú testületi helyhez jutottak. Az ország egy-két megyéjében fordult elő csupán, hogy az FKGP valamivel több képviselőt küldhetett be, mint a többiek, néhol az MKP került ilyen helyzetbe, és több helyen előfordult, hogy a szakszervezeteket és a parasztpártot kevesebb küldött képviselte. Egészében azonban országos aránynak mondható, hogy az FKGP 20%-kal, a másik három párt és a szakszervezet együtt 80%-kal képviseltette magát. Bármennyire is megromolhatott tehát valamelyik megyében vagy városban a három baloldali párt közötti viszony, a szakszervezetekkel együtt a baloldal abszolút többsége minden esetben biztosítható volt. A testületekben gyakran került sor személycserékre, változásokra. Ezek azonban az egyszer kialakított és általában 1946 elejére stabilizálódó belső arányokon nem változtattak. Ennek nagy szerepe volt a helyi hatalmi pozíciók betöltésében, hiszen az alispánt, a vezető közigazgatási tisztviselőket, a rendőrség vezetőit a testületek választották. A gazdasági, a pénzügyi, a szociális kérdések eldöntésénél – ahol ugyancsak gyakran került sor még név szerinti szavazásokra is – szintén nem keletkezhetett baj.

Bár részletes kimutatásokkal nem rendelkezünk, nyugodtan állít-

hatjuk, hogy a baloldalt képviselő küldöttek szociális összetétele is megfelelő volt. Többségük munkás, szegényparaszt, kis részben értelmiségi volt.

6. *A testületeket nem közvetlenül a nép, nem a lakosság választotta,* hanem a pártvezetőségek delegálták. Ez éppúgy jellemző volt egészében a népi szervekre, szervezetekre is, mindenekelőtt a nemzeti bizottságokra, hiszen nagyon kevés kivételtől eltekintve azoknak a tagjait sem közvetlen választások útján küldték.

Részleteiben még nem feltárt, de elvileg már érintett téma, hogy a testületek érdemi munkáját általában kedvezőtlenül befolyásolták a közigazgatási tisztviselők. Igaz, hogy nekik – kevés kivételtől eltekintve – nem volt szavazati joguk, de a napirendi pontok előterjesztésével, a vitákban elfoglalt pozíciójukkal, szakmai ismereteikkel valóban befolyásolhatták a testületeket. Ilyen sajátos jelei voltak e rossz befolyásnak a még 1946-ban is a régi formák folytatásaként tovább élő úgynevezett „feliratok", amelyeket ezek a testületek a kormányhoz vagy az egyes tárcákhoz intéztek, legtöbbször politikai, illetve gazdasági kérdésekről. 1946-ban még elég gyakori eset volt, hogy az ilyen megyei feliratokban általában a „demokratikus szabadságjogok" biztosítását követelték, nem egy megyéből egyenesen szovjetellenes tartalmú feliratokat is küldtek. Az ilyen feliratok természetesen általában onnan jöhettek, ahol a kommunista párt befolyása gyenge volt, a helyi pártvezetés tapasztalatlan vagy politikailag éretlen volt.

A kommunista párt nehéz helyzetben volt ezen a területen. A szociáldemokrata pártnak még a két világháború közötti évekből voltak tapasztalatai a községpolitikai, a várospolitikai munkában, nem is szólva a kisgazdapártról. A kommunistáknak és a parasztpártiaknak ilyen tapasztalataik nem voltak, képviselőinek ott, a harc közben kellett ezt megtanulniuk.

7. *Amikor az MKP vezetői kezdték felismerni az önkormányzati testületeknek mint harci terepnek a fontosságát – 1947 elejétől kezdve –, valamit javult ez a munka.* 1947 márciusától a kommunista párt önkormányzati testületekben működő frakciói rendszeresen tettek javaslatokat községpolitikai tervekre, munkatervekre, valamint a megye, a város hároméves tervének kidolgozására. Kezdetben ezekben a tervekben nagyobb volt a propaganda, mint a tényleges helyzet felmérése, mégis pozitív irányba befolyásolták e testületek munkáját. 1948-tól rendszeresen foglalkoztak politikai témákkal is, és általában a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) céljainak megfelelő állásfoglalásokat küldtek a kormányhoz. Így eléggé általános volt még 1947-ben, hogy – igen gyakran kommunista javaslatra – egyebek között tiltakoztak a szlovákiai magyarok üldözé-

se, kitelepítése, a katolikus egyház reakciós politikai tevékenysége ellen, majd 1948-ban támogatták az iskolák államosítását.

8. Szeretném hangsúlyozni, hogy miközben az MDP indokolatlan sietséggel számolta fel a központban a koalíciós pártokat, *ezekben a testületekben a koalíció – azaz az FKGP és az NPP – 1950 közepéig, a tanácsok létrejöttéig* működött. A két koalíciós párt még 1949-ben is rendszeresen, kivételes esetekben még 1950 első felében is cserélte tagjait. Ezek a pártok a testületekben már 1949-ben kijelentették, hogy elfogadják az MDP szocialista programját és együttműködnek vele a megye, a város, a község problémáinak szocialista jellegű megoldásában is. Külön vizsgálat tudná csak tisztázni, hogy hány megyében, városban volt az ilyen pártdelegációk működése mögött tényleges pártélet, de ismétlem, a koalíció – bár természetesen egyre formálisabban – fennállt. Elég rendszeres volt az is, hogy 1949-ben a Magyar Függetlenségi Népfront helyi népi bizottságainak megalakulása után azok „megtisztították", kicserélték a képviselőtestületet. Ez azonban egyrészt minden pártra, tehát az MDP-re is vonatkozott, másrészt nem változtatott azon az arányon, ami addig fennállott.

9. *Természetesen a fentiekből nem következik az, hogy a közigazgatás demokratikus továbbfejlesztését a törvényhatósági bizottságok, a képviselőtestület útján kellett megoldani. Ám az következik, hogy ezt a lehetőséget sem lehet eleve kizártnak tekinteni.*

10. *Az MKP a többi párthoz, elsősorban a Szociáldemokrata Párthoz képest viszonylag később értette meg az e testületekben végzett munka jelentőségét.* 1947 elején indult be igazán a Közigazgatási Osztály munkája, akkor hozták létre a Közigazgatási Bizottságot Rajk László elnökletével. Ekkor indult meg a párt községpolitikai lapja és kezdték meg a kommunista frakciók és tisztségviselők instruálását. 1947 júniusában az osztály és a bizottság felhívta a figyelmüket azokra a kérdésekre, amelyekkel elsősorban foglalkozniuk kell, így a helyi üzemek tevékenységének vizsgálatára, a házhelyosztásra, az anya- és a csecsemővédelemre, az iskolák helyzetének vizsgálatára, a munkanélküliség felszámolására stb. Megkezdték a kommunista frakcióvezetőségek létrehozását és a községpolitikai munkatervek kidolgozását. Mindamellett – részben az SZDP-törekvések ellensúlyozására – fő feladatnak a pozícióharcot tekintették. Elsősorban a vezető posztok, de a kisebb községi tisztviselői helyek megszerzését is. Ez a törekvés 1947 végéig nem járt nagy eredménnyel. Igaz, hogy 28 főispán közül 10 volt az MKP tagja, ám például 22 alispán közül csak 6, 25 vármegyei főügyész közül csak 2, 150 járási főjegyzőből csak 36. Még rosszabb volt a helyzet a községi jegyzők, segédjegyzők esetében.

11. *A közigazgatás reformjának kérdésével a párt átfogóan először*

1948 júliusában foglalkozott. Ez előtt tulajdonképpen egyetlen pozitívnak mondható elgondolás merült fel a pártban 1947-ben, mégpedig az, hogy a főispán jogállását, funkcióját meg kellene változtatni, megszüntetve azt a helyzetet, amely szerint a főispán főleg politikai funkciót lát el, és szakirányítóvá, a helyi közigazgatásnak a Minisztertanács által kinevezett felügyelőjévé kellene tenni. 1948 júliusában a Közigazgatási Bizottság elfogadta a közigazgatási reform alapelveit. Ezeket a Politikai Bizottság elé kívánták terjeszteni, ám ez nem következett be.

A terv egy átmeneti pozíciót tükröz, és azt a sok bizonytalanságot, amely ebben az időben a kérdés megítélésében uralkodott a pártban. Az elképzelés átvette azt a parasztpárti koncepciót, hogy az önkormányzatok a feudális nemesi vármegyerendszerből nőttek ki. Kiinduló alapelvének fogta fel, hogy az újjászerveződő közigazgatás alapjai a népi szervek legyenek, jelesül a nemzeti bizottságok és a termelési bizottságok. Más oldalról a központi hatóságok szerepét igyekezett növelni a szakigazgatási munkában oly módon, hogy az egyes tárcák az önkormányzatok mellé közigazgatási, építésügyi, egészségügyi stb. megbízottakat küldjenek ki. A megyéket meg kívánja szüntetni, a járások számát csökkenteni. A megyék helyett, azok összevonásával, kerületeket kíván létrehozi. A tervezett néphatóságok élén a nemzeti bizottság állna, amelynek tagjait választják. A nemzeti bizottság irányítaná a helyi közigazgatást. A néphatóságok, mint közigazgatási hivatal, ügyosztályokra tagolódnának, ám minden tisztviselőből állami tisztviselő lenne, a választás útján betöltendő állásokat megszüntetnék. A minisztérium azonban csak a nemzeti bizottságokon keresztül utasíthatná a tisztviselőket. Felvetette a tervezet, hogy szűnjön meg a Belügyminisztérium a közigazgatás főhatósága lenni, és hozzanak létre önálló Közigazgatási Minisztériumot.

Mint látható, felemás és egymásnak ellentmondó tendenciák érvényesültek a tervezetben. Az a pozitív mag, miszerint a helyi közigazgatást és önkormányzatot a nemzeti bizottságokra kellene építeni, teljesen illuzórikussá vált az állami tisztviselői hálózat megszervezésével. Nem is vált ez a tervezet kiindulópontjává a párt későbbi elképzeléseinek.

12. A későbbi elképzelések előtt, amelyek a tanácsrendszer létrehozásához vezettek, még *egy közbeeső fázis, egy lényegében helytelen kitérő jellemezte a párt elképzeléseit.* Ez a közigazgatás államosításának a koncepciója volt. Ez már elég korán, 1946 végén felmerült, de bár többször visszatértek rá, egy ideig lekerült a napirendről. A kérdés első felmerülésekor az előterjesztő Grünwald Bélának egy 1870-ben megjelent könyvére hivatkozott, amely – akkor modern törekvésként – a központi akarat erősítése érdekében vetet-

te fel, mint ehhez szükséges megoldást, a jegyzők államosításának ügyét.

Amikor 1948 februárjában e kérdést újra napirendre tűzték, az indoklás alapelvként szögezte le, hogy „a népi demokráciában az önkormányzati közigazgatás helyett a szakközigazgatáshoz vezet az út". Ezekben a koncepciókban természetesen nem maradt hely a helyi hatalmi szervek mint önkormányzati testületek, mint demokratikusan választott és működő testületek számára. Ám újra lekerült a kérdés a napirendről, és csak 1949 januárjában fogadták el előbb párt, majd állami szinten, miniszteri rendelet formájában a jegyzők államosításának ügyét. A január 10-én kiadott rendelet szerint a járási főjegyző, a községi jegyző, a körjegyző, a közigazgatási jegyző, az adóügyi jegyző és a segédjegyző a belügyminiszter által kinevezett és áthelyezhető hivatalnok lett.

13. Közben azonban a pártban – éppen a fenti kérdések tisztázatlan volta miatt – *még a korábbinál is kevesebbet foglalkoztak a törvényhatósági, a képviselőtestületi frakciók munkájával.* Ez természetesen kedvezőtlenül éreztette hatását, növekedtek tevékenységük formális elemei. Szaporodott a díszközgyűlések száma, mindenütt megemlékeztek Sztálin születésnapjáról, de csökkent a testületek tagjainak felelősségérzete, nőtt a redszeresen el nem járók száma, s ez a jelenség néhol olyan arányokat öltött, hogy újjá kellett szervezni a testületeket.

14. *1950-ben már egyre inkább előtérbe került az a felfogás, hogy a közigazgatás újjászervezésében is a szovjet példát kell követni.* A szovjet tapasztalatot tanulmányozó pártküldöttségek jelentései ezt a felfogást még inkább megerősítették, és elvezettek a tanácstörvény megalkotásához, a tanácsok megválasztásához.

Mint ismeretes, a tanácsok tevékenysége 1956 előtt sok akadályba ütközött. Tapasztalatlanság, a forma ismeretlensége és az ilyen hagyományok hiánya is befolyásolta munkájuk hatékonyságát, mindenekelőtt azonban az, hogy az erősen centralizált kormányzási módszerek mellett e testületekre is rákényszerítették a bürokráciát, és nem tették lehetővé, hogy tényleges önkormányzatokká, a demokrácia megtestesítőjévé váljanak.

Az MSZMP megújult politikája kellett ahhoz, hogy a tanácsok – amelyeknek történelmi érdeme, hogy az ellenforradalom után szinte pillanatok alatt helyreálltak – a konszolidáció elengedhetetlen eszközeivé lehettek. A VII. kongresszus szerint: „bebizonyosodott, hogy a tanácsrendszer jól szolgálja a nép ügyét, és elnyerte a tömegek bizalmát". Az MSZMP tevékenységének szerves és állandó része a politikai rendszer fejlesztése, a szocialista demokrácia erősítése. Ebben fontos szerepet kapnak a tanácsok, a szocialista állam helyi, államigazgatási, népképviseleti és önkormányzati szervei.

KATONA ISTVÁN

Az MSZMP harmincéves történelmi útjának néhány tanulsága a lenini elvek következetes megvalósításában

Azt hiszem, a társadalomtudományok mindmáig adósak egy olyan átfogó művel, amely sokoldalúan és részletesen összefoglalná a harcokat meg nem élt és meg nem vívott mai nemzedékek számára az MSZMP harmincéves történelmi útjának tanulságait a lenini elvek következetes megvalósításában. Sok értékes munka látott már napvilágot, amely a ma már valóban történelmi távlatból belátható út egy-egy szakaszának eseményeit és tapasztalatait összegezte, de olyan, amely a politológia eszközeivel mindenre kiterjedő elemzésre vállalkozott volna – egy sem. Hiányosságnak érzem és a figyelemfelhívás szándékával jegyzem meg, hogy a politikai irányvonal elméleti értelmezésében is sokféle megközelítéssel van dolgunk, s miközben a politikai munkában egyik visszatérő meghatározás a „politikai irányvonal", addig nincs az a kézikönyv, amely meghatározná ezt a rendkívül fontos – egyebek között a történelmi út tanulságait is magában foglaló – fogalmat. Mi sem vállalkozhatunk tehát arra, hogy e témát részletesen kifejtsük vagy elemezzük, csak néhány tanulság összefoglalását kísérelhetjük meg.

Mielőtt erre rátérnénk – ha csupán címszavakban is –, nézzük meg, hogy az MSZMP harmincéves történelmi útjának tapasztalatai szerint melyek a szocializmusnak azok az alapkövetelményei, amelyek meghatározzák az építőmunka célját, módszerét és feltételeit. Ezek: a marxista–leninista elmélet hegemóniája; a párt vezető szerepe a tömegek támogatásával; a munkásosztály, a dolgozó nép hatalma és demokráciája, az állam törvényessége; a termelőeszközök köztulajdona és az annak megfelelő elosztási mód a végzett munka arányában; a szocialista tervgazdálkodás, amely figyelembe veszi a szocializmusban is létező áru- és pénzviszonyokat; az építőmunka külső feltételeinek biztosítása, a szocialista országokhoz, mindenekelőtt a Szovjetunióhoz fűződő szövetségesi és baráti kapcsolat a Varsói Szerződéshez, valamint a KGST-hez való tartozás révén.

Azért tartottam szükségesnek ezt a felsorolást, mert ezek a lenini elvek megvalósulásának is alapvető ismérvei és egyszersmind feltételei.

Közelebbi témánkra, a beszámolóm címére utalva feltenném a kérdést: mi kell ahhoz, hogy a párt következetesen meg tudja valósítani a lenini elveket?

Lehet, hogy ma kézenfekvőnek tűnnek a válaszok, de három évtizeddel ezelőtt egyáltalán nem voltak azok. Nehéz esztendőket kellett magunk mögött hagyni ahhoz, hogy sok minden megtisztuljon, sok mindent másképpen lássunk és csináljunk. Így a lenini elvek következetes megvalósításához mindenekelőtt az kell, hogy a párt lenini politikát folytasson. Kádár elvtárs nemegyszer rámutatott, hogy az 1956 óta történtek lényege a politikai folyamatok tekintetében abban van, hogy a párt visszatért a leninizmushoz, a lenini módszerekhez. Azt hiszem, minél távolabb kerülünk az akkori eseményektől, annál világosabbá és meggyőzőbbé válik e megállapítás értelme, és helyességét több évtizedes harc, munka eredménye igazolja utólag is.

Lássunk néhány, közhelynek tűnő tanulságot. Tegyük hozzá, csak közhelynek tűnnek, de rögtön kiderül róluk, hogy nem azok, csak feledkezzen meg bármelyikükről is a párt: azonnal megszaporodnak a gondok, zavar támad a párt, a társadalom működésében. Hadd nevezzek néhányat meg e „közhelyek" közül:

1. A párt csak akkor töltheti be vezető szerepét, felelhet meg rendeltetésének, ha a marxizmus–leninizmust alkotó módon alkalmazza, vagyis lenini elvi és gyakorlati politikát folytat.

2. A marxizmus alkotó felfogása, a lenini elvi és gyakorlati politika azt kívánja, hogy a párt mindig a konkrét helyzet konkrét elemzésére törekedjék. Ne halogassa azt, amit meg kell tennie, ne elméletieskedjen, amikor cselekednie kell, de óvakodjon a voluntarizmustól, a szubjektivizmustól; tevékenységének szilárd elvi alapja legyen. Ne óhajokból, hanem a realitásokból induljon ki, vagyis reálpolitikát folytasson.

3. A konkrét helyzet konkrét elemzése megkívánja az ideológiai, a politikai, a gyakorlati bátorságot, a tényekkel való szembenézést, az őszinteséget, a kritikus és önkritikus magatartást önmagával és a tömegekkel szemben. Csak ez védheti meg a pártot a mindig kísértő szubjektivizmustól, az önelégültségtől, ami miatt már oly sokszor, olyan nagy árat fizetett pártunk és népünk. Már Lenin felhívta a figyelmet az önelégültség veszélyére, s rámutatott: egy párt komolyságát azon lehet leméri, hogy miként viszonyul saját hibáihoz. Az MSZMP 1956-ban akart és tudott szembenézni saját hibáival. Ez volt a párt megújulásának kiindulási pontja, és nagy baj lenne, ha erről a párt mai nemzedékei megfeledkeznének. Mert a párt sem védett egyszer és mindenkorra attól, hogy hibázzon. A kritikához, az önkritikához való helyes viszony pedig különösen fontos a mi egypártrendszerünkben, amikor – ahogy mondani

szoktuk – a pártnak kell önnönmaga kritikus ellenzékének is lennie.

4. A párt politikája csak kitartó, következetes munkával, olykor éles harcban valósítható meg. A párt elvi és politikai álláspontját kétfrontos harcban kell megvédelmezni, mindenkor érzékenynek kell lenni a politika bármilyen irányú torzítására. Az elvi politika, a lenini normák érvényesítése kétfrontos harcban történt meg 1956-ban, s a párt a legutóbbi három évtized kiélezett helyzeteiben is kétfrontos harcban védte meg a politikáját.

5. A párt politikájának elveiben egyértelműnek és szilárdnak, a gyakorlatban rugalmasnak, következetesnek kell lennie. Megvalósításában a fő eszközök és módszerek: *a hatalom, a meggyőzés, az érdekeltség.*

a) A párt egész – több mint hat és fél évtizedes – története egyértelműen bizonyítja a marxista tanítás igazságát, hogy a politika lényege: a hatalom. Erre tanított 1919 márciusa és augusztusa, 1945 áprilisa és 1948, 1956 októbere és novembere; s erre tanít mindaz, ami a legutóbbi harminc évben történt és történik. Csak a hatalom birtokában képes a párt, a munkásosztály, a dolgozó nép megvalósítani céljait, felépíteni a szocialista társadalmat. Érthető, hogy az osztályellenség mindig a hatalmat akarja kiragadni a munkásosztály kezéből. Érthető, hogy 1956-ban a legfontosabb feladat a hatalom megőrzése és megszilárdítása volt, s védelme mindmáig alapvető kötelesség.

b) A pártnak szívósan, kitartóan kell magyaráznia elhatározásait a tömegeknek. A hiteles meggyőző szó erejét és hatását sok példa igazolja, de van példa az ellenkezőjére is. Mindig nehézségek támadnak – lásd a legutóbbi időszak néhány példáját: a kisvállalkozások körül ma is tartó vitát, a területfejlesztési hozzájárulás fogadtatását, a jövedelmek nagyobb szóródása miatti erős ellenérzéseket –, ha egy-egy elhatározás előkészítését, végrehajtását nem kellő meggyőző munka kíséri.

A párt akkor számíthat a tömegek támogatására és megértésére, ha politikája őszinte, nyílt, következetes, érthető és követhető. Az ötvenes évek hibái példázzák, milyen zavarokat okozhat a politika következetlensége, kiszámíthatatlansága, a cikcakkos vezetés. A párt számára létkérdés, hogy a tömegek követni tudják és kövessék politikáját. A szocializmus ügye áll vagy bukik ezen.

c) A legutóbbi harminc év tudatosan vállalt és érvényesített módszere az érdekeltségi elv alkalmazása, s napjainkban is minduntalan tapasztalható annak hatalmas ereje. Nagy és hatásos eszköz került a párt kezébe annak felismerése és tudatos vállalása által, hogy a szocializmusban is három érdek létezik: a társadalmi, a csoport- és az egyéni. A politikai vezetés kötelessége és művészete, hogy fel-

tárja, érvényesítse, összehangolja ezeket az érdekeltségeket. Mégpedig úgy, hogy a csoportos és az egyéni érdekeltség érvényesítése mindig a társadalmi érdek érvényesülésének irányába hasson.

De mi kellett és mi kell ahhoz, hogy a párt ilyen politikát folytathasson? Demokrácia a pártban, a közéletben; demokrácia a gondolkodásmódban, a munkamódszerben! Ehhez a pártnak mind szervezetileg, mind munkamódszerében meg kellett újulnia, és ma is mindig késznek kell lennie a megújulásra. Itt most elsősorban *a demokratikus vezetői stílus oldaláról* kell megközelítenünk a témát, áttekinteni a három évtized változásait, összegezni a tapasztalatokat. Négyet emelnék ki közülük:

– Az első és mindmáig legfontosabb, ma is érvényes intézkedés a párt tagjainak a párton belüli egyenjogúsítása volt. Ez a demokrácia alfája és ómegája, nélküle nincs demokrácia. A pártban minden tag egyenlő, azonosak a jogaik és a kötelességeik. Ezt mindenekelőtt a vezető, illetve a legfelső vezető testületekben kellett és kell ma is biztosítani.

A Rákosi–Gerő–Farkas-klikk elkülönülése a párt felső vezetésében, önmaguk kivonása a testületek ellenőrzése alól, mérhetetlenül nagy károkat okozott. Megengedhetetlenek a privilegizált jogok, az elkülönülések. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, mennyire fontos elv, hogy a Központi Bizottság tagjai személyileg nincsenek és nem lehetnek függő helyzetben a párt végrehajtó szerveitől. Úgy gondolom, hogy ez a Központi Bizottság tagjaira kimondott elv olyan fontos és általánosítható, hogy a választott testületek és a végrehajtó szervek viszonyára általában is értelmezhetők.

– Fontos tanulság, hogy nem szabad a párt tagságát csak a politika végrehajtására szorítani, hanem a politika alakításába is be kell vonni, és ezt szervezetileg is biztosítani kell. A politika alakításában való részvétel feltételezi, hogy a párton belül is lehet eltérő és kisebbségi vélemény, a párt tagjának joga van saját véleményét fenntartani, s ezért nem érheti hátrány. Sőt nemcsak fenntarthatja véleményét, de annak kifejtésével egészen a kongresszusig elmehet. De! – és ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni –: egyéni véleményének fenntartása mellett ő is a többségi határozatot köteles végrehajtani.

– Változnia kellett és változott is a demokratikus centralizmusról vallott felfogásunk. Noha témánk ma a demokrácia, most elsősorban mégis a centralizmussal összefüggésben tennék néhány észrevételt. Arra gondolok, hogy olyan a demokrácia, amilyen a centralizmus. A centralizmus bürokratikus felfogása és értelmezése ugyanis nem sok életlehetőséget ad a demokrácia számára. A centralizmus ma is pártunk alapelve, hiszen kommunista párt, de az MSZMP róla vallott felfogása merőben különbözik az MDP-étől,

és ez a gyakorlatban is megmutatkozik. A mai centralizmus meglehetősen nagy mozgásteret biztosít az alsóbb pártszerveknek.

– A határozatok végrehajtásának megszervezése és ellenőrzése ma a munka gyenge pontja minden szinten. Nem feledhető tanulság, hogy nem elég a határozatok végrehajtását ellenőrizni, legalább olyan fontos maguknak a határozatoknak a helyességét a gyakorlatban is figyelemmel kísérni. Sohasem szabad megfeledkezni arról a bizonyos pudingról, amelynek az a próbája, hogy megeszik. Szüntelenül vizsgálni kell, hogy a hozott határozatok kiállják-e az élet próbáját. S ha kell, idejében merni és tudni kell változtatni rajtuk. Ez óvhatja meg a pártot attól, hogy saját határozatainak a bűvöletébe kerüljön, azok dogmákká merevedjenek, a párt voluntaristává, dogmatikussá váljék. Más oldalról megközelítve: ez a módszer az egyik biztosíték arra, hogy a párt szoros kapcsolatban marad az élettel, képes tevékenységét folyamatosan megújítani.

Ez már elvezet a párt vezető szerepének problematikájához, amelynek taglalása most viszont nem feladatunk.

HARSÁNYI IVÁN

A demokratikus centralizmus és a pártélet demokratizmusa a nemzetközi kommunista mozgalomban

I

A demokratikus centralizmus, mint a forradalmi munkáspárt belső életének, vezető szervei kiválasztásának, a döntések kialakításának és végrehajtásának elve a nemzetközi munkásmozgalomban jóval előbb jelent meg, mint ahogy maga a fogalom vagy annak lenini interpretációja megszületett. Évtizedekkel a leninizmus megjelenése előtt a Kommunisták Szövetségének szervezeti szabályzata már megfogalmazta – éspedig egymással összehangoltan – mind a demokratizmus, mind a központi irányítás követelményét. Kimondta valamennyi tag egyenlőségét; a szabályzat a vezető szervek kialakításában és a tagfelvételnél demokratikus elveket hirdetett meg. A tagság feltételeit viszont a szigorú központosítás szellemében jelölte meg: „*a)*... a célnak megfelelő életmód és tevékenység; ... *e)* engedelmeskedés a Szövetség határozatainak; ... Aki nem felel már meg ezeknek a feltételeknek, azt kizárják." Kifejezetten az ideológiai egység követelményét tükrözi az az előírás, hogy: „A körzeti vezetőségeknek a csoportok vitáit a Szövetség céljának megfelelően kell irányítaniok."*

Ugyanebben a szellemben fogant az I. Internacionálé szervezeti szabályzata. A szövetség minden szervét közvetlenül vagy küldöttek révén a tagság választotta. Egyszersmind az évenként összeülő kongresszusok és az általuk kijelölt, Londonban székelő Főtanács határozatai valamennyi szekcióra nézve kötelezőek voltak. Sőt: a Párizsi Kommün tapasztalatai nyomán az Internacionálé 1872. szeptemberi kongresszusán, az anarchistákkal vívott kemény harcban módosították a szervezeti szabályzatot. Ennek értelmében a Kommün utáni megtorlás kemény viszonyai közepette a Főtanács jogot nyert arra, hogy egyes helyi szekciókat, illetve országos föderációkat, vagy azok bizottságait és tanácsait kizárja az Internacionáléból. Szekció esetében azonban a kizárást csak az illetékes föde-

* Marx–Engels Művei 4. köt. 527., 529. old.

rációval egyetértésben lehetett végrehajtani.* Így a körülmények diktálta centralizáló intézkedéseket is demokratikus fenntartásokkal bástyázták körül.

A két, egymással látszólag szöges ellentétes elv valójában *a munkásosztály harcának ellentmondásos történeti feltételeit tükrözi.* A marxizmus és a munkásmozgalom politikai értelemben többek közt annak a bírálatnak a terméke volt, amelyet a kibontakozó kapitalizmus kritikusai gyakoroltak az egyenlőség és a szabadság polgári gyakorlata fölött. Ezzel a gyakorlattal, amely kevéssé hasonlított a felvilágosítás ideológusai által valaha felrajzolt eszmei előképéhez, a munkásmozgalom *saját, teljesebb egyenlőség- és szabadságfelfogását* állította szembe. Ennek mintájára kívánta megszervezni a jövő társadalmának politikai rendszerét, s ennek képmására próbálta alakítani saját szervezeteinek belső életét is. Mint Engels 1889-ben, mintegy a XIX. századi tapasztalatot összegezve írta: „A munkásmozgalom a fennálló társadalom legélesebb kritikáján alapul, a kritika az életeleme, hogyan akarhatja önmagát kivonni a kritika alól, megtiltani a vitát? Csak azért követeljük hát másoktól a szólásszabadságot magunknak, hogy saját sorainkban megint eltöröljük?"**

A munkásmozgalom azonban nem alakíthatta tetszése szerint társadalmi-politikai környezetét; tevékenységét az uralkodó osztály(ok) roppant erőfölénye közepette folytatta. Ezt az erőfölényt – gazdasági hatalom híján – elsősorban szervezettségével, cselekvőképességének a fokozásával ellensúlyozhatta, ami szükségképpen teremtette meg *hatékony központi irányításának az igényét.*

Mi több: az uralkodó osztályok általában nem elégedtek meg a gazdasági hatalmukból eredő „természetes" erőfölényükkel; gyakran támasztották ezt alá gazdaságon kívüli kényszer alkalmazásával, jogi tilalmaknak vetve alá általában a munkásszervezkedést vagy annak meghatározott formáit. Ne feledjük: a *forradalmi* francia burzsoázia szavazta meg a francia *forradalom* Alkotmányozó Gyűlésében azt az 1791. június 14-i törvényt, amely pénzbüntetés és börtönbüntetés terhe mellett tiltotta meg a munkásoknak, hogy egyesületekbe tömörüljenek vagy megtagadják a munkát. A XIX. és a XX. század kapitalizmusának útját napjainkig lépten-nyomon a munkáspártok, a szakszervezetek működését tiltó vagy korlátozó kivételes törvények szegélyezik.

Mindez igen gyakran kényszerítette a munkásszervezeteket arra, hogy szervezeteikben határt szabjanak a párton belül megtűrhető véleménykülönbségeknek. 1878, a németországi szocialistaellenes

* Uo. 17. köt. 406–423. old.; 18. köt. 138–140. old.
** Uo. 37. köt. 318. old.

törvény életbe léptetése után, amikor a pártban egy irányzat a szűkülő legális lehetőségekkel való megalkuvást javasolta, Marx és Engels a német pártvezetőkhöz intézett körlevelükben így írtak: „Itt teljes összeférhetetlenséggel van dolgunk. Ha azt gondolják, amit írnak, akkor ki kell lépniök a pártból, legalábbis le kell mondaniok hivatali méltóságukról... [A külföldön kiadott pártlap szerkesztőiről van szó. *H. I.*] A párt tehát önmagát árulja el, ha meghagyja őket hivatali méltóságukban."* Hasonlóan éles helyzetekben nem egy párt volt kénytelen, többnyire tulajdonképpeni elképzelései és szándékai ellenére, majdhogynem katonai jellegű szervezeti megoldásokhoz folyamodni, amelyek – minthogy a feszes alárendeltség viszonyait hozták létre a vezetők és a vezetettek között – nehezen fértek össze egyenlőségeszméjük szervezeti követelményeivel. A szigorú konspiráció körülményei között sokszor nem lehetett eleget tenni a döntés előtti beható vita és az alulról induló választás követelményeinek. Mindez a munkásmozgalomban már korán olyan áramlatokat és irányzatokat is kitermelt, amelyek a központosítás ilyen fokát nem kényszerű szükségállapotnak, hanem a munkásszervezetek természetes létezési formájának tekintették, s ennek feloldását a világforradalom győzelme után keletkező új társadalom későbbi feladatának tartották. Az anarchisták részéről – akik eszméikkel sok tekintetben ellentmondásba kerülve maguk sem voltak mentesek ettől a hibától – a marxistákkal szemben korán megjelent az a vád is, hogy a jövő szocialista társadalmában mindent alá akarnak rendelni a mindenható államnak, és ennek felelnek meg centralisztikus szervezeti elveik a munkásmozgalomban.

Minthogy azonban a proletárforradalom nem egyszerre győzött a világon, s elsőnek nem is a legfejlettebb országokat ragadta magával, a győztes forradalmak is szorongatott helyzetben, külső fenyegetés árnyékában kezdték pályafutásukat. Ez objektív erővel kényszerítette ki a pártokon belüli centralizáció magas fokát, és a szocialista országokban állami, gazdasági, tömegszervezeti területen is ismételten táptalajt nyújtott az öncélú központosítás gyakorlatának és apológiájának, a pártegység leegyszerűsített elképzeléseinek. Az objektív helyzet és az ismert szubjektív torzulások együttes következményeképpen szinte minden szocialista állam első politikai struktúrái ilyen elképzelések jegyében jöttek létre; hosszabb-rövidebb átmeneti időszak után ilyen formákat öltöttek a pártok belső életének szervezeti megoldásai is. Ezeknek a megoldásoknak a maradványait a hatalomban meghatározó szerepet játszó kommunista pártok a többszöri korrekciók vagy ezek ki-

* Uo. 19. köt. 157. old.

sérletei ellenére kisebb vagy nagyobb mértékben napjainkig magukkal hozták. Mivel azonban a szocialista társadalmak mai fejlődési szükségleteit az ilyen felfogású centralizmus nem elégíti ki (minthogy nem garantálja a döntések minden lényeges szempontot súlyának megfelelően kezelő kialakítását), a legutóbbi évtizedben a szerkezet „másik oldalán" is megjelentek a defektusok; nehézségekbe ütközik a hozott határozatok fegyelmezett végrehajtása is. Ezzel kapcsolatban a sokat emlegetett tézis mellé („amilyen a pártban a centralizmus, olyan a demokrácia") odatenném a másikat is, hogy ti. inkább olyan a centralizmus, amilyen a demokrácia. Emberi dolog, hogy mindenki szívesebben hajt végre olyan döntést, amelyet előzőleg – még a határozathozatal előtt – megvitattak vele, esetleges ellenvetéseit figyelembe vették, vagy megmondták róluk, miért nem vehetők figyelembe. Vannak pártok, amelyek a végrehajtás nehézségeivel úgy próbálnak szembenézni, hogy a centralizmus még szélsőségesebb, esetenként igen durva változatait iktatják be mind az állami, mind a pártéletbe. Az MSZMP a megoldást nem ebben az irányban keresi; határozatok jelzik, hogy a párt az előttünk álló években mindkét vonatkozásban jelentősen előre kíván lépni.

Ez a probléma többek közt azzal is összefügg, hogy társadalmaink és a fejlődésüket koordináló pártok történelmi útjukon olyan szakaszba érkeztek, ahol az átlagosnál jóval több új mozzanattal találják magukat szemben. Ezek közül egyesek – például az intenzív típusú gazdaságfejlesztési szakaszra való áttérés kényszere – belső fejlődésük termékei. Mások rajtuk kívül álló tényezőkből: a kapitalista társadalmak és a tőkés világgazdaság fejlődéséből, az elmaradott országok egymásra torlódott problémáiból, a fegyverkezés tényeiből stb. erednek. Az új helyzetek új megoldásokat követelnek, ami rendkívül megnöveli az új jelenségek iránt fogékony alkotó gondolkodás jelentőségét. Egyszersmind problematikussá tesz minden akadályozó tényezőt, amely az újat helyesen tükröző elgondolások felszínre kerülésének és érvényesítésének az útjában áll. Tény azonban, hogy ezeket a gondolatokat kezdetben rendszerint egy vagy egynéhány ember, mindenképpen egy kisebbség fogalmazza meg. Nagyon fontos érdekünk tehát, hogy a kisebbségi véleménynek a legdemokratikusabb eljárásokhoz is szervesen hozzátartozó *szükségszerű alárendelése ne jelentse annak elfojtását,* elnémítását. Eközben azonban a többségi határozatok gördülékeny végrehajtása is éppoly nyomós érdekünk marad. A megoldás keresése távolról sem csak kutatási és elemzési, hanem közvetlen politikai kérdéseket is fölvet, minthogy az új elképzelések és a megszokott megoldások találkozási pontján a megismerés történeti folyamatából jól ismert természetes feszültség jön létre, amely ideologi-

kus formákban is megfogalmazódik. Ez lehetőséget nyújt többek közt a marxizmussal szemben ellenséges eszmék többé-kevésbé nyílt megfogalmazására is, akár régebbi értékeink védelme ürügyén, akár az új mozzanatok diadalra juttatásának ideológiai pajzsa mögött. Mindkét említett szempont egyidejű optimális érvényesítése tehát nemcsak a belső pártéletnek az eddiginél finomabb mechanizmusait igényli, hanem bizonyos fokig függvénye egy olyan határozott távlati politikai elképzelésnek is, amelynek a talaján biztosabban lehet kiszűrni a céljainkat akarva vagy akaratlanul keresztező állásfoglalásokat.

II

Ami a tőkés országok mai kommunista pártjait illeti, ezek most is igen nehéz helyzetben vívják harcukat. A jelenkori kapitalista fejlődés a tőkés társadalmak uralkodó köreit a gazdasági manőverezés számottevő lehetőségein kívül a társadalom fölötti politikai ellenőrzés és az ideológiai manipuláció hatalmas eszközeihez és – végső esetre – igen hatékony belső erőszak-apparátushoz is juttatta. Ezzel az erővel szemben a kommunisták még jogi szempontból sem egyenlő helyzetben veszik fel a harcot, hiszen minden tőkés országban távol tartják őket a hatalmi gépezet sorsdöntő láncszemeitől, még ha részt vesznek is a kormányban vagy a kormányzat egyes szerveiben. Ilyen körülmények között fontos fegyverük az alkalmazkodás a tőkés társadalmak pozitívabb politikai hagyományaihoz, a képviseleti rendszer vívmányaihoz, a regionális önkormányzathoz, a pozitív információs szokásokhoz. Minél hatékonyabban működnek ezek az intézmények, annál szabadabban érvényesülhetnek a párton belül is a marxizmus–leninizmus szellemében következő demokratikus elvek. Tartományi vagy megyei pártszervezeteik gyakran figyelemre méltó önállósággal döntenek a helyi politika kérdéseiben, kötnek vagy bontanak föl helyi, községtanácsi szövetségeket stb. Kongresszusaik előtt és magukon a kongresszusokon gyakran különböző határozati javaslatok, indítványok versengenek vagy ütköznek meg, amelyeket nemegyszer szoros szavazási eredménnyel fogadnak vagy vetnek el; ilyenkor közlik az ellenszavazatok, illetve a szavazástól tartózkodók számát stb. Vezető testületeik üléséről részletesen és nyilvánosan tudósítanak, ismertetik vagy közlik a felszólalásokat, nem kerülve meg az ellentétes véleményeket sem. Nem tehetik meg azt sem, hogy pillanatnyi politikai érdekek szerint „adagolják" a párttagoknak és a pártszervezeteknek szánt információt, mivel a sokirányzatú sajtó és a tömegkommunikációs eszközök a kommunisták számára előnytelen bel-

és külföldi eseményekről is azonnal, sőt kiélezett, és nagyon sokszor célzatosan eltorzított formában tudósítanak, amire valamiképpen azonnal reagálniuk kell.

A hetvenes évek derekán, az „eurokommunizmus" megjelenése időszakában több nyugat-európai kommunista párt nagy hangsúlyt helyezett stratégiájának, munkastílusának demokratikus jellegére, esetenként úgy, hogy szinte ebben jelölték meg pártjaik fő sajátosságát a létező szocializmus országaiban működő pártokhoz képest.

A burzsoázia koncepciózus szóvivői ebben a periódusban két fő követelést támasztottak az „eurokommunizmus" képviselőivel szemben, annak fejében, hogy befogadják őket az általuk demokratikusnak nevezett erők táborába. Az egyik, hogy távolodjanak, sőt szakadjanak el a szocialista országok kommunista pártjaitól, a másik, hogy adják föl a demokratikus centralizmust mint a párt belső életének szervezeti-politikai elvét, amelyet „antidemokratikus"-nak nyilvánítottak.

Az „eurokommunista" pártok erre a követelésre igen tanulságos módon reagáltak. Az első követelés teljesítése útján tettek bizonyos lépéseket. Szaporodtak a szocialista országok kommunista pártjaival szembeni antiszolidáris bírálat esetei, a mélyponton durva támadásokra is sor került. Szervezeti intézkedések is születtek: a Spanyol Kommunista Párt például föderatív szerkezeti megoldásokkal kísérletezett; tovább bővítették a párton belüli viták terepét is. A demokratikus centralizmus elvének föladását azonban komolyan egyik párt sem vette fontolóra, noha ez követelményként többször hangzott el párton belül is. Spanyolországban például voltak olyanok, akik a szervezett párton belüli csoportosulások tilalmában szinte a Spanyol Kommunista Párt kudarcainak fő okát látták. Amikor azonban ennek megfelelően léptek föl, kizárták, vagy olyan helyzetbe hozták őket, hogy maguk váltak ki. Az első ilyen kísérletnek még a Santiago Carrillo-féle vezetés vetett véget kemény szervezeti intézkedésekkel; a második nemrégiben magának Carrillónak és másfél tucat, fontos tisztségeket betöltő hívének a kiszorításával végződött. Szakadásra vezetett ez Nagy-Britannia Kommunista Pártjában is.

Mi az oka annak, hogy a tőkés országokban működő kommunista pártok, bármilyen legyen is az arculatuk, végső soron nem tűrik a párton belüli szervezett csoportosulások jelenlétét?*

Ezt a jelenséget olykor pusztán a párt élén álló személyek hatalomvágyára vezetik vissza. Ez azonban sántít. Ha például Carrillo

* Az egyetlen eset, amely sokáig kivételként erősítette ezt a szabályt – ti. a Finn Kommunista Párté – éppen a közelmúltban „oldódott meg" a kisebbségi csoportosulás kizárásával.

erre utaló személyi tulajdonságait nehéz volna is tagadni, utódairól ez kevéssé mondható el. Sokkal valószínűbb az a magyarázat, hogy ma is fennállnak mindazok az okok, amelyek Marxot arra indították, hogy az I. Internacionáléban harcoljon a Főtanács jogkörének szélesítéséért, s amelyek miatt Lenin ragaszkodott ahhoz, hogy a párttagot kösse egy adott alapszervezet fegyelme. Végül is a nagytőkével és a polgári állammal vívott harcban a szemben álló felek egyaránt az ellenfél frontjának megbontására törekszenek. A burzsoázia frontja azonban – háta mögött a döntő gazdasági és hatalmi pozíciókkal – kisebb vagy akár nagyobb megrázkódtatások után is könnyebben helyreáll. A kommunista pártok viszont – amelyek e politikai rendszer diszkriminált résztvevői – belső meghasonlásuk esetén súlyos vérveszteségeket szenvednek, tagságuk, választóik számottevő részét veszíthetik el, és évtizedek fáradságos, kockázatos munkájával szerzett pozícióik mehetnek veszendőbe. Ennek nemegyszer lehetünk tanúi ma is. Elsősorban emiatt ragaszkodnak a pártok az egységes központi irányítás elvéhez.

A nóta rólunk is szól, hiszen a történelem a szocialista országokban is ugyanezt bizonyította, azzal súlyosbítva, hogy itt az egység megbomlása esetén a bonyolult, olykor véres harcokban megszerzett politikai hatalom birtoklása is kérdésessé válhat. Másrészt azonban az egység meglazulása minden ismert esetben már következmény, éspedig ha nem is egyedül, de jelentős részben a pártdemokrácia visszaszorulásának a következménye volt.

III

Az a tény, hogy a pártdemokrácia alkalmazható vagy alkalmazandó foka nagymértékben függ az adott párt működésének körülményeitől, többféleképpen értelmezendő. Egyrészt más és más a helyzet illegális, féllegális és legális párt esetében. De még ez a megközelítés is finomítható. Adott pártok gyakorlatát nehéz egyik évről a másikra megváltoztatni. Vannak pártok – pl. a görög, a portugál vagy az argentin párt –, amelyek hosszabb illegális vagy féllegális küzdelem után a legális munka során is megőrizték erősen monolitikus jellegüket. A nagy legális hagyományokkal rendelkező uruguayi párt viszont 1985-ben belső szervezeti megoldásaiban is gyorsan alkalmazkodott a több mint tíz év után visszanyert legalitáshoz egy, az argentinnál jóval olajozottabban működő parlamentáris rendszer közegében. A spanyol pártnak az a kísérlete viszont, hogy eltávolodjon az illegalitásban rá jellemző nagyfokú összeszedettségétől, egyéb – politikai – eltolódásokkal együtt negatív következményekhez vezetett szervezeti vonatkozásban is. A salvadori

párt – amely előtt elsősorban katonai feladatok állnak – egész belső életét is kénytelen ennek alárendelni. A fenyegetettség olyan forradalmi marxista erőket is – napjainkban is – erősen centralizált megoldásokra ösztönöz, akik (mint a nicaraguai sandinisták) kezükben tartják a hatalom szinte minden szervét. A polgári demokratikus államokban működő pártok között is jelentős különbségek vannak a monolitizmus tekintetében. Az Egyesült Államok vagy az NSZK kommunistái például tartózkodnak a párt határozataitól eltérő egyéni véleményük nyilvános hangoztatásától, míg az olasz és a spanyol párt funkcionáriusai gyakran nyilatkoznak ilyen szellemben, akár a burzsoá tömegkommunikációban is.

Jelentősen befolyásolja a pártok működési mechanizmusát az is, hogy milyen annak a társadalomnak a gazdasági, szociális és kulturális fejlettsége, amelyben működnek. Marxista–leninista pártok olyan országokban is dolgoznak, amelyek fejlettségi szintje mélyen alatta van az önálló szocialista építéshez szükséges szintnek. Ezek a pártok és az általuk irányított államok csak annál a történelmi körülménynél fogva indulhattak meg a szocializmushoz vezető (a kapitalizmust egészen vagy nagy részben elkerülő) úton, hogy létezik a szocialista országok jelentős, náluknál sokkal fejlettebb csoportja is. Az ilyen fejlettségű országok modernizálása, amennyiben nem a szocializmusra orientálódnak, általában a despotizmus elemeit tartalmazó uralmi rendszerek alatt folyik (l. Indonézia, Thaiföld, Pakisztán, a közelmúltig Brazília stb.). Nehéz elkerülni, hogy szocialista orientáció esetén is az ilyen pártok országuk szükségképpen erősen centralizált államrendjét központosított, párton belüli irányítási megoldásokkal működtessék. (Ez nemcsak olyan országban tükröződik, mint például Etiópia, de az indokínai államokról is elmondható.) Nyilvánvalóan alaptalan volna számon kérni rajtuk a párton belüli demokrácia olyan elveinek az alkalmazását, amelyek hiánya mondjuk egy nyugat-európai kommunista pártot tarthatatlan helyzetbe juttatna. S hogy az okok nemcsak gazdasági-technikai mozzanatokban keresendők, azt mutatja a náluk összehasonlíthatatlanul fejlettebb Koreai NDK kormányzó Munkáspártjának a példája is.

A nagyon sokarcú tapasztalat kétségtelenül alátámasztja azt az engelsi megállapítást, hogy: „Képtelenség ... a tekintély elvét föltétlenül rossznak, az autonómia elvét föltétlenül jónak nyilvánítani. Tekintély és autonómia viszonylagos dolgok, s hatókörük a társadalmi fejlődés különböző fázisaiban változik."*

* Marx–Engels Művei 18. köt. 292. old.

Ha összegezésül általános jellegű tanulságot kellene megszövegezni, ez mindenképpen csak nagy fenntartásokkal vonatkoztatható a rendkívüli állapotok között munkálkodó marxista–leninista pártokra, dolgozzanak bár tőkés, szocialista vagy szocialista orientációjú országokban. A pártmunka formáinak átmeneti centralisztikus módosulása szocialista országok válságos helyzeteiben is elkerülhetetlennek bizonyulhat. Minden bizonnyal a helyzet meg nem értéséről tanúskodtak például azoknak a kommunista pártoknak a határozatai, amelyek elítélték a Lengyel Egyesült Munkáspártnak az 1980 utáni válság éveiben hozott állami és párton belüli korlátozó rendszabályait.

A polgári demokratikus legalitás keretében, illetve előrehaladottabb, normális politikai körülmények között fejlődő szocialista társadalmakban a kommunista pártok tennivalói a pártdemokrácia kezelésében két fő tennivalóban összegezhetők:

1. Biztosítaniuk kell, hogy a pártban az elemzések a realitásoknak megfelelő helyzetet tárják föl, és kozmetikázás nélkül kerüljenek a párt valamennyi tagja, szervezete és szerve elé; hogy a vita során felülkerekedő vélemény és álláspont valóban a többség véleménye legyen. Ha ilyen többségi álláspont kialakítása nehézségekbe ütközik, nem szabad sajnálni a fáradságot és az időt arra, hogy azt nyílt eszmecsere során alakítsák ki.

2. El kell érni, hogy mihelyt ez a valóban demokratikus többségi vélemény határozattá érlelődött, azt a párt valamennyi szerve és szervezete *egységesen* hajtsa végre; egyszersmind nyíljon lehetőség a határozat gyakorlati megvalósítása során keletkező vagy feltáruló ellentmondások megvitatására, s ez a megfelelő pártfórumon, illetve – ha ez indokolt – szélesebb körben, de a párt kezdeményezésével folyjék.

LIPKOVICS KÁROLY

A pártdemokrácia fejlesztésének néhány kérdése a kommunista mozgalomban

A forradalmi munkásmozgalom eseményekben dús története során sokrétű tapasztalatokra tett szert a demokrácia alkalmazása terén mind a párton belül, mind a pártközi kapcsolatokban. Mai gyakorlata is a demokratikus megoldási formák gazdag tárházát és változatos képét mutatja. Mind az eredményes, de nehéz időket is magában foglaló múlt, mind pedig a ma eseményei azt tanúsítják, hogy a *kommunista mozgalom sikereiben a demokrácia következetes alkalmazása ilyen vagy olyan formában mindig szerepet játszott, esetenként ez a szerep döntő jelentőségű is volt, ugyanakkor a nehézségeknek, a bajoknak, a pártok közötti konfliktusoknak többnyire a demokrácia lebecsülése vagy éppen annak hiánya, figyelmen kívül hagyása volt az egyik fő kísérőjelensége.*

I

Az utóbbi időben a kommunista pártok politikai gyakorlatában megsokasodtak az új, megoldásra váró problémák. Ezek megválaszolására, rendezésére törekedve mozgalmunk szellemi életében egyre nagyobb hangsúlyt kap az az igény, hogy időszerű feladat demokráciafelfogásunk további korszerűsítése, a történelmi tapasztalatokon is nyugvó, de mindenekelőtt a mai realitásokban gyökerező fejlesztése. Ennek a pozitív irányú mozgásnak a szélesebb körű kibontakozását jó irányba befolyásolhatja múltunk megfelelő ismerete, a kommunista mozgalom történetének a legújabb kutatási eredményeken nyugvó feldolgozása, s ennek során a történetiség elvének következetes alkalmazása.

Ha ezzel a módszerrel tanulmányozzuk múltunkat, s benne a demokrácia érvényesülésének folyamatát, akkor jól láthatóvá válik az a mozzanat, miszerint mozgalmunk a demokráciát mindig a marxizmus–leninizmus alapvető tételeinek és a kommunista pártok adott fejlettségi szintjének az összefüggéseiben vizsgálta. Eközben arra kereste a választ, hogy *melyek azok az irányítási formák, amelyek az adott korban a legeredményesebben segíthetik elő a kommu-*

nista pártok előtt álló feladatok megoldását, hogyan lehetséges a forradalmi erők elért fejlettségi szintjének és a demokráciának az összhangba hozása. A tapasztalatok szerint e probléma megoldása során a kommunista pártok gyakorlatának különböző fejlődési szakaszaiban a demokrácia tartalma és formái szüntelenül változtak, más és más módon érvényesültek. Eközben a kommunista mozgalom demokráciafelfogása sem maradt mozdulatlan, statikus, hanem az elmélet és a gyakorlat dialektikus egysége alapján, a felhalmozódó tapasztalatok összegzése nyomán folyamatosan kiegészült és fejlődött. Mindez egyben azt is jelenti, hogy *mozgalmunkban a demokrácia alkalmazásának sincs egyszer s mindenkorra adott modellje, valamiféle helytől és időtől elszakított, örök érvényű receptje, hogy a marxizmus demokráciaelmélete – belső struktúrájának szilárdsága, stabilitása mellett – az adott fejlődési periódusok követelményeinek megfelelően jelentős átalakulásokon megy keresztül.*

Ilyen alapon vizsgálva a kommunista pártok kezdeti fejlődési szakaszát, mindenekelőtt azt állapíthatjuk meg, hogy mozgalmunkat születésétől kezdve áthatották a demokrácia eszméi. A III. Internacionálé, a kommunista pártok első világszervezete már megalakulásakor a demokráciát működésének egyik fontos alapelvévé nyilvánította. Az akkori kommunista vezetők támaszkodtak Marx és Engels demokráciafelfogására, a szocialista mozgalmak pozitív tapasztalataira, s különösen az orosz bolsevikok gyakorlatára, Lenin nézeteire. A demokrácia végigkísérte a Kommunista Internacionálé munkáját, egyes rendellenes periódusoktól eltekintve átszőtte szervezetét, s a kommunista pártok akkori fejlettségi szintjének megfelelően szervesen épült be a kommunista mozgalom tevékenységébe.

A demokrácia a kommunista pártok létrejöttének és megszilárdulásának az időszakában is nélkülözhetetlen szerepet játszott a politikai gyakorlatban, azonban ekkor még egy erősen központosító irányzathoz kötődött a mozgalom minden szférájában. Ez főképpen abban nyilvánult meg, hogy a Komintern, mint sajátos „világpárt", működési mechanizmusát minden szinten a demokratikus centralizmus elve szabta meg. *Mozgalmunk eme kezdeti fejlődési szakaszában a demokratikus centralizmus olyan globális, mindenre kiterjedő elvként érvényesült, amely nem csupán a kommunista pártok belső életét szabályozta, hanem a kommunista pártok közötti kapcsolatrendszert is alapvetően meghatározta.* A Kommunista Internacionálé mint „világpárt" nagy tekintélyű központi irányító testületekkel rendelkezett, tevékenységében a szervezet központi szempontjai domináltak, a nemzeti, a regionális érdekek és szempontok pedig mindig a nemzetközi érdekeknek alárendelve jelentek meg. A különböző országokban működő kommunista szervezetek a Ko-

mintern szekciói voltak; mind ideológiai-politikai, mind pedig szervezeti téren a központi szervektől függtek, tevékenységüket alapvetően ezek határozatai, döntései szabályozták. Emellett az egész szervezet munkájában vezető szerepet játszott a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja mint legnagyobb létszámú, legtöbb tapasztalattal rendelkező párt.

Most, amikor a kommunista mozgalom története iránt egyre inkább nő az érdeklődés, amikor remélhetőleg javulnak a történet valósághű feldolgozásának a politikai és ideológiai feltételei, minden bizonnyal sor kerül majd a Komintern irányítási mechanizmusának az eddigieknél sokoldalúbb megvilágítására is. Eközben azonban óvakodnunk kell a történelmietlen összehasonlításoktól, a mai megoldásoknak a múltba való visszavetítésétől. Tudnunk kell, hogy a demokratikus centralizmus elvének mindenre kiterjedő, globális érvényesülése a kommunista mozgalom kezdeti szakaszában megfelelt az akkori történelmi feltételeknek. (Más kérdés az, hogy e keretekben – főleg a harmincas évek folyamán – súlyos torzulásokra, nagy károkat okozó leszámolásokra, s a monolitizmus terméketlen erőltetésére is sor került.) Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a kommunista pártok zöme akkoriban szerveződött meg, egészében véve a mozgalom még gyermekkorát élte. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy az imperialista túlsúly miatt igen nagy volt a kommunista pártokra nehezedő nyomás. Ebben a helyzetben a Komintern a maga sajátos irányító mechanizmusával jelentős mértékben járult hozzá a kommunista pártok megerősödéséhez, a kommunista világmozgalom kialakulásához, a tapasztalatok terjedéséhez, a pártok megszilárdulásához és fejlődéséhez. *Tovább kell tanulmányoznunk a Komintern gazdag történetét, kiszűrve abból a ma is hasznosítható tapasztalatokat, eközben tudva azt, hogy a mozgalom egészének a demokratikus centralizmus elvén alapuló ideológiai, politikai és szervezeti irányítása, a nemzeti és a nemzetközi mozzanat viszonyainak korabeli felfogása a kommunista pártok elméletében és gyakorlatában, továbbá a vezető párt eszméje az akkori idők sajátos terméke volt, amely a mára már nem adaptálható.*

II

A Komintern feloszlatása, amit elsősorban a kommunista mozgalom érési folyamata váltott ki, de amit a második világháború során kialakult speciális helyzet is diktált, új, viszonylag hosszan tartó átmeneti helyzetet teremtett a kommunista mozgalomban, ami a demokrácia érvényesülése számára is új lehetőségeket tárt fel. Ennek megfelelően elkezdődött a kommunista mozgalom magasabb

fejlettségi szintjének megfelelő demokráciakoncepciók, együttműködési elvek és formák kialakításának és alkalmazásának a folyamata, jóllehet kitérőkkel, esetenként visszaesésekkel. Gondoljunk csak a Tájékoztató Iroda működésére. Nagy előrelépést jelentett az SZKP történelmi jelentőségű XX. kongresszusa, melynek határozatai újabb ösztönzést adtak a demokrácia érvényesítésére a kommunista pártok életében és e pártok együttműködésében. A kommunista mozgalom egységes működésének a biztosítására irányultak a kommunista pártok világértekezletei, továbbá a pártok egy-egy csoportjának regionális tanácskozásai, amely fórumokon a stratégiai fontosságú kérdések kidolgozására tettek kísérletet. A kommunista pártokban az elmúlt három-négy évtized során zajló folyamatok olyan kikristályosodási ponthoz jutottak el, amelyet az európai kommunista és munkáspártoknak 1976-ban Berlinben lezajlott értekezlete fogalmazott meg markánsan, miszerint *a kommunista mozgalomnak már nem lehet ideológiai, politikai és szervezeti központja, nem lehet vezető pártja sem, s hogy a kommunista pártok stratégiájának közös kimunkálására irányuló igény is túlhaladott álláspontnak számít. A kommunista mozgalom mai, magasabb fejlettségi fokán a demokratikus centralizmus elvének hatóköre leszűkült, a kommunista pártok belső életére korlátozódik, a kommunista pártok politikájukért saját népüknek tartoznak felelősséggel. (Tekintettel azonban arra, hogy eredményeikkel, illetve hibáikkal a többi kommunista párt helyzetét is befolyásolják, a mozgalom egészének erkölcsi felelősséggel tartoznak.) A mai viszonyok között a pártkapcsolatok alapját az önállóság, a függetlenség s az internacionalista szolidaritás elvei képezhetik, s a mozgalom egységét az élő, az alkotó marxizmus alapelvei, valamint a békére és a forradalomra vonatkozó átfogó, nagy célok azonossága és az erre épülő közös akciók biztosítják.*

Ha a kommunista pártok mai helyzetét, ideológiai pozícióit, politikai gyakorlatát és nemzetközi kapcsolatait a demokrácia érvényesülésének a szemszögéből vizsgáljuk, akkor joggal állapíthatjuk meg, hogy a kommunista mozgalom e téren is az útkeresés időszakát éli. Érzékelhetjük azt is, hogy eme útkeresés során a demokrácia növekvő szerepet játszik. Jóllehet mozgalmunkban manapság még működnek s olykor-olykor újólag is képződnek antidemokratikus irányzatok, előfordulnak a polgári liberalizmus felé történő kilengések, s gyakran megesik az is, hogy egyes pártokban a demokrácia fejlesztése nem tart lépést az objektív helyzetből adódó lehetőségekkel, de a fő tendencia mégis a demokrácia erősödésének az irányzata. *A pártok nagy többsége keresi azokat a modernebb, korszerűbb, demokratikusabb formákat, amelyek megfelelnek a világhelyzet megváltozásából és az egyes országok belső fejlődéséből fakadó új követelményeknek, a mai nagy társadalmi-gazdasági átalaku-*

lások folyamatának, a tudományos-műszaki forradalom most kibontakozó újabb hullámainak. Keresi azokat az új utakat, amelyek hozzájárulhatnak a politika további dinamizálásához, hatékonyságának fokozódásához.

E folyamat beható tanulmányozása nyomán az is jól kivehető, hogy jórészt a helyzetek különbözőségéből adódóan a kommunista pártok között a demokratikus formák alkalmazása terén nagyok és növekvőek az eltérések, e téren rendkívül színes, sokrétű és változatokban gazdag kép fogad bennünket. Elég megemlíteni a Szovjetunió Kommunista Pártjában jelenleg zajló folyamatokat, az új szövegezésű programtervezet megállapításait, a többi szocialista ország kongresszusára készülő testvérpártjainak megnyilatkozásait, a nyugat-európai és a fejlődő országok kommunistáinak a demokrácia fejlesztésére irányuló lépéseit és elméleti következtetéseit, hogy megállapíthassuk: *mozgalmunk minden szektorában megfigyelhető, hogy a demokratikus megoldások fő vonulatai meglehetősen széles mederben mozognak, s a demokrácia alkalmazása terén olyan sokrétűség kialakulásának vagyunk a tanúi, ami egyedülálló jelenség a kommunista mozgalom történetében.* A kommunista és munkáspártok mai gyakorlata és szellemi élete egyértelműen igazolja: jóllehet a demokráciának vannak általánosan alkalmazható elvei és normái, ugyanakkor a különböző régiók, országok és népek története, gazdasági, politikai és kulturális fejlődése, szokásai, tradíciói stb. új, sajátos elemeket visznek a kommunista pártok gyakorlatába, s jelentős mértékben befolyásolják e pártok demokráciafelfogását is. *A dolog természetéből adódó feladat e sajátos megoldások általánosítható elemeinek a szintetizálása és integrálása, s ezáltal a marxizmus–leninizmus demokráciaelméletének bővítése és gazdagítása.*

A mozgalom sok szférájában folyik a demokrácia érvényesítése során szerzett történelmi tapasztalatoknak és a mai gyakorlat által felvetett problémáknak a feldolgozására irányuló élénk, eredményeket hozó, főleg a nemzeti feladatok jobb megoldásához segítséget nyújtó elméleti munka. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az ilyen jellegű összegzések is adhatnak új impulzusokat a többi kommunista pártnak; a hazai tapasztalatok, s különösen azok elméleti általánosítása gazdagíthatja a kommunista mozgalom egészének a munkáját. Ugyanakkor egyre zavaróbban hat az a körülmény, hogy a demokráciáról alkotott sokrétű, változatos, de alapvonásaiban a mainál egységesebb összkép kialakításának érési folyamata, a nemzeti és a regionális tapasztalatokon és azok összegzésén nyugvó, marxista–leninista ihletésű, átfogó, nemzetközi érvényű elméleti szintézisek képződése szemmel láthatóan elhúzódik. *Joggal állíthatjuk, hogy a kommunista pártoknak a demokrácia alkalmazása te-*

rén érvényesülő sokrétű gyakorlata és az e téren szerzett tapasztalatok nemzetközi szintű általánosítása között ellentmondás, de legalábbis jelentős fáziseltolódás tapasztalható. Pedig a valósághű, a különbözőségekben is egységes elméleti összegzések megalkotása, a demokráciával összefüggő új, nagy horderejű problémák érvényes, a túlnyomó többség által elfogadható megválaszolása – amely mozgalmunk egészének szélesebb körű orientálódásához is hozzájárulhatna – a marxista–leninista elmélet egyik legsürgetőbb feladatának látszik.

Az átfogóbb elméleti szintézisek megalkotását a demokrácia terén kétségtelenül nehezíti a helyzet rendkívüli eredetisége, összetettsége és bonyolultsága, továbbá a kommunista mozgalom több törésvonalon történő megosztottsága. Tudnunk kell azonban azt is, hogy a kimozdulás e téren csak akkor lehetséges, ha a pártközi kapcsolatok tovább javulnak, tovább demokratizálódnak, ha a kommunista mozgalomban végképp háttérbe szorulnak azok az irányzatok, amelyek a problematikus kérdések megoldhatóságát a hibás vagy hibásnak vélt nézetek egyszerű bírálatában s a már kialakult megoldási formák, sőt receptek ajánlgatásában látják. *Tovább kell erősödnie mozgalmunkban annak a pozitív tendenciának, amely a vitás és problematikus kérdések megoldásakor a hangsúlyt a valós helyzetek mélyreható és elfogulatlan vizsgálatára, az új helyzeteknek megfelelő új válaszok kimunkálásakor a pártok közötti demokratikus és alkotó eszmecserére s ezen az alapon a marxista–leninista elmélet kiegészítésére és fejlesztésére helyezi.* Ahhoz, hogy a nyitott elméleti kérdések megoldására irányuló termékeny eszmecsere felgyorsuljon a kommunista mozgalomban, s hogy megfelelő eredményeket is hozzon, véglegesen utat kell törnie mozgalmunkban annak a szemléletnek is, amely szerint a marxizmus szellemi értékeinek a gyarapítása valamennyi kommunista párt feladata, s hogy az új elméleti következtetések helyességét vagy hibás voltát egyedül csak a gyakorlat döntheti el. Mindez fontos feltétele annak, hogy a forradalmi elmélet megfelelően fejlődjön, hatékonyan tölthesse be élenjáró, előremutató, orientáló funkcióját, s hogy mozgalmunkban háttérbe szoruljanak a realitásoktól elszakadó, a fejlődést gátló maradi nézetek s a helyi, a regionális vagy a közös érdekeket lebecsülő irányzatok.

A kommunista pártok demokráciakoncepcióját a mai viszonyok között erőteljesen befolyásolják a kommunista mozgalom egészét átható, sűrűn átszövő és dinamikusan fejlődő objektív érdekviszonyok. Különösen azok a változások és átalakulások hatnak rá erőteljesen, amelyek a nemzeti és a nemzetközi érdekek kapcsolataiban az utóbbi évtizedek során alakultak ki, és ma is érvényesülnek. Az e téren tapasztalható mozgásokból ítélve mind a jelenlegi helyzetre, mind

pedig a jövőre vonatkoztatva nagy kérdés az, hogy ezek az érdekviszonyok, a kommunista pártok nemzeti, regionális és összérdekei a pártok gondolkodásában hogyan strukturálódnak, hogyan kapcsolódnak majd egymáshoz, s hogy ezek alapján e pártok milyen következtetésre jutnak. Most, amikor a kommunista mozgalomnak nincs központja és nincs vezető pártja sem, tehát nincs olyan pártokon felül álló intézmény, amely mindenki számára elfogadhatóan és kötelező érvénnyel végezhetné el a mozgalomban meglevő és ható különböző szintű érdekek feltárását, rendszerezését és rangsorolását, az alapvető érdekek egybeesésének és a különérdekek megnyilvánulásainak viszonyát, egyelőre még jórészt nyitott, megválaszolásra váró kérdés az, hogy e probléma milyen keretek között oldható meg a legeredményesebben. Éppen ezért jelenleg csak arra lehet vállalkozni, hogy a figyelmet azokra a – megítélésünk szerint – pozitív, előremutató tendenciákra hívjuk fel, amelyek további erősödése egyaránt szolgálja mind a kommunista pártok nemzeti érdekeit, a pártok meghatározott csoportjainak regionális érdekeit, mind pedig a kommunista mozgalom összérdekeit.

Ha a mai realitásokból kiindulva közelítünk ezekhez a rendkívül szerteágazó, sok tekintetben új és érzékeny problémákhoz, akkor a figyelem mindenekelőtt arra irányul, hogy *a kommunista pártok harci feltételei az utóbbi évtizedek során nagymértékben differenciálódtak, s ennek hatására a kommunista mozgalom érdekviszonyaiban jelentős súlypont-áthelyeződésre került sor.* A különböző fejlettségi fokon álló szocialista országokban a kommunista pártok rendkívül változatos módszerekkel, a legtöbb esetben a szocialista demokrácia elmélyítésével, a politikai intézményrendszer továbbfejlesztésével igyekeznek elősegíteni a társadalom előtt álló feladatok megoldását. A tőkés Európában, az észak-amerikai földrészen és Japánban a fejlett ipari civilizáció és a viszonylag magas fejlettségi fokon álló polgári demokrácia körülményei közepette küzdenek a haladottabb demokráciáért és a szocializmusért, miközben Ázsiában, Afrikában és Latin-Amerikában sok esetben kezdetleges, primitív viszonyok kereteiben és ezeknek megfelelő eszközökkel harcolnak a társadalmi-gazdasági haladásért. Mivel a tömegek megnyeréséért folyó küzdelemben, a tömegbázis kiszélesítéséért folyó harcban érezhetően megnőtt a helyi viszonyok szerepe, a kommunista pártok mozgalmunk minden szektorában elsősorban arra törekednek, hogy egyre mélyebb gyökereket eresszenek a hazai talajba, és ezen a bázison erősítsék internacionalista kapcsolataikat. A kommunista pártoknak – ha realizálni akarják célkitűzéseiket – mindenekelőtt odahaza kell erőseknek lenniük, mindenekelőtt a hazai tömegeket kell maguk mögött tudniuk, ami csak a dolgozók igényeit messzemenően figyelembe vevő, forradalmi s egyben de-

mokratikus politikával érhető el. Ugyanakkor a viszonyok azt is jól mutatják, hogy a hazai lehetőségeket nagymértékben növeli a szolidaritás erősítése a többi forradalmi erővel, az internacionalizmus, amely a kommunista mozgalomnak mindig sajátja volt s a jövőben is megtartja jelentőségét. Mindezek a tendenciák, a hazai és a nemzetközi viszonyok új összefüggései egyben azt is mutatják, hogy az utóbbi évtizedek során jelentős átrendeződések zajlottak le a kommunista pártok nemzeti és nemzetközi érdekeinek a struktúrájában: *a kommunista pártok olyan helyzetbe jutottak, amikor nemzeti érdekeik már nem rendelhetők alá a nemzetközi érdekeknek, amikor a pártok nemzeti és nemzetközi érdekeinek dialektikáját a regionális érdekek is erőteljesen színezik, s amikor a nemzeti és a nemzetközi elem a legtöbb esetben már egyenértékű tényezőként kapcsolódik össze tevékenységükben.* Roppant fontos feladat tehát a kommunista mozgalomban az érdekviszonyok dinamikus fejlődésének, változásainak a figyelemmel kísérése, pontos felmérése és figyelembevétele, hisz a kommunista pártok csak ezáltal működhetnek megfelelő hatásfokkal, csak ezáltal használhatják ki maximálisan a hazai erőforrásokat és a többi forradalmi erővel fenntartott kapcsolatokban rejlő lehetőségeket.

Az internacionalista szolidaritásban, a kommunista pártok nemzetközi összefogásában rejlő pótlólagos erőforrások hatékony kihasználásához nagy szükség van olyan, a mai realitásokat megfelelően tükröző, a kommunista pártok nemzeti, regionális és összérdekeire épülő fejlett és modern mechanizmusok kialakítására, amelyek keretében megoldható az érdekek egyeztetése, az ezen alapuló közös elgondolások kialakítása, az együttes cselekvés elősegítése, a különböző szintű tevékenységek összehangolása. Az e követelményeknek megfelelő korszerű mechanizmusok mozgalmunkban még nem alakultak ki megfelelően, e téren a dolgok még forrásban, alakulóban vannak. Magától értetődő azonban, hogy *most, amikor a kommunista pártok függetlenek, önállóan, a nemzeti sajátosságok figyelembevételével s a marxista–leninista elvek alkotó alkalmazásával alakítják stratégiájukat és politikájukat, csak olyan nemzetközi mechanizmusok hozhatnak eredményt, amelyek az egyenjogúság és a szolidaritás dialektikáján alapuló összefogást szorgalmazzák, minden tekintetben a demokrácia elvein alapulnak, következésképpen a résztvevők mozgásterét semmilyen formában sem korlátozzák.*

Azt is figyelembe kell venni, hogy az érdekegyeztetések pártokon belüli mechanizmusának a tapasztalatai nem vihetők át mechanikusan a nemzetközi porondra. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy az egyes kommunista pártokban, tehát a nemzeti méretekben érvényesülő érdekegyeztetés folyamatában mindig fontos szerepet játszanak a helyi és a közös érdekeket rangsoroló erőköz-

pontok s a többségi elv érvényesítése a döntések meghozatalában. Márpedig a kommunista mozgalomban ilyen erőközpont vagy erőközpontok nincsenek, nincs is szükség vagy lehetőség rájuk, s a többségi elv érvényesítése sem fogadható el az érdekek hierarchiájának és sorrendiségének a megállapításában. *A kommunista pártok együttműködését elősegítő mechanizmusok hatékony működéséhez valamennyi résztvevő egyetértésére és alkotó hozzájárulására van szükség, mivel a döntések e szférában csak a közös érdekeltségen, a konszenzuson alapulhatnak.* Ezt támasztják alá a kommunista pártoknak az utóbbi időben örvendetesen megsokasodó kétoldalú találkozói, azok a regionális tanácskozások, amelyeket a szocialista országok, a fejlett tőkés államok, valamint a fejlődő világ kommunista pártjai szerveznek egy-egy régió közös problémáinak a megtárgyalására és megoldására, továbbá azoknak az állásfoglalásoknak egy része, amelyek az elmúlt évek során a kommunista pártok világtalálkozójának az összehívásával kapcsolatban hangzottak el mozgalmunkban.

★

A kommunista mozgalom története során – igaz, néha buktatókon át – mindig megtalálta az új helyzetnek megfelelő megoldásokat. Ez a történeimi tapasztalat, s főleg a kommunista pártok mai ereje és befolyása biztosíték arra, hogy mozgalmunk a mai bonyolult világban is megtalálja a legjobb, legcélravezetőbb, a világbéke fenntartását és a forradalmak fejlődését leginkább biztosító utakat. Az idő azonban sürget bennünket. Az új, modern, marxista–leninista ihletésű koncepciók kimunkálásához és realizálásához nyújt nélkülözhetetlen segítséget a demokrácia fejlesztése mind nemzeti méretekben, mind pedig a kommunista mozgalom egészében.

Pártdemokrácia és szocialista demokrácia

SAMU MIHÁLY

Politikai intézményrendszerünk fejlesztése és a pártdemokrácia

1. Szocialista hatalmi-politikai intézményrendszerünk továbbfejlesztésének kérdése a szocializmus építésének, a magasabb rendű viszonyok kialakulásának állandó gondja, amely elválaszthatatlan a szocialista demokrácia kiteljesedésétől. A szocialista hatalom demokratikus intézményrendszere nem lehet statikus, konzervatív jellegű; szükségszerű az új viszonyokhoz való alkalmazkodása a tudatos (tudományosan megalapozott) intézményfejlesztés révén. A szocialista demokrácia fejlődése a szocializmus fejlettségi szintjének felel meg, s amiképpen a szocializmus átfogó fejlődésének alapvető vezető ereje a párt, akképpen a demokratikus intézményrendszeren belül kulcsszerepet tölt be a *pártdemokrácia.* A szocialista demokrácia működését illetően is előtérben áll a párt irányító szerepe a demokrácia elveinek és normáinak gyakorlati érvényesítésével, elmélyítésével, kiszélesítésével kapcsolatban.

A párt *kulcsszerepe* abban van, hogy a szocialista demokrácia gyakorlatát és koncepcióját illetően meghatározza a tudatos fejlődést. Először is elméleti-tudományos kutatás alapján kidolgozza – a történelmi adottságoknak megfelelően – a szocialista demokrácia átfogó koncepcióját, valamint e koncepciót részletesen kibontja, konkrét összefüggéseit és fejlődési távlatait fölvázolja. Hangsúlyozandó, hogy ez az *átfogó koncepció* elsősorban a párt elméleti munkájának eredménye, és iránymutató gyakorlatán keresztül realizálódik. Az átfogó koncepció gyakorlati érvényesülésének legfőbb területe a pártdemokrácia; ez segíti elő döntően a demokratizmus megvalósulását a párt szervezeteiben és alapozza meg (ösztönzi) a szocialista demokrácia fejlődését az egész társadalmon belül a különböző hatalmi-politikai intézmények révén.

A pártdemokrácia nem alakulhat ki spontán módon, ez elméleti-tudományos megalapozásra, tudatosságra épülő, céltudatos erőfeszítést igényel; ezt is az elmélet *iránytűje* alapján kell fejleszteni. A pártdemokrácia elveinek, normáinak érvényesülése, gyakorlata kihat az egész hatalmi rendszerre, és maga után vonja az egész politikai intézményrendszer demokratikus fejlődését.

2. Politikai dokumentumainkban többször megfogalmazódott

az a határozott állásfoglalás, hogy a szocialista demokrácia fejlődésének alapvető mozgatója és előrevivője a pártdemokrácia kiszélesítése és elmélyítése. Vagyis a szocialista demokrácia *centrumában* a párton belüli demokrácia fejlesztése, új megoldásainak, formáinak kikísérletezése és megszilárdítása áll. Kádár János is megállapította a XIII. kongresszuson a KB beszámolójához tett szóbeli kiegészítésében: „Pártunk politikájának fontos eleme a szocialista demokrácia további kibontakoztatása." Majd hozzátette: „Szükséges és lehetséges, hogy a dolgozók százezreinek, millióinak beleszólása legyen a kérdések eldöntésébe, a végrehajtás ellenőrzésébe, saját sorsuk intézésébe."*

Az MSZMP XIII. kongresszusa több összefüggésben szorgalmazta a szocialista demokrácia tökéletesítését; határozata megállapította: „A párton belüli demokratikus, nyílt közösségi viszonyok hatnak az egész közéletre."** Erre tekintettel idézhető Horváth István véleménye: „A demokrácia a mi viszonyaink között nem puszta gesztus, hanem életünk folyamatos megújulásának és megújításának döntő eszköze, amely tudatos és körültekintő intézményfejlesztő munkát követel meg a párttól."***

A pártkongresszusok és egyéb pártdokumentumok demokráciára vonatkozó tételei és határozatai természetesen a marxista társadalomelméleten alapulnak. A szocialista demokrácia és a pártdemokrácia követelményei azonban nem elvont tételrendszert jelentenek, mivel a történelmi körülmények, az adott időszak szükségletei e koncepció fejlesztését és konkretizálását követelik meg. Ez a politikai gondolkodást és az elméleti kutatást arra sarkallja, hogy a szocialista demokrácia általános koncepcióját mélyítse, és a konkrét történelmi adottságokhoz igazítsa; vagyis újabb és újabb elemzések szükségesek ahhoz, hogy e koncepció a történelmi adottságokat és a szocialista fejlődés szükségletét adekvát módon kifejezze. Ez pedig azt is jelenti, hogy a szocialista demokrácia nem rendelkezik valami lezárt, végleges koncepcióval. E vonatkozásban sem hagyható figyelmen kívül Engels megállapítása: a szocialista társadalmat „nem egyszer s mindenkorra kész dologként, hanem mint minden más társadalmi állapotot, folytonos változásban és átalakulásban levőként kell felfogni".°

Megállapítható, hogy politikai közgondolkodásunkban igen gyakran megragadunk a szocialista hatalmi rendszer új minőségi sajátosságainak *elvont* hangsúlyozásánál, annál a tételnél, hogy a

* A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1985. 136., 137. old.

** Uo. 206. old.

*** Pártélet, 1985. 10. sz.

° Marx–Engels Művei 37. köt. 437. old.

munkásosztály hatalma, a többség demokráciája érvényesül. Ugyanakkor nem bontjuk ki a szocialista demokrácia minőségi sajátosságait, s főképpen konkrét tartalmának és továbbfejlesztésének koncepcionális összefüggései maradnak figyelmen kívül. Megjegyzem, hogy sok esetben emiatt nem tudjuk a polgári demokrácia meghaladásaként fölvázolni a szocialista demokrácia új vonásait, konkrét összefüggéseit.

A szocialista demokrácia koncepcióját természetesen *történeti* megközelítésben kell vizsgálni, ebből következően történeti konkrétságban, a társadalom fejlettségi szintjéhez igazodva ragadhatjuk meg. A történeti konkrétság, az adott helyzet, körülmények hatásának ismerete mellett szem előtt kell tartani a klasszikusok tételeit és a párttörténetben megfogalmazott demokratikus követelményeket, célokat.

3. Ha a klasszikusok tanításából indulunk ki, akkor nyilvánvaló, hogy ők a történeti konkrétságnak megfelelően határozták meg véleményüket a polgári demokrácia kritikájaként és a szocialista demokrácia várható sajátosságaként. Mindenesetre kiemelhető, hogy Marx a Párizsi Kommün tapasztalatai alapján alakította ki a munkásosztály közvetlen hatalomgyakorlásának koncepcióját, az új hatalomszervezési elveket, Engels pedig döntően a német munkásmozgalom föllendülése alapján vázolta föl a szocializmusba való átmenet és a demokrácia követelményeit. Ennek az elméleti fejlődési útnak jelentékeny szakasza a történelmi valósághoz kötődő lenini elvek megalkotása a szocialista demokráciáról. Lenin is a szocialista hatalmi rendszer, a demokrácia alapvető jellemzőjeként emelte ki a közvetlen hatalomgyakorlást, a hatalom alulról fölfelé épülő jellegét (vagyis a hatalom forrása nem a parlament, hanem a néptömegek alulról jövő, közvetlen és helyi kezdeményezése, a hatalom közvetlen megragadása). A közvetlen forradalmi harcban kristályosodott ki a szocialista demokrácia átfogó lenini koncepciója. Emlékezzünk vissza, hogy a Komintern különböző nyilatkozatai és fölhívásai a burzsoá demokrácia alapvető intézményeinek az elvetését hirdették meg, vagyis szükségtelennek tartották a *törvényhozó* és a *végrehajtó* hatalom elkülönítését, valamint a területi szervezési elvet, s ezzel szemben a szocialista hatalmi rendszerben a *közvetlen* és a *képviseleti* hatalomgyakorlást jelölték meg oly módon, hogy a küldöttek a törvények végrehajtásán fáradozzanak, továbbá a területi szervezési elv helyett az *üzemi elv* döntő jelentőségét hangsúlyozták.*

A marxista politikai gondolkodásban általánosan elfogadott az a nézet, hogy a demokrácia – politikai kategória, valamely osztály

* Lenin Összes Művei 37. köt. 475. old.

uralmának politikai formája. Ez a definíció így túl elvont, s csak bizonyos történelmi fejlődési szakaszra áll, de a marxi megjegyzéseket és utalásokat figyelmen kívül hagyja. Ugyanis Marx szélesebb értelemben ragadta meg a demokráciát az általános szintjén; azt hangsúlyozta, hogy a demokrácia a *nép önrendelkezéseként* jelenik meg, a nép saját műve; Hegel fölfogásával szemben Marx azt rögzítette: a demokrácia az *emberből* indul ki.* A marxizmus továbbviteleként értékelte Leninnek a népek önrendelkezési jogáról vallott fölfogását Lukács György, mondván: ez mélységesen összefügg a szocialista demokratizálás kérdésével. Lukács még kiemelte azt, hogy a szocialista demokrácia arra hivatott, hogy leküzdje az emberellenességet, elősegítse az ember tulajdonképpeni *emberré válását.* Ezekből látható, hogy a marxizmus klasszikusai a demokráciát illetően az embert, a népek önrendelkezési jogát, a társadalmi lét humanizálását állították előtérbe. Természetesen az osztályjellegű hatalom viszonyaiban a demokrácia osztálykötöttségét és az állami léttel való kapcsolatát is hangsúlyozták. A szocialista demokrácia lényegét viszont új vonásokban keresték, elsősorban az emberi viszonyok humanizálásában (az elidegenült hatalmi viszonyok fölszámolásában).

Marx demokráciafölfogása szerint a szocializmus alapföltétele „a proletariátus politikai felszabadítása egy demokratikus állami berendezkedés révén".** Erre tekintettel kerül előtérbe a *szabadság* és az egyenlőség kategóriája. A szocialista demokráciát illetően Marx és Engels a Kommunista Kiáltványban leszögezte: a régi társadalom „helyébe olyan társulás lép, amelyben minden egyes ember szabad fejlődése az összesség szabad fejlődésének föltétele".*** Marx kiemelte az anarchista bírálatokkal szemben, hogy a szocializmus „a közösség önkormányzatával kezdődik". (Ezekre tekintettel a munkásmozgalom állandóan visszatérő kérdése az önkormányzat, a társadalmi önigazgatás megoldási módozata.) A gothai program bírálata során a szabad állam jelszavával szemben Marx megfogalmazta sűrítetten a lényeget: „A szabadság abban áll, hogy az állam a társadalom fölé rendelt szervből a társadalomnak mindenben alárendelt szervvé váljék . . ."°

A klasszikusok demokráciára utaló megjegyzései nem alkotnak határozott programot, mivel a változó történeti körülményektől, a tömegmozgalom alkotó tevékenységétől várták a konkrét megoldásokat a szocialista hatalom demokratikus formáit illetően. Ezt a megközelítést összegezi Lenin: „Marx nem bocsátkozott utópiákba

* Marx–Engels Művei 1. köt. 231. old.
** Uo. 42. köt. 300. old.
*** Uo. 4. köt. 460. old.
° Uo. 19. köt. 25. old.

és a tömegmozgalom *tapasztalataitól* várt feleletet arra a kérdésre, hogy milyen konkrét formákat fog ölteni a proletariátusnak mint uralkodó osztálynak ez a szervezete, és hogyan kapcsolódik majd össze ez a szervezet a »demokrácia« legteljesebb és legkövetkezetesebb »kivívásával«."*

4. A szocialista demokrácia – s ezen belül a pártdemokrácia – kérdésénél nem hagyható figyelmen kívül az a történelmi tény, hogy a személyi kultusz időszaka ennek fejlődését visszavetette, alapvető követelményeit figyelmen kívül hagyta, megsértette. Emellett bizonyos antidemokratikus megoldások honosodtak meg, s ezek jó része (még demokratikus keretek között is) tovább él, a mai viszonyok között a munkastílusban vagy -módszerekben, a szemléletben és a beidegződésekben megtalálható. S ennek egyik legfőbb következménye, hogy túlságosan elvont demokráciafogalommal operálunk.

A személyi kultusz időszakának politikai gondolkodását az jellemezte, hogy a szocialista demokrácia megszüntetése vagy félreszorítása mellett *propaganda*szinten hangsúlyozta azt, gyakorlati érvényesítése helyett az elvont elveket hirdette. Még ma is hiányosságként állapítható meg, hogy nincs határozottan megfogalmazott, konkrét összefüggéseket tartalmazó, kimunkált nézetrendszerünk a szocialista demokráciáról.

Erre tekintettel ismételten aláhúzom azt a kívánalmat, hogy a szocialista demokrácia *átfogó koncepciója kimunkálandó,* tisztázandók egyetemes és állandó elemei, valamint az adott ország adottságaihoz (hic et nunc) igazodó konkrét sajátosságait kell megfogalmazni. Nem elégedhetünk meg azzal a magyarázattal, hogy hatalmi-politikai rendszerünk demokratizmusa abban rejlik, hogy kifejezi a nép érdekeit, megvalósítja a munkásosztály akaratát. Nem elegendő az sem, ha a polgári demokrácia formáit és megoldásait illetően azt hangsúlyozzuk: bármilyen is a formája, de lényegében a burzsoázia érdekeit szolgálja, ha csupán a demokratikus megoldások álszentségét mutatjuk ki, és figyelmen kívül hagyjuk az eredményeket, a demokratikus vívmányokat és értékeket.

A mai körülmények között sem mellőzhető a polgári demokráciák elemzése, szükséges kibontani azok tartalmi bírálatát: történelmi érdemeik elismerését, manipulációs szerepüket, s ennek történelmi meghaladásaként a szocialista demokrácia lényegét. S a történelmi sajátosságokra tekintettel, a polgári demokrácia előzményét és hagyományait figyelembe véve kell megragadni a szocialista demokrácia általános, különös és egyedi vonásait.

A szocialista demokrácia másik leegyszerűsítő magyarázata az

* Lenin Összes Művei 33. köt. 37. old.

állami élettel való *azonosítás*. Ezzel szemben leszögezhető, hogy a demokratikus intézmények nem csupán állami keretek között érvényesülnek; a szocialista demokrácia nem szűkíthető a választási jogra és az állami képviseleti vagy önkormányzati szervek működésére. (Ebben a magyarázatban ugyanis a személyi kultusz etatisztikus megközelítése él tovább.) Kiemelendő, hogy a demokrácia az egész hatalmi rendszer intézményeiben testesül meg, s a demokratikus néprészvétel különböző formái és megoldásai jelentkeznek a különböző egyesülésekben, közösségekben és intézményekben. Ebből következően tehát a demokrácia nem csupán állami kérdés, hanem az egész társadalomban (a különböző hatalmi intézményekben és társadalmi szférákban) érvényesül: a különböző társadalmi szervezetekben, valamint a mindennapi együttélésben, a politikában, a gazdaságban, a kultúrában.

Az előbbiekhez kapcsolódóan ki kell emelni azt is, hogy a szocialista demokrácia helyzetének kritikai elemzése keretében csak utalások vannak a pártdemokráciára, de átgondolt koncepciója, kimunkált fogalom- és intézményrendszere nincs összefoglalva, elméletileg nincs kidolgozva.

A személyi kultusz politikai gyakorlatának bírálata során különösen előtérbe került a kollektív vezetés hiánya. S ma egyik fontos kérdésként szerepel a pártdemokráciát illetően a kollektív vezetés elvének (lenini normájának) következetes alkalmazása. S emellett hangsúlyozzuk a demokratikus centralizmus érvényesítését, a bürokratikus vagy abszolút centralizmus elvetését. A pártdemokrácia elméleti (és gyakorlati) kérdései még további elméleti kutatásokat igényelnek; s e koncepció részletes kibontásához szükséges kiemelni a marxi–lenini tanok közül a közvetlen demokrácia és az üzemi elv kérdését, amit a személyi kultusz időszakának politikai gondolkodása és politikai gyakorlata teljesen mellőzött (esetleg jelszószerűen utaltak a közvetlen demokráciára).

A félreértések elkerülése végett: nem szeretnék a *közvetlen demokrácia* és az *üzemi elv* egyoldalú hirdetőjeként föllépni, de úgy látom, hogy ennek a kérdésnek az elemzése befolyásolja a szocialista demokrácia egész koncepciójának fölvázolását. Az ezzel kapcsolatos elméleti állásfoglalás a demokrácia némely intézményének megértése és megalapozása szempontjából alapvető, így a pártdemokrácia fejlesztése miatt sem hagyható figyelmen kívül.

Természetesen a klasszikusok és a Komintern által megfogalmazott követelményeket is történetiségükben kell nézni. E kérdések másként vetődtek föl a hatalom megragadása előtt és után. Lenin a forradalom győzelmének alapját abban látta, hogy a munkásosztály közvetlen forradalmi harcban építi ki hatalmi szerveit, és közvetlenül gyakorolja a hatalmat. A forradalmi hatalom

megszervezése után azonban a közvetett demokrácia intézményei és a területi elv megoldásai előtérbe kerültek. A további fejlődésben azonban ezeknek az összefüggéseknek az elemzése és e tételek gyakorlati alkalmazása háttérbe szorult; hallgatással mellőzték. A személyi kultusz időszakában a szocialista demokrácia egész problémaköre az elvont tárgyalás és a jelszószerű taglalás szintjére süllyedt, ebből következően a közvetlen demokráciát és az üzemi elvet mellőzték, a képviseleti tevékenységben pedig a formalizmus jelentkezett.

A szocialista demokrácia átfogó koncepciójának kimunkálása, s ezen belül közvetlen és képviseleti formájának fejlesztése indult meg az SZKP XX. kongresszusa után.

Ennek a folyamatnak a részeseként az MSZMP is jelentős előrehaladást ért el a szocialista demokrácia koncepciójának kidolgozása és fejlesztése, s ezen belül a *képviseleti demokrácia* fejlesztése terén. (Az állami életben a legfőbb eredmény az új választási rendszerünk.)

5. A szocialista demokrácián belül a *közvetlen demokrácia* kibontakoztatásával kapcsolatos követelmény tükröződik különböző pártdokumentumokban és a szocialista alkotmányokban is. Az SZKP programja is tartalmazza a közvetlen demokrácia formái föléleventésének igényét, s az új szovjet alkotmány 8. cikkelye pedig a dolgozó kollektívák jogait rögzíti a közügyek intézésében.

A magyar alkotmány is tartalmazza a közvetlen részvételt a közügyek intézésében a munkahelyeken és lakóhelyeken [2. §. (5) bek.]. A XIII. kongresszus határozata pedig leszögezi: „az állampolgárok közvetlenül vagy az őket képviselő társadalmi szervek, testületek, egyesületek útján részt vegyenek ügyeik intézésében, a döntések előkészítésében és a végrehajtás ellenőrzésében".* E dokumentumokban mutatkozó irányvonal ellenére elméleti és gyakorlati kérdés a közvetlen demokrácia konkrét formáinak és megoldásainak kimunkálása és alkalmazása. Szentpéteri István** a következő intézményeket emeli ki: a falugyűlés, a népszavazás, a népkezdeményezés, a közösségi ügyekben fakultatív vagy kötelező referendum.

Személyes élményként el kell mondanom: amikor az egyetemi oktatásban a szocialista közvetlen demokrácia intézményeit tanítjuk, nehéz helyzetben vagyunk, mert nem élő, intenzíven fejlődő intézményről, formáról beszélünk. S ehhez ideológiai magyarázatként még hozzá is tesszük: fejlődésünk jelenlegi szakaszában a

* A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1985. 192. old.

** Szentpéteri István: Az állami-politikai alapszervek szervezeti problémái. In: Ideológia és demokrácia. A Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve, 1984.

képviseleti demokrácia áll előtérben. Ez valójában így is van, azonban a közvetlen demokrácia megoldásainak kutatását és alkalmazását, bizonyos gyakorlati összefüggések tisztázását, az átfogó koncepció keretében helyének és szerepének föltárását nem mellőzhetjük. Szocialista demokráciánk fejlesztésének egyik oldalaként jelentkezik a képviseleti rendszer, s ettől nem szakítható el a közvetlen demokratikus intézmények fejlesztése; az egyoldalú fejlődés ellentmondásokat és fönnakadást válthat ki, különösen, ha arra gondolunk, hogy a képviseleti demokrácia továbbfejlesztésének alapja a közvetlen demokrácia.

Nem szoktunk foglalkozni azzal a kérdéssel, hogy a *párton belül* van-e közvetlen demokrácia. Erre a válaszom, hogy elvileg van közvetlen és képviseleti demokrácia is, azonban ezt koncepcionálisan nem hangsúlyozzuk. Fölfogásom szerint a közvetlen demokrácia fóruma a párton belül az alapszervezeti taggyűlés, amelynek önálló döntési joga van, a többségi elv érvényesül, a különböző kérdések megvitathatók és eldönthetők, emellett a vezető szervek és a küldöttek választását is elvégzi. A Központi Bizottság kongresszusi beszámolója megállapította, hogy a párt nem nélkülözheti a párttagság véleményét, a döntések előtt a pártszerű vitát. Ez az igény pedig a párt demokratikus fórumain elégíthető ki. Negatív jelenségként állapította meg, hogy egyesek a testületi döntések után is tovább vitáznak, és nem fogadják el a többségi akaratot, mások a vitát fölösleges akadékoskodásnak tekintik. E negatív jelenségek kiküszöbölése is a közvetlen demokratikus részvétel, viták, állásfoglalások és az ellenőrzés erősítésével valósítható meg.

A XIII. kongresszus határozata is megállapítja, hogy pártfórumokon, taggyűléseken gyakrabban tűzzenek napirendre fontos közérdekű témákat. Ennek alapján az a teljesen *praktikus* javaslatom, hogy a hatásköri listák összeállításánál is legyünk tekintettel a közvetlen demokrácia tartalmi kibontásának követelményére; ugyanis csak ott alakulhat ki érdeklődés a közügyek iránt, ahol döntenek. (Ebből következően tisztázni és fejleszteni kell a közvetlen demokrácia fórumainak döntési rendjét, az eljárás szabályait.) Erre tekintettel is az a meggyőződésem, hogy ha a párton belül határozottabban tisztázzuk elméletileg a közvetlen és képviseleti demokrácia összefüggéseit, akkor világosabb lesz a párt szerepe az egész társadalmon belül érvényesítendő szocialista demokráciát illetően, és pontosabban értelmezzük a demokratikus centralizmust is. Emellett szükséges más politikai, hatalmi, érdekvédelmi, szakmai szervezetekben is koncepcionálisan földolgozni a közvetlen és a képviseleti demokrácia jelentkezésének sajátosságait. Ily módon elemezendő, hogy az ifjúsági szervek vagy a szakszervezetek tag-

gyűlései a közvetlen demokrácia fórumaivá alakíthatók-e, s erre épülhet-e képviseletük rendszere.

6. Mint utaltam rá, az Internacionálé hatalomkoncepciójában előtérben állt az *üzemi-termelési elv* mint a szocialista társadalom alapvető szervezési elve. Maga Lenin is hangsúlyozta, hogy a szocialista állam alapvető egysége a gyár, az üzem. Ez a koncepcionális kérdés Gramsci fejtegetései között is szerepelt, úgy értékelte, hogy az üzemi tanácsok a proletárállam bázisát alkothatták volna.

Ez az elv a szovjetépítés gyakorlatában félreszorult. És még ma sem tisztáztuk elméletileg az üzemi elv szerepét és jelentőségét a szocialista társadalomban. E problémának az elhallgatása nem visz előbbre, mivel egy lényeges társadalomelméleti kérdésre és gyakorlati gondra nem tudunk elméleti választ adni. Az üzemi elvhez kapcsolódik a különböző foglalkozások bekapcsolódása a szocializmus építésébe. Sajnos figyelmen kívül maradt az a szovjethatalomra vonatkozó sajátosság, amit Lenin „Megtartják-e a bolsevikok az államhatalmat?" c. tanulmányában a szovjet államapparátus negyedik vonásaként emelt ki, nevezetesen azt, hogy erős kapcsolatot teremt a legkülönbözőbb foglalkozási ágakkal, s ezzel megkönnyíti a legkülönbözőbb, legmélyrehatóbb reformokat bürokrácia nélkül.

Azt állapíthatjuk meg, hogy a munkahelyi-termelési-üzemi elv elemzése még ma sem jutott el arra a szintre, hogy megválaszoljuk azt a kérdést: a szocializmusban ez milyen szerepet játszik a társadalom szervezési elveként. Bevallom, hogy erre az elvre tekintettel nagyon örültem választási rendszerünkben az országos listának, mert ezzel a területi elv egyeduralmának meghaladását érzékeltem – prakticista módon. Sajnos elvi jellegű következtetést ebből eddig nem vontunk le. Azt a következtetést hangsúlyozom, hogy a szocialista demokrácia az üzemi-termelési elv és a területi elv kombinációját tartalmazza az adottságoknak megfelelően. Ezen elv kimondása azonban gyakorlati tisztázást és rendezést igényel.

7. A szocialista demokrácia nemcsak a szocializmus építésének szükségszerű velejáróját, a nép részvételének, közéleti aktivitásának keretét jelenti, hanem a *negatív jelenségek* elleni harc egyik formáját is. A KB kongresszusi beszámolója is megállapította, hogy: „többször fel kellett lépni olyan jelenségekkel szemben, mint a hatalommal való visszaélés, a jogtalan anyagi előnyök szerzésére törekvés, a szerénytelenség, az önelégültség, a kritika megtorlása".*

Kérdés, hogy a szocialista demokrácia koncepciója intézményesen tartalmazza-e a hatalommal való visszaélés kiküszöbölését. Ez azért is fölvetődik, mert a polgári demokráciaelmélet a *hatalommal való visszaélés* és az önkény kiküszöbölését a hatalmi ágak megosz-

* A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1985. 127. old.

tásában, egyensúlyában és egymást ellenőrző tevékenységében látta. Mivel a szocialista demokrácia elmélete elveti a hatalmi ágak megosztását, így a hatalommal való visszaélés korlátozását és kiküszöbölését is más összefüggésben leli meg. Ennek megoldása pedig a képviseleti és közvetlen demokrácia keretében a megbízottak felelőssége és a visszahívás intézménye. Közhelyszerűen idézett lenini tétel: „Bármilyen választott szerv vagy küldöttgyűlés csak akkor tekinthető igazán demokratikusnak és valóban a nép akaratát képviselőnek, ha elismerik és alkalmazzák a választóknak azt a jogát, hogy visszahívhatják választottjaikat."* Ebből is következik az a követelmény, hogy a *visszahívás* (ma már pontosabban kimunkált) intézményének mindennapi alkalmazását kell kialakítani ahhoz, hogy szocialista demokráciánk a társadalmi együttélés természetszerű részévé váljon.

Szükséges kiemelni azt, hogy a szocialista demokrácia keretében a visszahívás intézményét elsősorban a párton belül kell érvényesíteni, a pártdemokrácia alapvető sajátosságaként kell megvalósítani. Ez vezet azután ahhoz, hogy a párton belüli gyakorlatot a szocialista hatalmi rendszer minden intézményén belül következetesen meghonosítsuk.

Természetesen a visszahívási jog nem egyedül üdvözítő megoldás a szocialista demokrácia intézményrendszerén belül. A demokrácia egyéb megoldásait és formáit is alkalmazni kell. Megemlítendő, hogy a polgári demokrácia bírálata és elvetése nem jelenti azt, hogy minden polgári demokratikus formát mellőzünk. Lenin maga is utalt arra, hogy a kipróbált és évezredek óta alkalmazott formákat a szocializmusban is fölhasználjuk. Ezek beépülnek – más tartalommal – a szocialista demokrácia intézményeibe.

Annak ellenére, hogy hiányolom a szocialista demokrácia átfogó koncepcióját, mégis kiemelhetőnek látok olyan általános demokráciaelveket, amelyek további konkretizálása új összefüggésekkel és megoldásokkal egészül ki. Ezen *általános elvek* között kiemelhető: a kollektív vezetés, a többségi elv, a tolerancia, a nyilvánosság, a szabad véleménynyilvánítás, az egyenjogúság, a többségi állásfoglalástól eltérő nézetek üldözésének vagy megtorlásának tilalma, a demokratikus centralizmus, az egyesülési jog stb. Ezek az elvek a szocialista demokrácia értékeiként emelhetők ki. S az *értékek* további megvalósításáért kell küzdeni. S ezzel azt akarom érzékeltetni, hogy a szocialista demokrácia fejlődésében megvan az alapunk ahhoz, hogy demokratikus intézményeink tevékenységét magasabb színvonalra emeljük. Ennek legfőbb megoldása a *közösségek részvétele* a társadalmi-döntési folyamatban, valamint a demokratikus *nyilvánosság* és az *ellenőrzés*.

* Lenin Összes Művei 35. köt. 106. old.

Befejezésül szeretném hangsúlyozni, hogy a pártdemokrácia fejlesztése a szocialista demokrácia átfogó fejlődésén belül a konkrét történelmi adottságokra épülhet. S ebben jelentékenyen hatnak a demokratikus hagyományok és a szocialista demokrácia fejlődésének előzményei. A szocialista demokrácia fejlesztése megköveteli az *új megoldások* bevezetését, kikísérletezését. S erre tekintettel a szocialista demokrácia átfogó koncepciójának kimunkálását és a politikai szervezeteink tevékenységének tökéletesítését célzó gondolkodás során hasznosnak vélem idézni Gramsci nagyon érzékletes megállapítását. Kiemelte: az új létrehozása után „konkrétan felvetődik az új szellemi és erkölcsi rend, vagyis egy új társadalomtípus megalkotásának szükséglete, következésképpen az általánosabb fogalmak, kifinomultabb és döntőbb ideológiai fegyverek kidolgozásának szükséglete is".* S ezt a gondolatot kiegészíthetjük Lenin egyik fölismerésével: „... a szocializmusra vonatkozó egész álláspontunk gyökeresen megváltozott ... azelőtt a súlypontot a politikai harcra, ... a hatalom meghódítására stb. helyeztük, s arra is kellett helyeznünk. ... Hajlandó vagyok azt mondani, hogy a súlypont számunkra a kultúra terjesztésére tolódik át ..."** S ezt azzal konkretizálhatjuk témánkra vonatkozóan, hogy a szocializmus építésének egyik súlypontja a *közéleti kulturáltság*, a szocialista demokrácia átfogó koncepciójának a kimunkálása, terjesztése és gyakorlati alkalmazása.

★

Összefoglalva megállapítható, hogy a szocialista demokrácia fejlesztésének politikai programja megköveteli átfogó koncepció kimunkálását, a különféle utalások következetes rendbe, tételrendszerbe foglalását, a gyakorlati érvényesítés útjának kijelölését. Meg kell haladni az elvont megállapításokat, ki kell dolgozni a *demokráciakoncepció* minőségi vonásait és a történeti adottságokhoz igazodó sajátosságait. Ennek keretében kell választ adnunk a közvetlen demokrácia és az üzemi-szakmai elv kérdésére is. Mindez elsősorban a pártdemokrácia tartalmának elméleti tisztázásával és a koncepció realizálásával segíthető elő; vagyis a *párton belül* alkalmazott *demokratikus* megoldások és *eljárások* alapozzák meg a szocialista demokrácia átfogó koncepciójának érvényesülését.

* Gramsci: Filozófiai írások. Kossuth Könyvkiadó 1970. 143. old.

** Lenin Összes Művei 45. köt. 374. old.

HALAY TIBOR

Társadalmi struktúránk változásainak politikai hatásai

Csábító lehetőségnek tűnt, hogy egyszerűen interpretáljam az utóbbi években folyt néhány kutatási program dokumentumainak következtetéseit és a kongresszus felé tett politikai javaslatait, mindenekelőtt a Kolosi Tamás vezette sokdimenziós rétegződési modell kimunkálását, a Kovács Ferenc által irányított munkásosztályhelyzet- és politikai aktivitáskép összegezését, Huszár Tiborék értelmiségvizsgálatát és a párt értelmiségpolitikájának elemzéseit, a Pataki Ferenc irányította társadalmi beilleszkedési zavarok problémakör megfogalmazását, a Kulcsár Kálmán–Ferge Zsuzsa nevével ismert szociálpolitikai dokumentumokat, a párttagság szocializmusképének általam koordinált és nálunk vitatott záróanyagát. Ezek azonban részben megjelentek, részben némi utómunkálattal és a viták vállalásával hozzáférhetőek lehetnek. Így most csupán a figyelmet hívom fel rájuk mint tanulmányozható irodalomra. Ezenkívül kutatási főirányunk bulletinjének 13. száma tartalmazza teljes szövegében „A társadalmi struktúra, az életmód és a tudat alakulása Magyarországon" c. program politikai tanulságait és javaslatait összegező dokumentumot, amit javasolok áttanulmányozni, de e tanulmányomban, bár a témánkat lefedi, nem akarom ismételni.

A POLITIKA ÉS A TUDOMÁNY VISZONYA A STRUKTÚRAVÁLTOZÁSOK ÉRTELMEZÉSÉBEN

E kutatási eredmények sorsa azonban figyelmeztető, mert valójában a struktúrára vonatkozó újabb ismereteinkből csak a beilleszkedési zavarok jelzése (bár történetileg először, önálló pontként az írásos jelentésben) és a szövetségi politika kiszélesítésére vonatkozó igények kerültek be szövegszerűen is a kongresszusi dokumentumokba, és még kevésbé ismeri a párttagság, holott azt szeretnénk, hogy a párttagok jobban a politika csinálóivá váljanak. Mindez újra ráirányítja ilyen összefüggésben is a figyelmet a politika és a tudomány viszonyára. E kapcsolatról – eredményeiről és el-

lentmondásairól, a változás-cselekvés sürgető következményeiről – nagyon sok szó volt már, itt csak e téma szerinti néhány megjegyzéssel egészíteném ki:

a) Nemcsak e szférák objektíve adott eltérő funkciója és a gyakran kemény érdekektől vezérelt szubjektív korlátok miatt vannak ütközések, hanem az elért fejlettség által kiépített szervezeti keretek és az általuk felkeltett tartalmi-megújulási igények közötti ütközésről is. Például a demokratizmus ma fejlettebb hazánkban, mint egy-két évtizede volt (példája ennek a helyi érdektársadalmak kialakulása, a választási rendszerben a személyi alternatívák lehetősége, az új vállalati formák bevezetése és általuk egészen más munkastílus igénye a pártszervezetek munkájában stb.), most mégis a korábbinál sokkal élesebbek az ezzel kapcsolatos feszültségek és a reformigények. Mégpedig azért, mert az új intézményeket – néha ugyan nehezen és fenntartásosan – elfogadják a tömegek, de utána tartalmi változásokat várnak, amit esetenként kevésbé vagy eltorzultan kapnak meg (például a helyi érdekazonosulásra és aktivizálódásra való törekvések egy rosszul előkészített és rosszkor időzített területfejlesztési hozzájárulásként jelentek meg először).

b) A politika és tudomány viszonya mindig kétirányú kölcsönmozgás, s nem szerencsés, hogy a kritikai hangsúly mindenkor a „másik fél" felé erősödik fel; egyaránt megoldatlan az, hogy a politikának a döntésekhez szükséges kérdésfeltevéseit tudományos (sőt kutatási) feladatként megfogalmazzák, s az, hogy a nemzetközi és a hazai új ismeretek „fogyasztható" javaslatok legyenek, s a tanácsadások valóságosabb és objektívebb mechanizmusa működjék. Mindezek pontosan szemléltethetők a struktúraproblémával kapcsolatban, különösen a differenciálódás kérdésében.

c) Az MSZMP XIII. kongresszusán megerősített és módosított szervezeti szabályzat a pártot „a munkásosztály forradalmi élcsapata, a dolgozó nép pártja" definícióval jellemzi, mely az osztályszövetségben a társadalom vezető ereje, a politikai szövetségben a párt vezető szerepe meghatározást egyszerre használja a dolgozó nép pártja fogalommal. Tudvalevőleg az osztályszerkezetű értelmezés keretében Magyarországon a „dolgozó nép" a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség, az alkalmazottak és a kisárutermelők öt alapkategóriájú tagozódását foglalja magában. Társadalmi struktúránk változásainak elért szintje és tendenciája az, ami ezt a politikai kiindulópontot (és látszólagos szembeállítást) elméleti igénnyel feloldhatja és megmagyarázhatja, nevezetesen a párt társadalmi bázisának kiszélesedése folyamatának a leírásával; vagyis egy tételszerű, „szokványos"-nak tűnő megállapítás szintén a politika és a tudomány kölcsönkapcsolatát feltételezi, mert csak így nyer valóságosan megalapozott tartalmat.

d) Végül túl kellene már lépni a társadalomtudományok funkciói közötti eltérő szereposztáson, mely szerint a valóságfeltáró, a kritikai és a döntés-előkészítő feladat mindig az objektív, az ideológiai funkció pedig a szubjektív. Ezek ténylegesen sokkal kevertebbek; s nem igaz, hogy az ideologikusság mindig csak korlátozó, pejoratív akadálya a valóságismeretnek és a cselekvésnek, egyrészt mert a valóság mindig az elért vívmányok és a negatív tendenciák-ellentmondások együttes igazsága, másrészt a tudományos igényű társadalomismeret bármennyire empirikus is, mindig értékfeltételezett és értékalkotó.

A fentiekből témánk szempontjából levonható következtetés az lehet, hogy a politika és a tudomány kapcsolatának helyesebb értelmezése és jobb megvalósulása előrelépést jelent a pártdemokráciára vonatkozóan is, mert befelé ez a feltétele hatékonyabb megvalósulásának, ugyanakkor a rendeltetésszerűbben működő pártdemokrácia feltétel kifelé, mert elősegíti a tudomány és a politika eredményesebb kapcsolatát.

MAI STRUKTÚRAKÉPÜNK ÉS ANNAK POLITIKAI KIHATÁSAI

Mai társadalmi tagozódásunk egyszerű leírása önmagában is többféle, vitákat kiváltó és politikai következtetésekkel, kihatásokkal jár. A politikai dokumentumokban és (bizonyos ágazati munkajelleg-foglalkoztatási bontásokkal) a hivatalos statisztikai csoportosításban társadalmunkat a hagyományosan értelmezett osztály- és rétegszerkezettel jellemezzük. A korábbihoz képest lényeges új elem, hogy az egyes osztályok és rétegek mentén (például a nőknél, a nyugdíjasoknál, az ifjúságnál), illetve az egyes osztályokon-rétegeken belül jelentkező társadalmi különbségek, differenciálódás is megfogalmazódik, bár gyakorta ezek inkább elosztási, szociális, életmódbeli problémákként szerepelnek. Ugyanakkor a tudományos irodalomban – és erőteljesen a publicisztika és az ismeretterjesztés fórumain – mai társadalmunk mindinkább egy sokféle tényező hatására formálódó és változó egyenlőtlenségi rendszerként, rétegzett struktúrával kerül leírásra, s egyes szerzők úgy értelmezik, hogy ez a mai új rétegződési modell már teljességgel negligálta az osztályszerkezet létezését, mások szerint annak leépülésével együtt járó folyamatként meghatározóvá vált, míg más esetekben mindkettő együttlétével számolnak. Természetesen – a probléma markáns érzékelése céljából – leegyszerűsítettem a kérdést, eltekintve annak történeti megközelítésétől, a különböző folyamatokkal való összekapcsolásától, a bonyolult átmenetek elemzésétől – ami pedig

a különféle álláspontoknál gyakorta megtalálható, s ennyiben absztrakt – de végül is igaz – az ilyen szembeállítás.

Ennek a helyzetnek több konkrét politikai és ideológiai következménye van. Zavar mutatkozik a politikai munkások, az ideológiai oktatók, a párttagság között és a széles közvéleményben, s nem tudják megítélni, mi a valóság. (Kérdéseiket úgy teszik fel, hogy van-e még értelme osztálytársadalomban gondolkodni, nem vesszük-e át a polgári terminológia tartalmát is, feladjuk-e a szocializmus egyenlőségeszményét, miért tér el a politikai és a szakértői megítélés stb.) Olyan félelem is jelentkezik, hogy az osztályok leépüléséről beszélni alapvető politikai tételünknek, a munkásosztály vezető szerepének a tagadását jelenti, illetve az osztályszemléletnek – a politika gyakorlatban is kifejeződő alapértékének – gyengítését eredményezi.

A gyakorlati tevékenységben mindez zavarodottságot is okoz, mert egyes döntéseknél elbizonytalanodás van, hogy milyen kategóriákban kell helyzetelemzést, feladatkijelölést, hatásvizsgálatot tervezni és végezni (például pártbizottsági előterjesztések előtt gond, kit tekintsenek munkásnak, parasztnak, kell-e osztályként nézni, hogyan értelmezzék a tapasztalataikban is jelentkező sok másféle érdekcsoportosulást, élethelyzetet; ezek ismeretében „alkossanak-e" rétegeket, miként kezeljék a társadalmi különbségek okozta feszültségeket stb.).

Megítélésem szerint e kérdésekre világos válasz adható, még akkor is, ha a fejlődés mai folyamatai nem egyszerű és sematikus képet mutatnak, ha éppen az összetettséget és átmenetiséget, a társadalmi szerkezet már lefolyt és még folyó nagy átalakulását, megváltozását kell megértetni.

Történetírásunkban a polgárosodás sajátos útjainak jelzésére a „kettős struktúra" kifejezést használták. Mai folyamataink megértésére is jó volna ilyesmi elnevezés, például a „kettős struktúrakép" kifejezés, bár tartalmában – szerintem – éppen a nem sajátosat, hanem a szocialista fejlődés természetes útját jelenti mindaz, ami ma zajlik. Tudniillik a mai magyar társadalomban együtt létezik:

– egyrészt az osztály- és rétegtagoltság, amely meghatározott irányba mozog (a szocialista építés előrehaladásával az innen indikált társadalmi különbségek csökkenésének, megszűnésének irányába);

– másrészt az egyes személyek és csoportok társadalmi státusának a különféle egyenlőtlenségek között való horizontális és vertikális elrendeződése, hierarchikus betagozódása.

Politikai szempontból nagyon fontos, hogy az egyenlőség-egyenlőtlenség kategóriáit objektíven – és a politikai harc jelszavai, valamint az illúziók köréből kiemelve – alkalmazzuk. Míg végeredményben a politikai, a munkához való jogot, és a törvény előtti egyenlőséget teljességgel megvalósítottuk, addig a társadalmi különbségekben kifejeződő egyenlőtlenségek a szocializmus természetes állapotát jelentik. Ezek átöröklődnek, saját talajukon is születnek, továbbá szükségszerűen elszakadnak a korábbi osztályeredetű és -jellegű különbségektől (ami a szocializmus vívmánya), s több vonatkozásban (például a teljesítmények szerinti értékelésben és a hozzákapcsolódó jövedelmekben, életviszonyokban) a lényegesen nagyobb differenciálódás lenne inkább a szocialista.

A „kettős struktúrakép" – vagyis a leépülő osztályjellegű szerkezet és a főként más tényezők szerinti egyenlőtlenségi rendszerben való elhelyezkedés – ugyanazon időben, ugyanazon társadalom kétféle metszetben való megközelítése, mert a valóságban a folyamatok egyidejűleg és egymást váltva így mennek végbe, s kerül egyik struktúrakép háttérbe, a másik előtérbe. Ezért helytelen politikai következtetés a szembeállításuk; mert az osztályszerkezet minőségi átalakítása és az osztálykülönbségek csökkentése kezdettől a forradalmi munkásmozgalom történelmi célkitűzése, a szocializmus pedig – még a csak általános társadalmi mozgástörvényekből extrapolált marxi szocializmusképben is – egyenlőtlenségekkel tagolt társadalomként jelenik meg. Így beleillik a már korábbi általános felfogásunkba is, hogy az új szerkezetalakulás mintegy keresztbe metszi a kialakult és átalakuló osztályszerkezetet (attól persze még igaz lehetne, ha nem illene bele kialakult felfogásunkba).

Tehát társadalmunkban kettős strukturáló mechanizmus működik:

– egyrészt homogenizáló mechanizmus: ez a társadalmi konszenzus lehetőségének, a gyakorlatban jól működő szövetségi politikának, a párt társadalomirányító szerepe tömegméretű elfogadásának, a legkülönbözőbb osztályhelyzetű, társadalmi helyzetű, világnézeti és magatartásbeli beállítottságú emberek, csoportok közeledéséből kiinduló nemzeti egységnek az alapja. A „munkásosztály pártja" és a „dolgozó nép pártja" látszólagos dichotómia jelzett feloldása éppen ebben, az egységesülés társadalomalakító mechanizmusában valósul meg;

– másrészt differenciáló mechanizmus: melyben a megszűnő osztályeredetű különbségek is megőriznek önmagukhoz kötött bizonyos egyenlőtlenségeket (például vagyoni örökség, családi tradicionális orientációk, s kulturális-műveltségi előnyök és hátrányok).

Nagyobbak lesznek az osztályon-rétegen belüli különbsé-

gek, mint a makroszintűek, s ezt a differenciálódást már teljes egészében befogadta politikai közfelfogásunk (akár a segédmunkás–szakmunkás, akár a városi–falusi munkás, illetve paraszt összevetésében). Ennek jelentősége szemmel láthatóan fokozódik napjainkban a mikroközösségek érdekkifejezési lehetőségeinek növekedésével vagy legalábbis annak igénylésével.

A sokféle tényező (tulajdon, munkajelleg, jövedelem, lakás, szakképzettség, műveltség, második gazdaság, érdekérvényesítés stb.) differenciáló szerepét is egyenként és hatását tekintve elfogadják a politikai közgondolkodásban, de annak a társadalom szerkezetét meghatározó rendszerré való összeállása ellenállásba ütközik. Számomra nem elfogadható, de a politika logikájából megérthető ez az „ellenállás": a fogalmak összekeverése és mindenáron koherens rendszerré kovácsolása ugyanis hibás és veszélyes lehet, mint az például a pluralizmus fogalmánál történik, amikor az elkülönültségre épülő árugazdaságot, a szövevényes érdekstruktúrát, a rendkívül összetett ideológiát, az intézményi rendszer pluralisztikus voltát egyesek a politikai rendszer egészének pluralizmusával (általában a mi fejlődésünkből kiesett polgári parlamentarizmus szocialistának kikiáltott adaptációjával) keverik össze, amibe már így, rendszerként, nem férnek bele magyarországi feltételek között a szocialista megoldás kritériumai.

A példával azt kívántam bizonyítani, hogy a kidolgozott s most tovább finomítandó és természetesen vitatandó rétegződési modellben nem ilyen, hanem a szocializmus objektív feltételeiből fakadó rendszerré való „összeállásról" van szó. Nem vonja kétségbe a munkásosztály vezető szerepét, hiszen egyrészt csak annyiban „vágja keresztbe" annak osztályintegrációját, amennyiben a társadalom egészét; másrészt a munkásosztály társadalmi vezető funkciója politikai szerep, amely nem egyszerűen személyhez kötődő, hanem történelmi-rendszerbeli célokat, egy meghatározott politika képviseletét és megvalósítását jelenti (egyébként az aktív keresők 55,5%-át képviselő magyar munkásosztály a mutatóit tekintve alkalmas egy modern állam szocialista átalakítása alapbázisának hivatására).

A struktúrakép és az azt formáló mechanizmusok jelzett irányú változásai természetesen sokkal bonyolultabbá, és számos elemében gyökeresen újszerűvé (vagy legalábbis változást követelővé) teszik a döntési folyamatokat, és a lényeget érintő új elemeket visznek abba. Ilyenek például:

– az egyes döntések célzott tartalmai, illetve azok hatásai nem határolhatók le a statisztikai csoportosításban kimutatható mun-

kásosztályra, sőt annak csak ágazati vagy szakképzettségi bontása sem elegendő dimenzió;

– a falu nem azonos a mezőgazdasággal, és a parasztság sem azonos a mezőgazdasággal, illetve a faluval; a politikai irányítás és a statisztikai gyakorlat probléma- és valóságérzékenységét dicséri, hogy éppen most került elfogadásra egy újszerű osztály- és rétegbesorolási rend, melyben szocialista nagyüzemi parasztság megjelöléssel a tsz-ekben, az állami gazdaságokban dolgozó mezőgazdasági fizikai dolgozók és termelésirányítók (mintegy 400–500 ezer főnyi aktív kereső) kerülnek egy csoportba, feltehetően makroszinten integrált érdekeket kifejező réteget képezve;

– számolni kell az értelmiség megnőtt és világtrendként is növekvő szerepével a gazdaságban, a műszaki haladásban, a jövedelemtermelő képességben, a megújulás képességében, a döntési szférában való aktivitásban, az ideológiateremtésben és -közvetítésben, általában a politika formálásában; ez azonban nem jelenti, hogy elfogadható lenne a múlt századi „élharcosszerep" hirdetése; ma az értelmiség összetétele is megváltozott, s ezt politikai gyakorlatunk nem veszi kellően figyelembe (főleg az agrár-, a műszaki és a pedagógusértelmiség új helyzetét, presztízsét). Statisztikai csoportosításunk továbbfejlesztése itt is pozitív előrelépést tesz, amikor a vezetők, a diplomások és a szakértelmiség köréből önálló értelmiségréteget tart majd nyilván (feltehetően a jelenlegi 10%-os nagyságrendben), s itt is makroszinten integrált rétegérdekek jelenhetnek meg; a társadalmi struktúra vizsgálatai azonban erőteljesen kimutatják, hogy az értelmiség szerepvállalásának igényével nincs arányban – még a társadalmi rétegződésben kiemelkedő egyes mutatói ellenére sem – anyagi helyzete, társadalmi lehetőségei stb., s ez ma már a döntéseknél feltétlenül figyelembe veendő egyik feszültségforrás.

Összegezve társadalmunk struktúraképének politikai kihatásait, fontos következtetés adódik közvetlenül a pártdemokráciára vonatkozóan is: a demokratizmus fejlettsége az MSZMP-ben lehetővé teszi, hogy az egyenlőtlenség problémája politikailag is megfogalmazódjék. Ugyanakkor a politika befogadókészsége társadalmunk átformálódásának ezen mutatóival kapcsolatban – különböző okok miatt – meglehetősen korlátozott, s jelenleg zavarok vannak a már rendelkezésünkre álló ismeretek, tapasztalatok, valamint a „hivatalos", az ideologikusan is elfogadott, a használt megközelítés között, ezek diszkrepanciája jelentős. Valószínűleg sok új ismeretről még behatóbb vitákat kell folytatni, s szükséges, hogy a párttagság a valóságos kérdésekkel találkozzék (legyen lehetősége erre szervezetten, s kapja akár „megtisztítva" a kutatási elfogultságoktól is); ha ugyanis azt igényeljük, hogy a párt tagjai és alapszerve-

zetei is a „politika csinálói" legyenek, úgy társadalmunknak a napi gyakorlattal összeesső „struktúraképeit" ismerniük, akár alakítaniuk is kell.

A STRUKTURÁLIS VÁLTOZÁSOK IRÁNYA ÉS ANNAK POLITIKAI KÖVETKEZMÉNYEI

A társadalmi szerkezetben az elmúlt húsz évben hazánkban végbement és a jelenlegi változások jelentősek, azok irányai közismertek, bár az ideológiánkba – mint arra eddig rámutattunk – ezeknek csak egy része (az osztály-, rétegszerkezet új vonásai) épült be, más része (az új típusú társadalmi különbségrendszer) nehezen talál utat, annak ellenére, hogy a politikai gyakorlat a társadalompolitikai intézkedések hosszú sorát érzékeli, tartja napirenden, illetve ezek kezelése érdekében konkrét intézkedéseket hoz.

A XIII. kongresszus vitája során, általában gyakorlati-politikai kérdésként, visszatükröződtek azok a legfontosabb kritikai jelenségek, amit a kutatások-elemzések is feltárnak. Például, hogy a munkások többet, és romló körülmények között, dolgoztak a nyolcvanas évekre kialakult életszínvonaluk megőrzéséért, valamint a kiépített demokratikus fórumok nem hozták meg a várt politikai-közéleti aktivitásukat, főleg az érdemibb beleszólás hiányosságai miatt; a parasztság anyagi felzárkózása végbement, de jelentős többletmunkaidővel, sokszor összcsaládi ráfordítással, s a falusi életviszonyok infrastrukturális elmaradottságai hátrányokat őriznek; az értelmiségi lét már jelzett ellentmondásai is megfogalmazódtak, s ezen belül a társadalom egészében, illetve saját korosztályában a pályakezdő értelmiség fokozottan feszítő gondjai (az önálló élet- és pályakezdés, a családalapítás egzisztenciálisan nem biztosított, erőteljesen fokozódik a családi háttérnek az esélyeket meghatározó szerepe stb.); az ügyvitel racionalizálása és az alkalmazotti létforma összefüggései, érdekképviseleteik megoldatlansága; a kisárutermelő, kisiparos, kiskereskedő réteg társadalmi megítélése, szerepük és érdekképviseletük megoldása; erőteljes az igény a kiegészítő gazdasági tevékenységek differenciált kezelésére, egyes vonatkozásokban fejlesztésére, általában pedig szabályozására; mint a társadalom lényeges struktúrabefolyásoló tényezői állt és áll a viták középpontjában a racionalitás (veszteséges vállalatok leépítése, illetve a nem hatékony munkaerő csökkentése), a teljes foglalkoztatottság és a szabadidő problémája. E megközelítések érzékeltetik a strukturális alapfolyamat rendkívüli összetettségét is.

A közeledés folyamata nem jelenti, hogy minden tradicionális társadalmi különbség megszűnt vagy megszűnőben van már.

A szellemi és a fizikai munka, a város–falu (főleg az aprófalvak problémája) különbsége nem antagonisztikusan, de tovább él; a családi, iskoláztatási és települési (regionális) különbségek jó részükben átöröklődtek; ideológiai beállítódások, nemzetközi hatások orientálják a réteg szerinti politikai tagozódást is stb.

A makroszintű tagoltságban a differenciálódás új és fő folyamata azonban az osztály- és rétegen belüli belső differenciáció. A mondottakon kívül a szakmunkásság ágazatok szerinti vagy szakképzettség szerinti újszerű belső felosztása, de a betanított és a segédmunkásnál is a munkapiaci helyzet, a foglalkozás, illetve a munka jellege, a településviszonyok (például az ingázás) markánsan további különbségeket eredményeznek. Nagy a szakképzettség szerinti differenciálódás a mezőgazdasági tevékenységi körökben is. Sok tényező szempontjából a vezetők és a szakértelmiség között, a foglalkozási presztízsben és jövedelemben, az egyes értelmiségi rétegek más rétegekhez viszonyított arányában stb. jelentősek a különbségek. Vagyis érzékelni lehet, hogy az osztályok és rétegek közeledését kísérő, a közöttük levő differenciálódás a belső különbségek növekedésével is együtt jár, és alrétegek stb. különböztethetők meg. Mindennek külön politikai megjelenést ad, hogy érdekeik képviselete ilyen metszetekben már nem megoldott: a szakszervezetek ugyanis e tagozódásig nem osztódhatnak, egyes rétegeknél (például az értelmiségnél) a szakmai egyesületek bekapcsolása jelenthetne megoldást, a termelő üzemekben, a szövetkezetekben a választott képviseleti szervek (vállalati tanács, vezetőség); az intézményekben pedig valójában nincsenek meg az érdekek finomabb struktúráinak a munkahelyi demokrácia kereteiben kiépült (s főleg tartalommal megtöltött) fórumai.

Az új típusú szerkezet, mint láttuk, részben „átöröklött" társadalmi különbségeken alapul, de részben a szocialista típusú viszonyokból eredő egyenlőtlenségekre épül. Ezek mechanizmusait csak most kíséreljük meg ténylegesen felismerni. E szerkezet sok dimenzióban nézve az előnyök és hátrányok konzisztens vagy inkonzisztens viszonyát – vagyis egyes csoportoknál felhalmozódást vagy egymás kompenzálását – ragadja meg, s így építi fel a társadalom rétegződését, mely természete szerint hierarchikusan is tagolja a társadalmat. Már sok helyen megjelentek a legmarkánsabb alapadatok, és – mint erről is szóltunk – részletekben a politikai gyakorlatban, sőt az ideológiai közvetítésekben is tolerálják, felhasználják ezeket (s a vita tárgyát az képezi, hogy mindinkább egy ilyen típusú rétegződéssel kell és lehet csak leírni a mai magyar társadalmat). Bár e rendszer lényege, hogy a különböző megközelítésekhez különböző rétegek alkotása szükséges, továbbá, hogy az inkonzisz-

tencia alapján szükségszerűen sokféle alréteg képződik, mégis politikai kihatásai miatt célszerű az alapadatokat idézni.

A vizsgálatok szerint hazánkban a lakosság mintegy 5%-ánál – mely belsőleg erősen differenciált ugyan – az előnyök kumulálódnak, 15% pedig már élethelyzetében sokkal konzisztensebben deprivált helyzetű, vagyis itt a hátrányok halmozódnak, míg 80% a látszólag átlagos élethelyzetű. A lakosság e 80%-ának átlaghelyzete azonban rendkívül inkonzisztens, nagyszámú rétegre bontható, s csak annyiban tekinthető együtt, amennyiben jellemzője, hogy az előnyös és a hátrányos helyzetek kiegyenlítik egymást, s főképp itt érvényes, hogy a megközelíthető dimenziók szerint a rétegszerkezet sokfélesége állítható fel.

Az ehhez fűződő politikai következtetésekből néhányat meg kell említeni.

a) Mindenekelőtt meg kell védeni ezt a modellt egy ideológiai típusú fenntartástól: ugyanis köznapi szinten néha megfogalmazzák, hogy a polgári rétegződéselméletből egyszerűen átplántált hármas (elit–középosztály–szegénység) modellről van szó. Már a fenti leírásban is érzékeltettük, hogy a modell lényege éppen a sokféle rétegre bontott és változóan bontandó jelleg, minthogy ez a társadalmi különbségeknek, az egyes személyek és csoportok egyenlőtlenségi rendszerbe való betagozódásának a lényege. Nincs szó a „középosztályosodás" jellemző tendenciájáról sem – amiről a mai kapitalizmus elméleti tanácskozásán vita folyt –, hiszen az átlagos élethelyzetű 80%-nál éppen az inkonzisztens jelleget hangsúlyozza e modell, a szakirodalomban is nagyszámú réteggel jellemzik (például a „Státus és réteg" c. kötetben felállított 11 rétegből 8 sorolható ide), s az egész hierarchikus mozgásban egy lefelé irányuló húzást mutatnak ki.

b) Politikai következtetésnek tartom azt is, hogy nem kell félni a gazdagság szótól. Véleményem szerint az Élet és Irodalom hasábjain lefolyt „milliomos-vitát" inkább a társadalmi érzékenység, az ellenkező jellegű feszültségek, a szocializmusban a nivellációt értéknek vélő korábbi beidegződés és a személyi szenvedélyek táplálták. A szocializmus alapértéke a jólét, s a differenciálódás mindig éles vitákat szül (lásd az ún. frizsider-, telek- és a gebinesszocializmusról alkotott nézeteket), de valóságos problémákat is magában hordoz. Különösen a munkával és a teljesítménnyel arányos vagy nem arányos volta, eredetének problémája, s önmagában az a tény, hogy kétségkívül a közhangulat egyik – sőt a valóságos nagyságánál artikuláltabb erejű – eleme. A valóságos kérdés az, hogy mi a gazdagság forrása és mértéke, hogyan lehet hatékony termelésre-tevékenységre ösztönözni, akár a kiugró jövedelmekkel is. Látni kell, hogy differenciálás – és annak az életviszonyok lényegesen eltérő

voltában megjelenő realizálódása – nélkül csak jelszó a vállalkozás-, a kreativitásigény, az innovációra és teljesítményre biztatás. (A készülő jövedelemadó-rendszer beviszi majd az igazságosabb közteherviselés elemét a társadalmi különbségek hierarchiájába, de amennyiben a magas teljesítmények reálértékét túlságosan lecsapolja, akkor visszatartásra fog ösztönözni; kérdőjel az is, hogy miként lehet a szóbeszédben 100 milliárdos nagyságrendre becsült „láthatatlan jövedelmek" szféráját társadalmilag kezelhetővé tenni, s az elosztás rendszerébe kanalizálni stb.)

c) Politikai jelentőségű az a kérdés is, hogy a párttagság miként helyezkedik el a jelzett hierarchikus egyenlőtlenségi rendszerben, s milyen szerepe van ebben annak, ha valaki párttag. A jelzett vizsgálat megállapításai arra utalnak, hogy a jobb társadalmi helyzetűek között nagyobb a párttagok aránya (2,5–3-szor), a legrosszabb helyzetű rétegekben viszont a pártonkívüliek (5–7-szer) nagyobb eséllyel találhatók. Ez feltehetően a nők kisebb aktivitásával, a rosszabb társadalmi helyzetűek alacsonyabb politikai szervezettségével, a közéleti aktivitás és az általános és politikai műveltség összefüggésével, egyes munkakörök politikai-ideológiai követelményeivel, a társadalom „átpolitizáltság"-ából fakadó egyedi „karrierszándék"-kal, az érdekérvényesítési lehetőségekkel magyarázható. A lényeg tehát, hogy nem a párttagság tényéből ered a jobb helyzet, hanem a társadalmi különbségek hierarchiájában való elhelyezkedésből.

d) Legmarkánsabb politikai kérdésként a hátrányos helyzetűek viszonylag nagy rétegének problémája fogalmazható meg, mely koncepciózus társadalompolitikai kezelést kíván. Kezelhetetlenség esetén politikai konfliktusforrássá válhat, mert ez az utóbbi 5–6 év nehéz gazdasági helyzetében és a dinamizálás irányába való kitörés terveiben a leginkább neuralgikus feszültségpont, s az ellentmondások miatt a mai helyzet egyesek látóterében tévesen fejletlenebbnek tűnik, mint az a hetvenes évek fordulóján volt.

Bár közgazdászok és szociológusok körében vitatják, hogy a társadalmi és létminimum-mutatók bírnak-e releváns értelemmel, mégis készültek és készülnek nálunk is ilyenek, s arra mindenképpen alkalmasak, hogy megközelítően érzékeltessék: a 15–16%-os hátrányos helyzetű lakossági rétegen belül mintegy 6–7% a súlyosan hátrányos helyzetű, mondhatnánk a szegénységküszöb alatt élő. Politikailag kevésbé véljük használhatónak a szegénységfogalmat, pedig – véleményem szerint – nincs okunk félni attól; egyrészt ma a szegénység gyökeresen más, mint a felszabadulás előtti 3 millió koldus élethelyzete volt, s társadalmunk egyes esetekben még a munkát nem vállalt élősdieket is felvállalja szociális gondoskodási rendszerében (ami torz jelenség, és igazságtalan a zömében nem

személyi motivációikból ilyen helyzetbe kerültekkel szemben); másrészt társadalompolitikai programjainkban nagy erőfeszítéseket teszünk az ilyen élethelyzetek leküzdésére, nyíltan hirdetjük társadalmunk alapértékeként e feladatainkat, tehát indokolatlan a „félelem" vagy a szemérmesség.

A társadalmi szerkezet és rétegződés alakulásából, illetve a tényleges viszonyok felismeréséből eredő egyik legfőbb politikai következtetésünk tehát az lehet, hogy intézményesült szociálpolitikával (tartalmi koncepcióval és szervezett rendszerrel) kell kezelni, a megoldás irányába segíteni a hátrányos élethelyzetből eredő feszültségeket. Ez – a deprivációtól függetlenül – következménye egy teljesítményorientációra épülő, differenciáló keresetpolitikának is, hiszen az eltérő keresetek reálértéke csak a tevékenységtől független tényezők (nagy család, betegség stb.) társadalmi juttatásokkal való ellensúlyozása révén őrizhető meg. Ezt egészíti ki a jóléti gondoskodás minden modern államban, és ez a szocialista társadalomban politikai alapértékként is felvállalt feladat. A kérdést bonyolulttá nemcsak a források szűkössége teszi, hanem egyéb összefüggések is: a munkaerő hatékonyabb foglalkoztatottsága és az emberi tényező növekvő szerepe; az objektív helyzetből és a személyes magatartásból fakadó rossz élethelyzetek megkülönböztethetőségének igénye; a szociális gondoskodás prioritásainak rangsorolása stb. Mindenesetre a hazánkban jellemző struktúrarétegződésből és annak irányaiból az elkövetkező legalább két ötéves tervben kiemelt politikai következtetésként és feladatként a szociálpolitika, illetve a hátrányos helyzetek (és szegénység) helyes kezelése tekinthető.

e) Túllépve az egyenlőtlenségi modellből közvetlenül indikálható következtetéseken, a társadalmi struktúra általános működési mechanizmusai és változásai alapján számos politikai kihatás jelezhető, melyek a párt belső életére, a pártdemokráciára vonatkoztathatók. Abból kell kiindulni, hogy a társadalom objektív helyzete – a magasabb személyi követelmények és az elkötelezettség ellenére – végül is leképződik a párton belül is. A gazdasági, társadalmi stb. folyamatok, az intézkedések, a csökkenő életszínvonal vagy egyéb jelenségek a társadalom egészéhez hasonlóan érintik a párttagságot is (természetesen a rekrutációjának jellegzetességéből eredő vonásokkal). Például körzeti pártszervezeteink sokszor kiélezett és szélsőséges véleményformálása sajátos összetétele mellett azért is tükrözi ezt, mert ott már kiszűrődnek a munkahely formáló mechanizmusai. Az eszmei, szervezeti és cselekvési egységnek egyaránt előfeltétele a valóságos viszonyokat jól közvetítő propaganda (mint utaltunk rá, párttagságunk nem ismeri kellően a strukturáló viszonyokat, mai társadalmi valóságunkat), továbbá a tisztázó viták, mert „tudathasadásos" állapotban sem a politikát képviselni,

sem cselekedni nem lehet (márpedig párttagságunk egy része nem érti kellően, hogy számos újszerű megoldásunkat bevezetésük során feltétlen a szocialista célokat szolgáló megoldásnak feltételezzük; s nem lehet racionalitást követelni más területeken, és a saját viszonyok között irracionálisan gondolkodni és élni). Egy ilyen, meghatározott szempontokból szerfelett tagolt struktúrájú társadalomban az érdekmozgások sokféle új formáját kell keresnünk, s ezek sorában megnő a pártszervezetek koordináló szerepe. (Felmerülhet a kommunista csoportok működtetésének felélesztése számos kérdésben: az álláspontok vitákban való kialakítására a különböző szinteken, például vállalatnál, helyi tanácsnál, érdekegyeztető testületeknél, Országgyűlés mellett stb.) Végső következtetésként pedig az kívánkozik: a párt társadalomirányító tevékenységének fokozása; az ezt szolgáló, sokszor gyökeresen új munkastílus igénye érdekében keresnünk kell annak módját, hogy miként tud a pártszervezet és minden egyes kommunista a politika kialakításában, s arra építve képviseletében, végrehajtásában és ellenőrzésében részt venni – mégpedig a politikát munkahelyi, lakóterületi és országos szinten együtt és egyaránt értve.

★

Talán az elmondottak érzékeltetik azt a politikai gondolkodásunkban és a közgondolkodásban is meglevő szemléletünket, hogy a társadalmat szférákra bontjuk, s a konfliktusokat, illetve azok megoldását is ezekben keressük. Az általam érintett strukturális viszonyok társadalmi folyamatokként, a politikai hatások, az intézményrendszer működése, az érdekstruktúra, a pártdemokrácia stb. pedig már politikai folyamatokként jelentkeznek; amikor viszont tulajdoni, termeléshatékonysági, elosztási stb. témákról van szó, akkor gazdasági folyamatokról, amikor pedig az eszmei-tudati pozitív állítások és kérdőjelek, reagálások és magatartások jelennek meg, akkor ideológiai folyamatokról beszélünk; mint ahogyan az én tanulmányom is a társadalmi és a politikai folyamatok összekapcsolását kereste. Pedig a valóságban a társadalmi viszonyok a maguk totalitásában és komplexitásában, vagyis ezen szférák együttesében és kölcsönhatású működtetésében realizálódnak. Ez témánk szempontjából több szempontból döntő:

– egyrészt nem érthetők és főleg nem kezelhetők a párt- és semmilyen társadalomirányítás során a különböző jelenségek és tendenciák az egésztől való valamiféle „önállósodásban";

– másrészt minden feszültségpontunk ideológiai igényként egy valóságosabb, maibb, illúziómentes, de mozgósító szocializmuskép megfogalmazását teszi szükségessé;

– végül a pártdemokrácia csak a gazdasági, társadalmi, politikai, ideológiai viszonyok egészére kiterjesztve érvényesíthető, s nem lehet olyan munkamegosztás, hogy mindenki – munkahelyként és személyként – csak a társadalmi tevékenységi körben elfoglalt helye szerint felelős, és csak arra vonatkozóan tud politizálni, és kell hogy politizáljon. Persze a szakértelem és a felelősség szempontjából mindig kell a konkrétság, de a politika egészének alakításában való részvétel lehetősége, az érdekeltség legalább ilyen fontos. Azt hiszem, ebben is kifejezésre jut a pártdemokrácia kisugárzása és befolyásoló szerepe a társadalmi demokrácia egészére.

SCHMIDT PÉTER

A párt vezető szerepe és az államélet demokratizmusa

Bevezetőként – csak tézisszerűen – a mai magyar politikai berendezkedés négy olyan sajátosságáról szeretnék szólni, amelyeknek – megítélésem szerint – az államiságra nézve is jelentősége van.

1. A magyar politikai berendezkedést az egypártrendszer jellemzi. Ez azt jelenti, hogy a magyar politikai rendszerben egyetlen olyan pártcentrum van, amelynek keretében a társadalom alapkérdései eldőlnek. Az elmúlt huszonöt évben történt változások ezt az alapstruktúrát nem érintették. A változások lényege abban foglalható össze, hogy ez a centrum ma döntéseinek kialakítása, a társadalom problémáinak megoldása során kikéri, fokozottabban figyelembe veszi a politikai berendezkedés más egységeinek a véleményét. Ez a társadalom demokratikus működése szempontjából nagyon fontos mozzanat, de strukturális változásokat nem hozott.

2. Az elmúlt két évtizedben jelentős autonómiák jöttek létre a társadalom életében. Különösen lényegesnek tartom ebből a szempontból a gazdálkodásban bekövetkezett autonóm mozgásokat, a kultúra, a tudomány, a művészetek szabadságának erőteljesebb elismerését, de ide sorolnám a magánélet szabadságának változásait is. Ez az autonómia a társadalom politikai vezetése szempontjából is lényeges, de még fontosabb ezeknek az önállósodó létformáknak az államtól való elhatárolódása. Az autonómiák létrehozása, bár belső ellentmondásokkal terhesen, de erősítette a demokratikus hatalomgyakorlás garanciarendszerét.

3. Az 1956-os ellenforradalom leverését követően egymás után jöttek létre olyan szervezeti és jogi garanciák, amelyeknek célja a hatalomgyakorlás demokratizmusának növelése. Csak utalásszerűen: ilyennek tekintem a rendőrség helyének és szerepének módosulásait, a jogilag korlátozott igazgatás egész gondolatvilágát, vagy frissebb példákkal élve: a választójog 1970-es és 1983-as reformját, az Alkotmányjogi Tanács létrejöttét. E jogi és szervezeti garanciarendszerek létrejötte még akkor is jelentős, ha tudjuk, hogy azok időnként belső feszültségeket okoztak és okoznak, mert a politikai berendezkedés más sajátosságai miatt nem igazán tudnak érvényesülni.

4. Változások történtek a politikai hatalmat gyakorló nyilvános szervezetrendszerben, különösen a társadalmi szervek munkájában. Ennek lényege talán abban ragadható meg, hogy az elmúlt tizenöt évben előtérbe került érdekkifejező funkciójuk. Mindjárt hozzá kell azonban tenni, hogy ebben nem következtek be olyan változások, mint az előző három jellemvonás esetében. A mai helyzetet inkább úgy lehetne jellemezni, hogy az igények kifejeződésének korát éljük, de a gyakorlati politikában ezek a törekvések csak kismértékben tudtak megjelenni.

Mindez azt jelenti, hogy a politikai berendezkedésben bekövetkezett változások döntően a „másodfrontokon" (autonómiateremtés, szervezeti garanciák) következtek be, míg a társadalmi berendezkedés nyilvános szervezeti struktúrája ezeket a változásokat sok vonatkozásban nem tudta követni. Ez napjaink egyik legjelentősebb belső ellentmondása.

A fenti változások jellegzetesen ábrázolják politikai berendezkedésünk mai arculatát. Ennek egyik jellemzője, hogy bizonyos anarchikus jegyek mutatkoznak a társadalom életében. Az úgynevezett másodfrontokon bekövetkezett változások jelzik a társadalom konfliktusait, de az így megfogalmazódó konfliktusok nem tudnak, vagy nem mindenben tudnak betörni a nyilvános szervezetrendszerbe. Ennek következtében a társadalomban megfogalmazódó érdek- és véleménykülönbségek integrálatlanul léteznek egymás mellett, nincsenek vagy csak részben alakultak ki olyan centrumok, amelyek a nyilvánosság előtt összehangolnák azokat. Az érdekegyeztetés gyakran a nyilvánosság kizárásával történik. Végül jellemző a politikai rendszer változásirányaira, hogy az új gondolatok, törekvések nemegyszer akarva-akaratlanul az ellenzékiség mezében jelennek meg, mert kívül rekednek a nyilvános szervezeti kereteken.

Ha politikai berendezkedésünk mai arculatának e jellemzőiből indulunk ki, akkor tudunk valós következtetéseket levonni a párt vezető szerepének, de a párt és az állam viszonyának alakulására is.

A párt vezető szerepének megítélésében a pártban ma kétirányú megközelítés tapintható ki. Az egyik irány lényege így hangzik: növekszenek a társadalom belső feszültségei, ellentmondásai, ezért a pártnak erőteljesebben bele kellene avatkoznia a társadalom gazdasági, kulturális és más folyamataiba. Ez az álláspont azonban gyakorlatilag könnyen válhat visszalépéssé, hiszen könnyen eredményezheti a létező érdek- és véleménykülönbségek nyilvánosságának szűkítését, a centrális eszközökkel való adminisztratív beavatkozás fokozódását.

A másik irány szerint az új helyzethez kell alkalmazni a párt ve-

zető szerepének értelmezését. Ez azt jelenti, hogy tudomásul kell venni az érdek- és véleménykülönbségek többé-kevésbé nyilvános megjelenését, azt nem elnyomni, hanem támogatni, fejleszteni kell, de gondoskodni kell arról, hogy a társadalomban ne csak a különbségek megfogalmazására, hanem azok integrálására is sor kerüljön. A szocializmus viszonyai között ezt az integrációt a társadalom politikai berendezkedése egészének kell elvégeznie, még akkor is, ha ennek központjában a pártnak kell állnia.

Ez a második elképzelés lényegében decentralizálni kívánja az integrációs feladatokat. A mai helyzetben a párt gyakran egyedül vállalja az integrációt, de egyedül vállalja az ezzel kapcsolatos döntések felelősségét is. Az integrációs folyamatban fokozottabban részt kell venniük a társadalmi és tömegszervezeteknek, valamint az állami szerveknek is. Ez ma csak a párton keresztül történhet, közvetlen formái alig alakultak ki.

E decentralizációnak a pártra nézve meghatározó következményei vannak. Egyesek a párt „hatáskörének" csökkentésével akarják megoldani a problémát. Nem hiszem, hogy ez járható út. Az, hogy a társadalom aktuális kérdései közül melyikkel foglalkozzon a párt, nem hatásköri, hanem politikai kérdés. Így például a pártnak a gazdasági életben játszott szerepe nem határozható meg a hatáskör megjelölésével, az állásfoglalás szükségességét mindenkor a társadalmi ellentmondások mélysége, tehát politikai feltételek szabják meg.

A politikai rendszer említett változásai hatással vannak a párt belső struktúrájára is. A társadalomban megfogalmazódó érdek- és véleménykülönbségek természetesen a pártban is megjelennek. Ha a párt elzárkózik ezeknek az ellentmondásoknak a kifejezésétől, szembekerül a társadalomban végbemenő folyamatokkal. Ha viszont becsatornázódnak a pártba ezek az ellentmondások, akkor ez veszélyeztetheti a párt egységét.

A politikai berendezkedésben bekövetkezett változások és az ezekre vonatkozó új igények vetik fel a párt és az állam viszonyának alakítását is. Az említett tendenciák az államtól azt követelik, hogy fokozottabban vállaljon integrációs funkciót. Az állam szervezetét alkalmasabbá kell tenni ennek az integrációs funkciónak az erőteljesebb megvalósítására.

Az integrációs funkció erősödésének egyik útja lehet: az állami és a társadalmi szervek – nem egyszerűen a párt közvetítése útján, hanem – közvetlenül kialakult együttműködésének fejlesztése. Ez azt jelenti, hogy az állami szervek szorosabb, közvetlen kapcsolatot tartanak fenn az érdekképviseleti szervekkel és közvetlenül integrálják törekvéseiket. Ebben az állami integrációs folyamatban kitüntetett szerepet kell hogy kapjanak a képviseleti szervek. Szere-

püknek abba az irányba kell eltolódnia, hogy nyilvánosan fejezzék ki a különböző érdekeket, s erőteljesebben vegyenek részt – a párt vezetésével – ezek integrálásában.

A választójogi törvény reformja lényegében ennek szervezeti-jogi megközelítését jelentette. Ilyennek tekintem különösen a jelöltállítás állampolgári jogként való szabályozását (1970) és a kötelező kettős jelölést (1983). Mindkét jogi szabálynak akkor van értelme, ha elősegíti a véleménykülönbségek nyilvános megfogalmazását, majd azok integrálását. Ha azonban az 1985. évi választások gyakorlatát nézzük, akkor ezek a jogi garanciák sok vonatkozásban csak formálisan működtek. A kettős jelölés lényegében két területen nyújtott alternatívát a választópolgár számára.

Az egyik, hogy két személy között választhatott. A személyek közötti választás azonban legtöbbször a szubjektív elemekre épült (ismerem, nem ismerem stb.), és nem adott lehetőséget a jelöltnek önálló arculat, véleménynyilvánítás kifejezésére. Általában még nem jutottunk el odáig, hogy a társadalmat foglalkoztató kérdésekről a jelöltek állást foglaljanak, az ezzel kapcsolatos nézeteiket ütköztessék, és ezzel teremtsenek alternatívát a választópolgárok számára.

A kettős jelölés még egy területen teremtett alternatívát. Ahol több település alkotott egy választókerületet, ott a jelöltek megítélését az is befolyásolta, hogy melyik településről származtak. Ez érintette a települések presztízsét, de valós érdekkülönbségeket is előtérbe állított.

Ez a kétirányú alternativitás még nem elegendő egy többjelöltes választás tartalmának kialakításához.

A választási reform körüli vitákban két szélsőséges nézőpont jelent meg. Egyesek a kötelező kettős jelölést azért nem fogadták el, mert az ellentétes az egypártrendszerű politikai berendezkedéssel. Mások úgy fogalmaztak, hogy a témával azért nem érdemes foglalkozni, mert az egypártrendszerű politikai berendezkedés úgyis kizárja a több jelölt közötti érdemi választást.

A választási rendszernek még egy új intézményére kell felhívni a figyelmet. Ez az úgynevezett országos lista, melynek az is feladata lehetne, hogy – a lakóterületi elven túlmenően – a társadalom metszetében megjelenő érdek- és véleménykülönbségeknek adjon szervezeti formát. Az országos lista létrehozása kapcsán felmerült az érdekképviseleti szervek szorosabb bekapcsolása az Országgyűlés tevékenységébe. Ha az 1985. évi választások tapasztalatainak fényében vizsgáljuk az országos listát, akkor azt mondhatjuk, hogy az a legjelentősebb közéleti személyiségek listája volt. Szervezetek képviselete legfeljebb a nemzetiségi szövetségek és egyes egyházak esetében következett be. Ez véleményem szerint kevés. Tovább kel-

lene gondolkodni azon, hogy az országos lista segítségével hogyan lehetne az érdekképviseleti szervek szerepét az Országgyűlés munkájában megjeleníteni.

Az állam integrációs szerepkörét erősíthetné az is, ha a párt szervei politikai funkcióik teljesítése során erőteljesebben támaszkodnának a képviseleti szervekre. Ma a párt szervei elsősorban az államigazgatási szervekkel tartanak kapcsolatot. A képviseleti szervektől önálló érdekintegrációs szerepkör ellátását nem várják.

Végül jelezni szeretném – bár ennek részleteire ezúttal nem tudok kitérni –, hogy az állam integrációs funkciójának gyakorlása új igényeket teremt nemcsak a képviseleti szerveknél, hanem az azoknak közvetlenül alárendelt kormánynál, illetve végrehajtó bizottságoknál, de az államigazgatási szerveknél általában is.

BOROS SÁNDOR

A párt tömegkapcsolatai és az ideológiai munka

A demokrácia fejlesztése a pártban egész szocialista előrehaladásunk halaszthatatlan követelménye, és ez korántsem elégíthető ki „eljárási" változtatásokkal, szervezeti-szervezési módosításokkal, mert ez mindenekelőtt mélyen politikai, tartalmi kérdés. Napjainkban sok szempontból *új feltételek* között dolgozunk, és ez szükségessé teszi, hogy a megváltozott feltételekhez igazítsuk a párt belső életét, munkastílusát, munkamódszerét. Ez a megállapítás a pártdemokráciának és a párt tömegkapcsolatainak összefüggésére is vonatkozik.

A párt vezető szerepe, a pártdemokrácia és a párt tömegkapcsolatai elválaszthatatlanok egymástól, együttesen és kölcsönhatásukban biztosítják a szocialista építés tudatosságát, és benne a tömegek aktív részvételét.

Az új helyzet gyakorlatunk ismételt átgondolására kötelez ezen a téren is. Ez hosszabb folyamat. A mögöttünk levő évek munkájából azonban az a következtetés már most is levonható, hogy három évtizedes tapasztalatokra alapozott elveink egészében érvényesek a jelenlegi helyzetben is, képesek jól orientálni a párt munkáját. Nincs szükség valamilyen gyökeres fordulatra. Ugyanakkor az is látszik, hogy a gyakorlatban ezek az elvek nem mindenütt érvényesülnek. Az is érezhető, hogy az új feltételeknek megfelelően gazdagítanunk, módosítanunk is kell munkánkat. Tehát következetesebben kell folytatnunk, megvalósítanunk bevált elveinket, gyakorlatunkat, és ezzel együtt tovább kell fejlesztenünk, gazdagítanunk azokat.

Ma is érvényes, hogy a párt akkor tölti be vezető szerepét, ha tudatosan alkalmazza a társadalmi fejlődés, a szocialista építés törvényeit, a marxizmus–leninizmus elveit; ha érvényesíti a dolgozó tömegek érdekeit; ha képes megfogalmazni a tömegeket mozgósító aktuális célokat és feladatokat úgy, hogy ezek összekapcsolódjanak a szocialista perspektívával, és képes meggyőzni a tömegeket érdekeltségükről a kitűzött célok megvalósításában.

Pártunk ismert elve, hogy a párt a nép szolgálatának tekinti saját tevékenységét, és feladatának a nép érdekeit szolgáló politika meg-

valósítását, valamint a nép cselekvése tudatosságának emelését tartja. Abból indultunk ki eddig is, hogy a párt a tömegekért van, s mindig hangoztattuk, hogy a párt céljai csak a tömegek cselekvése révén valósíthatók meg.

Kádár János így fejezte ezt ki a párt XIII. kongresszusán: „Pártunk feladatának tartja – mert csak így létezhet és dolgozhat –, hogy a tömegekkel összeforrva tevékenykedjék. Vezérlő gondolata és eszméje, hogy a jövőben is kiérdemelje a munkásosztály, a dolgozók bizalmát, amelyet történelmi harcokban vívott ki. Teljes mértékben bízik és támaszkodik munkásosztályunkra, dolgozó parasztságunkra, egész dolgozó népünkre."*

A párt tömegkapcsolatai szorosan összefüggnek vezető szerepének érvényesülésével. A tömegekhez való viszonya létfontosságú kérdés a párt és a szocializmus ügye szempontjából.

Az MSZMP ennek tudatában végezte munkáját eddig is, ehhez formálta munkastílusát, munkamódszerét. Kialakult és működik politikai intézményrendszerünk, amelynek fontos feladata e kapcsolat folyamatos biztosítása. Ezt a célt szolgálja a tömegtájékoztatás, a közvélemény-formálás és a nevelésbefolyásolás egész állami intézményhálózata. Fontos szerepet kapnak a közélet különböző intézményei, fórumai is, melyeken keresztül e kapcsolat *kétirányú.* Ez módot nyújt arra, hogy a tömegek megismerjék a párt álláspontját, törekvéseit, ugyanakkor feltárják a párt előtt a tömegek hangulatát, véleményét, igényeit is. A szocialista fejlődés konszolidált, politikailag kiegyensúlyozott szakaszában szükséges a *közvetett* kapcsolatok megerősödése és intézményesülése.

Ezek mellett a pártnak vannak *közvetlen* kapcsolatai is a tömegekkel saját szervei és szervezetei, intézményei, tömegbefolyásolási eszközei, és mindenekelőtt tagjai révén. A tömegkapcsolatok intézményesülésének említett formái és előrehaladása a gyakorlatban tette fel a kérdést a közvetett és közvetlen kapcsolatok viszonyáról, arányáról és formáiról, ami a párt és a politikai rendszer más elemei közötti munkamegosztás egyik oldala – a rendszer valamennyi elemének rendeltetésszerű működése esetén.

★

Az *új feltételek* azonban, amelyek között munkánkat az utóbbi években végezzük, élesebben vetettek fel néhány korábban is közismert kérdést, és új kérdések is felszínre kerültek.

Szeretnék néhány szót szólni az új feltételek, az új helyzet *értelmezéséről,* mert véleményem szerint nem ritka ezzel kapcsolatban

* A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1985. 134. old.

az egyoldalúság, a leegyszerűsítés, és ez téves következtetések veszélyét hordja magában. Általános – és helyes – az a megállapítás, hogy helyzetünk bonyolultabb, nehezebb lett. Az is, hogy ez egyrészt a tőlünk független kedvezőtlen tényezők (világgazdasági és politikai hatások, örökölt gazdasági szerkezet és infrastruktúra stb.) összetorlódásának, másrészt saját tévedéseinknek a következménye. Mindkét megállapítás igaz, de nem jellemzi elég pontosan a valóságot. Az új helyzet ugyanis *saját eredményes társadalomátalakító tevékenységünk* következménye is, ami lehetővé és szükségessé teszi olyan új, pozitív társadalmi célok kitűzését, mint például az intenzív gazdasági fejlődés, az igényesebb munka, a demokrácia fejlesztése, a magasabb műveltség, a tehetségek, a fejlettebb képességek kibontakoztatása és azok tényleges hasznosulása stb. Tehát az új helyzetben benne vannak a fejlődés szocialista előrehaladásával szükségszerűen bekövetkező új követelmények is, az ilyen értelemben „akart célok". Tisztánlátásunkat az zavarja, hogy ez a helyzet nem olyan „menetrendszerűen" következett be, mint ahogyan korábban gondoltuk, és benne együtt vannak jelen váratlanul ránk nehezedő kényszerek és előrehaladásunk pozitív új követelményei. Azért érdemes ezt megemlíteni, mert a helyzetből levont következtetések meghatározzák munkánkat, és ideológiai tartalmakat is hordoznak. Nézetem szerint az új feltételek egy része kétségtelenül kedvezőtlenül hat munkánkra, hátráltatja fejlődésünket. Másrészt azonban a követelmények élesebb megfogalmazása és megoldásuk sürgető volta reálisabb irányba tereli gondolkodásunkat, és „kikényszeríti" a hatékonyabb, a szocialista építés mai feltételeinek jobban megfelelő megoldásokat munkánk különböző területein, közöttük a párt munkájában, tömegkapcsolataiban is.

Milyen hatással voltak és vannak ezek a megváltozott feltételek a párt politikai befolyására, tömegkapcsolataira?

Meghatározó az a tapasztalat, hogy *nehezebb helyzetben is lehet támaszkodni* a tömegkapcsolatok kialakított rendszerére, hogy a párt politikai befolyása – korábbi munkája és a mai helyzetben tanúsított realista, kezdeményező magatartása révén – megalapozott.

Látnunk kell azonban, hogy számos politikai kérdésben nagyobb a véleménymegosztottság, több a kétség, a fenntartás, sőt az ellenvélemény is. Keletkeztek „repedések" a társadalom politikai egységén, nagyobb „szakítópróbának" van kitéve a szövetségi politika, mint korábban. Miközben ezeket a problémákat – okaikat és megoldási lehetőségeiket – vizsgáljuk, tudatosítanunk kell azokat az alapvető tényezőket, amelyek a párt és a tömegek közötti kapcsolatoknak, a kölcsönös bizalomnak, *a társadalom politikai egységének* irányába hatottak, mert ezek erősítése a fő feladatunk a jövőben is. Mindenekelőtt a politika folyamatosságát és megújulóké-

pességét, a szembenézést a problémákkal és a megoldások alkotó keresését, kezdeményezését említem, a párt munkastílusában pedig a nyíltság és őszinteség megőrzését, a problematikus helyzetekben is a tömegek iránti bizalom megnyilvánulását, megértésük és támogatásuk igénylését emelném ki. Ki kell hangsúlyoznom még a szövetségi politika rugalmasságát, reagálóképességét a változó feltételekre, a különböző érdekek megnyilvánulására, a megértést és az összefogásra való törekvést az érdekek egyeztetése alapján, valamint a szocialista demokrácia fejlesztésére való egyértelmű és határozott törekvést.

Számot kell vetnünk a kedvezőtlen tényezőkkel is, hogy hatásukat csökkenteni tudjuk.

A bonyolultabb, nehezebb helyzet nagyobb próbatételeknek vetette alá a párt tömegkapcsolatát, hiszen a lakosság jelentékeny részének rosszabbodtak az életkörülményei. Részint úgy, hogy megélhetése nehezebbé vált, részint úgy, hogy ha megélhetésében nincs is alapvető gond, de el kell térnie a korábban megszokott rendtől a családi beruházásokban, felújításokban. Kedvezőtlen változást jelent az is, hogy nagyon sokan jóval többet dolgoznak, mint korábban. Mindezeken túl, szinte az egész lakosságot nyugtalanítja – egyes rétegeket kifejezetten irritál – a nagymértékű áremelkedés. Számos szociális feszültség halmozódott fel, ezek jogosságát a párt elismeri, de megoldásuk a belső források beszűkülése miatt elhúzódik.

Ezek a kedvezőtlen hatások kétségtelenül megterhelik a párt tömegkapcsolatait: aggodalmat, nemtetszést, elégedetlenséget váltanak ki. Végeredményben kirajzolódik a rés a tömegek igénye és a politikai döntések nyomán kialakult helyzet, a tömegek hangulata és a politika között. A párt és a tömegek kapcsolatában ez bizonyos lazulással is jár, ami a kétségek erősödésében, a közömbösség terjedésében, egyes döntések iránti meg nem értésben érzékelhető. A kérdőjelek nemcsak felszíni jelenségekkel, hanem a politika „nagy kérdéseivel", sőt a szocializmus és a ma követett út összhangjával kapcsolatban is megjelennek.

E tények és tünetek ismeretében még nagyobb a kiegyensúlyozott belső helyzet, az egység és a bizalom értéke, azoknak a tényezőknek a jelentősége, amelyek ezt biztosítják.

A rés tágulásának megakadályozásában alapvető szerepe van *a tömegek reális helyzettudatának.* A párt – és irányításával az erre rendelt szerv és intézmény – rendkívül nagy munkát végzett az elmúlt években bekövetkezett változások tudatosításában. Ennek eredménye érezhető: a lakosság nagy része ma reálisabban látja helyzetünket, lehetőségeinket, cselekvési alternatíváinkat, és ez fontos szerepet játszik a politika megértésében, támogatásában.

Úgy tűnik azonban, hogy legalább ilyen fontos az a bizalom, amelyet a párt a megelőző évtizedek során halmozott fel. Ügyelnünk kell arra, hogy ez ne csak használódjon, hanem újra is termelődjön.

A lazulások okait vizsgálva – a valóságos kedvezőtlen tények mellett – mégis elsősorban a reális helyzettudat hiányaira kell rámutatnunk. Sokan nem értik, hogy milyen feltételek között kell dolgoznunk, mire van lehetőségünk, és mire nincs. Ezért igényeik sokszor valamilyen elvont, idealizált helyzetből és szubjektív vágyakból indulnak ki. Abból, hogy általában a szocializmusnak mit „kell" biztosítania az embereknek.

Itt már nyilvánvalóvá válik a tömegkapcsolatok összefüggése a meggyőző munkával, a tömegpolitikai munkával, sőt az ideológiai munka egészével.

★

A helyzet új elemeinek és követelményeinek *elméleti elemzése* lassan halad, ezért kevés, amit – számukra elfogadhatóan – „bevihetünk" a tömegekbe. Magyarázataink gyakran prakticisták, defenzívek, és sokszor késnek. Ezért nem csoda az elbizonytalanodás, ami nemcsak a felszíni jelenségeket érinti, hanem fontos, lényeges társadalomfejlődési kérdéseket, az elvek és a gyakorlat viszonyát is. Éppen ezért az egyik legsürgetőbb feladat a párt tömegkapcsolatainak a szempontjából az elméleti munka fejlesztése: fejlődésünk lényeges kérdéseire a ma érvényes marxista–leninista válaszok kidolgozása, ami reális helyzet- és perspektívatudatot ad a tömegek meggyőzésében részt vállalók számára. Hiszen a tömegkapcsolatok állapota elválaszthatatlan párttagságunk egy részének elbizonytalanodásától, kiállásának gyengülésétől, ami – egyebek mellett – azzal függ össze, hogy ők sincsenek maradéktalanul meggyőződve a realitásokról, az alternatívákról, a megoldások célszerűségéről és összhangjáról a szocialista építés fő irányával.

A reális megoldások elfogadása gyakran régi gondolati sztereotípiákba ütközik, s az illúziók fényében csalódást, kiábrándulást vált ki. Az is elég gyakori, hogy lényeges kérdésekre felszínes, napi magyarázatokat adunk, s nem a történeti-társadalmi folyamatokat és összefüggéseket vázoljuk fel, nem azokat elemezzük.

Sokszor pártunk tagjait, aktivistáit, vezető kádereit, utánpótlását sem készítjük fel megfelelően elméletileg az emberek körében végzendő meggyőzésre. A pártmunkában, a pártélet fórumain, a pártoktatásban gyakran a sok „intéznivaló" miatt nincs elegendő idő a történelmi látásmód, az osztályszemlélet, a marxista–leninista világnézeti alapok tisztázására. Mindezek hiányában csökkent a

párttagok egy részének magabiztossága, mérséklődött vitakészsége. Ez nem meglepő, ha figyelembe vesszük: nemritkán korábban szokatlan kihívások, vélemények, kérdések megválaszolását várják tőlük.

Ebben a helyzetben az életmód, a szabadidős szokások változása miatt nagyobb felelősség hárul *a tömegtájékoztatás* és a tömegbefolyásolás állami intézményeire. Elsősorban a televízióra, a rádióra, a sajtóra, amelyek egészében eredményesen töltik be a párt és a tömegek közötti közvetett kapcsolat szerepét. Történt bizonyos változás is ezen a téren. Erősödött a közvetítés kétirányúsága. A korábbinál nagyobb hangsúlyt kap a helyzetfeltárás, a különböző vélemények nyilvánossága, a vita is. Bizonytalanság azonban e területeken is tapasztalható. Olykor hiányzik az egyértelmű kiállás a párt álláspontja mellett, túlzott a tartózkodás a „hivatalos" politika, szemlélet, világnézet képviseletétől.

Elgondolkodtató jelenség, hogy mintha a párt *közvetlen tömegkapcsolatainak szerepe* – a politikai intézmények, a tömegtájékoztatás, a nyilvánosság fórumai jelentőségének növekedésével párhuzamosan – észrevétlenül, spontán leértékelődött volna. A gyakorlatban ez a felfogás tetten érhető. Vegyünk néhány példát: ha az ifjúságról van szó, helyenként nagyon gyorsan működni kezd a „kiszignáló reflex": a felelős a KISZ, az iskola. Máskor vitatott politikai-ideológiai kérdésekről esik szó. A reagálás a következő: „miért nem magyarázza meg a televízió, a rádió?", „nem az én dolgom az állásfoglalás ezekben a kérdésekben" – mondják sokszor a kommunisták is. Volt idő, amikor „túlpolitizált" volt a társadalmi légkör, s nyomasztotta az embereket, hogy mindenütt és minden kérdésben „felvilágositották és agitálták" őket. Ezekkel a túlhajtásokkal szakítottunk. Voltak olyan évek is, amikor az eredmények „önmagukért beszéltek", s nem is nagyon kellett agitálni politikánk elfogadásáért, védelméért.

Ebből következik, hogy elszoktunk a mindennapi meggyőző munkától, s helyenként túlságosan nagy szerepet kaptak a párthatározatok, az utasítások (vagy: a „nyomatékos kérések"). Gyengült a pártszervezetek közösségi élete, és mérséklődött az együtt dolgozók politikai tisztánlátása, szemlélete iránti közös felelősség is. Tapasztalható az is, hogy túlzott mértékben a párttagok „magánügyévé" lett a politikai-világnézeti állásfoglalás, az erkölcs. Szűkültek a pártszervezetekben e témáról szóló eszmecserék, lanyhult kezdeményezésük e kérdések megvitatására. Ma pártszervezeteink nagy része túlzottan ráhagyatkozik a meggyőzés, a tömegkapcsolatok biztosításának állami intézményeire: elsősorban a televízióra és az oktatási intézményekre.

Úgy vélem, hogy a párt egyrészt támaszkodhat a tömegkapcsola-

tok terén ezekre az intézményekre, szervezetekre, másrészt azonban a tömegekkel való kapcsolataiban nem hagyatkozhat kizárólag ezekre a mechanizmusokra. Fenn kell tartania és elevenen működtetnie kell saját, közvetlen kapcsolatait is a párt szervei, szervezetei, intézményei, mindenekelőtt a kommunisták személyes politikai és ideológiai meggyőző munkája révén. Mostani helyzetünkben megnőtt a szerepe annak, hogy a párt miként tudja biztosítani politikájának érvényesülését a politikai rendszerben, marxista–leninista ideológiája, világnézete érvényesülését a tömegbefolyásolás és nevelés egész intézményrendszerében.

★

A párt és a tömegek közötti kapcsolat fontos sajátossága ma – s ez is az új feltételek része –, hogy a pártnak vezető szerepét *a szocialista demokrácia kibontakozása és a fokozatosan erősödő szocialista önigazgatás viszonyai között* kell érvényesítenie. A már említett intézményi változások és ezek sokféle következménye mellett ez azt is jelenti, hogy a pártnak minden fontosabb politikai kérdésben újra és újra meg kell nyernie a tömegeket céljai, elképzelései számára. A helyi önállóság növekedése nagymértékben kiszélesíti az így napirendre kerülő kérdések körét, és folyamatos párbeszédet tesz szükségessé a lakosság különböző csoportjaival.

Ennek során elkerülhetetlenül *kétirányú hatás* valósul meg. Egyrészt a párt hatása a tömegekre, másrészt a párton kívüli tömegek hatása a pártra.

A kapcsolat, a párbeszéd során a pártnak lehetősége, módja van meggyőzni a lakosság jelentős részét helyzetértékeléséről, a reális alternatívákról és a döntés várható következményeiről, a közös érdekekről és az eltérők kielégítésének lehetőségeiről, az egységes cselekvésben való közös érdekeltségről. Ez a párbeszéd további széles rétegek hangulatára, magatartására is több-kevesebb befolyást gyakorol. Nem lenne reális azt a célt tűznünk magunk elé, hogy mindenkit mindenről meggyőzzünk, akivel kapcsolatban vagyunk. Figyelembe kell venni azt is, hogy a pártonkívüliek is sokféle társadalmi csoportba tartoznak, s ezek különböznek egymástól helyzetük, érdekeik, politikai álláspontjuk, világnézeti, erkölcsi beállítottságuk szerint. Ennek tudatában kell párbeszédet folytatni és az egyetértés lehetséges céljait kitűzni.

A párbeszéd egyben lehetőséget teremt a pártnak, hogy tanuljon a tömegek tapasztalataiból, tanulságokat vonhasson le a korábbi politikai célok megvalósításának élményeiből, a reagálásokból, a kifejezésre juttatott igényekből, érdekekből, törekvésekből. Következtetéseket lehet és kell megfogalmazni a tömegek hangulatából

és az úgynevezett „cselekvési népszavazások"-ból, abból, hogy az emberek mit támogatnak, és mit nem.

Fontos feltétel a párt és a pártonkívüliek közötti kapcsolatban, az értelmes párbeszédben, annak tényleges hatásában *a nyíltság, az őszinteség, a bizalom légköre, a nyitottság és a türelem* más érdekek, más tapasztalatok, más vélemények iránt, természetesen a közös ügyek előmozdítása érdekében. Ezek mindkét oldalon kívánatos követelmények: hiányuk akadályozhatja a kedvező hatások kibontakozását. Ennek érdekében meg kell tennünk minden tőlünk telhetőt: például bírálnunk kell sorainkban a gyanakvást, az elzárkózást, a titkolódzást, a türelmetlenséget, a hatalmi arroganciát, a kioktató hangnemet. Van még tennivalónk annak érdekében, hogy deklarált elveinket – a nép szolgálatát tekintjük küldetésünknek, a meggyőzést fő módszerünknek – párton kívüli dolgozótársaink mindenütt munkánk mindennapos stílusában érzékelhessék.

A párbeszéd velejárója egyes kérdésekben az álláspontok különbözősége, a vita ezekről. A párt és a tömegek közötti kapcsolatnak nélkülözhetetlen eleme az eltérő érdekek és nézetek megvitatása, mert csak ennek révén lehetséges a közeledés az egység felé. Nem kell félnünk az érdemi vitáktól és a közös ügyeinkért vitatkozó emberektől. Éppen a viták során győzhetünk meg, nyerhetünk meg embereket. Késznek és felkészültnek kell lennünk a vitákra, hogy képesek legyünk meggyőzni másokat. Ügyelni kell arra, hogy a vita egyenlő alapon, érvekkel, tárgyilagosan, és ne tekintélyi alapon folyjon.

Figyelmet érdemel azonban, hogy a bírálat gyakran csak „egycsatornás", azaz a kommunisták sokszor hallgatnak akkor is, amikor tudják, hogy a környezetükben rendetlenség, igénytelenség van; irreális, demagóg igények kapnak hangot. Mi ennek az oka? Világosabban kell szólnunk arról, hogy nem sérti a vita, a párbeszéd etikáját és a kapcsolatok érdekeit, ha a kommunisták is polemikusan vesznek részt benne. Erősíteni kell azt az érzést, hogy a kommunistáknak is van alapjuk korrigálni társaik gyengeségeit, tévedéseit, és ezzel segíteni tisztánlátásukat, fejlődésüket.

A párt tömegkapcsolatainak alakulásában ma igen nagy szerepe van a *pártszervek, a kommunisták politikai-ideológiai aktivitásának.* A párbeszéd széles körben folyik, az egész párttagság részvételét igényli. Eredményessége nagymértékben azon múlik, hogy a kommunisták milyen felkészültek a lakosság különböző csoportjaival való párbeszédre; mennyire értik és vállalják a politikai irányvonalat, a döntések közötti összefüggéseket; hogyan ismerik és vállalják társadalmi valóságunkat, reális perspektíváinkat; milyen a kommunisták világnézeti meggyőződése és erkölcsi magatartása, példamutatása, személyes tekintélye környezetükben. Ahhoz, hogy képe-

sek legyenek hatni párton kívüli társaikra, arra van szükség, hogy a párton belül olyan élet és olyan viszonyok legyenek, amelyek elősegítik felkészülésüket erre a feladatra. Ebben az értelemben a párton belüli demokrácia érvényesülése, elevensége a széles körű, eredményesen működő tömegkapcsolatok feltétele. A párton belüli demokrácia fejlődése az alapja annak, hogy a kommunisták a szocialista demokrácia sokféle terepén és fórumán képesek legyenek folyamatosan helyesen formálni a párt és a tömegek viszonyát, a szocializmus eredményes építésének meghatározó alapját.

MARKÓ ISTVÁN

A párt munkája a gazdaságban, a munkahelyi demokrácia

A társadalmi-gazdasági fejlődés újabb szakaszának kibontakozásakor a párt gazdaságirányító tevékenységében is elkerülhetetlenné válnak bizonyos változások. Az ezzel összefüggő viták visszatükrözik a párt gazdaság területén végzett munkájának eredményeit és gondjait, és egyben jelzik a szükségessé váló korszerűsítési törekvéseket, igényeket is.

A pártnak a gazdasági életben, ezen belül a gazdaságirányításban betöltött szerepéről, annak elveiről, eszközeiről és módszereiről folytatott eszmecserék természetesnek tekinthetők, annak ellenére, hogy esetenként szélsőséges, kritika nélkül nem hagyható vélemények is megfogalmazódnak. Elég ezzel kapcsolatban arra utalni, hogy egyesek a pártnak a gazdaságirányításban betöltött szerepét kívánják abszolutizálni, mások viszont a pártot a gazdaságirányításból szeretnék teljesen kikapcsolni. A párt gazdaságirányító munkájának hatóköréről és stílusáról feltétlenül lehet és kell is vitatkozni. A szocializmus építésében jelentkező újabb feladatok megoldása ugyanis szükségessé teszi, hogy a párt a kor követelményeihez igazítsa gazdaságirányító munkáját. Ez azonban nem teheti kétségessé azt, hogy a pártnak – mint a társadalom vezető erejének, kormányzó pártnak – a gazdaság irányításában nélkülözhetetlen szerepe van és lesz a jövőben is.

A pártirányítás jellege, módszere a szocialista építés során mindig is befolyásolta a gazdasági viszonyokat, ugyanakkor a gazdasági viszonyok is visszahatottak az irányítás módjára. A legnagyobb változás azáltal következett be, hogy a párt egyre inkább politikai eszközökkel érvényesíti befolyását.

Az 1957 óta eltelt időszakban a korábbi tapasztalatok és tanulságok alapos mérlegelése után pártunk folyamatosan arra törekedett, hogy megkeresse a helyes választ a társadalmi-gazdasági fejlődés által felvetett új kérdésekre, és a változó feltételekhez igazítsa egész gazdaságirányító munkáját. Egyértelművé vált ugyanis, hogy a gazdaság állami irányításának és a gazdálkodó szervezetek vezetési színvonalának megerősödésével elkerülhető a pártszervek közvetlen részvétele a gazdasági folyamatokban. Tudatosult az is, hogy a

társadalmi-gazdasági fejlődés belső törvényszerűségei meghatározzák a párt döntési szabadságát, és csak ezek figyelembevételével lehet az adott lehetőségeket megfelelően kihasználni, a szocialista építőmunka eredményességét fokozni.

Az utóbbi negyedszázadban elért történelmi jelentőségű fejlődés alapja dolgozó népünk áldozatos munkája, illetve a párt következetes és megújulásra képes politikája, a társadalmi-gazdasági folyamatok irányításában betöltött vezető szerepe volt. Ez a politika megfelelt a dolgozó tömegek érdekeinek, és mindvégig élvezte egész népünk támogatását.

A párt gazdaságirányításban betöltött szerepének egyik sarkalatos kérdése a gazdaság és a politika közötti viszony helyes értelmezése. A gazdaság és a politika között mindig sokoldalúak az összefüggések és a kölcsönhatások. Ezért nem lehet sehol sem politikától független gazdaság, vagy gazdaságtól független politika. A reális politikai döntések mindig gazdasági megalapozottságot igényelnek, a gazdasági döntésekhez viszont nélkülözhetetlen a politikai feltételek és hatások széles körű mérlegelése. A politikának azonban – miközben a gazdaság által meghatározott társadalmi viszonyokat és érdekeket tükrözi vissza – a gazdasági szférát meghaladó, a társadalom egészére vonatkozó feladatai vannak. Ezáltal támaszthat követelményeket a gazdasággal szemben a társadalompolitikai célok elérése érdekében. Napjainkban felerősödött a gazdasági, illetve a gazdaságot érintő döntések politikai tartalma. Gondoljunk csak a gazdaság megújulására, a nemzetközi munkamegosztásra, a strukturális kérdésre. Ezek is alátámasztják azt, hogy átfogó gazdasági célokat csak a politika segítségével lehet megoldani, de az is igaz, hogy a politikai-társadalompolitikai célok megvalósításának nélkülözhetetlen feltétele a jól működő gazdaság.

Korunkban a gazdasági érdekekben kifejezésre jutó társadalompolitikai célok hordozói, képviselői és megvalósítói mindenütt a politikai hatalommal rendelkező pártok. Mivel a társadalompolitikai célok és eszmék többségének megvalósítása a gazdasági viszonyok függvénye, ezért a politikai rendszert megtestesítő pártok feladata kialakítani az általános politika szerves részét képező gazdaságpolitikai célokat, és biztosítani azok végrehajtását. A gazdaság pártirányítása szocialista viszonyok között nélkülözhetetlen.

A pártnak – mint a társadalom eszmei és politikai, szervezeti és cselekvési szempontból legszervezettebb és legegységesebb erejének – joga, hogy meghatározza a társadalmi és az azt megalapozó gazdasági fejlődés fő irányait és követelményeit, megteremtse az ehhez szükséges, alapvető érdekazonosságon alapuló társadalmi cselekvési egységet, érvényesítve a gazdasággal szemben támasztott politikai követelményeket. Mindehhez természetesen megfelelő, a

valóságos társadalmi érdekeket feltáró és egyeztetni képes politikai mechanizmus és a szocialista demokratizmus mind teljesebb körű működtetése szükséges. A politikai hatalmat gyakorló párt ugyanis nem külsődleges erőként, hanem a társadalom érdekeinek képviselőjeként jelenik meg a gazdaságban. A párt a hatalom gyakorlását a gazdaságban sem tekinti öncélúnak, hanem olyan feladatnak, amelynek révén biztosíthatja a társadalom érdekeinek megfelelő gazdasági fejlődést. Ennek eléréséhez azonban szükség van arra is, hogy a párt munkája rugalmasan alkalmazkodjék a gazdasági, a politikai és a társadalmi életben, valamint a nemzetközi viszonyokban bekövetkező változásokhoz, és munkája időálló alapelveit megőrizve folyamatosan végrehajtsa a szükségessé váló módosításokat saját belső tevékenységében is. A társadalomért, a gazdaságért viselt felelősséget a párt senkinek sem adhatja át, de annak érdekében, hogy elkerülje az esetenként jelentkező jelentősebb feszültségeket, illetve feloldja azokat, együtt kell működnie a különböző társadalmi szervezetekkel, az állammal és intézményeivel, a gazdálkodó egységekkel és az állampolgárokkal.

A politika és a gazdaság viszonyát tekintve többen felvetik, hogy e kapcsolatrendszerben a politika a túlsúlyos elem, a gazdaság irányításában pedig túlzott hierarchizáltság, felülről vezéreltség érvényesül. Vallják, hogy a párt túlságosan kézben tartja a gazdaságot, sokat vállal magára, nemcsak a fő kérdésekkel foglalkozik. E felvetések kétségtelenül tartalmaznak racionális elemeket, de az ezekből levont egyes következtetések gyakran túlzóak, irreálisak.

A szocialista társadalmi-gazdasági alakulat létrehozása, illetve megszilárdítása az eddigi tapasztalatok szerint mindenütt politikai pártok szervezésével és vezérlésével valósult meg. Törvényszerűnek tekinthetjük, hogy a néphatalom kivívása, a szocialista termelési viszonyok kialakítása, a szocialista társadalom anyagi-műszaki bázisának megteremtése időszakában elkerülhetetlen volt a hatalom gyakorlásának centralizációja, a politikai érdekek elsődlegessége. Nálunk az ötvenes évek első felében a párt központi és területi szervei az indokoltnál nagyobb mértékben vállalták magukra a társadalom és a gazdaság irányítását. Túlsúlyra jutottak az irányítás direkt elemei, háttérbe szorult a vállalati és állampolgári felelősség és kezdeményezőkészség, nem épültek ki kellő mértékben a politikai demokratizmus intézményrendszerei.

Az elmúlt három évtizedben azonban alapvető változások következtek be a párt társadalom- és gazdaságirányító munkájában, előtérbe kerültek a decentralizációs és demokratizálódási folyamatok. Növekedett a vállalati önállóság, nagyobb teret kapott az árutermelés törvényszerűségeinek figyelembevétele. Mindezek a gazdaságirányítás új rendszerének bevezetésében csúcsosodtak ki. Egyér-

telművé vált, hogy a pártnak nem célszerű átvennie az állami, gazdasági szervek konkrét döntési jogosítványait, el kell kerülnie a gazdasági vezetésbe való operatív beavatkozást. A pártnak olyan döntési mechanizmusokat és politikai feltételeket kell biztosítania, amelyek révén jobban érvényesül az állam irányító funkciója, a gazdálkodó szervek és a tanácsok döntési szabadsága, de egyben felelőssége is. Ezek az elvek a hatvanas évek közepétől fokozatosan kiteljesedtek, de maradéktalanul még ma sem érvényesülnek. A gyakorlatban meglevő hiányosságok, fogyatékosságok esetenként szélsőséges vélemények kialakításához vezethetnek. E vélemények nem ismerik el, hogy a pártnak a társadalomért viselt felelőssége a gazdaságra is kiterjed. Tagadják az MSZMP folyamatos megújulásra irányuló képességét és készségét, holott ennek nemcsak számos konkrét bizonyítéka van, hanem ez eredményeinek egyik alapvető forrása. Leértékelik a demokratizmus fejlesztése érdekében tett lépéseket, a párt- és az állami irányítás munka- és felelősségmegosztásában eddig elért eredményeket. Túlzó, helyenként megalapozatlan kritikával illetik a területi és üzemi pártszervek munkáját, nem veszik kellően figyelembe az utóbbi években bekövetkezett változásokat. Ugyanakkor túlértékelik a piaci mechanizmusok, automatizmusok szerepét a gazdaság irányításában. Az ilyen szélsőséges nézetek nemcsak hamisak, hanem károsak is. Hamisak, mert részproblémákat általánosítanak, illetve állításaik nem a valóságot tükrözik. Károsak, mert a helytálló és a nem igazolható felvetéseket keverik, és olyan túlzó következtetésekre jutnak, amelyek még a valóban szükséges változásokra irányuló törekvéseket is lejáratják.

Az irányítás átfogó korszerűsítése – amely nem szűkíthető le csupán a gazdaságra – éppen arra irányul, hogy politikai és gazdaságpolitikai gyakorlatunk megújuljon, kiszélesedjen a szocialista demokratizmus, és a társadalmi élet valamennyi területén növekedjen a kezdeményezőkészség, az alkotóképesség és a felelősség.

★

Az elmúlt negyedszázad tapasztalatai azt igazolják, hogy a párt gazdaságirányításban betöltött szerepének főbb elvei kialakultak és helytállóak, megváltoztatásuk nem indokolt. Arra azonban szükség van, hogy a gazdaság pártirányításának egyes tartalmi elemeit és módszereit a társadalmi-gazdasági változásokhoz igazodva most és a jövőben is módosítsuk, pontosítsuk, annak érdekében, hogy ez a tevékenység eredményesebben tudja szolgálni az intenzív gazdálkodásból és a világgazdasági változásokból adódó feladatok megoldását.

Azt is látni kell azonban, hogy a párt nem avatkozhat bele önkényesen a társadalmi-gazdasági folyamatokba. A fejlődés törvényszerűségei befolyásolják a párt cselekvési szabadságát. Ezek figyelembevétele nélkül a párt nem hozhat eredményre vezető döntéseket. Tehát messzemenően figyelembe kell venni a népgazdaság helyzetét, a gazdálkodás külső és belső feltételeit, a gazdasági folyamatokban megnyilvánuló autonómiát.

Olyan időszakban élünk, amelyben a belső és a külső körülmények egyidejű változásai szakadatlan cselekvésre, aktivitásra kényszerítik a politikai és a gazdasági irányítást. Egyidejűleg kell választ adni stratégiai jellegű kérdésekre és napi gondjaink megoldására. Tovább erősödtek a politika és a gazdaság közötti kölcsönhatások.

Az intenzív fejlődési pályára való átállást jellemző korszakos jelentőségű változások új szemlélet és gyakorlat meghonosítását teszik szükségessé a gazdasági munkában, az irányításban és a társadalmi élet valamennyi területén. Természetesnek tekinthető, hogy sokan idegenkednek a változásoktól, mert a megszokottat biztonságosnak tartják. Tudatában kell azonban lenni annak, hogy a politika, a gazdaságpolitika céljainak, követelményeinek megújítása nem szubjektív elhatározás kérdése, hanem a társadalmi-gazdasági fejlődés olyan törvényszerű következménye és követelménye, amely elől nem lehet kitérni.

★

A Központi Bizottságnak a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésével kapcsolatos 1984. évi állásfoglalása és a XIII. kongresszus is megerősítette, hogy a párt gazdaság területén végzett munkájában a fő feladat a gazdaságpolitika kialakítása, érvényre juttatása és végrehajtásának ellenőrzése. A gazdaságpolitika meghatározása – támaszkodva a párt-, az állami és a társadalmi szervezetek, valamint a tudományos intézmények véleményeire és javaslataira – a párt vezető testületeinek feladata. A vezető testületek azonban csak a népgazdaság fejlődésének legfontosabb elveit, fő irányait rögzíthetik. Elsősorban nem a mutatókban is megjelenített előirányzatok kidolgozását végzik el, hanem politikai követelményeket fogalmaznak meg. Úgy gondolom, hogy e vonatkozásban is helyes úton járunk. Példaként utalhatok a hetedik ötéves népgazdasági terv irányelveire; a KB határozata ilyen átfogó kérdésekben is mindössze másfél tucat számot tartalmaz. Természetesen ez nem zárja ki azt, hogy a párt vezető szervei ne hozzanak esetenként konkrét gazdasági döntéseket is. Erre a tervgazdaság és a szabályozott piac mellett is szükség lehet meghatározott politikai célok ér-

dekében. A helyes törekvés azonban az, ha az operatív gazdaságirányító tevékenységet az önálló politikai felelősséget is viselő állami szervek, mindenekelőtt a kormány gyakorolja, és a párt csak kivételes esetekben avatkozik bele. Ez a felfogás és ennek érvényesülése teremthet alapot a párt ellenőrző szerepének, tényleges befolyásának növelésére is. Ennek érdekében a pártszervezeteknek és -szerveknek a gazdaságpolitikai célok helyi érvényesítésére, a végrehajtás politikai eszközökkel történő segítésére, a tömegek mozgósítására és támogatásuk biztosítására kell törekedniük. Legyenek kezdeményezői a teljesítményeket növelő, a felelősséget erősítő gazdasági munka kibontakoztatásának, járuljanak hozzá a magasabb követelményeknek megfelelő személyi feltételek biztosításához. Mindezen feladatokat úgy lássák el, hogy a politikai döntések, a pártellenőrzés ne vezessen az operatív gazdaságirányításba való beavatkozáshoz, az állami szervek és gazdálkodó szervezetek döntéseinek helyettesítéséhez. A gazdaság területén végzett pártmunka fő követelménye tehát a tevékenység politikai jellegének további erősítése a pártirányítás minden szintjén.

Elfogadható az a törekvés, hogy a következő időszakban növekedjék a párt szerepe a különböző érdekek feltárásában, ütköztetésében, az érdekkülönbségek feloldásában; összességében legyen nagyobb érdekorientáltság. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a párt kezdeményezése nem csorbulhat, ennek intézményes formarendszerét is biztosítani kell.

A párt vezető testületei, valamint a kormányzat közötti kapcsolatok a gazdaság irányításában lényegében rendezettek. A párt vezető testületei az esetek többségében gazdaságpolitikai döntéseket hoznak, és a kormányzat önállóan, felelősséggel végzi a gazdaságirányítás konkrét állami teendőit. Napjainkban is előfordul azonban az, hogy a vezető politikai testületek esetenként az elvi irányítás mellett részletekbe menő, konkrét, és alacsonyabb szintre tartozó kérdésekben is döntenek.

A párt vezető testületei, valamint a kormányzat közötti kapcsolatokban arra van szükség, hogy a gazdaság irányításában növekedjen az állami szervek feladata és felelőssége. Társadalmi fejlődésünk jelenlegi szintjén megalapozottnak látszik a Minisztertanács szerepének, feladatainak továbbfejlesztése, súlyának növelése, önállóságának fokozása, kezdeményezőkészségének kibontakoztatása, felelősségének erőteljesebb érvényesítése. A jövőben következetesebben kell érvényt szerezni annak a felfogásnak, hogy a döntéshozatalban a párt és a kormány a saját helyzetéből adódó sajátos szemléletét jobban érvényre juttassa. A politikai testületek elé kerülő előterjesztéseknél erősíteni kell a szelekciót, elsősorban átfogó témák, hosszabb távú kitekintések, s kevésbé a praktikus kérdések

kerüljenek oda. Tartalmukban a politikai oldal kapjon hangsúlyt. Célszerű a kormány eddiginél erőteljesebb részvételét szorgalmazni a nagy horderejű társadalmi, politikai kérdések előkészítésében, általában a politika formálásában. A politikai döntések a Minisztertanács tevékenysége nyomán tovább formálódnak, új elemekkel gazdagodhatnak. A végrehajtási tapasztalatok elemzése, nyomon követése pedig eredményesen visszahathat a párt irányító tevékenységére. Ezek a változások szélesebb alapokra helyezik a politikai egyeztetést és egyetértést.

A területi és az üzemi pártszervek és -szervezetek tevékenységét is a megváltozott körülményekhez és a megnövekedett követelményekhez kell igazítani. Alapvető feladatuk – a gazdaságpolitika kialakításában való közreműködés mellett – a gazdaságpolitika alkotó alkalmazása, végrehajtásának segítése és ellenőrzése. Munkájukban a termelés, a szolgáltatások, az ellátás praktikus kérdései helyett egyre inkább előtérbe kell kerülnie a politikai irányítás olyan elemeinek, amelyek a párt gazdaságpolitikája végrehajtásához szükséges feltételek helyi megteremtésére, a meghatározó népgazdasági folyamatok sajátos körülményei közötti kibontakoztatásának segítésére irányulnak. A gazdasággal összefüggő pártmunka gazdaságpolitikai jellegének erősítése az adottságoknak leginkább megfelelő, bevált és új elemeket egyaránt tartalmazó módszerek és eszközök alkalmazását igényli a pártszervektől és -szervezetektől. A gazdaságpolitika elfogadtatásának és végrehajtásának fő módszerei továbbra is a meggyőző érvelés, a kezdeményezés, a mozgósítás, a példamutatás, a bírálat és, szükséges esetben, a felelősségre vonás. Ezekben a kérdésekben indokolt tovább növelni a vezető szervek, a taggyűlések és a testületi tagok, a munkabizottságok szerepét.

A területi, az üzemi pártszervek és alapszervezetek segítsék elő, hogy a párttagok, a dolgozók minél szélesebb körben ismerjék meg a párt gazdaságpolitikáját, a kormány intézkedéseit. Ennek elfogadását a népgazdasági érdek tudatosításával, a területi, vállalati, egyéni érdekek feltárásával és összhangjának megteremtésével is mozdítsák elő. Ehhez nélkülözhetetlen a központi szervek döntéseinek, az adott gazdálkodó szervek politikai, gazdasági helyzetének pontos ismerete. Tudatosítsák, hogy csak a társadalom egészének fejlődésével összhangban alapozható meg az egyén, a kisebb kollektívák tartós és folyamatos boldogulása, másrészt hogy az egyéni és csoportérdekek figyelembevétele nélkül a népgazdasági érdek érvényesülése is nehézségekbe ütközik. Növeljék a szocialista demokrácia helyi fórumainak szerepét az érdekek feltárásában és egyeztetésében.

A területi pártszervek fokozzák együttműködésüket a tanácsok-

kal a helyi gazdaságfejlesztési irányok meghatározásában. Segítsék elő a vállalati gazdasági önállóság növelését. A gazdálkodó szervezetekben, intézményekben, államigazgatási szervekben politikai eszközökkel, az ott dolgozó párttagok révén érvényesítsék befolyásukat. Mozgósítsák a kommunistákat a gazdaságpolitika, a vállalati és területfejlesztési politika feladatainak megvalósítására. Tegyenek ajánlásokat, adjanak jelzéseket a felsőbb pártszerveknek.

Az üzemi, intézményi pártszervezetek alapvető feladata, hogy a gazdaságpolitika eredményes megvalósítása érdekében segítsék a vállalati gazdasági vezetés önálló tevékenységét és a társadalmi szervezetekkel való partneri együttműködést. Megfelelő mozgásteret kell engedniük a gazdasági vezetők, az állami és társadalmi szervekben működő kommunisták számára ahhoz, hogy azok a szükséges önállósággal cselekedjenek. Tevékenységük mindinkább a gazdaságpolitika megértetésében, elfogadtatásában, helyi adaptációjára vonatkozó politikai követelmények kidolgozásában, a végrehajtás politikai feltételeinek megteremtésében és a fő folyamatok politikai ellenőrzésében nyilvánuljon meg. Fordítsanak különös figyelmet az emberi tényezők kedvező alakítására, a dolgozók általános, politikai és szakmai műveltségének emelésére, a munka hatékonyságát gátló tényezők megszüntetésére. Érjék el, hogy a pártmegbízatások jobban szolgálják a gazdaságpolitika megvalósítását.

A pártirányítás minden szintjén el kell érni, hogy a politikai döntések, az ellenőrzés ne vezessen az operatív irányításba való beavatkozáshoz, a gazdasági döntések helyettesítéséhez. Ugyanakkor legyenek fogékonyabbak az érdekek feltárására, azok ütköztetésére és szintetizálására. Számolni kell azzal, hogy az érdekellentétek nyíltabb megjelenése esetleg feszültségek megjelenéséhez vezethet. Ettől azonban nem szabad visszariadni, ezeket vállalni kell.

Felvetődött olyan gondolat is, hogy – közép- és alsó szinten – a párt gazdasághoz kapcsolódó tevékenységével összefüggő esetenkénti működési gondokat, bizonytalanságokat normatív szabályozással lehetne elkerülni. Szóba került az is, hogy behatárolnák, milyen kérdésben lehetne a pártbizottságoknak, -szervezeteknek kezdeményező, egyetértési, döntési vagy vétójoga. Ezen keresztül alapvető biztosítékokat kellene teremteni a pártszervek intézményesített szerepének érvényesítésére. Úgy gondolom, ilyen normatívára nincs szükség, de helyes orientációra igen. Előre meghatározni, hogy mivel foglalkozzanak, nem lehet, a mindenkori helyzet formálja a kérdések körét. Azt viszont igen, hogy hogyan foglalkozzanak az ügyekkel, ehhez viszont lehet és kell is segítséget adni.

★

A gazdasági környezet változásai megkövetelik a vállalatvezetés és -irányítás fejlesztését is. Napjainkban a vállalatvezetésnek olyan sokoldalú, összetett feladatokat kell megoldania, melyek azt igényelték, hogy lépéseket tegyünk a testületi vezetés irányába. Ezt nemcsak gazdasági megfontolások indokolták, hanem a munkahelyi, üzemi demokrácia fejlesztése is. Az 1984. évi döntés alapján az állami tulajdonban lévő vállalatok többségénél új vezetési forma jött létre: a vállalati tanács, illetve a választott vezetőség. Az átalakítás megkezdődött, s két év alatt az állami vállalatok háromnegyed része önkormányzó vállalattá alakul át. Ez jelentős változás, ugyanis e vállalatoknál a vállalati tanács, illetve a dolgozók közgyűlése vagy küldöttgyűlése gyakorolja a tulajdonnal kapcsolatos egyes rendelkezési és a vezető feletti munkáltatói jogokat. Az új formában működő vállalatoknál megszűnik az a kettősség, amely szerint az igazgató az állam megbízottja, és vele szemben a dolgozók kollektíváját a szakszervezet képviseli. Miután a vállalatvezető a kollektíva szervének lesz alárendelve, így feloldódik az eddigi kettősség, egység jön létre a vállalatvezetés és a kollektíva között. A változás kihat a vállalat belső működési viszonyaira is.

Az új vállalatvezetési formák bevezetésének megkezdésétől kevés idő telt el, összegezhető tapasztalatokkal nem, de néhány tanulsággal rendelkezünk. A vállalati tanácsok és a választott vezetőségek megválasztásának tapasztalatai összességében kedvezőek. Az átállásra való előkészítés többségében érdemi volt, a tartalmi kérdések nem szenvedtek csorbát, a kezdeti bizonytalanság után megértéssel fogadták az önkormányzati szervek létrejöttét, illetve kezdeti működését. Az előkészítő munkában a dolgozók nagy számban és aktívan vettek részt. A dolgozók részvétele az előkészítő munkában és a választásoknál meghaladta a 80%-ot. Egyértelműen állítható, hogy az új vezetési formákra való áttérés előkészítése a pártszervek, a szakszervezetek, valamint az állami vezetés részéről – néhány kivételtől eltekintve – rendben megtörtént. Az előkészítés és az áttérés eddigi tapasztalatai nem vetettek fel olyan problémát, amelynek megoldása újabb állásfoglalást igényelne.

Az ágazati minisztériumok a vállalatok előzetes besorolására a vállalatoknak javaslatot tettek. Öthatoduk az ajánlott besorolással és a bevezetés időpontjával egyetértett. Az átalakulás gyorsabb volt az ütemezésre kialakított állami állásfoglalásnál. Ez nem egyértelműen kedvező. Emiatt több esetben az alapos szervezeti felülvizsgálathoz, a belső szervezeti egységek esetleges kezdeményezéséhez szükséges idő lerövidült. Gondot okoz, hogy a szervezeti módosításokra vonatkozó javaslatok száma szűk körű. Az új formák kedvező hatásukat korlátozottan tudják kifejteni olyan közegben, ahol a vezetés gondja az egymáshoz alig kötődő egységek együtt tartása.

Egyértelmű a gazdaságpolitika ajánlása, az áttérés akkor történjen meg, ha az átalakításhoz szükséges szervezet létrejött. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az új vállalatvezetési formára való áttérés eredményesebb, ha a szükséges és megérett szervezeti korszerűsítések előzetesen megtörténnek.

A tapasztalatok szerint jó politikai légkörben, az előírások betartásával olyan testületeket választottak, amelyek vállalják a bonyolultabb feladatokat, a nagyobb kockázatot, de egyben élni tudnak a nagyobb lehetőséget biztosító új vezetési formákkal. A vállalati tanácsokban a dolgozói küldöttek aránya eléri a rendelkezésben előírt 50%-ot. A dolgozói küldöttek nem kis hányada vezető beosztású, s az igazgatók által delegáltak nagyobb hányada felső szintű vezető, kisebb része a középvezetők közül kerül ki. Viszonylag magas a párttagok aránya. A választott testületekben a fizikai dolgozók aránya 15–40%, a párttagoké 40–70%. Ezek az arányok némileg eltérnek az előzetesen elgondolttól. Nem lehet egyértelműen helyeselni, ha alacsony a fizikai foglalkozásúak, illetve magas a felső szintű vezetők aránya.

A vezető testületek összetétele tükrözze a vállalat belső társadalmi tagozódását. Ugyanis nem az a cél, hogy növeljük az érdekképviseleti fórumok számát, hanem az, hogy erősödjék a helyi döntéshozatal, a tulajdonosi szerep. A tulajdonosi szerep erősítése pedig a vállalati kollektíva minden rétegénél érdekünk.

A párttagság aránya jóval meghaladja az összfoglalkoztatottakon belüli hányadát. Ez is sajátos problémát vet fel. Gyakori, hogy 50%-nál magasabb a párttagság aránya, s ilyen esetben az egységes felfogás eldönti a javaslat kimenetelét. Ezért ilyen körülmények között csak kivételes eset lehet, hogy a párttagságot egységes véleményre késztessük.

Az új vállalatvezetési forma nem egyszerűen a munkahelyi demokrácia újabb formája, hanem a tulajdon működtetésének, a munkáltatói jogok gyakorlásának hatékonyabb eszköze. Éppen ezért fontos követelmény, hogy a testület ne érdekképviseleti, hanem tulajdonosi funkciót gyakoroljon, stratégiai jellegű döntéseket hozzon, egyértelműen kerüljenek elhatárolásra a testületi és az egyszemélyi felelős vezetői jogkörök.

A tájékoztatók, az útmutatók ellenére a gyakorlatban tapasztalható bizonytalanság. A vállalatok egy része nincs kellően tisztában a funkciójából adódó jogaival, kötelezettségeivel. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy indokolt a vezető testületek tagjainak munkáját segíteni, orientálni. Az ágazati irányító és különböző érdekképviseleti szervek kezdeményezték, illetve helyenként meg is kezdték a választott testületek tagjainak képzését. Információink alapján az állami irányító és érdekképviseleti szervek elgondolásai a képzés

tartalmát, időszükségletét, módszerét illetően különbözőek. A párhuzamosságok, a túlzó törekvések megvalósításának elkerülése, illetve a reális szükségletekhez igazodó hatásos képzési formákat biztosító elképzelések érvényre juttatása érdekében elengedhetetlen a koordináció. Olyan elgondolás született, hogy a koordinációt a Minisztertanács Titkársága oldhatná meg legeredményesebben, az érdekképviseleti és az ágazati irányító szervek bevonásával. A közösen kialakított keretjellegű elképzelések megvalósításában érdemi szerepet célszerű biztosítani az Országos Vezetőképző Központnak.

★

Az új vezetési formák, a tulajdonosi jogok gyakorlása kihat a vállalat egész belső életére, mechanizmusára. Olyan típusú emberek kerülnek előtérbe, akik jól tudnak kollektívákkal dolgozni, meg tudják érteni mások elgondolásait, védeni tudják saját koncepciójukat. Ehhez változni kell a pártmunka stílusának, módszerének is. Ahogy létrejönnek, erősödnek az önkormányzati elemek a vállalati vezetésben, annak teljesen megfelelő rendszer kell hogy kialakuljon a párt munkastílusában. A pártmunka olyan elemei erősödnek, amelyek figyelembe tudják venni az üzemen belüli sokféle érdeket. Olyan viszonyokat kell kialakítani, amelyek képessé teszik a munkahelyi pártszervezeteket az érdekek feltárására, ütköztetésére, az eddiginél tartalmasabb politizálásra. Úgy kell gondolkodni és bánni az ügyekkel, hogy azzal bátorítsa a vállalati tanácsot rendeltetés szerinti munkájában, de segítse az igazgatót is az egyszemélyi felelős vezetői tevékenység kibontakoztatásában. A pártszervezet nem csatlakozhat egyik vagy másik érdek mellé, hanem az összehangolásra, a szintetizálásra kell törekednie.

A vállalatok belső irányításának fejlődése során az elmúlt évtizedekben számos, a döntések szakmai-politikai megalapozását, a vállalaton belüli demokratizmus előmozdítását hivatott fórum, bizottság, testület jött létre. Ezek egy része jól funkcionál, más része nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Gyakran formális tevékenységükkel, esetenként a döntések felelősség nélküli átvállalásával – sokszor az eredeti szándékoktól eltérően – nem segítették a kreatív vezetői magatartás, a személyes felelősségvállalás kibontakozását, illetve érdemben nem mozdították elő az üzemi demokrácia tényleges kiszélesedését.

A vállalatirányítás új formáinak bevezetése és jogosítványaik jellege, továbbá az igazgatók vezetői felelősségének megnövekedése szükségessé teszi, hogy a korábban létrehozott fórumok, bizottságok létjogosultságát, működésük feltételeit, kereteit felülvizsgálják.

A vállalatok belső irányítási rendszerének olyan továbbfejlesztésére van szükség, amely kedvező feltételeket teremt a választott testületek és a vezetők jogkörének teljes körű gyakorlásához, megszünteti az átfedéseket, a párhuzamosságokat, egyszerűbbé és hatékonyabbá teszi a fennmaradó fórumok, bizottságok működését, és hozzájárul a felelősség erőteljesebb érvényesítéséhez.

Közismert, hogy a munkahelyi demokratizmus politikai rendszerünk kiteljesedésének fontos eszköze, fejlesztése irányítási rendszerünk tudatos törekvése. A munkahelyi demokratizmus szerepe, jelentősége az elmúlt időszakban fokozatosan nőtt. Ugyanakkor az is tapasztalat, hogy még nagy a különbség a munkahelyi demokrácia fejlődésének lehetőségei, feltételei és az elért eredmények között. Napjainkban a munkahelyi demokrácia még nem hatja át a mindennapi életet.

A fejlődés eredményeként kialakult a munkahelyi demokrácia kerete, működési mechanizmusa. A továbbfejlesztés fő iránya a mai körülmények között a tulajdonosi szemlélet erősítése. A gazdaság területén a dolgozó egyben köztulajdonos és munkavállaló is. A tulajdonosi oldalhoz a termelési, a munkavállalói szerepkörhöz az elosztási kérdések eldöntésében való közreműködés kapcsolódik. A két oldal – különböző okok miatt – ma nem egyenrangú. Ahhoz, hogy a dolgozók köztulajdonosi szerepe, tudata erősödjön, és ezen keresztül munkája érdemibbé váljon, arra van szükség, hogy érdekeit érzékelhetőbbé tegyük, a döntésekben való tényleges részvételük lehetőségét megteremtsük. Az üzemi demokrácia intézményrendszerében ezt csak nagyon korlátozottan tudtuk elérni. Most az új vállalatvezetési formák bővebb lehetőséget kínálnak.

A munkahelyi, üzemi demokrácia kibontakoztatásának és az eredményesebb gazdálkodásnak egyaránt alapvető feltétele a vállalaton belüli munkahelyek önállóságának és felelősségének növelése. A vállalaton belüli szervezeti struktúra akkor szolgálja az üzemi demokráciát is, ha a belső irányítási rendszer áttekinthető, kellően elhatárolt, s ezekhez a kollektíva véleménynyilvánításának valamilyen fóruma kapcsolódik. Lényeges feltétel, hogy olyan belső elszámolási rend és ösztönzési rendszer alakuljon ki, amely lehetővé teszi, hogy az adott részleg tevékenységét reálisan ítéljék meg, illetve a teljesítménnyel arányos anyagi elismerést biztosítson.

Az új körülmények között megfogalmazódik, hogy kell-e változtatni az üzemi demokrácia formarendszerén, a kétoldalú függőségi viszonyon, illetve a szakszervezetek érdekképviseleti tevékenységén. A munkahelyi demokráciával foglalkozó határozat keretjellegű, amely az egyes fórumok közötti konkrét munkamegosztásban, működési feltételekben rugalmas lehetőséget biztosít a párhuzamosságok, a felesleges egyeztetések elkerülésére. Mindezek ellené-

re a mostani változások olyan horderejűek, hogy az új vállalatvezetési formák kibontakozásával elkerülhetetlenné válik a felülvizsgálat. Ugyanis az érdekképviseleti jogok egy részének másként kell megnyilvánulniok a három alapvető vállalatirányítási formánál. Az önkormányzó vállalatoknál ugyanazon üzemi demokratikus fórumok teljeskörűen nem működtethetők, mint az államigazgatású vállalatoknál. A szakszervezetek érdekképviseleti tevékenységére szükség van, ezt elkülönült szerv érdemben nem tudja megoldani. A szakszervezetek a munkavállalók érdekképviseletét dolgozói minőségben látják el, a tulajdonosi jogokat gyakorló új vállalatvezetési fórumok tulajdonosi minőségükben érintik a dolgozókat. Mindez nem kérdőjelezheti meg a szakszervezetek érdekképviseleti tevékenységét, de annak egyetemessége módosul.

A vállalatok egynegyede, azaz az államigazgatású vállalatok a jelenlegi formában működnek. Itt is érvényesül a testületi munka. A stratégiai gazdálkodási irányok meghatározása a döntési jogkörrel felruházott igazgatói tanácshoz tartozik. Emellett lehetőség van olyan felügyelőbizottság működtetésére, amelyben a fogyasztók és a felhasználók érdekeit képviselők is részt vesznek.

A vállalati tanács irányítása mellett működő vállalatoknál közvetlen dolgozói képviselet van, a szakszervezeti bizottság titkára tanácskozási joggal vesz részt a testületek ülésein. E formánál eltérően kell megnyilvánulniuk az érdekképviseleti, a szakszervezeti jogoknak. A partneri kapcsolat is módosul.

A kisvállalati körben közvetlen demokrácia érvényesül. A közgyűlés vagy a választott vezetőség által irányított vállalatoknál ugyancsak eltérő módon vetődik fel az érdekképviselet, az üzemi demokrácia formáinak működése.

A korszerűsítéssel kapcsolatban felmerül az ún. vállalati négyszögek kérdése is. A tapasztalatok arra utalnak, hogy számos helyen eredeti funkciójuktól eltérően döntést hozó és nem koordinációs fórumként működnek. Nem kell bizonygatni, hogy az ilyenfajta tevékenység nem áll összhangban az új vállalatirányítási formák bevezetésével, a vállalatok szervezeti és működési szabályzatában rögzített döntési mechanizmussal. Mindez indokolja, hogy más fórumokhoz hasonlóan a „négyszögek" esetében is sor kerüljön a felülvizsgálatra, működésük átgondolására.

A gazdálkodásban a demokratikus elemek erősödése kifejezésre jut a tanácsi irányítás korszerűsítésében is.

A gazdaság intenzív fejlesztésének követelményeihez igazodó terület- és településfejlesztési feladatok megvalósítása érdekében a tanácsi gazdaságirányítás 1986-tól történő megváltoztatása arra irányul, hogy egyidejűleg erősödjön a tanácsok népképviseleti, ön-

kormányzati tevékenysége, és az annak anyagi alapját jelentő gazdasági, pénzügyi és döntési önállóság.

A helyi tanácsok feladata lesz a jövőben az alap-, és többségében a középfokú ellátás intézményrendszerének működtetése és fejlesztése. A központi pénzeszközökből a helyi tanácsok a korábbiaknál nagyobb arányban és közvetlenül részesednek. A fejlesztési eszközök képzése jobban igazodik az ellátandó lakosság számához, fokozódik a tanácsok érdekeltsége a helyben felhasználható források növelésében és hatékony felhasználásában. Csökkennek a központi kötöttségek és a megyei tanácsok elosztó funkciói. Erősödik a kölcsönös érdekeltségen alapuló együttműködés a tanácsok és a gazdálkodó szervek, illetve a körzetközpontok és a környezetükben levő települések tanácsai között.

A korszerűsített irányítás hatékony működésének alapfeltétele, hogy javuljanak a tanácsok és a lakosság közötti kapcsolatok, a településfejlesztési célok valóban közüggyé váljanak, a lakosság felelősségteljesen és cselekvően részt vállaljon a szűkebb és tágabb környezete feladatai, a helyi teendők meghatározásában, végrehajtásában és ellenőrzésében egyaránt. Mindez nemcsak az egyes területek és települések fejlődését, hanem a szocialista demokratizmus szélesebb körű kibontakoztatását és az egész ország társadalmi-gazdasági felemelkedését is elősegítheti.

KOVÁCS JENŐ

A tömegszervezetek demokratizmusa és a párt

Társadalmi szervezeteink és tömegmozgalmaink a politikai rendszerrel kapcsolatos majd minden elképzelésben szerepet kapnak. Ki reménnyel, ki illúzióval, ki lekezeléssel figyeli ezeknek a szervezeteknek a működését és helyezi el őket a politikai rendszerrel kapcsolatos koncepciójában. Az a benyomásunk – magamnak is az a tapasztalatom –, hogy ugyanakkor ezekről a társadalmi szervezetekről, belső életükről viszonylag sokat beszélünk, de elég keveset tudunk. Ezért rövid mondandómban, amelyet én három gondolat köré szeretnék csoportosítani, ezekről a társadalmi szervezetekről, a belső folyamataikról egy kicsit részletesebben szeretnék szólni.

Először: egy politikailag lényeges szervezetben a demokrácia a rendeltetésszerű működés alapfeltétele. Gyakran mondjuk, hogy a pártdemokrácia alapvetően meghatározza a demokratizmus helyzetét társadalmunkban, így a társadalmi szervezetekben is. Bár a kijelentés igaz, mégis, megítélésem szerint pontosításra, kiegészítésre szorul. Meggyőződésem ugyanis, hogy a kialakult magyar politikai intézményrendszerben nem egyszerűen a pártdemokrácia, hanem a *párt politikája az, amely alapvetően meghatározza a demokrácia sorsát társadalmi szervezeteinkben és tömegmozgalmainkban.* Az igazi kérdés ugyanis az, hogy nyílik-e tér tömegszervezeteink előtt az általuk képviseltek akaratának érvényesítésére, másképpen fogalmazva, van-e befolyásuk a társadalom ügyeire, van-e szavuk, van-e súlyuk a politikában.

Tétje csak akkor van tömegszervezeteinkben a demokráciának, ha ezekre a kérdésekre igennel válaszolhatunk. *Politikailag lényegtelen szervezetekben a demokrácia is lényegtelen,* mert mégoly kifinomult eljárások sem fedhetik el a tagság előtt, és nem is fedik el a politikai súlytalanságot. Ha viszont van tér a cselekvéshez, akkor a szervezet belső demokráciája fontos kérdéssé lép elő. Ez esetben a demokrácia nem egy ügy a sok közül, nem eljárási kérdés, hanem *a rendeltetésszerű működés feltétele.* Hiánya hosszú távon a társadalmi és a politikai stabilitást veszélyezteti, ráadásul a személyi hata-

lomnak, politikai csoportosulásnak, kétes értékű egyéni ambícióknak is melegágya lehet.

Hogyan állunk tehát ezzel a kérdéssel, milyen utat tettünk meg, milyen ellentmondásokkal kell itt szembenéznünk, társadalmunk és politikai intézményeink változása hogyan hat a tömegszervezetek politikai szerepére? Az elmúlt néhány évtizedet vizsgálva azt láthatjuk, hogy a fejlődés iránya egyértelmű, még ha nem is egyenes vonalú. A magyar szakszervezetek, a Hazafias Népfront, a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség, mindegyik a maga sajátosságainak megfelelően, *ma összehasonlíthatatlanul komolyabb szerepet játszik a politikai döntések kimunkálásában, mint akár egy évtizeddel ezelőtt.* Rendszerré vált, hogy fontos kérdésekben a párt, a kormány kikéri ezeknek a társadalmi szervezeteknek, vezető testületeknek a véleményét, az esetek többségében érvényesíti álláspontjukat. Ezek a szervezetek egyre önállóbb arculattal dolgoznak, bár meg kell jegyeznem, hogy ennek egyes gyakorlati megnyilvánulásai ma már nemegyszer meg nem értést és vitát is kiváltanak. Tudományos egyesületeink, a különböző szövetségek, más társadalmi szervezetek szakterületükön egyre gyakrabban érdemi partnerként részesei, formálói fontos döntéseknek. Ezt a pozitív, és hangsúlyozom, irányában egyértelmű folyamatot a társadalom vezető erejeként a párt kezdeményezte, ösztönözte és szorgalmazta. Tehát ilyen értelemben *a párt politikája a társadalmi szervezetek belső demokráciájára kedvező hatással volt.*

Egy másik összetevő ebben az összefüggésben, hogy a tömegszervezetek demokratikusabb működését ösztönzik – és meg is követelik – az elmúlt években született, politikai rendszerünket több fontos ponton érintő változások is. Olyanok, mint a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztése, amely hosszú távon mindenképpen a szakszervezetek felelősségének és szerepének növelése irányában hat, vagy a vállalatirányítás új rendje vagy a választások új rendszere, amely a Hazafias Népfront szerepét érdemi módon növelte. A tanácsi gazdálkodás új rendje új lehetőségeket teremt a tömegszervezeteknek, de különböző területi szövetségeknek és egyesületeknek is ahhoz, hogy a politikai élet érdemi, cselekvő részesei legyenek. Tehát ilyen értelemben is megállapíthatjuk, hogy a párt politikája alapvetően a társadalmi szervezetek demokráciájának fejlődése irányában hat.

A pártélet fejlődése, a pártdemokrácia helyzete természetesen hat a tömegszervezetek belső viszonyaira. A párt példája *minta a tömegszervezetek* számára, és ha eltérést tapasztalunk a mintától, akkor gyakran nem tudunk vele mit kezdeni. Említek egy konkrét példát: a szakszervezeti választások során eltértek a pártválasztások egyik elemétől. Nem a lista kapott prioritást, hanem a szavaza-

tok száma. Sok helyen értetlenül álltak e jelenséggel szemben. Nem mintha országos vitát váltott volna ki, de a gyakorlati munkában a minta mechanikus kezelése és az attól való eltérés helyenként bizonyos zavart okoz. A párt belső élete, a pártdemokrácia helyzete úgy is összefügg a tömegszervezetekkel, hogy az ott dolgozó kommunisták *nemcsak viszik a mintát, hanem hozzák is azt a pártba.* Ezért egy-egy gyakorlati politikai kérdés kapcsán – vagy éppen a demokratikus eljárásokkal összefüggő kérdés megvitatásakor – ezek a tapasztalati, élménybeli rögződések, szokások meglehetősen élesen jelentkeznek. Néha talán a szükségesnél erőteljesebben is, és így alakulhat ki, legalábbis a köznapi pártéletben, hogy vannak „szakszervezeti kommunisták", vannak „KISZ-es kommunisták", vannak „kultúrkommunisták" stb. Ez sok szempontból érthető, mivel a sokféle élményből táplálkozó gazdagság lehetőségét nyújtja. Azt azonban már nem tartom természetesnek, ha az ilyen alapon történő csoportosulás vagy szerveződés a politikát és a párt egységét gyengíti.

Másodszor: a demokrácia mércéje minden politikai szervezetben azonos, megvalósulása azonban igen sokféle lehet, vagyis *minden politikai szervezetnek joga van a demokráciához vezető sajátos úthoz.* Helyes azt hangsúlyozni, hogy a demokrácia politikai, nem pedig egyszerűen eljárási kérdés. De az is igaz, hogy árnyalt, kifinomult politika bárdolatlan eszközökkel nem lehetséges. Ezért figyelmet érdemelnek az eljárási kérdések is, mert *tartalmat hordoznak.* E tekintetben a tömegszervezetek meglehetősen hosszú utat jártak be az utóbbi években. Az eljárási változások igen sokfélék, mégis vannak közös vonásaik. A legátütőbb sajátosságok a különböző választási szabályzatok és eljárások tekintetében mutatkoznak. Ezeknek sokféle formájuk van, a gyökerük azonban azonos: bizalmatlanság a képviseleti elvvel szemben, és elemi erejű igény a *közvetlen demokrácia gyakorlására.* Ennek formái elsősorban a közvetlen választások bevezetése az üzemekben, intézményekben, a szakszervezetben, a KISZ-ben, valamint az a törekvés, hogy szűkebb testületek helyett az érdekeltek szélesebb köre döntsön és válassza meg képviselőit. Például a KISZ következő kongresszusán, ismereteim szerint megyei értekezletein is, nem a bizottságok választják majd az első titkárokat, titkárokat, tisztségviselőket, hanem közvetlenül a küldöttértekezlet, illetve a kongresszus. Ezt azért említem, mert tükrözi azt az elemi igényt, hogy az alapvető horderejű döntések meghozatalában ne kevesek, szűkebb testületek, hanem szélesebb kör vegyen részt. Hogy ennek mi az értelme, milyen tapasztalatokkal jár, azt majd az idő fogja eldönteni.

A másik, általánosnak mondható átütő sajátosság, hogy a vezető testületek gyakran nem választás útján, hanem egyre inkább *dele-*

gálás útján jönnek létre: így az Országos Béketanács, a Hazafias Népfront választási menetében az összes népfrontbizottság, de ide sorolhatnám régebbről a bizalmitestületeket a szakszervezetekben, és most, az új választási menetben a KISZ területi és központi szerveit is.

A tömegszervezetek belső demokráciáját napjainkban az jellemzi, hogy az irányításban *a decentralizálás erőteljes hangsúlyt kap,* ugyanakkor a megmaradó és szükségszerű centrális elemeknek nincs kellő presztízsük. Bizonyos zavar mutatkozik ezen a területen. Kétségtelenül pozitív, hogy tömegszervezeteinkben az érdemi döntések egyre nagyobb része kerül arra a szintre, ahol a döntésben a leginkább érdekelt és az arra legalkalmasabb személyek találhatók.

Harmadszor: spekulatív koncepciók helyett *bátrabb gyakorlati lépéseket.* Itt három kérdésről szeretnék beszélni, természetesen a tömegszervezetekkel összefüggésben.

Az első kérdés: *növelni kell a társadalmi szervezetek és mozgalmak szerepét;* fogalmazhatnám úgy is, hogy ezek politikai jellegét jobban előtérbe kell állítani. Annak a rendszernek, amely nálunk a párt és a tömegszervezetek, illetve a kormány között a különböző érdekek, vélemények egyeztetésében kialakult, számos előnye van, de van egy hátránya is, amely mindinkább kiütközik, ez pedig a jogi, adminisztratív és bürokratikus eszközök egyre nagyobb súlya. Ez az egyik oka annak, hogy a tömegszervezetek belső életében felduzzadnak az apparátusok. Ebben a szisztémában egyre nagyobb igény van a szakértőkre, szükség van rájuk. Az apparátusok jelentős mértékben az egyeztetéssel foglalkoznak, és nem azzal, hogy tagságuk körében a szükséges politikai munkát elvégezzék. Az ilyen partnerségnek számos fontos előnye van, de az utóbbi jelenségre is figyelnünk kell, mert csökkenti a különböző társadalmi szervezetek lehetőségét az önálló véleményalkotásra, az önálló politikai arculat megjelenítésére. Szükségesnek tartanék saját szerepfelfogásukban egy olyan változást, hogy *ne minden kérdésben kelljen véleményt nyilvánítani,* de érezzenek állandóan ilyen belső kényszert, viszont *legyen több elképzelésük átfogó politikai, gazdasági, szakmai kérdésekben, legyen saját koncepciójuk, és ezt egy kicsit határozottabban képviseljék.*

A második kérdés: *megbízhatóbb, pontosabb tájékoztatásra, nagyobb nyíltságra van szükség* a tömegszervezetek vezető testületeinek működéséről, a politikai döntésekben vállalt szerepükről. A tagságnak és a közvéleménynek jobban kell tudnia, hogy a vezető testületek milyen álláspontot képviselnek. Ez legalább olyan fontos, mint a belső szervezeti demokratizmus. Elsősorban azzal függ össze, hogyan értelmezi és gyakorolja a párt vezető szerepét:

elvi-politikai kérdésekre koncentrál-e, vagy részletekbe bocsátkozik, operatív folyamatokat irányít. A második esetben bármely tömegszervezet önálló, netán eltérő álláspontja a párt vezető szerepe elleni támadásnak minősülhet.

A harmadik kérdés pedig az, hogy *meg kell gyorsítani a tömegszervezetek kádermunkájának demokratizálását.* Ezzel kapcsolatban belső feladataink is vannak: a választási rendszer továbbfejlesztése, a tagság belső kontrolljának érvényesítése. A kádermunkában nem egyszerűen többes jelölésre van szükség, hanem abból kell kiindulnunk, hogy a társadalmi szervezetekben minden vezető funkcióra több alkalmas jelölt van, és ez nem egészen ugyanaz, mint a kettős jelölés vagy a többes jelölés.

Ezzel függ össze az is, hogy pártszervezeteinknek továbbra is támogatniuk kell minden olyan kezdeményezést és kísérletet, amely a *nyíltabb kádermunkát* szolgálja, növeli a tömegszervezetekben a választottak függőségét választóiktól. Ezek a kísérletek néha igen bonyolultak, nem könnyen érthetők, nem is mindig sikeresek, máskor viszont átütő sikerük van, s ezért türelemre van szükség a pártszervezeteknél.

Végül a kádermunka demokratizálásához tartozik az is, amiről itt ma már szó esett: a pártszervezetekben, pártszervekben a tömegszervezetek személyi ügyeit *nem szabad és nem lehet csupán hatásköri kérdésként kezelni.* Ha valahol, akkor itt igazán szükség van arra, hogy *a politikai eszközöket, az agitációt, a meggyőzést helyezzük a pártmunkában előtérbe,* és az úgynevezett hatásköri listákat szükség esetén csökkenteni kell. A mi pártunknak elemi érdeke, hogy eleven, pezsgő politikai élet bontakozzon ki, amelyben tömegszervezeteinkre és -mozgalmainkra is nagy szerep hárul.

HUSZÁR TIBOR

Vitakultúra és pártdemokrácia

Milyen mértékben érinti magát a pártot, milyen mértékben bonyolítja a pártdemokrácia fejlesztésével kapcsolatos feladatainkat az a tény, hogy társadalmunk új módon rétegződik? Amikor ma Magyarországon általában vitakultúráról, politikai kultúráról beszélünk, akkor legtöbbször a kelet-európai régió negatív hagyományaira hivatkozunk. Ezt próbálom meg történeti kiindulópontnak tekinteni. Azokban a tanulmányokban, amelyek ezzel a témával foglalkoznak, mindenekelőtt arra történik utalás, hogy milyen kevés demokratikus hagyománnyal rendelkezünk, és milyen okokra vezethető ez vissza. Ezek a történeti elmélkedések általában nagyon fontos reális összefüggéseket tartalmaznak. Úgy vélem azonban, arról is szólni kell, hogy vannak sajátosan demokratikus hagyományaink is – a magam részéről ilyennek tekintem a magyar munkásmozgalom hagyományképletét. Most nemcsak magára az eszmei hagyományra, a marxista tradíciókra gondolok, hanem arra, hogy a magyar szakszervezeti mozgalom, az illegális párt, a szociáldemokrácia is bizonyos értelemben kialakította a társas együttélésnek, együttműködésnek egy meghatározott demokratikus kultúráját, értékrendjét. Például a szolidaritást, de én kiemelnék egy olyasféle kultúraelemet is, mint a vitakultúra.

A háború előtti évekből természetesen nem tudok személyes példákat hozni, de amikor 1945–1946-ban fiatalon, szinte kamaszként *belesodródtam* a mozgalomba, akkor olyan munkásemberekkel találkoztam az erzsébetvárosi MKP-, de az SZDP-szervezetben is, akik a pártnapokon rendkívül vitaképesek voltak, akik nagyon széles körű olvasottsággal rendelkeztek, s ezt a mozgalomból hozták magukkal. Az organikus értelmiséginek a gondolatát a magam részéről nem Gramscinál olvastam először, hanem élményként megéltem a mozgalomban.

Eltelt néhány év, s az ilyen élmények száma sokasodott a felszabadulás utáni években; a koalíciós harcok egyszerűen nem tűrtek másfajta vitakultúrát, fellépést, hiszen a párt versenyhelyzetben volt. Aztán később tapasztalhattuk, hogy a mozgalom – nemcsak az állami intézményekben, hanem például az ifjúsági mozgalom-

ban is – visszaesett. Rendkívül fontos tanulsága ezeknek az éveknek is: *a pártmunka mozgalmi jellegét erősíteni kell.* A pártdemokráciának lételeme, feltétele a mozgalmi jelleg. Ha a hivatali jelleg erősödik, akkor a pártdemokrácia szükségszerűen elsorvad. Az egypártrendszer feltételei között, amikor a társadalom oly bonyolultan strukturált, mint amilyen a mai magyar társadalom, akkor a pártban ezek a különbségek valamilyen módon megjelennek. Mindaddig, amíg a párt az osztályellenséggel ütközött meg – a fordulat évét követő első időszakban –, ez a dolog bizonyos értelemben egyszerűbb volt, a politikában alárendelt szerepet játszott. Amikor az össztársadalmi érdekek képviseletének a funkciója is megjelenik, akkor szükségszerűen számolni kell azzal a ténnyel, hogy a párton belül bizonyos formában leképződnek a társadalomban létező rétegkülönbségek. Lenin a bolsevik párt történetének egy nagyon korai és kritikus korszakában, a X. kongresszus körül világosan megfogalmazta és felismerte ezt a tényt. A polgárháború nem is adott másfajta esélyt a megoldásra, ekkor a bolsevik pártban egy ponton véget kellett vetni a vitáknak; a határozatok végrehajtása mindenkire kötelező, és a frakcióknak nincs a párton belül létjogosultsága – természetesen én is ezt az elvi álláspontot képviselem. Mégis szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a dolog nem oldható meg egyszerűen egy rendelkezés segítségével, tudniillik, ha különböző érdekek vannak, és ezek az érdekek a párton belül megjelennek, akkor meg kell találni azt a formát, hogy ezek kifejeződjenek, és mégse váljanak frakciók kiindulópontjává. A magyar párt utolsó másfél évtizedének a története azt tanúsítja, hogy a pártnak sikerült alapvetően megőriznie eszmei és cselekvési egységét, de mindazok a viták, amelyek a mezőgazdaság, az ipar különböző ágazatainak fejlesztési sratégiáival kapcsolatosak voltak, sajátos módon megjelentek a pártban is. A különböző álláspontok képviselői megfogalmazták és érvekkel támasztották alá a maguk nézeteit, ideológiai érveket kerestek álláspontjuk alátámasztására A vitakultúra ebben az értelemben is tartalmi kérdés, nem egyszerűen a retorikának, a kifejezési fordulatoknak a kérdése; egyszerűen a tolerancia megnyilvánulása vagy beleérző készség. Annak a kérdése, hogy *a különböző érdekek ütköztetésének milyen legyen a formája* a párt alsó-, közép- és felsőszintű fórumain, úgy, hogy ebből ne egyik vagy másik rétegnek az érdekei kerüljenek az előtérbe, hanem valóban *magasabb szinten valósuljon meg az egység.* Ami egyben azt is jelenti, hogy ezt az egységet újra ki kell harcolni, mert a rétegütközések, érdekkülönbségek szüntelenül újraképződnek. Egyszer és mindenkorra kivívott egység nincs.

A másik összetevő az ideológiával kapcsolatos. Lehet azt mondani, hogy ez egy bonyolultan strukturált társadalom, tehát van

érdekpluralizmus társadalmunkban, de *értékpluralizmus nincs. A marxista–leninista pártnak ugyanis egyetlen marxista–leninista ideológiája van,* tehát egy egyetemessé szilárdult értékrendje. Úgy vélem, ez axióma, amit valamennyien elfogadunk. De van egy másik axióma is, amely szerint – s ez a gondolat Lenine – *az igazság egy folyamat,* s ennyiben a marxista ideológia *nem statikus,* nem befejezett. Az ideológia fejlődése akkor egészséges, ha nem egyszerűen tudományos műhelyekben jutnak el új felismerésekhez, hanem a gyakorlati tapasztalatok általánosításából, vagyis ha *a harc, a cselekvés folyamatában jutunk el új szintézisekig.* Ebben az esetben azonban szükségszerűen az ideológiai mezőben is megjelennek az értékkülönbségek. Ebben az értelemben tehát a pártegységért folytatott harc és a magas fokú vitakultúra azt is jelenti, hogy a pártnak a marxista–leninista elmélet fejlesztésében is tudatosan kell törekednie a vitafórumok biztosítására, és gondoskodnia kell a viták megfelelő szintetizálásának lehetőségéről, hogy egyetlenegy csoport vagy irányzat se sajátíthassa ki a maga számára az igazságot vagy a marxista pozíciót.

Bonyolítja a helyzetet az a tény, hogy az egész folyamat olyan környezetben megy végbe, amelyben létezik az imperializmus, megvan a belső ellenzéki, vagy más áttételes képviselete. Van egy szélesebb nyilvánosság, amelyet a külső hatások most a rádión, később esetleg a televízión keresztül is szükségszerűen megérintenek. Az adott összefüggésben most csak egy mozzanat a fontos: azt a tényt, hogy a pártegység mennyire létfeltétele a szocializmusnak, ellenfeleink is tudják, ezért tudatosan rájátszanak arra, hogy a párton belül levő különböző árnyalati különbségek hogyan manipulálhatók ellentmondásokká, ellentétekké. Az egység védelme, a párt eszmei egységének a védelme ilyen értelemben tehát egy nagyon bonyolult, nem steril közegben megy végbe. Ez még akkor is így van, ha a nemzetközi viszonyok kevésbé kiélezettek, mert végső soron az nem jelenti az alapvető ellentmondások feloldódását.

A harmadik elem azzal kapcsolatos, hogy a párt hierarchizált. A párt cselekvőképessége igényli a demokratikus centralizmust, s ez elméletileg is alátámasztja azt a szükségletet, hogy a párt bizonyos értelemben hierarchizált legyen. A cselekvőképességnek ez – a nemzetközi és hazai viszonyokat figyelembe véve – változatlanul előfeltétele. A pártot nem lehet vitaklubbá átalakítani, nem lehet feloldani azokat a szervezeti biztosítékokat, amelyek a párt cselekvőképességét megőrzik. Deklaráljuk a választott testületek jelentőségét, ennek azonban rendkívül nehéz a mindennapokban érvényt szerezni. Ha azt nézzük, hogy ma milyen mértékben gazdagodott és szaporodott azoknak a munkásoknak, termelőszövetkezeti parasztoknak és más dolgozóknak a száma, akik a pártéletben vagy más

fórumokon – hasonlóan a régi mozgalmi emberekhez, szakszervezeti vitákban felnőtt aktivistákhoz, főbizalmikhoz – megfelelő vitakultúrával, politikai kultúrával tudják a párt eszméit képviselni, akkor azt kell mondanom: egyrészt van egy nagy előrelépés: országunk ma sokkal iskolázottabb és műveltebb, mint a harmincas és a negyvenes években volt; de ha őszintén szembenézünk a saját realitásainkkal, be kell látnunk, van visszalépés is, és ez nem utolsósorban azzal függ össze, hogy a dolgok jórészt apparátusi szinten dőlnek el. Nemegyszer azok az „egyszerű" emberek (én ezt idézőjelbe teszem, mert a maguk közegében ezek sokszor bölcsebbek, érzékenyebbek, jobb humorúak, vitaképesebbek, csak éppen az adott szituációban nem érzik magukat eléggé otthon) nem tudják eléggé megfogalmazni a nézeteiket, s ez egy rendkívül komoly veszélyt rejt magában. Itt bizonyos előnyök is, hátrányok is felhalmozódnak. Nem minden réteg tudja a párton belül is egyformán megfogalmazni a maga nézeteit és álláspontját, és mi az egész párt intellektualizálásában vagyunk érdekelve. Nem az lesz a szocialista rendszer nagy vívmánya, ha az értelmiség tudja magát megfelelően képviselni, hanem ha a társadalom minden rétege intellektualizálódik – megítélésem szerint ez az igazi tétje a dolognak.

A párt működése, a pártdemokrácia érvényesülése

ANDICS JENŐ

A párt és a közvélemény

A téma iránti érdeklődés megnövekedése azokkal a fejlődési folyamatokkal magyarázható, amelyek társadalmi-gazdasági fejlődésünk utóbbi évtizedére jellemzőek. E fejlődési folyamatok – például társadalomszerkezeti változások – eredményeképpen egyre sürgetőbben merül fel a nyilvánosság fokozottabb bekapcsolásának a szükségessége a társadalmi-gazdasági fejlődés legfontosabb kérdéseinek eldöntésébe. Bár a nyilvánosság természetesen nem azonos fogalom a közvélemény és a közvéleményhez való viszony „kezelésének" hangsúlyváltozásával.

A közvélemény iránti figyelem növekedését eredményezték az utóbbi évek gazdaságpolitikai, társadalompolitikai intézkedései, illetve ezek társadalmi fogadtatása. A társadalom igen érzékenyen reagált az árpolitikai, jövedelempolitikai és más társadalompolitikai lépésekre, s ez szükségképpen a közvélemény iránti „érzékenység" felerősödéséhez vezetett az állami és a pártpolitikában is.

Bár nem célunk annak történeti elemzése, hogyan ítélte meg a közvélemény szerepét, mégis vissza kell nyúlnunk bizonyos történeti gyökerekhez, mert ezek mind a mai napig befolyásolják a párt közvéleménnyel kapcsolatos stratégiáját és taktikáját.

A Magyar Szocialista Munkáspárt az elmúlt évtizedekben az MDP 1956 előtti gyakorlatából igen kedvezőtlen történelmi örökséget számolt fel, egyebek között a közvéleményhez való viszonya terén is. A szocialista forradalom győzelme után viszonylag rövid időn belül eluralkodó szektás, dogmatikus, de ugyanakkor sok vonatkozásban naiv, utópisztikus vonásokkal átitatott politikai ideológiában nem volt helye a közvéleménynek. Ennek súlyos gyakorlati politikai következményei jól ismertek.

Ennek az időszaknak hosszú időn keresztül ható tudományos-ideológiai következményei is voltak. Ez nemcsak abban nyilvánult meg, hogy gyakorlatilag nem léteztek közvélemény-kutatások, hanem a közvélemény értelmezésének torzulásában is. Anélkül hogy itt most részletes elemzésbe bocsátkoznék, csak arra kívánok utalni, hogy még az alapvető politikai-ideológiai változásokat követően is meglehetősen nehezen birkózott meg ideológiánk a közvéle-

mény objektív jellegével s erősen strukturált voltával. Voltaképpen még ma is vitákat kavarnak lehetséges tudományos értelmezései.*

A kommunista pártokat, a létező szocializmus országainak belpolitikai gyakorlatát gyakran éri az a vád, hogy valójában nem tudja a közvéleményhez való viszonyát megfelelően meghatározni, s hogy ez a marxizmus–leninizmus politikai ideológiájának sajátosságaiból fakad. Jelen keretek között ebben az összefüggésben sem kívánok részletes ideológiatörténeti elemzésbe bocsátkozni. Azonban elkerülhetetlen röviden utalni arra, hogy e nézet hívei nehezen tudnák alátámasztani érveiket a marxizmus klasszikusai gondolati hagyományainak elemzésével. Kétségtelen tény, hogy Lenin nem foglalkozott mindent átfogóan a pártnak a közvéleményhez való viszonyával, s a közvélemény fogalmának átfogó marxista analízisét sem végezte el. Gyakorlati politikai tevékenységében azonban igen érzékenyen reagált a fiatal szovjet társadalom közvéleményében végbement változásokra; a pártnak a társadalomhoz való viszonyában több ízben is nyomatékosan felhívta a figyelmet arra a követelményre, amit a mai terminológiában a közvélemény figyelembevételének, tiszteletének a politikai követelményeként fogalmazhatunk meg.

Nem a marxizmus–leninizmus forrásainál találjuk meg tehát a párt közvéleményhez való viszonyában megfigyelhető torzulások okait, hanem éppen ellenkezőleg, abban, hogy a Lenin halálát követő időszak politikai-ideológiai gondolkodása ebben a vonatkozásban is letért a marxizmus klasszikusainak gondolkodási útjáról, így a lenini hagyományokról. Az MDP által az ötvenes évek elején vallott tételek gyökerei ezért nem a leninizmusban, hanem az ezt követő fejlődésben, a leninizmus eltorzításában, önkényes értelmezésében, voluntarista interpretációjában találhatók meg.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a közvélemény figyelmen kívül hagyásának időszakát a közvéleményben való valamiféle „parttalan" feloldódás válthatja fel. A szocialista társadalom mind tudatosabban épít a közvéleményre. Cáfolhatatlan tény ugyanakkor, hogy a szocialista társadalom berendezkedésének vannak olyan jellemzői, amelyek meghatározott kereteket húznak a marxista–leninista párt közvéleményhez való viszonyának alakításában. A teljesség igénye nélkül ezek a jellemzők a következők: a párt és az államhatalom osztályjellege; a forradalmi párt élcsapatjellege, s a párt vezető szerepének az alkotmányban is kifejeződő érvényesülése; a demokratikus centralizmus elve a párt felépítésében és a társadalom irányításában; a marxista politikai ideológia tudományos jellege.

* Jelen keretek között a különböző tudományos értelmezések bemutatásától eltekintek.

Mindezek következtében a párt a közvéleménynek meghatározott funkciókat tulajdonít; mint politikai szervezet meghatározott viszonyt alakít ki a közvéleménnyel. Magát nem a közvélemény politikai kifejeződésének szervezeti kereteként határozza meg, s nem a közvélemény részeként fogalmazza meg saját nézeteit sem. A közvélemény, a nyilvánosság szocialista társadalomban betöltött szerepét elemezve a fenti jellemzők alapján erős a csábítás arra, hogy a párt közvéleményhez való viszonyának valamiféle „örök érvényű" törvényeire következtessünk. A párt és az államhatalom osztályjellegéből, az élcsapatjellegből stb. látszólag, kizárólag a közvélemény egyetlen lehetséges szerepe, funkciója vezethető le. Éppen pártunk története hívja fel azonban a figyelmet a történetiség elve érvényesítésének nélkülözhetetlenségére. A társadalmi-gazdasági fejlődés különböző időszakaiban a párt társadalomban betöltött szerepének imént idézett jellemzői – a mindenkori társadalmi szükségletnek megfelelően – eltérő gyakorlati politikában valósultak meg, és szükségképpen másként alakult a közvéleményhez való viszony is.

A forradalmi átalakulás időszakában a párt saját politikájának, hatalmi igényének megalapozásában – legitimációjában – az adott konkrét történelmi feltételek között nem hivatkozhatott a közvéleményre. A forradalmi folyamatban szükségképpen új feltételek teremtődnek a társadalmi-politikai cselekvés számára, a forradalom mindig új értékeket is teremt, s mindezek új típusú közvélemény kialakulásához vezetnek. A forradalmi folyamat feltételei között a párt számára a közvéleménynek azon elemei lényegesek, amelyek a folyamat előrevivői, azaz maguk is forradalmi jellegűek.

Nem hivatkozhat a párt a közvéleményre olyan történelmi feladatok meghatározásakor sem, amelyek jelentős előrelépést jelentenek a szocialista társadalmi viszonyok erősítésében, de az adott időszakban nem feltétlenül találkoznak osztatlan elismeréssel. Ilyen a hazai gyakorlatban a mezőgazdaság szocialista átszervezésének az időszaka. (Ennek sikerei cáfolhatatlanok, bár nem a párt engedett a közvélemény nyomásának, hanem éppen ellenkezőleg, a közvélemény átformálására vállalkozott.)

Annak a ténynek, hogy a szocialista forradalom viszonylag fejletlen társadalmi-gazdasági körülmények között győzött, mélyrehatók következményei vannak a párt közvéleményhez fűződő viszonyának alakulására is. A műveltségi viszonyok kedvezőtlen megoszlása például kedvez az olyan törekvéseknek, amelyek elsősorban nem a képzetlenebb „tömegek" véleményére figyelnek, hanem egy „képzettebb", „nagyobb" áttekintőképességgel" rendelkező szűk vezető rétegen belül kívánnak mozogni. Ilyenkor a közvéle-

mény figyelembevétele a szélesebb tömegek tudati nevelésével azonosul.

Az idézett történelmi példák arra a problémára utalnak, amely már a francia felvilágosodás óta ismert: a közérdek és a közvélemény nem egymással szinonim fogalmak. A társadalmi haladás szükségletei számos olyan konkrét politikai feladat megoldását igénylik, amely rövid távon nem feltétlenül találkozik egyes társadalmi csoportok támogatásával, s ezért nem feltétlenül találkozik a közvélemény jelentős részének egyetértésével sem. Ezért nem álvita annak átgondolása, időnkénti újragondolása, milyen tényezők formálják a társadalom tagjainak értékítéleteit, s milyen legyen ehhez a párt és a marxista–leninista elmélet viszonya. Csak jelzem az ilyen típusú viták szükségességét.

Csak megjegyzésként utalok arra is, hogy a konkrét történelmi körülményekkel nehezen lehet annak a gyakorlatnak az egészét alátámasztani, amely az ötvenes évek elején bontakozott ki. Nem lehet mechanikusan a történeti fejlődési feltételek objektív kényszerítő erejének tulajdonítani azokat a politikai-ideológiai torzulásokat, amelyek oda vezettek, hogy figyelmen kívül hagyták a társadalom tagjainak a konkrét politikáról alkotott véleményét.

A közvélemény szerepének gyökeresen megváltozó értelmezését, a közvéleményhez való viszony minőségi átalakulását eredményezik azok a társadalmi-gazdasági feltételek, amelyek közepette a párt napjainkban tevékenykedik.

Az MSZMP XIII. kongresszusa világosan állást foglalt a párt és az államhatalom osztályjellege mellett. A különböző kongresszusi dokumentumok azonban nyomatékosan hangsúlyozzák a társadalom szerkezetében végbemenő változásokat, s a szervezeti szabályzatban ezúttal először szerepel a „dolgozó nép pártja" kifejezés. Itt egyértelműen annak politikai-ideológiai kifejeződéséről van szó, hogy a szocialista építés előrehaladásával megváltozott a társadalmi osztályok és rétegek belső szerkezete és egymáshoz való viszonya. A szocialista építés mai szakaszában a társadalom minden csoportjának érdekei a szocialista viszonyok erősítését igénylik, jelentősen előrehaladtunk az osztálykülönbségek csökkentésében, s ezzel egy időben új típusú egyenlőtlenségek keletkeztek.

A társadalom szerkezetében bekövetkezett mélyreható átalakulások, a „néppártjelleg" erőteljesebbé váló politikai szükségessége és lehetősége a párttól a közvélemény új típusú „kezelését" igényli. A közvélemény nem egyedüli, de mégis egyik kifejezője a társadalom egyes csoportjai, rétegei közötti helyzet- és érdekkülönbségeknek. Ezért olyan nélkülözhetetlen visszacsatolási mechanizmusként kell értelmeznünk, amely felvilágosítást ad a párt politikájának gyakorlati érvényesüléséről, társadalmi fogadtatásáról, s ezen ke-

resztül további információkat és ösztönzést biztosít a pártpolitika továbbformálásához. A párt és az állam osztályjellegének következetes érvényesítése ezért napjainkban egyenesen feltételezi – egyebek között – a közvélemény elismerését s az arra való támaszkodást.

Részben az MSZMP elmúlt évtizedekben követett politikájában, részben a társadalom mélyreható átrétegződésében gyökerezik az az értékítélet, amely belpolitikai életünk alapvető jellemzőit „közmegegyezésként" értékeli. A közmegegyezés azonban nem mechanikus véleményazonosság, hanem aktív, alkotó párbeszéd eredménye, s ez a párbeszéd nem valósulhat meg a közvélemény eddiginél lényegesen aktívabb figyelembevétele nélkül.

A párt vezető szerepe érvényesítésének alapvető feltétele, hogy a párt időben észlelje, melyek az általa megfogalmazott politika tényleges következményei, s hogy pontosan érzékelje, milyen intézkedéseket követel a tényleges helyzet. Ha ezt nem tudja feltérképezni, nem érvényesül megfelelően sem élcsapatjellege, sem vezető szerepe. Ezért a párt vezető szerepének érvényesítése napjainkban megköveteli a közvéleményben ténylegesen kibontakozó folyamatok rendszeres nyomon követését, mert csak ekkor biztosítható, hogy párt a társadalmi fejlődési folyamatok szerves alkotórészévé s valóságos motorjává váljék.

A demokratikus centralizmus elve egyes nézetek szerint eleve nem teszi lehetővé a közvélemény értékítéleteinek megfelelő figyelembevételét. Anélkül hogy a demokratikus centralizmus elvének értelmezésébe részleteiben belemennék, fontosnak tartom annak hangsúlyozását, hogy csak a centralizáció képes valóban hatékony politika kialakítására, amely nem az irányítási csúcsok szerepének túlhangsúlyozásán, egyoldalú kiemelésén nyugszik, hanem a valóságos folyamatok tényleges elemzésén, tényleges ismeretén. A centralizmus csak akkor képes valóságos szerepét betölteni, ha egyebek között folyamatosan biztosítja a közvélemény valóságos visszajelző, s ezen keresztül politikaalakító funkciójának érvényesülését.

Napjainkra gazdag tapasztalatok halmozódtak fel a marxista ideológia tudományos jellegének érvényesíthetőségével kapcsolatban. Ma már tudjuk, hogy egyfajta „tudományos arisztokratizmus" kikerülhetetlenül fenyeget a marxista elmélet társadalmi valóságtól való elszakadásának a veszélyével. Ugyanakkor az is egyértelművé vált, hogy az ideológia tudományos jellege korántsem jelent kizárólag a tudományra való egyoldalú támaszkodást. A társadalomra vonatkozó ismereteknek csak egyik forrása a tudomány, másik forrása az élő politikai tapasztalat. A tudományra való támaszkodás nélkülözhetetlen feltétele az ismeretek, információk rendezésének és szintetizálásának; de ez csak akkor lehet eredményes, ha létez-

nek a társadalmi valóság tényleges folyamatainak, a tényleges társadalmi állapotoknak folyamatos visszajelzését biztosító mechanizmusok. E mechanizmusok egyik – ámde nélkülözhetetlen – eleme a közvélemény formálódásáról, tényleges alakulásáról szóló információk rendszere. A pártpolitika tudományos megalapozása is nehezen képzelhető el akkor, ha ebbe nem kapcsolja be aktívan a közvéleményt, a tudomány által szolgáltatott ismeretek kiegészítőjeként és egyúttal ellenőrző közegeként. Ezért nem divathullám követéséről van szó akkor, amikor a közvélemény megismerésének, aktív figyelembevételének a fontosságát hangsúlyozzuk, hanem több oldalról is egy irányba vezető szükségszerűség felismeréséről.

Mindeddig a közvéleményről mint egységes, strukturálatlan jelenségről volt szó. Természetesen a közvélemény strukturált társadalmi jelenség, s e struktúra sokrétűségét mutatja:

– a társadalom összetett érdekszerkezetének, sokrétű ideológiai és műveltségi viszonyainak következtében a közvélemény egymástól lényeges pontokon eltérő tartalmú értékítéletek, vélemények rendszere;

– a közvélemény a társadalom különböző folyamatai mentén eltérően értelmezhető: létezik politikai közvélemény, de beszélhetünk közvéleményről a társadalomirányítás más folyamataival összefüggésben is;

– a közvélemény strukturáltságának lényeges eleme, hogy nem azonos a tömegvéleménnyel: utóbbiban sok az eseti elem, dominánsak a hangulati tényezők; a közvélemény ezzel szemben lényegesen tartósabb belső szerkezetű.

A közvélemény strukturált jellegének hangsúlyozása különösen fontos napjainkban. Meglehetősen gyakori jelenség, hogy eltérően ítélik meg az egyes vélemények tényleges jelentőségét. Egyesek a közvélemény nevében fellépve hangsúlyozzák saját véleményük „köz"-jellegét; azt a látszatot keltve, mintha jelentős támogatást élvező nézetekről lenne szó. Mások jelentős támogatást élvező nézetekről bizonyítani próbálják, hogy erősen kisebbségi vélemények.

Az alapvető problémát az jelenti, hogy ma még meglehetősen nehéz megítélni – döntően a közvélemény szerveződésének nem kielégítő intézményi és egyéb feltételei miatt –, hogy a nyilvánosság előtt megfogalmazott vélemények milyen tényleges társadalmi támogatást élveznek, milyen tényleges érdekeket tükröznek. Az egyedi jellegű véleményeket egymással is nehéz konfrontálni, s jórészt hiányoznak a „köz"-vélemény struktúrájával való ütközés lehetőségei.

Az egyes vélemények nyilvánossággal való konfrontálásának mechanizmusa ezért jelentős továbbfejlesztésre szorul, akár a pártnyilvánosságról, akár a szélesebb társadalmi nyilvánosság egyéb

színtereiről van szó. Különösen fontos a pártnyilvánosság erősítése, mert ez az egész társadalmi nyilvánosság dinamizáló elemét képezheti.

A közvélemény strukturáltsága abban is kifejeződik, hogy különbség van az országos politikai folyamatok, döntések közvéleményi háttere, illetve az egyes régiók, közigazgatási egységek vagy éppen munkahelyek szintjén megjelenő vélemények között. Egyfelől nyilvánvaló, hogy az egyes szintek között összefüggés is fennáll: az országos politika közvéleményt alakító szerepe a regionális, helyi-munkahelyi szinteken megfogalmazódó véleményekben konkretizálódik. A konkrét vélemények azonban mindig tükrözik a helyi folyamatok sajátosságait is.

E megkülönböztetés fontos azért, mert rámutat a gyakran létező „elhárító mechanizmusok" veszélyeire: amikor országos politikai folyamatok közvéleményi megítélését helyi jellegűnek nyilvánítják, vagy fordítva, helyi jellegű döntések közvéleményi reakcióit országos folyamatnak állítják be.

A közvélemény sajátos szerveződési szintjeinek a léte azonban nagy jelentőségű a párt belső viszonyai szempontjából is. A politikai cselekvőképesség megőrzése, illetve fejlesztése feltételezi, hogy a párt egyes szervezetei megfelelően reagálhassanak a helyi nyilvánosság jelenségeire. E reakcióképesség elsődlegesen annak a függvénye, milyenek a pártszervezetek lehetőségei a helyi politika önálló alakítására. E tényekből következik, hogy a párton belüli demokratizmus állapota meghatározza, behatárolja, mennyire képesek a párt egyes szervezetei, s ezáltal a párt egésze, reagálni a társadalmi nyilvánosság folyamataira s ezen keresztül a közvélemény mozgásaira. Minél korlátozottabb a párszervezetek cselekvési önállósága, annál kevésbé képes a párt arra, hogy igazodjon a közvéleményben lezajló folyamatokhoz, s aktívan alakítsa a társadalmi nyilvánosságot.

A párt közvéleményhez való viszonyát nemcsak a „párt felől", hanem a „közvélemény felől" is értelmeznünk kell. Itt alapkérdésnek kell tekintenünk, hogyan fejeződik ki a közvélemény, miképpen ismerhető meg a párt- és a társadalomirányítás egyéb intézményei számára.

Különösen az utóbbi években jelentős fejlődés történt a nyilvánosság, s ezen belül a közvélemény, szocialista társadalomban játszott szerepének megítélésében. Ezzel együtt érezhető fejlődés ment végbe a politikai döntések, a társadalomirányítás és a közvélemény tényleges viszonyában is. A közelmúlt ilyen eseményeiből a hetedik ötéves terv társadalmi vitái – minden ellentmondásossága ellenére –, a településfejlesztési hozzájárulás bevezetése említendő. Ide tartozik a különböző társadalmi szervezetek növekvő szerepe, s

az egyes politikai döntések meghozatalának, előkészítésének fokozódó nyilvánossága is (például a parlamenti bizottsági viták). Természetesen a közvélemény fontosságának jelentős növekedésére mutat a közvélemény-kutatások kiterjedt rendszere (még ha azok eredménye gyakran nem is válik feltétlenül publikussá).

A jelzett elmozdulás ellenére azonban ismét hangsúlyozni kell – még ha e formában már szinte negatív közhely is –, hogy még messze nem rendelkezünk a közvélemény kifejeződésének teljes intézményrendszerével. Társadalmunkban gyakran lényeges érdekek továbbra sem intézményes keretek között érvényesülnek az érdekegyeztetés kiterjedt informális gyakorlata miatt. Ezért nem következik be az egyes érdekek vélemények formájában való megjelenítése sem a nyilvánosság számára. Pontosabban: egyes érdekeket megfogalmaznak nyilvánosan is, másokat ezzel szemben nem. A vélemények szerkezetéből így még a megismerhetőség létező elvi korlátai között sem lehet az érdekek szerkezetére következtetni.

A társadalomirányítás politikai döntéseinek meghozatalakor a társadalom tényleges érdekviszonyaira három főbb forrásból következtethet: a tényleges cselekvésről felhalmozódó politikai tapasztalatokból; a tudományos tapasztalatokból; a közvélemény alakulásából.

E három tényező nemcsak szervesen kapcsolódik egymáshoz, hanem egymást kiegészítő-ellenőrző jellegű. A közvélemény szerepe egy vonatkozásban kitüntetett: mintegy visszacsatoló funkciót tölt be a politikai és tudományos tapasztalatok valósággal adekvát jellegéről. A közvélemény kifejeződésének intézményi fogyatékosságai így egy fontos visszacsatolási mechanizmus nem kielégítő működését eredményezik.

A továbblépés nem egyetlen metszetben, hanem többirányú fejlődési igényben fogalmazható meg.

A közvélemény pontosabb kifejezésének legkézenfekvőbb eszközei a közvélemény-kutatások. Eredményei azonban a dolgok természeténél fogva csak meghatározott döntési szintekhez szólnak, s leadókörük – mind térben, mind időben – szükségszerűen korlátozott.

A nyilvánosságnak s ebben a közvélemény kifejeződésének tradicionális s ma már nálunk is „feljövőben" levő eszközrendszere a tömegkommunikáció. Nem becsülhető le a tömegkommunikációs eszközök szerepe a közvélemény kifejezésében (és befolyásolásában), de itt mégis csak a korlátozott kifejeződési lehetőségekről van szó. A sajtó és más tömegkommunikációs eszközök közvéleményt kifejező szerepének növelése kétségbevonhatatlan, nagy jelentőségű, s egyúttal egyre sürgetőbb feladat. Továbbra is léteznek azonban korlátokra utaló elvi megfontolások: vajon mennyire vál-

hat a tömegkommunikáció alkalmassá a közvélemény kifejezésére, illetve mennyire vállalkozhat egyáltalán a közvélemény befolyásolására. Vagyis: melyek a tömegkommunikáció rendszerének a lehetőségei és melyek a korlátai a nyilvánosság kifejezésében?

Jelentős fejlődés ment végbe a különböző társadalmi szervezetek, érdekképviseleti fórumok tevékenységében. E téren különösen nagy lehetőségek tárulkoznak fel meghatározott érdekek (szakmai, foglalkozási stb.) megjelenítésére. Az ezeket kifejező vélemények a közvéleménynek is fontos elemei; ezt a tényt annál is inkább hangsúlyozni kell, mert vannak felfogások, amelyekben a közvélemény a lakossági véleménnyel szinonim fogalomként jelenik meg, s e szervezetek nyilvánosságát hajlamosak figyelmen kívül hagyni. Valójában e szervezetek nemcsak a társadalmi nyilvánosság fontos elemeivé válhatnak, hanem jelentős szerephez juthatnak a közvélemény kifejezésében és szervezésében is. E funkciónak még nagyobb nyomatékot ad, hogy ma e téren sokkal inkább jövőbeni lehetőségekről, mintsem megvalósuló gyakorlatról van szó.

A közvéleményhez való viszonynak kulcsfontosságú tényezője, hogy milyen a párt tevékenységének a nyilvánossága. Itt meghatározó kérdés, hogy milyen a párt döntéseinek nyilvánossága saját tagsága előtt. E nyilvánosság a tagság döntéshozatali folyamatban való részvételének mértékére, a megfogalmazódó célokkal kapcsolatos véleménynyilvánítás lehetőségeire vonatkozik. Bár a párttagság gondolkodásmódja nem teljesen azonos a pártonkívüliekével, a pártnyilvánosság, a pártközvélemény számos kérdésben nem tér el lényegesen a társadalom egészétől. Így a párton belüli intenzív párbeszéd korántsem csak a párttagság véleményét tárja fel, hanem a szélesebb társadalmi közvélemény jellemzőinek egy részét is megjeleníti.

A pártközvéleményre való fokozottabb támaszkodás egyik alapvető feltétele annak, hogy a párt döntéshozó fórumai megfelelően szembesíthessék a döntések alapját képező célokat a megvalósulás következményeivel, s hogy a megfogalmazódó célok a tényleges fejlődés belső szükségleteit fejezzék ki. A pártközvélemény aktív beépülése a párt döntési folyamataiba így fontos feltétele a „párt önmaga ellenzéke" elv gyakorlati érvényesülésének.

A párt és a közvélemény viszonyának legfontosabb színtereivel kapcsolatos fenti rövid áttekintés alapján részletesebb bizonyítás nélkül is belátható, hogy a párt közvéleményhez való viszonyának alakítása, továbbfejlesztése nem képez külön feladattervet. Fejlődése ugyanazokon a „terepeken" mehet végbe, ahol a társadalmi élet demokratizmusának a fejlődése-fejlesztése.

A párt közvéleményhez való viszonyának alakulása társadalmipolitikai viszonyaink demokratizálódásának sajátos metszetű ki-

fejeződése. Értelmezése és alakítása ugyanakkor nem egyszerűen egy komplex feladatrendszer egyike, hanem társadalmi-gazdasági fejlődésünk mai feltételei között a párt politikájának egyik stratégiai kérdése. A párt szövetségi politikája, az a körülmény, hogy a párt valamennyi osztály, réteg, jelentősebb társadalmi csoport érdekeinek kifejezésére és érvényesítésére törekszik, feltételezi az egyes osztályok, rétegek, a párttagok és pártonkívüliek véleményének mélyreható ismeretét, s olyan intézményrendszer létrehozását, amely az egypártrendszer körülményei között is biztosítja a közvélemény aktív alakító szerepét a politika formálásában. Enélkül a párt alkotó marxista jellege sem juthat megfelelően érvényre, miután a tényleges társadalmi fejlődés kihívásaira csak a társadalom valamennyi haladó erejének mozgósításával adható megfelelő válasz. A közvélemény mindenkori alakulása olyan politikai tényező, amelynek figyelembevétele nélkül nem képzelhető el a keletkező társadalmi konfliktusok feloldása sem. Cselekvési egység, demokratizmus, vezető szerep, konfliktus és konfliktusfeloldás, közvélemény nem egymást kizáró, egymással ütköző, hanem egymást kiegészítő, egymással szerves egységben levő jelenségek, fogalmak.

LÁTOS ISTVÁN

A demokratikus centralizmus érvényesülése a párt irányító és ellenőrző munkájában

A demokratikus centralizmus érvényesülésének vizsgálata és fejlesztése nem valamiféle politikai kampány pártunk gyakorlatában. Időről időre jelentős párthatározatok foglalkoznak ezzel a kérdéssel, és a kongresszusok is nagy jelentőséget tulajdonítanak a továbbfejlesztésével összefüggő feladatok meghatározásának. A demokratikus centralizmus elvi és gyakorlati kérdései jelen vannak a pártmunka minden szintjén, áthatják a párt belső életének, irányító, ellenőrző munkájának szinte minden területét. Ezért a párt vezető szerepe érvényesülésének elengedhetetlen feltétele, hogy folyamatosan vizsgáljuk a párton belüli viszonyokat vagy ha úgy tetszik, a pártélet lenini normáinak érvényesülését, közte a demokratikus centralizmus helyzetét, és időnként elvégezzük a szükséges korrekciókat.

A párt nem egyszerűen a demokratikus szervezetek összessége, hanem fegyelmezett, centralizált szervezet, a szervezetek olyan rendszere, amely egységes eszmei, politikai és szervezeti alapelvek szerint tevékenykedik. Az alapelvek jelentősége elsődlegesen – fölfogásom szerint – abban van, hogy biztosítja a párt magas fokú szervezettségét, keretbe foglalja egységének szervezeti biztosítékait.

A párt belső életének alapelvében szorosan összekapcsolódik a demokratizmus és a centralizmus. Ezek egymástól nem választhatók el. Együtt érvényesülnek mint ugyanannak az elvnek két oldala. A pártban a centralizmus éppen attól demokratikus, hogy a központi akarat többségi döntés formájában érvényesül. Ez a többségi döntés nyílt és szabad véleménycsere útján jön létre. A centralizmus és a demokrácia ilyen kapcsolata biztosíthatja csak a párt harckészségét, s azt is, hogy a párt betölthesse a tömegek politikai vezetésének szerepét.

A demokratikus centralizmus elvei és konkrét tételei pártéletünkben a jogok és a kötelességek formájában öltenek testet. Szervezeti szabályzatunk pontosan rögzíti például a különböző szintű pártbizottságok vagy alapszervezetek jogkörét, feladatkörét működési területük politikai irányításában, a személyi, szervezeti kérdések eldöntésében.

A demokratikus centralizmus elemei jutnak kifejezésre abban, hogy a párt minden vezető szervét és azok tagjait demokratikusan, alulról felfelé választják. A jogok és a kötelességek egysége szempontjából szükséges azt is megjegyezni, hogy a felsőbb pártszerveknek nemcsak joga, hanem kötelessége is hatályon kívül helyezni az alsóbb szintű szervek határozatát, ha az ellentétes a párt politikájával vagy saját határozatával. Ezt azért hangsúlyozom, mert úgy vélem, hogy ez a kötelesség az utóbbi időben mintha elhalványult volna. Vagyis esetenként szó nélkül megyünk el olyan döntések mellett, amelyek nincsenek összhangban vagy éppen ellentétesek a felsőbb állásfoglalásokkal.

★

Pártunk nagy történelmi vívmánya és több mint negyedszázados sikereinek legfőbb forrása, hogy helyreállította a pártélet lenini normáit, és szüntelenül azon fáradozik, hogy tökéletesítse, korszerűsítse irányító munkáját. Pártunk a demokratikus centralizmus kölcsönös összefüggéseinek szem előtt tartásával cselekszik minden olyan esetben, amikor irányítási, szervezeti rendszerét korszerűsíti. Mindig igyekeztünk elkerülni az olyan intézkedéseket, amelyek csak egy szervezet önállóságát és jogkörét növelték volna, de nem párosultak volna a felelősség erősítésével. Az önállóság és a felelősség együttes erősítését szolgálta az utóbbi években elhatározott és bevezetett több olyan döntés, mint a munkamódszer, a munkarend tökéletesítése, a vállalatirányítás, a közigazgatás korszerűsítésével kapcsolatos pártszervezeti változások. Az intézkedések az irányító munka hatékonyságának fokozását, a bürokratikus és formális elemek visszaszorítását, valamint az irányítás lépcsőinek csökkentését eredményezték. Hatására növekedett a pártszervek és -szervezetek felelőssége, például a helyi terület- és településfejlesztési feladatok kimunkálásában, a gazdaságpolitikai és a társadalompolitikai feladatok megoldásában.

Politikai rendszerünkben a helyi pártszervezetek területük teljes jogú politikai irányítói, és egyben felelősek is azért, hogy ott a párt politikája megvalósuljon. Ez azonban nemcsak a végrehajtás egyszerű megszervezését jelenti, hanem alkotó politikai tevékenységet, önálló döntések egész sorát igényli. E döntéseknek ugyanakkor be kell illeszkedniük a párt általános politikájába, tevékenységének rendszerébe. Ez egyúttal biztosíték is arra, hogy a párt a maga egészében az össztársadalmi érdekek következetes képviselője legyen, és helyi szervei, szervezetei ne váljanak a részleges érdekek, a csoportérdekek egyoldalú képviselőjévé.

Ami a dolog szervezeti részét illeti, az irányító munka korszerűsí-

tése érdekében jelenleg is folynak kísérletek, melyek tapasztalatainak elemzésére még a következő kongresszus előtt sor fog kerülni.

A párt következetesen törekszik arra, hogy fejlessze döntési mechanizmusát. Ennek jellemzője, hogy a döntés előtt – a kérdések természetétől függően differenciáltan – bevonja az előkészítésbe a párttagság egészét vagy meghatározott körét.

A demokratikus centralizmus áthatja az egész döntéshozatali és végrehajtási gyakorlatunkat. Elemei e területen is elszakíthatatlanul együttesen jelennek meg. A végrehajtási folyamatban ugyanúgy jelen vannak a demokratikus elemek, mint ahogy a döntéshozatali gyakorlatban a centrális vonások is érvényesülnek. Jól kifejezi ezt az a gyakorlat, amikor a felsőbb szervek kötelezően előírják az alsóbb szervek számára különböző napirendek, témák megtárgyalását. Ez alkalmas módszer arra, hogy az adott feladatok megoldására a demokratikus centralizmus követelményének megfelelően országosan vagy területileg koncentráljunk. Ugyanakkor a tapasztalatokat az összpolitika szempontjából szélesebb körből lehet visszacsatolni. E gyakorlat hasznossága mellett azonban nyíltan kell szólni arról is, hogy az e téren tapasztalható aránytalanságok sokszor megbénítják az alsóbb szervek munkáját. A kötelező napirendek sokasága időnként gátolja, hogy az adott pártszerv a terület sok fontos helyi kérdéseivel foglalkozzék. Végső soron ez gyakran megtöri az önállóságot, s bár formai hiba, de bizonyos feltételek között a működés alapfeltételeit is érinti.

A döntési mechanizmusnak van más, olyan gyenge pontja, amely a tartalmat közvetlenebbül is érinti. Az elmúlt néhány évtizedben a párt választott szervei, a pártaktivisták, a függetlenített pártmunkások a politikai döntések mechanizmusában jól megtanulták használni például a gazdasági mutatókat, a teljesítmény szempontjából fontos közgazdasági kategóriákat, és meghatározni, sokszor túlzott szakmaisággal is, a fejlesztési irányokat és így tovább. Kevésbé tudják viszont azt, ami éppen alapvető feladatuk lenne. Azt – ha már példámat a gazdasági élet területéről választottam –, hogy egy termeléssel kapcsolatos feladat sikeres megvalósítása érdekében milyen irányú és tartalmú politikai munkát kellene kifejteni. Ez végső soron a demokratikus centralizmus kérdése is, ha másképp nem, azáltal, hogy ha elmarad a politikai munka tartalmának és irányának a kimunkálása, akkor nincs világos vonala a cselekvésnek, nincs olyan egységes irányvonal, amely mögé a kommunista kollektíva felsorakoztatható lenne.

Szeretnék néhány gondolatot elmondani a demokratikus centralizmus érvényesítésének feladatairól a XIII. kongresszus határozatainak tükrében. A kongresszus előkészítése során az irányelvek vitájában, a beszámoló taggyűléseken, a pártértekezleteken és a

kongresszusi vitában is kiemelt figyelmet és jelentőséget kapott a párttagok, a pártszervezetek fokozottabb, az eddigieknél is szélesebb körű bevonása a párt előtt álló feladatok kidolgozásába. Ez nem új dolog a Magyar Szocialista Munkáspárt gyakorlatában, hiszen amikor pártunk erre a kérdésre megkülönböztetett figyelmet kezdett fordítani, abból indult ki, hogy a párt politikájáért minden kommunista egyaránt felelős. Súlyos történelmi tapasztalatok tanították arra, hogy a politika alakításában és vállalásában nincs fent és nincs lent. Hogy egy kommunista pártban nem lehet a szerepeket úgy megosztani, hogy vannak, akik a politikát csinálják, és vannak olyan szervezetek, amelyeknek csak annak végrehajtása a feladatuk.

A párttagság részvételének a politika alakításában egyik alapvető formája köztudottan a véleménynyilvánítás és a javaslattevés a különböző pártfórumokon a párt politikájáról, megvalósításának módjáról és feltételeiről. Tapasztalataink igazolják, hogy ahol gyengébb a testületi demokratizmus, és a pártfórumok nem töltik be szerepüket, ott csorbát szenved a párttagság részvétele a politika alakításában. Természetesen ez fordítva is igaz. A pártfórumok sokszor formális működése miatt több párttag közömbössé válik, véleményének e fórumokon kívül ad hangot, amely sok esetben negatív kicsengésű, és árt a párt tekintélyének. A párttagság akkor él igazán javaslattevő és véleményező jogával, akkor vesz részt aktívan a politika alakításában és végrehajtásában, ha látja, hogy véleményének van értelme, ha javaslatait figyelembe is veszik. Ezért a pártszervezetek munkája, a rendszeres pártélet nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a párttagság aktivitása fejlődjön. Közismert, hogy a XIII. kongresszus feladatul tűzte ki: az eddiginél több lehetőséget kell teremteni arra, hogy a párttagság a nagyobb horderejű társadalmi kérdések eldöntése előtt a párt fórumain véleményt nyilváníthasson, javaslatokat tehessen, jobban részt vehessen a döntések előkészítésében.

Mit lehet tenni e kongresszusi határozat sikeres végrehajtása érdekében? Mindenekelőtt a leghatározottabban meg kellene szüntetni a látszatdemokráciát, amely e téren úgy nyilvánul meg, hogy a vezető testületek, a taggyűlések napirendjén esetenként bizonyos témák csak azért szerepelnek, hogy legyen napirend. Vagyis nem az érdemi munka, a valóságos politikai igény a kiindulópont, hanem a sablon, a formalizmus. Hogy miért marad el helyenként az érdemi vagy ahogy mondani szokták, az úgynevezett kényes kérdésekkel való foglalkozás? Ennek közismerten több oka van.

Gyakran az okok kényelmi szempontokra is visszavezethetők. Jelentkezik ez akkor és abban, amikor fontos politikai döntést igénylő kérdést olyan indokkal nem visznek pártfórumok elé, hogy

„ne okozzunk magunknak problémát", vagy „majd megoldja az élet", vagy „mit szólnak odafent, ha bizonyos feszültségekkel elkezdünk foglalkozni" és így tovább. Egyszóval a tapasztalat arra tanít bennünket, hogy nagyobb politikai bátorsággal, következetességgel és körültekintéssel foglalkozzunk a társadalmi, gazdasági, politikai élet jelenségeivel, és legyen bátorságunk ahhoz is, hogy elhagyjuk az üléstervekből az olyan témákat, amelyek időszerűségét, indokoltságát az élet nem igazolta. A politika alakításában való részvételt tehát javítani kell azáltal is, hogy a pártfórumok jobban töltsék be alapvető funkcióikat, adjanak több alkalmat és lehetőséget alkotó vitákra, a kérdések tisztázására.

Belső pártéletünknek van egy másik alaptörvénye is, amelynek következetes betartása biztosíthatja csak azt, hogy a pártszervezetek, a kommunisták ténylegesen részt vehessenek a politika alakításában. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1983. áprilisi ülésén fogalmazta meg, hogy a pártnak és szervezeteinek mindig úgy kell dolgozniuk, hogy a párttagság pontosan tudja, mit kell képviselnie, ismerje azt az irányt, amely felé haladnia kell. Nem szorul bizonyításra, hogy ebben a párton belüli tájékoztatásnak kiemelt szerepe van. Az a véleményem, hogy a párton belüli tájékoztatás rendszere mindkét irányban javításra szorul. Ami a felfelé irányuló információt illeti, esetenként annak hitelessége, nyíltsága területén van korrigálni való. Viszont gyorsítani kell a tájékoztatást lefelé, főleg a válaszokat azokra a kérdésekre, amelyekben a párttagság felvilágosítást kér. Ez azonban nemcsak a gyors és pontos tájékoztatás kérdése, hanem a vezető szervek és a tagság élő, eleven, mindennapi kapcsolatának függvénye is. Enélkül nincs érdemi munka a politika kovácsolásában, és nincs pártegység sem.

★

A legutóbbi kongresszusok mindegyike, így a XIII. kongresszus is kiemelten foglalkozott a határozatok végrehajtásának, ellenőrzésének javításával. Az ezzel kapcsolatos feladatok kidolgozása és megvalósítása csakúgy, mint pártéletünk más területének fejlesztése, a demokratikus centralizmus elvének érvényesítésével történik.

A határozatok végrehajtását befolyásoló tényezők közül két fontos jelenségre hívom fel a figyelmet. A pártmunka gyakorlatában előfordul, hogy egyes határozatok végrehajtása nem, vagy csak részben történik meg. Maradéktalan végrehajtásuk helyett gyakori, hogy másodszor, néha még többször is újabb határozatot hozunk ugyanazon kérdésben. Lehet, hogy ezek az új határozatok tartalmukat tekintve nem rosszak, de leginkább arról szólnak, amit már az első után meg kellett volna valósítani. Az ilyen eljárás alkalmas

eszköz az el nem végzett munka és a felelősség elkendőzésére. Hogy ezt elkerüljük, alkalmazni kell a XIII. kongresszusnak a végrehajtás megjavításával kapcsolatos újszerű megközelítését. A határozat hangsúlyozza, hogy a vezető szerep érvényesítése nagyban függ a határozatok végrehajtásának megszervezésétől. Mit kell ezen érteni? Több helyen abban a hitben élnek, és így is végzik munkájukat, hogy egy központi vagy egy megyei határozat kézhezvételekor elegendő azt felolvasni, ismertetni, a dolog azután már megy magától. Pedig a politikai munka művészetéhez tartozik, és nagy figyelmet, fegyelmet igényel, hogy a politika fő vonalát, vagy ha úgy tetszik, a központi akaratot megtestesítő felsőbb határozatokat szembesítsük a helyi viszonyokkal, és ennek alapján határozzuk meg a végrehajtáshoz szükséges helyi politikai munka irányát. De nemcsak irányt kell szabni, hanem ennek végrehajtásához a megfelelő politikai, személyi és sok esetben dologi feltételeket is meg kell teremteni. Ez is mutatja tehát, hogy egy határozat ismertetése az e célból összehívott értekezleten nem nevezhető a politikai munka csúcsának.

A XIII. kongresszus azt is fontos feladatnak jelölte meg, hogy a végrehajtás és az ellenőrzés között összhangnak és helyes aránynak kell lenni. Az az ellenőrzés felel meg a politika érdekének, amely hitelesen feltárja a végrehajtás helyzetét, valamint az elmaradások okait. A pártmunka jelenlegi szervezeti keretei módot adnak arra, hogy a demokratikus centralizmus hatékonyan érvényesüljön mind a határozatok végrehajtása, mind az ellenőrzés folyamatában. Ugyanakkor rá kell mutatni arra, hogy távolról sem merítettük ki a jelenlegi szervezeti keretek adta lehetőségeket. Éppen ezért a végrehajtás megszervezésének és ellenőrzésének javításában figyelmünket az új formák keresése helyett elsősorban a meglevők jobb kihasználására, gazdagabb tartalommal való kitöltésére kell hogy fordítsuk. Javítani kell munkánkat a hozott határozatok helyességének ellenőrzésében, és abban, hogy a végrehajtás a határozat céljának megfelelően történjen. A tartalmi kérdések ellenőrzésén túl el kell végezni a munkamódszer kontrollját is. A mai viszonyok között a párt sikeres működésének elemi feltétele, hogy rendszeresen gyakoroljon önkontrollt, vagy ha a helyzet úgy hozza, ellássa saját ellenzékének szerepét is.

A pártellenőrzés számos formája alakult ki, melyek a gyakorlatban nemegyszer együttesen kerülnek alkalmazásra. A pártszerveknek és -szervezeteknek, az ellenőrzés bármely formáját alkalmazzák is, tisztában kell lenniük azzal az alapvető követelménnyel, hogy mindaz, amit az ellenőrzés keretében végzünk, a politika következetes végrehajtását szolgálja. Az ellenőrzés egész folyamatában pártszerűségnek, a segítő szándéknak, a teljes bizalomnak, a nyílt-

ságnak és az őszinteségnek kell érvényesülnie. Hatékonyabbá tétele érdekében a pártmunka minden szintjén és területén gondoskodni kell az általánosítható jó tapasztalatok összegyűjtéséről és hasznosításáról.

A párt előtt álló feladatokból, a demokratikus centralizmus fejlesztésének fontosságából az alábbi következtetések vonhatók le. Először: a párt a korábbinál sokkal érzékenyebb politikai közegben dolgozik, miközben saját keretein belül is támadnak időnként ellentmondások a cselekvés, a politika képviselete, a munkamódszer területén. Ezek csak a demokratikus centralizmus következetes alkalmazása révén oldhatók fel. Másodszor: a mai körülmények a korábbinál élesebb megvilágításba helyezik a pártmunka hibáit, fogyatékosságait, az ún. üresjáratokat.

Egyszóval: az irányító, ellenőrző munkában is arra van szükség, amit más területen vallunk: folyamatosság az alapkérdésekben és megújulás azokon a területeken, amelyeken az élet követeli. Megjegyzendő, hogy talán ez a megújulás bizonyos kérdésekben lehetne gyorsabb is.

Végül: amikor a pártirányítás, a pártellenőrzés fejlesztéséről beszélünk, és ebben a demokratikus centralizmus szerepét vizsgáljuk, itt is érvényesítenünk kell azt a tételt, hogy a pártmunkában sem többet, hanem jobban kell dolgozni, a minőségre kell helyezni a hangsúlyt.

TAKÁCS ISTVÁN

A pártegység, a vita és a vitakultúra a pártéletben

A pártegység, a vita és a vitakultúra szoros kölcsönhatásban vannak egymással, feltételezik és kölcsönösen erősítik egymást. A vita, a bírálat a kommunista mozgalom természetes és nélkülözhetetlen jelensége. Olyan értékeket képvisel, amelyek indokolják, hogy megkülönböztetett figyelmet fordítsunk érvényesülésükre.

A vita egyik funkciója, hogy biztosítsa a párttagság, illetve a testületek tagjainak érdemi részvételét a politika alakításában, a döntések meghozatalában, hogy elősegítse a pártegység újrateremtését minden felmerülő kérdés eldöntése során. Ennek kapcsán alapvető szerepet tölt be a párt életében jelentkező s a vitákban is kifejeződő ellentmondások feloldásában, ezáltal a párt funkcióinak hatékony érvényesítésében és a párt fejlődésében. Részét képezi a Lenin által feltárt autonóm rendszernek, amely biztosítja, hogy a keletkező ellentmondások a párt természetének megfelelően demokratikusan, pártszerűen oldódjanak meg. A viták elfojtása – mint ezt számos történelmi tapasztalat igazolja – zavarokat teremt az ellentmondások feloldásának folyamatában.

A vitának nem az az értelme, hogy mindenáron elfogadtasson egy, az előterjesztésben vagy más módon képviselt felfogást, hanem a valóság minél mélyebb feltárása, megismerése, s ezen az alapon optimális döntések meghozatala. A vita a kollektív alkotó tevékenység egyik megnyilvánulása. Színtér, ahol különböző elképzelések s a mellettük szóló érvek ütköznek meg, ahol a bírálat feltárja az előterjesztés vagy az elhangzott javaslatok gyengeségeit, azokat kiegészítik, esetleg új megközelítést és más megoldást javasolnak. Ily módon a testületek és a pártszervezetek számára a vita olyan politikai önkontroll, amely – ha jól funkcionál – lehetővé teszi az elképzelések gyakorlati megvalósításuk előtti megvitatását, gyenge pontjainak feltárását, önkorrekcióját, ezáltal a gyakorlatban már nehezebben helyrehozható hibák elkerülését, illetve lényeges csökkentését.

Kiemelkedő szerepet játszik a vita a demokratikus magatartásra nevelésben, a meggyőződés kialakulásának folyamatában, a döntés utáni egységes cselekvéshez való felsorakozásban.

A vita nem spórolható meg – hangsúlyozza Kádár János elvtárs. Ha nem vitatjuk meg döntés előtt alaposan a kérdéseket, azok visszatérnek, s kénytelenek leszünk a végrehajtás fázisában energiánk jelentékeny részét erre fordítani.

Értjük-e megfelelően a vita jelentőségét a pártdemokrácia érvényesülésében, a döntéshozatalban, a pártegység erősítésében? Úgy tűnik, hogy – az ezen a területen elért fejlődés és eredmény ellenére – nem lehetünk elégedettek. Élnek és hatnak olyan felfogások, amelyek a vitát szembeállítják a pártegységgel, a cselekvéssel, amelyek így fogalmaznak: „vagy vitatkozunk, vagy dolgozunk", s nem értik meg, hogy azért kell vitatkozni, hogy dolgozhassunk, hogy tisztázzuk, mit és hogyan tegyünk, mert ezzel a cselekvés legfőbb eszmei-politikai feltételeit hozzuk létre. Mások a vitát nem a pártegység megteremtése eszközének, hanem az egység hiánya megnyilvánulásának fogják fel, s miután a párt egységét minden mást háttérbe szorító értéknek tekintik, a látszólag ez ellen ható vitát nem szeretik. A vitának csak olyan megjelenését tartják helyesnek, amely támogatja az előterjesztéseket. Ezzel függ össze a pártdemokrácia tartalmának háttérbe szorulása a demokrácia formai oldalával szemben. Mintha helyenként testületi üléseken az érdemi vitát kiszorítaná egy nagyobb érték, a politika folytonosságának, a pártegységnek a demonstrálása, annak a vitanélküliséggel való azonosítása. Jellegzetes kifejeződése ennek az a helyzet, amikor a pártdemokrácia a vita során verbálisan érvényesül, abban, hogy az eltérő véleményt el lehet mondani, lehet vitatkozni. De ha a vélemény az előterjesztésben megfogalmazottaktól jelentősen eltér, akkor nem annak igazságtartalmának, érvanyagának összevetésével, egyiknek vagy a másiknak a meggyőzőereje alapján kerül a kérdés megítélésre, hanem a pártegység jelentőségére, féltésére és védelmére hivatkozva. Ezek nemegyszer olyan mély beidegződésekké váltak, hogy nem is jönnek felszínre a „hivatalos"-tól eltérő felfogások.

A pártdemokrácia fejlesztésére tett erőfeszítéseink eredményei kifejeződnek vitakultúránk gazdagodásában is. A párttagság eszmei-politikai felkészültségének növekedése tükröződik ebben, csakúgy, mint a politikai gyakorlatban szerzett tapasztalatok mindennapi vitáink magasabb fokában. Túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy elvétve fordul csak elő a vita elfojtása vagy a bírálat durva elutasítása, megtorlása. Erre utal, hogy a párttagság ritkán él a szervezeti szabályzatban biztosított azon jogával, amely szerint, ha kritikai észrevétele vagy a hibák feltárása miatt hátrányos helyzetbe kerül, a taggyűlés vagy a választott pártszerv védelmét kérheti. A két kongresszus között 304 párttagot kellett pártbüntetésben részesíteni a hatalommal való visszaélés, a bírálat elfojtása miatt. Ez

igen alacsony szám, tudjuk azonban, hogy ma is létezik a bírálatért való törlesztésnek számos rejtett, nem bizonyítható megnyilvánulása.

Vitáinkra a felelősségérzet, a tárgyszerűség erősödése, a nyíltságra, az őszinte szellemre való törekvés, a pártszerűség a jellemző. Egyre jobban érvényesül az a követelmény, hogy a párt fórumain bármely kis vagy nagy kérdést, amely a párt, a nép, az ország ügyeit érinti, nyíltan és őszintén meg lehessen vitatni. A párt ösztönzi tagjait, hogy véleményüket pártfórumokon akkor is fejtsék ki, ha az eltérő jellegű.

Tapasztalható az is, hogy nagyobb a türelem a magunkétól eltérő vélemények elviselésében. Ez jó dolog. De az már nem, hogy igen lassú az előrelépés ezek helyes, érdemi kezelésében. Ugyanis gyakori, hogy ezeket nem vizsgálják meg, nem mérlegelik komolyan, és képviselőik nem kapnak érdemi választ, indoklást elutasításuk esetén. Olyan is előfordul, hogy az elhangzott javaslatokat nem bocsátják érdemi vitára és szavazásra.

Az eltérő vélemények, a felmerülő vitás kérdések helytelen kezelése adott területen gyengíti a párt egységét, passzivitást, visszahúzódást eredményez, elszegényíti a párt belső életét, formálissá teszi a vitát és a pártdemokráciát. Ma nem jellemző a vita elfojtása, a pártdemokrácia nyílt, durva megsértése. Ma a legtöbb kárt a pártdemokráciának – ezen belül a vitának – a formalizmus okozza, amely a párttagság hitét gyengíti a demokrácia elveiben, közömbösséget eredményez.

A pártban érvényesülő vitakultúra alakításában kiemelkedő szerepük és felelősségük van a pártszervezetek és a pártszervek vezetőinek. Abban, hogy mennyire értik és hogyan értelmezik a vita szerepét, az egységgel s a cselekvéssel való kapcsolatát; milyen személyes magatartást tanúsítanak; bátorítják-e a vitát vagy húzódoznak tőle; hogyan reagálnak az elhangzottakra. Mindez nagy hatással van a vita menetére: ösztönözhet a vitára, de vissza is tarthat, elriaszthat tőle. Ha a vezető képtelen beleélni magát vitapartnerének a megközelítési módjába, ha túlzottan zárt gondolkodásáról leperegnek az érvek, ha nem is törekszik azokat mintegy belülről és súlyuknak megfelelően mérlegelni, befogadni, gazdagítani velük a vitatott kérdés megismerését s megoldásának kialakítását – rossz szolgálatot tesz az ügynek. Egyetlen vezetőnek sem szabad megfeledkeznie arról, hogy az új gondolatok általában nem azonnal többségi álláspontként születnek, s éppen a vita az, amely a bennük levő igazság- és érvtartalom révén többségi gondolattá emelheti, vagy ezek hiányában meggyőzően elveti azokat.

A pártban érvényesülő vitakultúra szerepét és jelentőségét még egy összefüggésben szeretném érinteni. A párt saját életének de-

mokratikus megszervezésével, ezen belül a pártban érvényesülő vitával és annak kulturáltságával is példát ad a társadalmi közélet számára. Az általa kidolgozott és alkalmazott demokratikus elvek behatolnak társadalmi életünk minden területére. Ez a párt társadalmi szerepének egyik legfontosabb megnyilvánulása. Ez a vezető szerepből fakadó példaadás a szocialista demokrácia kibontakozásának viszonyai között még inkább előtérbe kerül. Arra törekszünk, hogy a különböző állami-gazdasági és társadalmi szervek, tömegszervezetek nagyobb önállósággal s a tömegek hatékonyabb részvételével töltsék be rendeltetésüket, s ez azzal jár, hogy közéletünk vitái megélénkültek, gazdagabbá, s nemegyszer szenvedélyesebbekké váltak. A párt céltudatosan előtérbe állította munkastílusa olyan vonásainak fejlesztését, mint amilyenek a meggyőzés szerepének, a pártmunka politikai-mozgalmi jellegének, a politikai munka nyíltságának és nyilvánosságának erősítése. Ezek a vonások összhangban vannak a szocialista demokrácia kibontakozásával, elősegítik a tömegek aktív részvételét a társadalmi folyamatok irányításában és ellenőrzésében. A párt tevékenysége erőteljesebb társadalmi megvilágításba került.

A dolgozó tömegek és szervezeteik sajátos látásmódja, a különböző érdekek képviselete a felmerülő kérdések megítélésében és megoldásában vitákkal is járhat. Ezért természetesnek kell tekintenünk, hogy ilyen viták kialakulhatnak adott területen működő pártszervezetek vagy -szervek képviselőivel. Ha azt akarjuk, hogy ezek a viták politikai közéletünkben megtermékenyítőek legyenek, helyesen kell kezelnünk és értékelnünk azokat. Abból kell kiindulni, hogy a pártszervezetek, a kommunisták elméleti-politikai felkészültségük következtében általában helyesen és tisztán látnak, de ők sem rendelkeznek a bölcsek kövével, nem zárható ki, hogy az adott témakörben álláspontjuk nem fejezi ki az optimálisat, hogy párton kívüli vitapartnereink vagy más szervezetek képviselői új megközelítéssel, értékes gondolatokkal járulhatnak hozzá a napirenden levő kérdés legjobb megoldásához. Tudnunk kell a gyakorlatban is realizálni azt az elvünket, hogy a kommunisták tanulnak is a tömegektől, s ha ennek szükségességét felismerik, akkor merik és tudják korrigálni a vitában elfoglalt álláspontjukat.

A vitakultúra nem egyszer s mindenkorra adott, állandó fejlődésen megy keresztül. A társadalomban végbemenő változások visszahatnak a pártra, s ezen belül a pártdemokráciára és a vitakultúrára is. Talán elég utalni a szocialista demokrácia fejlődésére, amely a pártdemokrácia növelésének új igényeit váltotta ki, hogy a pártdemokrácia kisugárzó, példaadó szerepét a jövőben is biztosítsuk.

A párton belüli vitakultúra fejlesztését nemcsak a szocialista de-

mokrácia fejlesztésével indukált új „kihívások" igénylik, de szükségessé teszi az is, hogy a párt vezető szerepének érvényesítésében kulcsszerepet játszó érdekviszonyok feltárására, az ezek figyelembevételével történő döntések meghozatalára és megvalósítására irányuló munkánk hatékonyabbá váljon.

Az elmúlt évtizedek jelentős felismerései közé tartozik az érdekviszonyok szerepének mélyebb megismerése s a politikai gyakorlatban való figyelembevétele. A pártnak az érdekviszonyok feltárásában, egyeztetésében – vezető szerepének lényegéhez kötődő – alapvető funkciója van. Az érdekek sokféleségét, összetettségét jobban figyelembe vevő politikai gyakorlat azonban vissza is hat a pártra, érinti munkáját, vezetési stílusát, de konzekvenciákkal jár a pártdemokráciára, ezen belül a pártban folyó vitákra is. Úgy tűnik, hogy ezt eddig nem vizsgáltuk meg eléggé, és nem igazítottuk hozzá gyakorlatunkat. S ennek számos kedvezőtlen következménye van.

Részben ezzel függ össze, hogy a különböző érdekekkel kapcsolatos kérdésekről nem eléggé a pártszervezetekben és -szervekben folynak a viták, hanem más fórumokon. Nem fejlődött ki eléggé a társadalomban, illetve az adott területen ható különböző érdekek felszínre hozásának párton belüli mechanizmusa. Pedig a párt szervezeti felépítésénél, szervezeteinek minden fontos területen való jelenléténél és tagságának szociális összetételénél fogva egyaránt alkalmas arra, hogy közvetlenül is érzékelje társadalmunk valóságos érdekviszonyait, szüntelenül újra érlelődő ellentmondásaival együtt. Az alapszervezeteknél magasabb szintű pártfórumokra az érdekviszonyok gyakran másodlagos úton kerülnek; legtöbbször mint állami szervek, tömegszervezetek, érdekvédelmi vagy gazdasági szervek előterjesztései. Úgy vélem, hogy ez szükséges, és a jövőben sem mondhatunk le róla. De látni kell azt is, hogy az ily módon testületek elé kerülő előterjesztések egy adott megközelítési módra épülnek, s a maguk zárt logikai, gondolati és érvrendszerükkel nem segítik elő, hogy a testületek tagjainak személyes helyzetében, látásmódjában gyökerező vagy környezetéből merített impulzusok felszínre kerüljenek. A tagság és az alsóbb szervek megbízásából, érdekeiből kiindult javaslatok nem mindig illeszthetők az előterjesztéshez, kívülrekednek azon, s kialakul az olyan felfogás, hogy talán nem is illik elmondani azokat, mert annyira mások az előterjesztéshez képest.

A testületek elé kerülő előterjesztések – ha azokat a pártapparátus vagy munkabizottság készíti is – már olyan fokon szintetizáltak, hogy azokban a sajátos helyi vagy más részérdekek eltűnnek, megragadhatatlanokká válnak. Így a testületek döntéshozatali tevékenységében az érdekeltségi viszonyok megjelenése, a lehetséges döntési alternatívák ütköztetésének, egyeztetésének, a kompromisz-

szumos döntések kialakításának demokratizmusa nem fejlődött ki eléggé. Ezt tükrözi, hogy testületi üléseinken nem eléggé vita a vita, mert az igazából nem kötődik az adott terület – például megye vagy vállalat – általános érdekei által elfedett, többé-kevésbé rejtve maradó sajátos érdekviszonyaihoz.

Ezért keresni kell annak a módját, hogy az érdekviszonyok felszínre kerülését és mélyebb megismerését a párton belül is céltudatosabban fejlesszük. A pártnak elsőrendű érdeke, hogy ezeket a jelenleginél sokkal erőteljesebben közvetlenül érzékelje saját bázisán is. Az érdekképviseleti szervek érdekfeltáró és -egyeztető munkáját ez jól kiegészíti, azok esetleges egyoldalúságát is megfelelően ellensúlyozza. Mindezekkel együtt elősegíti a tagság és a testületi tagok magasabb szívonalú részvételét a döntéshozatali gyakorlatban. Ez pedig a jó döntéseknek és a pártegység erősítésének is igen fontos tényezője.

Az érdekviszonyok hatékonyabb párton belüli kezelése szükségessé teszi pártdemokrácia-felfogásunk fejlesztését, gazdagítását is. A demokráciát még erőteljesebben kell politikai szervezési elvként is értelmezni. A választott testületeket még inkább a párttagság olyan képviseletének kell tekinteni, amely folyamatos és szerves kapcsolatban van a képviselt tagsággal és szervezetekkel. Erősíteni kell azt a felfogást, hogy a választott testületek tagjai a párttagság konkrét rétegeit, konkrét pártszervezeteket képviselnek sajátos helyzetükkel és érdekeikkel együtt, tőlük kell hogy impulzusokat kapjanak, s nekik kell beszámolniuk tevékenységükről.

A szemléletalakítás mellett szervezeti viszonyaink fejlesztésében is keresni kellene az érdekviszonyok felszínre kerülésének jobb lehetőségeit. Az országgyűlési képviselők és a megyei tanácstagok csoportjainak kedvező tapasztalataira utalva felmerül a testületi tagok szorosabb kötődése az alsóbb szervekhez. Például egy-egy városi pártbizottság esetenként összehívhatná a városi pártszerveket képviselő megyei pártbizottsági tagokat, tájékoztatást adhatna nekik, problémákat jelezhetne, a város speciális érdekeinek képviseletét kérhetné stb.

Felmerül a kérdés: nem vezethet-e az érdekviszonyok erőteljesebb figyelembevétele politikai gyakorlatunkban a pártegység esetenkénti gyengüléséhez? Úgy vélem, nem. Abból kell kiindulni, hogy a társadalom s benne a párttagság érdekviszonyainak összetett jellege, sokfélesége realitás, amely megvan, és akkor is hat, ha felszínre kerülését nem szorgalmazzuk. Céltudatosabb felszínre hozásuk a párton belül lehetővé teszi tudatosabb kezelésüket és hatékonyabb felhasználásukat a politikai gyakorlatban.

Azok az érdekviszonyok, melyekről szó van, minden sajátosságukkal és különbözőségükkel együtt is közösek abban, hogy nem

antagonisztikus osztályellentétekben gyökereznek, így nem az alapvető érdekek síkján ütköznek egymással, sőt ezek vonatkozásában azonos talajon állnak. A vitában részt vevők azonos ideológiai és politikai felfogást képviselnek, így a kompromisszumos megoldások feltételei adottak. Helyes kezelésük esetén a meggyőzésen és meggyőződésen alapuló cselekvő pártegység erősödését segítik elő.

TAKÁCS GYÖRGYNÉ

A pártdemokrácia és a pártfegyelem

*„Feladatunk, hogy egyidejűleg erősítsük a párton belüli demokráciát és a végrehajtásban a minden kommunistára kötelező fegyelmet."**

A PÁRTFEGYELEM ÉS A PÁRTDEMOKRÁCIA KAPCSOLATA ÉS KÖLCSÖNHATÁSA

A párttagság fegyelme és a párton belüli demokrácia nem öncélú, mindkettő a párt céljait, eredményes működését, a párttagok kommunista jellemvonásainak fejlesztését szolgálja. A pártdemokrácia a párttagok jogainak maradéktalan érvényesítésében jut kifejezésre, segíti, hogy növekedjék a kommunisták önállósága, cselekvőképessége, aktivitása és egyúttal felelőssége is a párt politikájának végrehajtásáért.

A pártfegyelem célja, hogy erősítse a párt eszmei, politikai, szervezeti és cselekvési egységét, a kommunisták öntudatos, fegyelmezett munkáját, helytállását, s azt, hogy magatartásukkal méltóképpen szolgálják a párt ügyét. A célok összecsengése is alátámasztja, hogy a pártfegyelem és a pártdemokrácia egymással szorosan összefügg.

A pártfegyelem egyaránt kapcsolódik a jogok gyakorlásához és a kötelességek teljesítéséhez, hiszen a pártfegyelem mindazon követelmények öntudatos vállalását és teljesítését jelenti, amelyeket a párt tagjaitól elvár. A követelmények alapját a szervezeti szabályzat foglalja össze. Miután a pártban minden párttag egyenlő jogokat élvez és egyenlő kötelességeket teljesít, a szervezeti szabályzatban megfogalmazott előírások a párt minden tagjára, szervezetére és szervére kötelező erejűek.

* A Központi Bizottság beszámolója a XIII. kongresszuson. A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1985. 125. old.

A fegyelem társadalmi jelenség, az emberi társadalommal együtt fejlődik, s annak megfelelően változik. Érdemes némi történelmi visszapillantást is tenni a fegyelem kialakulására és fejlődésére.

A fegyelem az emberiség ködös múltjában kereshető. Már a primitív ember felismerte: ahhoz, hogy élelmét megszerezze, pusztulását elkerülje, alkalmazkodnia kell az elemi közösség szabályaihoz, a tapasztaltabbak intelmeihez. E felismerés árán jutott el a kezdetleges, de belátáson alapuló önkéntes fegyelemhez, amelyet a létért való küzdelem, a természettel való harc motivált.

A magántulajdonon épülő társadalmakban az önkéntesség helyébe a fegyelem kényszerjellege lépett. A kényszerfegyelem az uralkodó osztály által elnyomással, erőszakkal fenntartott úgynevezett külső fegyelem, amely főleg a félelemre és nem a belátásra, legkevésbé az önkéntességre épült.

A kizsákmányolás megszüntetésével alapjában megváltoztak a feltételek, s ezáltal új típusú fegyelem bontakozhatott ki, mely tartalmában és jellegében eltér az előző korok fegyelmétől. A szocialista fegyelem az egyén és a társadalom alapvető érdekazonosságára épül, belátáson alapul, tudatos és önkéntes, a szocialista erkölcs része, és mint erkölcsi kategória segíti a társadalom fejlődését, a szocialista személyiség kiteljesedését. A szocialista fegyelmet, csakúgy, mint általában az erkölcsöt, a társadalom céljai határozzák meg, illetve annak alárendelt.

Mi nem leplezzük, hogy a szocialista erkölcs – ahogy minden erkölcs – történeti és osztályjellegű, következésképpen a fegyelem is az. Tagadjuk azonban az erkölcs társadalomfelettiségéről, örökérvényűségéről szóló nézeteket, velünk született „isteni adományként" való beállítását. Leninnel valljuk: „Mi nem hiszünk az örök erkölcsben és leleplezzük az erkölcsről szóló mindenféle mesékkel űzött csalást. Az erkölcs arra szolgál, hogy az emberi társadalom magasabb fokra emelkedjék, megszabaduljon a dolgozók kizsákmányolásától."*

A szocialista fegyelem nevelés által bontakozik ki. Arra a meggyőződésre és belátásra épül, hogy az egyén felismeri: saját magának és a társadalomnak egyaránt érdeke a fegyelmezett magatartás és cselekvés. Így válik a fegyelem belső késztetéssé és veszíti el a külső kényszer jellegét.

A szocialista fegyelem pozitív magatartásra, cselekvésre, aktivitásra késztet, nem tiltást tartalmaz, hanem követelést. Azt mondjuk: tartsd meg a törvényt, és nem azt, hogy ne szegd meg.

A szocialista fegyelem a legkövetkezetesebben az új típusú mar-

* Lenin Összes Művei 41. köt. 298. old.

xista–leninista pártokban érvényesül. A pártfegyelem e pártok egyik nélkülözhetetlen vonása; lehetővé teszi a párt egységét, segíti a vezető szerep érvényesítését, szolgálja a párt egészséges építését és működését. A pártfegyelem alapját a párt követelményrendszere alkotja, ezek a követelmények eszmei, politikai és erkölcsi tartalmúak, s ezeket a párt tagjai önként, tudatosan és meggyőződésből vállalják, amikor a párt soraiba fogadja őket, s vállalásuk mellett mindvégig kitartanak.

Pártunkban az önkéntes fegyelem követelményének a kommunisták túlnyomórészt eleget tesznek. A pártban rend és fegyelem van, meghatározóak a lenini normák. Mindez akkor is helytálló, ha akadnak olyanok, akik vállalták ugyan a párt követelményeit, de valamilyen okból annak nem tesznek eleget.

A párttagsággal járó követelmények jogokból és kötelességekből tevődnek össze, ezek rendszert alkotnak egymással, kölcsönhatásban érvényesülnek. A tapasztalat szerint ezt a kapcsolatot nem mindig veszik észre vagy éppen figyelmen kívül hagyják: olyképpen osztályoznak, hogy a jogok a demokratizmushoz tartoznak; a kötelességek viszont a centralizmushoz fűződnek, s ez utóbbihoz sorolják a pártfegyelmet is. E mechanikus felfogás téves értelmezéshez vezet. Nem választható szét az, ami összetartozó: a demokratikus centralizmus, a jogok és a kötelességek, valamint a pártfegyelem. Gyenes András a XIII. kongresszuson szóbeli kiegészítésében ezt így fejti ki: „A pártdemokrácia és a pártfegyelem elválaszthatatlan egymástól. A határozathozatal előtti felelős és széles körű véleménynyilvánítás és a döntés utáni fegyelmezett cselekvés a határozatok végrehajtásának elengedhetetlen feltétele. A párttagok elvitathatatlan joga, hogy közös dolgainkról véleményt mondjanak, állást foglaljanak, s alapvető kötelességük, hogy a döntések mellett ki is álljanak, azok végrehajtásában részt vegyenek."*

A demokratizmus természetes velejárója a jogok gyakorlása, de a jogok csakis a kötelességek teljesítése nyomán érvényesíthetők. A jogok gyakorlásának és a kötelességek teljesítésének összhangja fegyelmezett magatartást igényel, enélkül minden parttalanná válna és érvényét veszítené.

A párttagokat jogaikban is köti a pártfegyelem, és kötelességük, hogy pártszerűen éljenek a jogokkal. Nem tehetik, hogy ha kedvük tartja, akkor élnek a jogokkal, ellenkező esetben nem. A párttagsággal járó jogok mindegyike bizonyos szabályok betartásával érvényesülhet, tehát a jogok gyakorlása fegyelmet követel.

Érdemes a párttagsággal járó jogok közül néhányat példaként

* A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1985. 167. old.

megemlíteni. A párton belüli demokrácia fontos tényezője, hogy a párttag joga részt venni a párt elméleti, politikai kérdéseinek, illetve szervezeti ügyeinek megvitatásában. E jog gyakorlásához szükséges, hogy fegyelmezett, pártszerű magatartást tanúsítsanak a párttagok. A viták kizárólag pártfórumon folyhatnak, ugyanis a párt ügyeit demokrácia címén sem lehet illetéktelenekkel úton-útfélen megvitatni; egy kérdésről vég nélkül még pártfórumon sem vitatkozhatunk; a határozat, döntés után pedig nincs helye a vitának.

A kommunisták joga a határozatok meghozatalában való részvétel. Miután a határozatokat szótöbbséggel hozzák, nyilván lehetnek olyanok, akiknek álláspontját elvetették, és így kisebbségben maradnak. Ezeknek joguk van arra, hogy véleményüket továbbra is fenntartsák, s ezt pártfórumon, illetve felsőbb pártszerveknél kifejthessék. A határozatot azonban akkor is kötelesek végrehajtani, ha azzal nem értenek egyet, ugyanez vonatkozik a felsőbb pártszervek által hozott határozatokra is, melyek a demokratikus centralizmus elve alapján az alsóbb pártszervekre és -szervezetekre, valamint a párttagokra kötelező erejűek.

Nem könnyű alárendelni álláspontunkat a többség véleményének vagy a felettes párttestület döntésének. Ez a magatartás meggyőződéssel, az ügy iránti odaadással érhető el, csak így képes az egyén elszakadni saját elképzeléseitől. E képességben olyan kommunista tulajdonság testesül meg, amely a kollektivizmus elvét tükrözi, szemben a polgári, kispolgári individualizmussal és egocentrizmussal, melyben az egyén önmagát tekinti minden mércéjének és központjának.

A párttagnak is lehet egy adott kérdésben úgynevezett különvéleménye. Ez azonban a párt politikájának egészét és annak alapkérdéseit nem érintheti, ugyanis ez ellentétes lenne azzal, hogy a párt tagja csak az lehet, aki elfogadja a párt politikáját. A különvélemény egy-egy részkérdésben fenntartható, de azt nem hirdetheti senki sem. Lenin álláspontja: „Mindenki szabadon írhat és mondhat, amit akar, a legcsekélyebb korlátozás nélkül. De minden szabad egyesülésnek (többek között a pártnak) megvan a joga arra is, hogy kizárja azokat a tagokat, akik a párt cégérét pártellenes nézetek hirdetésére használják fel."*

A párttagot megillető jog, hogy választó és választható, de ennek a demokratikus jognak is rendje, szabályai vannak. Úgyszintén a képviseleti elv gyakorlati alkalmazásának és a választott tisztségekből való visszahívásnak is. Ezek megsértése a párton belüli demokráciát gyengíti és a pártfegyelmet is sérti.

* Lenin Összes Művei 12. köt. 96. old.

Az utóbbi időben akadtak bizonyos értelmezési nehézségek a választhatóság kérdésében, főleg a párt képviseletében betöltött közfunkciók – tanácstagi és országgyűlési képviselői, szakszervezeti tisztségek –, továbbá vállalati tanácsok, szövetkezeti vezetőségek tagsága stb. esetében. Nemegyszer felmerült a kérdés: mit tegyen a párttag olyankor, ha az illetékes pártszerv állásfoglalása ellenére a választók őt javasolják? Hogyan minősíthető az olyan magatartás, amikor a párttag a választók szavazatainak megnyerése érdekében maga mellett „korteskedik"? Milyen álláspontra helyezkedjenek a pártszervek, ha az általuk ajánlott párttagnak kevés az esélye a megválasztásra, ha ugyanakkor és ugyanott egy másik párttag jobb kilátásokkal indul? Az ilyen és ehhez hasonló kérdések megannyi bizonyítékai annak, hogy a demokratikus jogok és a kommunista fegyelem elválaszthatatlan.

A szervezeti szabályzat rögzíti a bírálathoz való jogot, aminek gyakorlásában szintén nélkülözhetetlen a fegyelmezett magatartás. Ennek megfelelően a bírálatnak javító szándékúnak kell lennie és a valóságos hibákat kell kritika tárgyává tennie.

Mind többen élnek a bírálat jogával, ami segíti a feladatok megoldását, a tagság figyelmét a hibákra irányítja, azok kijavítására ösztönöz, és egyben elősegíti a pártdemokrácia érvényesülését.

A párttagot, ha a bírálata miatt hátrány éri, védelem illeti meg a taggyűlés és a választott pártszervek részéről. A védelem a párt tekintélyével, tömegbefolyásával, vezető szerepével valósul meg. A párttagok sokszor a felsőbb pártszervektől igényelnek védelmet, némely esetben okkal, mert az alapszervezet és a helyi pártszervek nem tesznek mindig eleget a fenti kötelezettségüknek. A bíráló védelme kötelesség, a bírálat jogának gyakorlása, a nyílt kritikai légkör erősítése, a demokratizmus fejlesztése szempontjából is elengedhetetlen.

A párttagok nem tűrhetik, hogy bárkit is hátrányos helyzetbe hozzanak azért, mert pártszerűen bírál. Amennyiben a párttagok elnézik azt, hogy a hatalmaskodó vezető visszaüthessen a bírálatért, ők is megsértik a párt erkölcsi normáit, fegyelmét.

A bírálat elfojtása, megtorlása sérti a párt céljait, a pártdemokráciát, s ez párttaghoz méltatlan magatartás.

A szervezeti szabályzat biztosítja azt a jogot, hogy a párttagok a pártszervezethez, valamint a felsőbb pártszervekhez, egészen a kongresszusig beadvánnyal fordulhatnak, s arra érdemi választ kell kapniok.

A bejelentés jogával is pártszerűen kell élni: a párttagnak felelősséget kell vállalnia azért, amit állít, s azt bizonyítania is kell. Hallomásra, feltételezésekre nem építhet. Amennyiben közléseinek valódiságát nem tudja ellenőrizni, akkor azt beadványában mint

nem ellenőrzött információt kell feltüntetnie. A névtelen beadvány méltatlan a párthoz, a kommunistákhoz.

A felsorolt példák is azt támasztják alá, hogy valóságos az összefüggés és a kölcsönhatás a pártdemokrácia, a jogok széles körű gyakorlása, valamint a párthoz tartozás kötelességei, illetve a pártfegyelem között.

A pártfegyelem előfeltétele annak, hogy a pártdemokrácia maradéktalanul érvényesüljön, a pártdemokrácia viszont kedvező lehetőséget ad a fegyelem erősödéséhez.

TÉVES NÉZETEK ÉS GYAKORLAT A PÁRTFEGYELEM ÉS A PÁRTDEMOKRÁCIA TERÉN

A párttagok között is találkozunk olyan nézettel, amely a demokráciát valamilyen abszolút szabadságként értelmezi, a kötetlenség, a szabálynélküliség fogalmával azonosítja, a fegyelmet pedig ellentétpárjának tekinti.

Egyesek úgy vélekednek, hogy a demokrácia felmentés minden alól, ami az egyént korlátozza, és lehetőség ahhoz, hogy mindenki saját elképzelése, tetszése szerint cselekedjen. Akik ilyenfajta elképzeléseket táplálnak a demokráciáról, egyoldalúan gondolkoznak, s többnyire eszükbe sem jut, hogy ezt az abszolút szabadságot nemcsak ők élveznék, hanem mások is. Márpedig ha mindenki a maga kedve szerint cselekedhetne, akkor senki sem cselekedhetne szabadon.

A szocialista társadalomban az egyén és a közösség érdekei között nem lehetnek antagonisztikus ellentmondások. Ezért a közösség meghatározó céljait az egyének el tudják fogadni, képesek összehangolni a saját célrendszerükkel.

Az a követelmény, hogy az egyén rendelje alá a saját céljait a közösség, a társadalom céljainak, érdekeit ne helyezze a társadalmi érdek fölé, nem azt jelenti, hogy a közösség gátolná vagy elszürkítené az egyén boldogulását. Mindenkinek lehetnek hajlamának, képességeinek, törekvéseinek megfelelő, sajátosan egyéni céljai és érdekei, ezek megvalósítása hozzátartozik az egyéni boldogsághoz. A közösség erkölcsi kötelessége, hogy támogassa az egyén jogos, jól felfogott érdekeinek, törekvéseinek érvényesülését.

A párt, amikor azt igényli tagjaitól, hogy a tudatos fegyelmet kövessék, ezzel minden egyes tagjának szabadságát és érdekeit is védelmezi.

A demokratizmus érvényesülését csorbítja s egyben a pártfegyelmet sérti, amikor egyesek a jogokkal nem megfelelően élnek vagy esetleg visszaélnek. Aki a hibákat látja, de kényelemből, meg-

alkuvásból vagy közömbösségből nem él a bírálat jogával, az párttaghoz méltatlanul jár el.

Vannak olyanok is, akiket a hibák mindenáron keresése vezet, ezek többnyire pesszimista emberek, akik mindent kilátástalannak látnak, s ezt a szemléletet akarják másokra is ráerőltetni. Az ilyenek mérgezik a közösségek légkörét, nem alkalmasak a párttagságra.

Olyanok is akadnak, akik a bírálattal nem javítani, hanem rombolni akarnak, egyes hibákat eltúloznak, felnagyítanak, általánosítanak, valótlanságokat állítanak, a kritika szabadságának örve alatt intrikálnak, rágalmaznak. Az ilyen embereknek sem lehet helyük a pártban.

Vannak, akik visszaélnek a bejelentőt megillető védelemmel, ártatlan embereket befeketítenek, nemritkán párttestületeket, hivatalos szerveket igazságtalanul megvádolnak. Megesik, hogy az ilyenek beadványaikat eljuttatják a párt felső vezetőihez, gyakorta több helyre is. E lelkiismeretlen és méltatlan módszerekhez folyamodó egyéneket általában személyes érdekeik vezérlik, noha megpróbálják magukat a közösség szószólójaként feltüntetni. Ha ezek után védelem helyett pártbüntetést kapnak, méltatlankodnak, jogaikra hivatkoznak, és azt állítják, hogy a velük szembeni eljárás a demokráciát sérti. Nem ritka az sem, hogy tovább folytatják a bejelentéseiket, újabb vizsgálatokat követelnek, megszállottan keresik vélt igazukat. Miközben ők visszaélnek a demokratikus jogokkal, a pártnak és az illetékes szerveknek nem mindig sikerül ellenük eredményesen eljárniuk.

A bejelentő jogával való visszaélés egyik formája az is, amikor valaki akkor tesz mások ellen bejelentést, amikor őellene már pártfegyelmi eljárás indult. Az úgynevezett viszontváddal saját felelősségét akarja kisebbíteni, s számára előnyösen befolyásolni az ügy kimenetelét. Többnyire kiderül, hogy a bejelentő a visszásságokról, visszaélésekről régen tud, de hallgatott, amíg őt nem „bántották". Amikor viszont ellene léptek fel, akkor mindent, amit évekre visszamenőleg összegyűjtött, „kipakol", és igyekszik a leleplező képében tetszelegni.

Többször előfordul az is, hogy egyesek jogszerű döntéseket – mert azok számukra nem voltak előnyösek – megalapozatlannak, törvénysértőnek minősítenek. Beadványaikkal minden fórumot megostromolnak. Réseket keresnek, melyeken átbújnának a törvény keretein. Közben vádaskodnak, gyanakvást, bizalmatlanságot keltenek a törvényességgel szemben.

A demokratikus jogokkal való visszaélés az is, amikor korábbi érdemeikre hivatkozva próbálnak egyesek indokolatlan előnyöket elérni. Némelykor ügyükben az illetékesek méltányosságot gyako-

rolnak, s ilyenkor a méltányosságot félreértve azt bizonygatják, hogy igényeik jogosak voltak.

Témánkhoz kapcsolódik a jog és a lehetőség összefüggése, és ennek a demokratizmushoz és a fegyelemhez fűződő viszonya. Hazánkban jogegyenlőség van, és a párton belül is minden párttag egyenlő: jogai azonosak, úgyszintén a kötelességei is, felelőssége pedig a funkciójával arányos.

A joggal mindenki egyaránt élhet, a lehetőségek azonban nem mindenki számára egyformán adottak: egyeseknek helyzetüknél fogva több lehetőségük van, másoknak viszont kevesebb. Élhetnek-e a párttagok minden kínálkozó lehetőséggel? A lehetőségek kihasználása általában a jog betűjét nem sérti, mégis a joggal való visszaélés egy sajátos megjelenési formája az, ha valaki olyan lehetőségekkel él, amely mások számára elérhetetlen. (Például a vállalati selejtezéseknél csak egy szűk réteg jut hozzá anyagokhoz, használati cikkekhez.) Ezek jogszabályba nem ütköznek, mégis bántják az emberek igazságérzetét, felháborodást keltenek.

Kádár János szóbeli kiegészítésében kihangsúlyozta: „A kommunisták egyenjogúak valamennyi állampolgárral. Nem tartanak igényt több jogra, és természetesen azt sem kívánhatja senki, hogy hátrányosabb helyzetbe kerüljenek. Úgy véljük azonban, hogy aki a szocializmusért harcol, az a kötelezettségből az átlagállampolgárnál többet vegyen magára, a jog szerinti járandóságból pedig – ha lehet – inkább kevesebbet vegyen igénybe, mint amennyit a törvények vagy viszonyaink lehetővé tesznek. Így őrizhetjük meg a kommunisták erkölcsi-politikai tekintélyét és becsületét. A kommunisták magatartását az önzetlenség jellemezze; a párt és tagsága legyen mentes mindazoktól a visszásságoktól, amelyek közül még nem kevés fellelhető társadalmunk életében. Ezekkel szemben fellépni – a párt és a kommunisták becsületbeli kötelessége."*

A PÁRTFEGYELEM ÉS A PÁRTDEMOKRÁCIA EGYÜTTES FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

A pártdemokrácia és a pártfegyelem nem választható el a párt egész tevékenységétől; a párt állapotát, fejlettségi szintjét mutató tényezőktől; egységétől, vezető szerepének érvényesülésétől, tömegkapcsolataitól, a párttagság meggyőződésétől, helytállásától.

Külső és belső folyamatok, bizonyos objektív tényezők is hatnak mind a pártfegyelemre, mind a pártdemokrácia helyzetére.

* A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1985. 134–135. old.

Hazánkban rend van, tisztes építőmunka folyik, konszolidált társadalmi viszonyok vannak, társadalmi rendszerünkben jellegénél fogva termékeny talaja van a demokratizmusnak. A párt élére állt a társadalom demokratizálódási folyamatainak. Ahhoz, hogy ez tovább erősödjék és változatlanul helyes irányba fejlődjék, fontos, hogy mindenekelőtt a párton belül a demokratikus, nyílt, kommunista közösségi viszonyok domináljanak. Pártunkban megvannak ehhez a reális feltételek.

A demokratizálódásnak fontos alapja és egyúttal feltétele a pártfegyelem. A demokratizáló tendenciák erősödésével nem szorítható háttérbe a fegyelem, és fordítva; a két tényező egymást felerősíti. A párt egészséges és állandóan megújuló szervezet, amelynek tagjai mindinkább alkalmasak a követelmények megértésére, elfogadására és gyakorlására.

A pártfegyelem és a pártdemokrácia a pártéletnek olyan alaptényezőjével is összefügg, mint *a párt egysége, vezető szerepe.* Az a párt, amely nem kevesebbre vállalkozik, mint hogy merőben új társadalmi rend felépítéséért vigye harcba a tömegeket, s olyan történelmi úton vezessen, amelyen még az emberiség sohasem járt, nem nélkülözheti az egységet. E roppant vállalkozás sikere nagyrészt azon is múlik, hogy a párttagság mennyire képes egységesen gondolkodni, cselekedni, a nagy célhoz méltóan élni és dolgozni. A párttagok fegyelmezettsége erősíti a párt egységét, a párt egysége viszont erősíti a párt fegyelmét, s mindez kedvező feltételeket teremt a demokratizmus számára. A pártegység nem ellentétes a párton belüli demokráciával, az őszinte, nyílt légkörrel, a vélemények szabad nyilvánításával.

A párt eszmei, politikai, szervezeti és cselekvési egysége, tagjainak öntudatos fegyelme meghatározza a párt vezetési képességét. A pártegységet újból és újból meg kell teremteni, hiszen az új feladatok mindig új egységet és fegyelmezett magatartást követelnek. A szocialista építés nehézségei és akadályai megannyiszor próba elé állítják a párttagságot mind az egység, mind a fegyelem tekintetében. A kiélezett nemzetközi viszonyok, a nemzetközi munkásmozgalomban mutatkozó ellentmondások, a szocialista közösség nehézségei csakúgy, mint hazai társadalmi, gazdasági gondjaink hatással vannak a pártegységre, ily módon a párton belüli fegyelemre és demokráciára is.

A párt egysége, vezető szerepe, a pártfegyelem erősítésének számos lehetősége közül mindenekelőtt fontos előtérbe állítani a követelmények tudatosítását, megértetését, azok teljesítésének ellenőrzését és számonkérését. A hangsúly a meggyőzésen van, és annak beláttatásán – értelmileg és érzelmileg –, hogy a követelményeknek

eleget tenni minden kommunistának kötelessége és érdeke is. A párt propaganda- és agitációs tevékenysége is nagymértékben hozzájárulhat ahhoz, hogy a párttagok megismerjék és a gyakorlatban helyesen alkalmazzák a párttagsággal járó követelményrendszert, megértsék a pártfegyelem megtartásának nélkülözhetetlenségét.

A közösség véleménye, bíráló vagy elismerő állásfoglalása segíti a párttag magatartásának fejlesztését, erősíti a pártfegyelmet, a pártdemokráciát. A pártmegbízatások alkalmat adnak a párttagok öntevékenységének kibontakoztatására, a cselekvő részvételre a közügyekben. A pártéletben való aktivitás, a közéleti feladatok vállalása nemcsak a demokratizmus fejlesztője, hanem a fegyelmezettségé is.

A pártélet lenini normái az egyén számára is kedvező feltételeket teremtenek a személyiség kiteljesedéséhez, gazdagodásához.

A bírálat, a közösség figyelme és törődése a kommunisták nevelésének fontos eleme. A bírálatot és a figyelmeztetést a párttagok csak akkor fogadják el, ha az emberséges és segítő célzatú, ha érzik, hogy a közösség – még a hibák esetén is – tisztában van és értékeli az egyén pozitívumait, számon tartja az értékeit, bízik benne, tudja, hogy képes a hibán úrrá lenni. A kritika során a párttagnak éreznie kell a védettséget, ugyanakkor a határozottságot is, és azt, hogy a közösség segíti, mellette áll.

Ha a kommunista közösség idejekorán felfigyel a hibás megnyilvánulásokra, kedvezőtlen jelekre, bírálja, figyelmezteti az illető párttagot, akkor valószínűbb, hogy megelőzhetők a súlyosabb hibák, vétségek. A Központi Ellenőrző Bizottság pártfegyelmi munkára közreadott irányelvei tartalmazzák az úgynevezett figyelmeztető beszélgetések módszerét, ez is a nevelés egyik eszköze lehet.

A pártfegyelem erősítésében, csakúgy, mint a demokratikus jogok gyakorlásában fontos a *vezető beosztásban dolgozó párttagok példamutatása.* Köztudott, hogy a szilárd erkölcsi nézetek és a meggyőződés formálásában, erősítésében kiemelkedő szerepe van a példának. A vezető akarva-akaratlan mintát ad környezetének a normáknak megfelelő magatartáshoz, e mintát mint példát követik, utánozzák. A példa a norma és a magatartás egységében jelenik meg. A személyes példa alapja a szakmai, politikai tudásra, a határozott világnézetre és erkölcsiségre épülő tekintély. Annak a vezetőnek van tekintélye, aki igazságos, épít munkatársai véleményére, kezdeményezéseiket felkarolja, tiszteli az embereket, teret enged az önállóságnak. A kommunista vezetők pozitív példájukkal is szolgálják a párt céljait, a szocializmus ügyét. A rossz példa nem csupán az egyén vezetői tekintélyét csorbítja, hanem politikai, erkölcsi kárral is jár, hiszen a rossz mindig hamarabb talál követőre, mint a jó. A vezetőkön sok múlik, hogy mennyire teremtődnek meg a fel-

tételek a demokratikus légkör további erősítéséhez a párton belül és a társadalom minden szférájában.

A PÁRTFEGYELMI MUNKA ÉS A PÁRTON BELÜLI DEMOKRATIZMUS

A pártfegyelmi munka a pártmunka része, és elsősorban a pártfegyelem megsértésének eseteivel összefüggő feladatokat jelenti. Az olyan magatartást, cselekvést vagy mulasztást, amely sérti a szervezeti szabályzat előírásait, gyengíti a párt egységét, ellentétben áll a szocialista erkölccsel, árt a párt tekintélyének, csökkenti a párt iránti bizalmat, a pártfegyelem megsértésének tekintjük. A Központi Ellenőrző Bizottság jelentése szerint: „A párt védelme és a párttagok nevelése céljából elengedhetetlen, hogy a pártszervek időben figyelmeztessék azokat a párttagokat, akiknél a hibák jelei kezdenek mutatkozni. Minden esetben kezdeményezzék azok felelősségre vonását, akik megsértik a párt normáit, rendjét és fegyelmét."* A pártfegyelmi munka célja: védelmezze a pártot a rendbontó elemektől, de védelmezze a párttagokat is, ha alaptalan, méltatlan vádak érik őket; továbbá a pártfegyelmi eljárás és a pártbüntetés is nevelő hatású a párttag és környezete számára, mert arra irányul, hogy a fegyelemsértő párttag belássa, hogy hibázott, és magatartása sértette a párt normáit.

A pártfegyelmi eljárást a pártfegyelmi vizsgálat, a pártbüntetés, majd megfelelő idő elteltével a pártbüntetés eltörlése képezi. Kivételt jelent, amikor az illető olyan súlyosan sértette meg a pártfegyelmet, hogy nem maradhat a párt tagja. A párt bízik az emberek nevelhetőségében, ezért ezek előtt sincs lezárva a visszavezető út.

A pártbüntetés is hozzájárul a normák, a követelmények tudatosításához; az érintett párttagnak és a környezetében levőknek is okulniuk kell a büntetésből, s vonják le a megfelelő következtetést. A pártbüntetés feloldja azt a konfliktust is, ami azáltal keletkezett, hogy az egyén megsértette az önként vállalt fegyelmet, s ezzel kárt okozott a pártnak, de szembe került önmagával is. Mindez az egyént arra kell hogy késztesse: igyekezzék a hibát jóvátenni. A pártfegyelmi munkában a szocialista humanizmus, az ember iránti bizalom nemcsak a konfliktus feloldásában segít, hanem abban is, hogy az egyén le tudja küzdeni káros tulajdonságait, képes legyen egyéni magatartását összehangolni a párt rendjével, követelményeivel, s az érintettek belássák, hogy a kiszabott büntetés igazságos volt.

A pártélet demokratizmusa a pártfegyelmi munkában is kifejeződik. Például: pártfegyelmi eljárás a fegyelemsértő párttag tudomá-

* Uo. 165. old.

sával indítható és folytatható le, az illető pártfórumon védekezhet, meghallgatása nélkül nem lehet ügyében dönteni; pártfegyelmi eljárást a taggyűlés vagy a választott párttestület indíthat, és minden esetben határozattal zárhatja azt le; a határozatot szavazattöbbséggel hozzák. A párttagnak fellebbezési joga van, de azoknak a párttestületeknek is, amelyek a pártbüntetést hozták; a fellebbezési jog egészen a Központi Ellenőrző Bizottságig, végső fokon a pártkongresszusig érvényesíthető. A pártban minden párttag egyenlő, ezért fegyelemsértés esetén is az egyenlő mérce elve érvényesül, így a pártbüntetés arányban áll a cselekménnyel, s a korábbi érdemek vagy a betöltött funkció sem menthet fel a felelősségre vonás alól.

Az egyenlő mérce elvét nem sérti, hogy a felelősségre vonásnál szükséges mérlegelni a párttag életútját, helytállását, körülményeit, indítékait, és ezeket a tényekkel egybevetve határozható meg a pártbüntetés mértéke.

A pártbüntetés akkor éri el nevelő célját, ha igazságos, arányban áll az elkövetett vétséggel, nem túl szigorú vagy túl enyhe; ez utóbbinak nincs visszatartó ereje, az előbbi sérti az igazságérzetet. A pártbüntetés akkor hatásos, ha találkozik a kollektíva ítéletével.

★

A párt egész tevékenységétől távol áll az öncélúság; a párton belüli demokrácia és fegyelem egyaránt arra szolgál, hogy még alkalmasabbá tegye a pártot és tagjait arra a történelmi küldetésre, amelyet vállalt és teljesít.

Növeli a párt erejét, vonzását és kisugárzó hatását a társadalomra, ha képes megvalósítani a párton belül a legkövetkezetesebb fegyelmet a legteljesebb demokráciával.

A pártnak mindig meg kell újulnia ahhoz, hogy vezetni tudjon, ehhez múlhatatlanul szükséges a nyílt, őszinte, demokratikus légkör, a párttagok felelősségteljes véleménynyilvánítása és a megfelelő visszajelzés a párt vezető szervei részéről. Nem hiányozhatnak az eszmecserék, a viták sem, ezek az eleven pártélet élesztői, a közösséggé kovácsolás nélkülözhetetlen elemei.

A pártdemokrácia és a pártfegyelem nem viseli el a formális, bürokratikus vonásokat, a rossz értelemben vett hivatalnoki szellemet, a lélektelenséget. A pártéletben legyen értéke az adott szónak; ne csak a papíroknak higgyünk, hanem bízzunk egymásban. Övezze tisztelet a nyílt, egyenes, szókimondó kommunistákat, akik fegyelmezetten és példásan teljesítik kötelességüket.

PARAGI JÁNOS

A pártalapszervezetek szerepe a párt politikájának formálásában

I

A kommunista párt vezető szerepe növekedésének a szocialista társadalom építésében objektív és szubjektív feltételei vannak. A szubjektív tényezők közül az egyik legfontosabb a pártdemokrácia – amely meghatározó hatást gyakorol a párt belső viszonyaira, társadalomirányító tevékenységére –, amelynek megvalósításában kiemelkedő szerepe van az alapszervezeteknek. Minél következetesebben és teljesebben valósulnak meg az alapszervezetek életében a pártdemokrácia elvei és normái, annál magasabb szintű a kommunisták aktivitása, kezdeményezőkészsége és példamutatása, annál inkább követik a pártot a párton kívüli tömegek, s ezáltal eredményesebben valósul meg a párt politikája. A pártdemokrácia és a politika formálásának, illetve végrehajtásának szoros kapcsolatát emeli ki a Központi Bizottság, amikor a XIII. kongresszus elé terjesztett beszámolójában megállapítja: „A beszámolási időszakban fejlődött a párton belüli demokrácia, növekedett a párttagság részvétele a politika formálásában. A kommunisták észrevételei, jelzései, javaslatai érezhetően befolyásolják a központi és más választott párttestületek döntéseit."*

A fentiekből következik, hogy az alapszervezetek számára is érvényes Lenin megállapítása – aki idézve Engelst hangsúlyozza –, hogy a demokrácia nem cél, hanem eszköz a dolgozó tömegek uralmának megteremtésére. „Mi szocialisták – írja Lenin – csak annyiban vagyunk a demokrácia hívei, amennyiben a demokrácia megkönnyíti a dolgozók és az elnyomottak helyzetét."** Kifejti, hogy a szocialista társadalom létrejöttével „... demokráciát azonnal építeni kell, alulról, a tömegek kezdeményezésével, a tömegeknek az egész államéletben való tevékeny részvételével ..."*** Tehát Lenin szerint a demokráciának döntő, tartalmi eleme, a hatalmi ol-

* A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1985. 125. old.

** Lenin Összes Művei 39. köt. 192. old.

*** Uo. 31. köt. 273. old.

dal, nem merül ki a demokrácia gyakorlásának elveiben, formáiban, módszereiben.

A marxizmus–leninizmus klasszikusainak e gondolatait azért is szükséges napjainkban hangsúlyozni, mert néhányan a pártdemokráciát csak mint demokratikus formát tartják fontosnak (a pártdemokrácia formáinak, módszereinek puszta betartását), és sokszor elfeledkeznek arról, hogy a legfőbb cél a pártdemokráciának – mint minden demokráciának – a tartalmi megvalósítása. Tehát téves az a felfogás, amely csak a demokratikus fórumokra koncentrál, s közben elfeledkezik azok osztálytartalmáról. A fórumok ugyanis önmagukban semlegesek, a lényeg az, hogy milyen társadalmi célokat segítenek megvalósítani.

Az alapszervezetek szerepe a párt politikájának formálásában a párt szervezeti rendszerében elfoglalt helyükből, szerepükből következik. Munkájukban visszatükröződik a párt egész belső élete. A párt az alapszervezeteken keresztül neveli, formálja a kommunistákat, rajtuk keresztül hat a társadalom anyagi és szellemi életének különböző szféráira. Rajtuk keresztül formálja a párt szociális összetételét, javítja annak minőségét, gondoskodik az alapszervezetek és a kommunisták élőrevivő szerepének növeléséről a társadalmi-politikai életben. A párt tagjai alapszervezeti keretekben gyakorolják jogaikat, teljesítik kötelességeiket. Ennek folyamán véleményt nyilvánítanak a párt politikája gyakorlati megvalósításának pozitív és negatív jelenségeiről, tendenciáiról, a társadalmi ellentmondásokról, s evvel jelzik az irányító pártszerveknek mindazokat a problémákat, amelyek akadályozzák a végrehajtást. A kommunisták javaslatai, kezdeményezései a legfontosabb politikát formáló tényezők.

Az alapszervezeteknek jelentős szerepe van az érdekegyeztetésben. A kommunistáknak az alapszervezet fórumain lehetőségük van arra, hogy a szűkebb kollektíva érdekeit összehangolják a nagyobb közösség, a szocialista társadalom érdekeivel. Ennek folyamán megnyilvánul felelősségük, kitűnik, mennyire képesek a társadalmi, a csoport- és az egyéni érdekek egyeztetésére a társadalmi érdek elsőbbsége alapján. Ez nagyban tükrözi a párttagság felelősségének, tudatosságának és elkötelezettségének fokát.

Az alapszervezetek szerepe, tevékenységének fontossága a párt politikájának formálásában több határozatban megfogalmazódott. Ezek közül kiemelkedő a Központi Bizottság 1969. novemberi határozata a pártdemokrácia fejlesztéséről és az 1972-es politikai bizottsági határozat az alapszervezeti munka fejlesztéséről. Az utóbbi – hangsúlyozva az alapszervezetek tevékenységében elért eredményeket – rámutat néhány lényeges, a gyorsabb fejlődést akadályozó problémára is. Ilyen probléma például, hogy a párttagok nem kap-

nak elegendő információt a várhatóan vitát és döntést igénylő kérdésekről, megoldásuk lehetséges formáiról; a pártvezetőségek ma még nem eléggé támaszkodnak a tagok véleményére. A taggyűlések vitáiban sokszor a gazdasági vezetők véleménye a meghatározó, az ellenkező álláspontot – a párttagok úgy vélik – nem ajánlatos hangoztatni. Sokszor előfordult még a kritika finom módszerekkel való elfojtása. Részben ezeknek is következménye, hogy a párttagok egy része nem elég aktív és határozott a politika, a határozatok melletti kiállásban, illetve ezek megvalósításában. Ezért a határozat feladatul szabta meg az alapszervezeteknek, hogy a vezetőségek még nagyobb igényességgel készítsék elő a taggyűléseket, adjanak érdemi tájékoztatást a két taggyűlés között végzett munkáról, számoljanak be a lejárt határidejű határozatok végrehajtásáról. A felsőbb irányító pártszervek pedig nyújtsanak hatékonyabb támogatást az alapszervezeteknek, lényeges kérdésekben kérjék ki a véleményüket.

A határozat hatására demokratikusabb lett az alapszervezetek élete, munkájukban erősödtek a pozitív tendenciák. Azonban nem mulaszthatjuk el annak megállapítását, hogy a Politikai Bizottság által 1972-ben megjelölt hiányosságok egy része ma is jelen van a pártéletben, a megfogalmazott feladatok ma is aktuálisak. Ezért a legfelsőbb pártszervek, a megyei, városi pártbizottságok időnként értékelik a határozat végrehajtását, megjelölik a további teendőket. A Központi Bizottságnak a XIII. kongresszus elé terjesztett beszámolója megállapítja: „A beszámolási időszakban hatékonyabbá vált az alapszervezetek irányítása, tájékoztatása, közvetlen segítése, és kedvezőbbek lettek működésük tárgyi és személyi feltételei. Az alapszervezetek felelősségteljes, eredményes munkát végeztek, de a fejlődés nem általános, tevékenységük színvonalában nagyok a különbségek."*

Az MSZMP vezető testületei a pártélet egyik legfontosabb kérdésének tekintik az alapszervezetek munkáját. A lenini elvek deklarálása azonban nem vonja maga után automatikusan a párt belső viszonyrendszerének demokratizálódását. A gyakorlat azt mutatja, hogy a pártélet lenini elveinek, normáinak teljesebb megvalósulását napjainkban sok tényező akadályozza. Ezért a továbbiakban nézzük át, milyen akadályok hátráltatják az alapszervezetek életének fejlődését, politikaformáló tevékenységük további erősödését.

* A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1985. 126. old.

A párt politikája formálásának legfontosabbb szervezeti kerete alapszervezeti szinten a taggyűlés, amely nagy lehetőséget ad a kommunisták nevelésére, aktivitásuk fejlesztésére, a kommunista közösségek kialakítására, az információcserére, a szélesebb értelemben vett kollektív vezetésre, a pártdemokrácia gyakorlati megvalósítására. A taggyűlések jelentőségére hívta fel a figyelmet Lenin 1920-ban, amikor a pártépítés soron lévő feladatait megjelölve kifejti: „... feltétlenül kötelezők a párttagok gyakoribb és szélesebb körű gyűlései egyéb olyan intézkedésekkel együtt, amelyek a párttagok öntevékenységének fejlesztésére irányulnak ..."*

A taggyűlések munkája az utóbbi időben sokat fejlődött, ugyanakkor még sok formális, bürokratikus vonás gátolja tevékenységüket. Ahhoz, hogy javaslatot tehessünk a hibák kijavítására, a taggyűlés részmozzanatait szükséges elemezni.

A taggyűlések politikai tartalmasságát avval biztosíthatja a vezetőség, ha a tagságot, de az egész munkahelyi kollektívát is leginkább érintő, legaktuálisabb kérdéseket tűzi napirendre. Ezért természetesen az egész tagság felelős, hiszen a munkatervet a taggyűlés szavazza meg. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a napirendi pontok zöme a felsőbb pártszervek határozatainak feldolgozása, és még mindig elég sok a csak informatív jellegű napirendi pont. Ennek egyik oka talán az, hogy nem tisztázott: mely felsőbb pártszervi határozatokat milyen szintig kell feldolgozni és a helyi feladatokat meghatározni, s mely kérdésekről kell csak tájékoztatni a tagságot. Mivel az informatív napirendek nem igényelnek döntést, feladatmeghatározást, ezért a párttagság passzívvá válik.

Egy szociológiai felmérésben a megkérdezett párttagok 62%-a úgy látja, hogy a taggyűlés elé került napirendi pontok a felsőbb pártszervek határozatainak alkalmazása a helyi viszonyokra, 25%-a szerint a legfőbb napirendi pont csak információkat ad, s csupán 12%-uk ítéli meg úgy, hogy a napirendi pontok a tagság által feltárt, döntést igénylő problémákat tartalmaznak. A döntést igénylő napirendi pontok jelentősége abban van, hogy tárgyalásuk, végrehajtásuk során magas szintű a kommunisták aktivitása, s éppen ez ad érdemi lehetőséget a politika formálására. Az alacsony százalékarányból arra következtethetünk, hogy az alapszervezetek önállósága, kezdeményezése s ezen keresztül politikaformáló tevékenysége terén még sok kihasználatlan lehetőség van.

★

* Lenin Összes Művei 41. köt. 279. old.

A napirendi pont kiválasztása mellett meghatározó jelentősége van a taggyűlések előkészítésének. Ebben fontos szerepet játszhatnak a pártcsoportok ülései, ahol lehetőség van a következő taggyűlés napirendi pontjáról információt szerezni, véleményt cserélni. Sajnos a tapasztalat azt mutatja, hogy a pártcsoportok többsége nem tölti be ezt a feladatot. Sokan úgy vélik, hogy a pártcsoportgyűléseknek nem is lehet feladata a következő taggyűlés napirendi pontjának előkészítése, hiszen akkor már a taggyűlésen nem lesz vita. Evvel azonban nem lehet teljesen egyetérteni, hiszen ha a pártalapszervezet vezetősége képes a pártcsoportüléseken elhangzott vélemények szintetizálására, a legfontosabb véleményegyezések és -különbségek kiemelésére, akkor az a további vita alapjául szolgálhat. Mégis, ha a pártcsoportok ezt a szerepüket nem töltik be, érdemes elgondolkozni azon, hogy milyen módszerekkel, formákkal lehetne biztosítani mind több párttag mozgósítását az előkészítésben, a szélesebb értelemben vett kollektív vezetés fejlesztését.

★

A taggyűlés legfontosabb funkciója a helyi politikai feladatok meghatározása, a döntés. A Központi Bizottság beszámolója hangsúlyozza: „A pártszervek és -szervezetek feladata és felelőssége, hogy területük sajátosságait figyelembe véve jelöljék ki a politika megvalósításának soron következő legfontosabb feladatait és az ehhez szükséges módszereket."*

Az alapszervezetek munkájának elemzése azt mutatja, hogy többségükben nagyon kevés az olyan határozat, amely gazdasági, kulturális és egyéb kérdésekben döntést tartalmaz. A határozatok legnagyobb része a párt belső, szervezeti életével kapcsolatos (munkaterv elfogadása, tagfelvétel stb.). Az üzemi, munkahelyi élettel, a gazdaságpolitikai feladatokkal kapcsolatban évente egy-két határozat születik, sőt nem egy helyen évekig nem is hoznak ilyen határozatot. Ez munkájuk nagy fogyatékossága, hiszen jelenleg a gazdaságpolitikai feladatok megoldásának segítése a pártmunka legfontosabb eleme.

★

Az alapszervezetek számára az egyik legnehezebb feladat az érdekek egyeztetése. A tapasztalat azt mutatja, esetenként nehézséget okoz annak megítélése, hogy a konkrét gazdasági cselekvések mennyire esnek egybe a népgazdasági érdekkel. Az új gazdaságirá-

* A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1985. 125. old.

nyítási formákban működő vállalatoknál még nehezebb az érdekegyeztetés. Ezért szükséges a vállalati tanácsokkal, a választott vezetőségekkel való tartalmas együttműködés, amely mindenekelőtt a döntések előkészítésére és végrehajtásuk ellenőrzésére kell hogy irányuljon. Mindenképpen el kell érni, hogy a pártszervezet határozata az adott gazdasági, szociálpolitikai kérdésben a vállalati tanácsok, választott vezetőségek döntéseiben érvényre jusson. A vállalati tanácsok, választott vezetőségek nem helyettesítik a munkahelyi demokrácia fórumait, melyek tartalmas működése nagyban elősegítheti az alapszervezet állásfoglalásainak támogatását.

★

Ma még nagy akadálya az alapszervezetek gazdaságpolitika-formáló tevékenységének, hogy több helyen a gyáregységek, üzemegységek és a vállalati központ között nem megfelelő az információáramlás, s ezenkívül a pártszervek nem élnek kellően a koordinációs jogkörükkel. Néhány helyen a pártszervezetek nem tudnak érdemben beleszólni a vállalati szintű gazdasági tervezésbe, mert csak utólag szereznek róla tudomást. Ennek aztán az a következménye, hogy az alapszervezetek egy része a gazdasági folyamatokra, tendenciákra csak késve reagál. Gondot okoz az alapszervezetek számára az is, hogy nehezen tudják követni a gazdasági szabályozórendszer gyakori változásait. Mindezek elkerülésére az irányító pártszerveknek lehetővé kell tenniük, hogy az alapszervezetek jobban részesei lehessenek a gazdaságpolitika formálásának, az alapszervezeteknek pedig az eddiginél hatékonyabban kell foglalkozniuk a gazdaságpolitikai teendőkkel, az azokból adódó politikai feladatokkal.

★

A jó pártélethez nem kell a határozatok tömege, mégis, ha fontos kérdésekben elmarad a döntés, s ennek alapján a feladatmeghatározás, akkor fennáll a veszélye annak, hogy a taggyűlés csak üres tanácskozó testületté válik. Az említett szociológiai vizsgálat kimutatta az alapszervezeti döntésekben mutatkozó hibákat és a pozitívumokat egyaránt. Figyelmeztető, hogy a megkérdezett párttagok 46%-a úgy látja, a taggyűlés elé kerülő kérdésekben nincs döntési lehetősége, s innen az érdektelenség. Annak okát, hogy az alapszervezet helyett néha a felsőbb pártszervek döntenek, a párttagok 38%-a abban látja, hogy az irányító pártszerv tart igényt a döntésre, 30%-a pedig úgy ítéli meg, hogy az alapszervezet nem dönt időben, vagy nem vállalja a döntés felelősségét. Ez mutatja az alapszerve-

zetek önállóságának hiányosságait. Pozitívum viszont a pártdemokrácia fejlődése szempontjából az az eredmény, miszerint a megkérdezetteknek mintegy 50%-a úgy ítéli meg, hogy a döntési folyamatban figyelembe veszik a kisebbség véleményét, s ez a döntést is befolyásolja. Az is a döntés demokratizmusának fejlődését mutatja, hogy a legfontosabb döntések meghozatala előtt sok alapszervezetben kikérik a munkahelyi kollektívák véleményét is. Ez megfelel a XIII. kongresszus elvárásainak, miszerint: „A pártszervezeteknek, a kommunistáknak elsőrendű feladatuk, hogy a pártonkívülieket bevonják a közös gondolkodásba és cselekvésbe."*

★

A taggyűlés lebonyolításával természetesen nem ér véget a munka, ugyanis éppen a két taggyűlés közötti idő ad lehetőséget a határozatok, a pártmegbízatások, különböző feladatok végrehajtására, a tagság igazi, cselekvő aktivitásának kibontakoztatására. Meg kell jegyezni, hogy van egy olyan, eléggé széles körben elterjedt vélemény, amely szerint az aktivitás azonos a különböző pártszervekben végzett tevékenységgel, pontosabban szólva azok fórumain való felszólalással, szerepléssel. Az ilyen értelemben felfogott aktivitás szükséges a pártrendezvények sikeres, tartalmas lebonyolításához; fontos része a politikai aktivitásnak, de nem egyenlő azzal. Ugyanis nem veszi figyelembe a politikai munka tartalmát, lényegét és célját, amely szerint a határozatok, a pártmegbízatások végrehajtása a legfontosabb feladatunk. Erre hívja fel a figyelmünket a XIII. kongresszus határozata is, amely megállapította, hogy: „Munkánknak ma ez a gyenge pontja."**

A kommunisták aktivitása tehát – szélesebb értelemben – sokoldalú, tudatos tevékenységet jelent. Meggyőződésük alapján, munkájukkal, magatartásukkal megvalósítják a párt politikáját a termelésben, a társadalmi-politikai élet egyéb területein és a magánéletben egyaránt. Ezért, amikor megítéljük egy párttag aktivitását, mindenképpen ebben az értelemben kell vizsgálnunk a tevékenységét: a párt szervezeti életében, a munkahelyen, a társadalmi-politikai életben, családi, baráti körben tanúsított tevékenységét, magatartását együttesen kell mérlegre tennünk. Ezt Kádár János elvtárs is hangsúlyozta vita-összefoglalójában a XIII. kongresszuson, amelyben kijelentette: „Képviselnünk kell álláspontunkat, politikánkat, erkölcsi nézeteinket mindenütt, a közélet fórumain, a munkahelyen, a lakóterületen, még a családban is."***

* Uo. 206. old.
** Uo. 206. old.
*** Uo. 176. old.

Párttagjaink többsége eleget tesz a szélesebb értelemben vett aktivitás követelményeinek. Ugyanakkor az is elmondható, hogy egy részüknek szervezeti élete, munkája, magánélete még nem felel meg a párt elvárásainak. Ezt támasztja alá felmérésünk is, amely arra keresett választ a pártonkívüli esti egyetemi hallgatók körében, hogy a párt döntéseinek végrehajtása során a párttagok példát mutatnak-e, mozgósítanak-e a feladatok végrehajtására – egyáltalán mennyivel „több" párttagnak lenni, mint pártonkívülinek. A párt döntéseinek végrehajtása során a párttagok példamutatását és mozgósító tevékenységét a pártonkívüli hallgatók a következőképpen ítélik meg: a megkérdezetteknek kevesebb mint fele (kb. 45%) látja úgy, hogy a párttagok többsége példamutatóan vesz részt a párt döntéseinek végrehajtásában. Ugyanakkor azt is kifejtették, hogy a példamutató párttagok között is nagyon kevés azoknak a száma, akik aktívan mozgósítanak is a végrehajtásra. Ennek egyik okaként említették meg, hogy sok párttag nem ismeri a döntések mögötti gazdasági, politikai összefüggéseket, így nem is tud agitálni mellettük. A mozgósítás hiányának okaként említették azt is, hogy legtöbbször teljesen elmosódik a gazdasági, illetve a pártfeladatok közti különbség. Ez felveti azt a problémát, hogy a párttagok nem tudják, mit és hogyan – a párt elvi-politikai irányításának megfelelően –, milyen módszerekkel támogassanak, szervezzenek. Több olyan vélemény is volt, amely szerint inkább csak a vezető beosztású párttagok mozgósítanak igazán, a többiek mintha nem tekintenék ezt kötelességüknek. A megkérdezettek kb. 35%-a a párttagok példamutatását csak nagyon halványnak látja, illetve alig érzékelhetőnek tartja; mintegy 20% szerint pedig a párttagok többsége nem mutat példát és nem is mozgósít. Az ő véleményük szerint a párttagság jelentős része elhanyagolja a pártmunkát, nem hajtja végre a pártmegbízatásokat. Néhány esetben megfogalmazódott olyan vélemény is, hogy néha a párttagok egy része akadályozza a végrehajtást, és vannak olyan párttagok is, akiknek a magatartása, életvitele megbotránkozást vált ki a pártonkívüliek körében.

A tagság két taggyűlés közötti aktivitása nagyban függ attól is, hogy a vezetőség mennyire képes megszervezni a végrehajtást. A gyakorlat sajnos azt mutatja, hogy a fő figyelem a taggyűlésekre korlátozódik, s kevesebb energiát fordítanak a vezetőségek a munka megszervezésére és ellenőrzésére. Az alapszervezetek jelentős részénél a „jól sikerült taggyűlések" után marad minden a régiben, szinte „letudják" a tárgyalt témákat. Ez a nehezebb körülmények között nem felel meg a párttal szemben támasztott magasabb követelményeknek.

A tagság politikai aktivitásának erősítése, eszmei-politikai nevelése érdekében az utóbbi időben újabb kísérletek történnek. Né-

hány vállalatnál elterjedőben vannak a nyílt taggyűlések, amelyeket a helyi gazdasági, politikai szükségletek hívtak életre. Ezeknél a vállalatoknál ugyanis azt tapasztalták, hogy a jó helyi határozatok végrehajtása nemegyszer amiatt szenved csorbát, mert az üzemben működő alapszervezetek nem tudnak egymás munkájáról. Ezért időnként kölcsönösen részt vesznek egymás taggyűlésein, amelyekre pártonkívüliek is meghívót kapnak. Ezt a módszert elsősorban a termelő területeken tevékenykedő pártszervezetek alkalmazzák, ugyanis az egymásrautaltság, az összehangolt tevékenység leginkább itt indokolt.

★

A pártpolitika formálását, a pártdemokrácia fejlődését, a tagság és az egész dolgozó kollektíva tájékoztatását, nevelését jól szolgálják az úgynevezett fórumtaggyűlések. Ezek megszervezése, lebonyolítása a következő módszer szerint történik: pártcsoportokban egy-egy témakörben összegyűjtik a kérdéseket (ebbe a munkába bevonják a KISZ-csoportvezetőket, a szakszervezeti bizalmiakat, a szocialistabrigád-vezetőket), majd ezekre kibővített taggyűlésen párt- és szakszervezeti vezetők válaszolnak.

A taggyűlés nyilvános meghirdetése kezdetben sok vitát váltott ki, de később a kommunisták is megértették, hogy ez nagyon hasznos, emellett alkalmat ad a párttagok és pártonkívüliek véleménycseréjére, a közös gondolkodásra.

★

Az alapszervezetekben a szűkebb értelemben vett kollektív vezetést a vezetőség gyakorolja. A vezetőség dönt, illetve állást foglal minden olyan kérdésben, amelyet a felsőbb pártszerv a hatáskörébe utal, vagy amellyel a taggyűlés megbízza. Ebből következik, hogy a taggyűlés nem kerülhet alárendelt helyzetbe a vezetőséggel szemben. A pártszerűség minden tekintetben azt kívánja, hogy a vezetőség a taggyűlés felhatalmazása alapján végezze munkáját. Ennek elsődleges feltétele az, hogy a taggyűlés az alapszervezet működési területét érintő minden lényeges kérdést megtárgyaljon, azokban állást foglaljon, és ha kell, döntsön. Azt, hogy még nem mindenütt van ez így, mutatja a szociológiai felmérés eredménye is. Arra a kérdésre, hogy kikre támaszkodik az alapszervezet vezetősége a taggyűlési döntések előkészítése során, a megkérdezettek 21%-a azt a választ adta, hogy a vezetőség saját maga dönt akkor is, ha a döntés szélesebb nyilvánosságot követel. De ez nem jelenti azt, hogy az utóbbi időben ne fejlődött volna a vezetőségek munkája. Az alap-

szervezetek többségében tartalmasabb lett a reszortmunka, a vezetőségi tagok önállóan tevékenykednek. Ugyanakkor arra is ügyelnek, hogy a reszortfeladatok ne különüljenek el élesen egymástól, egy-egy feladat megoldása ne csak az illető vezetőségi tag feladata legyen. Az említett szociológiai felmérés alapján a megkérdezett párttagok 48%-a szerint a vezetőség minden tagja önállóan dolgozik; az, hogy csak a titkár végzi egyedül a teendőket, a párttagok 3%-ának a véleménye. Mindez a pártdemokrácia, a kollektív vezetés fejlődését mutatja.

★

A marxista–leninista pártokban a problémák szabad megvitatása, a bírálat, az önbírálat mind fontos módszere a pártdemokrácia megvalósításának, a politika alakításának. A vita segítségével felszínre kerülnek a pártélet ellentmondásai, meggyorsul azok feloldása, s ennek alapján fejlődik a párt. Tehát a vita, a bírálat és önbírálat a párt fejlődésének törvényszerűsége is. Az alapszervezetek pártrendezvényei a vita, a bírálat és önbírálat fontos színterei. A vita szükségességét az indokolja, hogy az alapszervezet tagsága a sok lényegi azonosság mellett a különbözőség jegyeit is magán hordja. A párttagok különböznek egymástól életkoruk, képzettségük, életlátásuk, a munkamegosztásban elfoglalt helyük, szociális körülményeik, réteg-hovatartozásuk stb. szerint. Ebből következik az, hogy az alapvető politikai elvekben való egyetértés mellett szükségszerűen eltérhet a véleményük a konkrét kérdések megítélésében. Az alapszervezet gyűléseinek tehát nem az egység kinyilatkoztatása, hanem a véleménykülönbségek ütköztetése útján annak kialakítása, erősítése a feladata.

A vitának, a bírálatnak és önbírálatnak természetesen megvannak a párton belüli keretei, amelyek között folyhatnak. Ezek a keretek nem sértik a vita szabadságának elvét, hanem megmutatják azt a határt, amelyen túl már nem pártszerű vita folyik, hanem a párttól idegen nézetek összecsapásáról van szó. Lenin ezt úgy fogalmazta meg, hogy a „pártprogram *alapelveinek* keretein belül biztosítani kell a bírálat teljes szabadságát ... mégpedig nemcsak a pártgyűléseken, hanem a tömeggyűléseken is".* Ezt azért szükséges megjegyezni, mert néha a párttagok elfeledkeznek arról, hogy a párton belüli vita, a bírálat és önbírálat csak azonos osztályalapokon folyhat, a pártprogram keretein belül.

Pártunkban a vita, a bírálat és önbírálat az utóbbi években nagyon sokat fejlődött. Erről tanúskodnak a XIII. kongresszus előtti

* Lenin Összes Művei 13. köt. 127. old.

beszámoló taggyűlések, pártértekezletek, amelyeken a párt több mint 25 ezer alapszervezete mintegy 871 ezer kommunistájának döntő többsége nagy felelősséggel, fokozott aktivitással vett részt, a párttagok több mint 20%-a fejtette ki a véleményét. A pártvezetés minden szinten igényelte és ösztönözte a demokratikus vitát, a konstruktív bírálatot, a vélemények őszinte feltárását.

A vita, a bírálat és önbírálat fejlődésének tendenciáját mutatják szociológiai felmérésünk eredményei is. A megkérdezett párttagok 46%-a úgy látja, hogy az alapszervezet és a felsőbb pártszerv vezetői igénylik az alulról jövő konstruktív bírálatot, és csupán 3%-a véli úgy, hogy nyílt vagy burkolt retorziót alkalmaznak a bírálat gyakorlóival szemben. Ez is mutatja, hogy a tagság részéről, „alulról" gyakorolt bírálat pártunk életében erőteljesebben megvalósul. Úgy tűnik, hogy az a korábbi gyakorlat, miszerint csak „lefelé" tesznek szóvá fogyatékosságokat, pozitív irányban változik. Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy a demokratikus vitának még több akadályozója van a pártéletben. Az említett szociológiai felmérésnek arra a kérdésére, hogy mi gátolja a pártrendezvényeken a demokratikus vitát, a megkérdezettek 24%-a azt a választ adta, hogy „a párttagok politikai felkészültségének a hiánya", 9%-a szerint „a taggyűlések bürokratikus légköre", 26%-a az „egzisztenciális függőség"-ben látja a hibát, másik 26% szerint a párttagok tapasztalatlansága, félszegsége akadályozza a demokratikus vitát. A „nem tudja" választ a megkérdezettek 10%-a adta. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a válaszadók fele a párttagokban, és mintegy 35%-a a párttagokon kívüli tényezőkben látja a demokratikus vita további fejlődésének akadályát. Meglepő számunkra az az eredmény, amely szerint a megkérdezett párttagoknak csak 24%-a gondolja úgy, hogy a politikai felkészültség hiánya gátolja a demokratikus vitát. Ugyanúgy elgondolkodtató, hogy a megkérdezettek 42%-a nem lát összefüggést a pártdemokrácia gyakorlása, valamint a párttagok elméleti-politikai képzettsége között.

★

A párttagok politikaformáló tevékenységének egyik legfontosabb feltétele a pártélet nyilvánossága. A nyilvánosság fontosságát a XIII. kongresszus is hangsúlyozta: „A párton belüli demokratikus, nyílt közösségi viszonyok hatnak az egész közéletre. Az eddiginél több lehetőséget kell teremteni, hogy a párttagság a nagyobb horderejű társadalmi kérdések eldöntése előtt a párt fórumain véleményt nyilváníthasson, javaslatokat tehessen, jobban részt vehessen a döntések előkészítésében."*

* A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1985. 206. old.

Lenin szerint a „széles körű demokratikus elv" a következő két elengedhetetlen feltételt foglalja magában: „...először, a teljes nyilvánosságot, másodszor, az összes funkciók választás útján való betöltését. Nyilvánosság nélkül nevetséges volna demokratizmusról beszélni..." A nyilvánosságot nemcsak a párt belső élete számára tartotta fontosnak, hanem szélesebben is értelmezte. Eszerint nyilvánosságon „...olyan nyilvánosságot értünk, amely nem szorítkozik csupán a szervezet tagjaira". Szerinte a politikai konszolidáció körülményei között a pártban „....minden nyilvánosan történik, beleértve a pártkongresszus üléseit is...", s nem demokratikus az a párt, „...amelynek működését titokban tartják mindazok előtt, akik nem tagjai a szervezetnek".*

A nyilvánosságot a párttagság fontosnak tartja a párt életében. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy értelmezésében zavarok vannak. Sok párttag a nyilvánosságot csak az egész társadalmat érintő, országos kérdésekben tartja fontosnak, s elfeledkezik arról, hogy annak alapszervezeti szinten is meg kell valósulnia. Pártonkívüli dolgozókkal való beszélgetésekből kitűnt, hogy a felsőbb pártszervek tevékenységéről jóval több információval rendelkeznek, mint a munkahelyi pártszervezetéről. Az utóbbiak tevékenységéről inkább akkor kapnak pontosabb információt, ha rákérdeznek. De még ekkor is inkább a választott testületi tagok adnak tartalmasabb információt, a többi párttag „titkolódzik", mintha az üzemi kollektívának és a pártszervezetnek semmi köze nem lenne egymáshoz. Ennek talán az az oka, hogy a pártszervezetekben nem kellően tisztázott, mi legyen csak a párt belső ügye, és milyen kérdések kapjanak nagyobb nyilvánosságot.

A pártélet nyilvánossága érdemi megvalósításához a párttagságnak elegendő mennyiségű és mélységű információval kell rendelkeznie. Felmérésünk szerint a párttagoknak csak alig több mint egynegyede tartja kielégítőnek a kapott információt. Gondot jelent az is, hogy az információkra adott visszajelzés, illetve a problémák megoldása kérdésének megítélése a felsőbb irányító pártszervek, az alapszervezetek, a párttagság részéről nagyon eltérő. Ami „fent" elintézettnek látszik, az „alul" nem mindig kielégítő.

A pártélet nyilvánossága szoros kapcsolatban van a vezető párttestületek, tisztségviselők megválasztásával. A kettő kölcsönösen feltételezi egymást. A nyilvánosság a pártszervek megválasztásának, ellenőrzésének elengedhetetlen feltétele. Mint Lenin írja: „A teljes nyilvánosság, a választhatóság és az általános ellenőrzés nyújtotta »természetes kiválasztás« biztosítja azt, hogy minden funkcionárius végül is a »megfelelő helyre« kerül, az erejének és

* Lenin Összes Művei 6. köt. 126., 127. old.

képességeinek leginkább megfelelő munkát végzi, saját bőrén érzi hibáinak minden következményét és mindenki szeme láttára bebizonyíthatja, hogy fel tudja-e ismerni és el tudja-e kerülni hibáit."*

Lenin hangsúlyozta, hogy nincs olyan politikai vezető, aki ne tévedne, hogy mindenkinek ki kell harcolnia a tömegek jóindulatát, rendelkeznie kell avval a képességgel, hogy elismerje saját hibáit, elviselje azt, hogy a tömegek ítélkezzenek felette. A párttestületek választott vezetői a párttagok tömegeinek állandó ellenőrzése alatt kell hogy legyenek. A pártban – Lenin kifejezésével élve: „A pártember politikai pályafutásának minden lépése (a szó szoros értelmében) általános ellenőrzés alatt áll . . ."** Ez adja meg a párttagoknak azt a lehetőséget, hogy megfelelő párttestületeket, illetve pártvezetőket válasszanak, és hogy azok munkáját figyelemmel kísérjék. A nyilvánosság, a választás, az ellenőrzés egysége biztosítja, hogy megvalósuljon a pártdemokrácia.

★

A pártpolitika formálásának és végrehajtásának fontos feltétele, hogy megfelelő összetételű vezetőségek, arra alkalmas tisztségviselők vezessék az alapszervezeteket. Ezt a demokratikus választás biztosítja. Lenin szerint a demokrácia lényegében a választási elv általános alkalmazása.*** Felhívta a kommunisták figyelmét, hogy ügyeljenek a választások tisztaságára, hogy kerüljenek el minden visszaélést. „Csakis ilyen döntés alapján lesz a konferencia küldötteinek megválasztása immár nem sógor-komaság, barátság vagy megszokás dolga . . ., hanem olyan tudatos cselekvés, amelynek során *maga* a tagság (vagyis *valamennyi* párttag) határozza meg saját politikai magatartását."°

AZ MSZMP alapszervezeteiben Lenin tanításainak megfelelően folynak a választások. Ezt mutatják a XIII. kongresszus előtti választások is, ahol a párttagok tömegeinek tudatos, átgondolt, cselekvő részvétele alapján a legrátermettebb, legnagyobb tekintéllyel és bizalommal rendelkező kommunisták kerültek az alapszervezetek élére. Mint tudjuk, az alapszervezeti titkárok egyharmada, a vezetőségi tagok 40%-a cserélődött. Ezt az egészséges folyamatot mindazok a demokratikus szabályok, módszerek teszik lehetővé, amelyek pártunk gyakorlatában már évtizedek óta megvannak. Ezek a szabályok számunkra ismertek és természetesek, s talán nem is gondoljuk át mindig, hogy a választás demokratizmusa pár-

* Uo. 127–128. old.
** Uo. 127. old.
*** Vö. uo. 144 old.
° Uo. 14. köt. 245. old.

tunkban mennyit fejlődött. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy választási rendszerünkben nincs helye a továbbfejlesztésnek. A fentieket szociológiai felmérésünk is igazolja. Arra a kérdésre, hogy kinek az akarata érvényesül a pártvezetők megválasztásánál, a válaszadók 66%-a adta azt a választ, hogy „a tagságé", 11%-a szerint „a régi vezetőségé", 7% mondta, hogy „a munkahelyi vezetésé, 12% szerint „a felsőbb pártszerveké", a „nem tudja" választ pedig 3% adta. Ez pozitív vélemény, ugyanakkor figyelmeztető, hogy aránylag sokan vélik a választásoknál a felsőbb pártszervek akaratát meghatározónak. Ez arra utal, hogy a választás még néha túlcentralizált.

★

A pártélet nyilvánosságának biztosítása, illetve a demokratikus választás megvalósításán kívül a pártalapszervezeteknek fontos szerepük van a pártellenőrzésben. Az ellenőrzésnek az alapszervezetben több síkon kell történnie. Egyrészt a határozatok, a pártmegbízatások végrehajtásának ellenőrzése során, másrészt pedig a kommunista magatartási normák betartásának az ellenőrzésével, amibe beletartozik a választott testületek tagjainak, a választott tisztségviselők magatartásának, munkájának az ellenőrzése is.

A határozatok végrehajtásának ellenőrzése az alapszervezetekben, de a felsőbb párttestületekben is főként beszámoltatások útján történik. Ez felveti az ellenőrzés formái, módszerei továbbfejlesztésének szükségességét. A beszámoltatás ugyanis formális, ha a párttagság nem rendelkezik megfelelő információval az adott kérdésről; márpedig a gyakorlat azt mutatja, hogy a beszámoltatások előkészítése az alapszervezetekben még sokszor nem kielégítő. Másrészt az is felveti a beszámoltatások hatékonyságának problémáját, hogy csak kevés esetben végződnek olyan határozattal vagy feladatmeghatározással, amelyek a felmerült hibák kijavítását elősegítenék. A beszámoltatásokon kívül talán szükség lenne olyan szervezeti formákra, amelyekben a párttagok konkrét ellenőrző tevékenysége akár csoportosan, akár egyénileg hatékonyabban megvalósulna. Határozottabban kellene fellépni az alapszervezetekben a társadalomellenes magatartással szemben. Feltétlenül ügyelni kell arra, hogy a kommunisták ne kövessék el azokat a hibákat, amelyeket a párt kifelé bírál (élősdiség, munka nélkül szerzett jövedelem, spekuláció, csúszópénz stb.). Az alapszervezeteknek nagyobb szerepet kellene vállalniuk a kommunista magatartási normák megsértésének megelőzésében. A tapasztalat azt mutatja, hogy a fegyelmi vétségek többsége megelőzhető lett volna, ha az alapszervezetekben időben felfigyelnek a kisebb-nagyobb magatartásbeli hibákra,

a munkafegyelmet sértő lazaságokra. Sajnos azonban egy jelentős részükben hiányzik a kellő határozottság, az őszinte, kritikus, pártszerű fellépés és támogatás, amely segítené a hibák elkerülését. Talán helyes lenne olyan taggyűlési napirendi pontokat többször beiktatni a munkatervekbe, amelyek keretében a szervezeti szabályzat követelményeinek betartását vitatnák meg a kommunisták. Ennek szükségességét a XIII. kongresszus határozata is hangsúlyozza, amikor megállapítja: „Fontos, hogy a taggyűlés alakítsa és kérje számon azokat a kommunista magatartási normákat, amelyekhez a párttagoknak igazodniuk kell."*

A választott testületek munkájának a párttagok részéről való ellenőrzésében is indokolt lenne még hatékonyabb formák keresése. Egy felmérés szerint a megkérdezett párttagoknak mindössze 28%-a látja úgy, hogy a választott vezetőik munkájának érdemi ellenőrzésére lehetőségük van. Talán szükség lenne olyan demokratikus munkaformákra, amelyeknek keretében a kommunisták közvetlenül ellenőrizhetnék a városi, kerületi pártbizottságok munkáját. A párttagság közvetlen részvétele választott testületei munkájának ellenőrzésében nagyban hozzájárulhatna az alapszervezetek politikaformáló tevékenységének erősítéséhez.

* A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1985. 207. old.

DOMONKOS LÁSZLÓ

A kádermunka demokratizmusa

Pártunk a kádermukát a társadalmi fejlődés igényeit figyelembe véve folyamatosan formálta, és ma is alakítja. Ennek eredményeként a szocialista demokrácia kiszélesítésével összhangban erősödött a kádermunka demokratizmusa is. Növekedett a párt- és társadalmi szervek választott testületeinek szerepe a személyi ügyek eldöntésében. A döntéseket ma már a korábbinál szélesebb körű véleményekre alapozzák. A káder- és személyzeti munka általában nyíltabbá vált, csökkent a misztifikáció, bővült a pályázati rendszer, valamint a meghatározott idejű vezetői megbízatások gyakorlata. Erősödött a vezetői munka értékelésének és a személyi ügyek előkészítésének társadalmi ellenőrzése is. Szélesebb körű véleményezési joguk van a szakszervezeteknek és a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetségnek is. A dolgozó kollektíváknak nagyobb beleszólásuk van vezetőik kiválasztásába, munkájuk megítélésébe, ellenőrzésébe. Kedvezőek a vállalatvezetés új formáinak s a vezetők választási rendszerének eddigi tapasztalatai. A vezető beosztásokkal kapcsolatos személyi ügyek eldöntése ma már az érdekeltek tudtával, véleményük ismeretében történik.

A pártszervek káderhatáskörének decentralizálása, a hatáskör gyakorlása nagyrészt alkalmazkodni tudott a követelményekhez. Megszűnt a személyi hatáskör, a vezetői funkciók többsége csak egy pártszerv hatáskörébe tartozik. A hatáskörök decentralizálásával együtt a káderekkel való felelős foglalkozás feltételei is megjavultak. Ez elősegítette a testületi jogkörök jobb érvényesülését, csökkentette a szubjektivizmust. Fokozódott az állami-gazdasági vezetők felelőssége az irányításuk alatt álló terület személyzeti munkájáért. A munkában azonban még sok a formális, bürokratikus elem, még nem igazodott kellően a megváltozott körülményekhez, a demokratizmus szélesítésének követelményeihez. Még mindig gyakran előfordul, hogy más munkaterületen megfáradt, nem igazán alkalmas káderek kerülnek személyzeti munkakörökbe.

A kádermunka demokratizmusának alakulásánál figyelembe kell vennünk a szocializmus egész politikai rendszerében, társadal-

mi-gazdasági életében bekövetkezett fejlődést, a demokratizálódási folyamatot. Gondolok például a vállalati önállóság növekedésére, a munkáltatói jogkörök decentralizálására, a döntésekben a dolgozói részvétel lehetőségeinek szélesedésére, a tanácsi és az országgyűlési vagy a tömegszervezeti választások új, demokratikusabb módszereire. Mindez természetesen hatással van a kádermunkára, igényt támaszt a demokratizmus fejlesztésére, a módszerek korszerűsítésére. Ma már általában elismerik, hogy káderpolitikánk nyíltabbá vált, elvei közismertek, csökkent a titokzatossága. Ezt a pozitív értékítéletet a párt által irányított demokratizálási folyamat eredményezte, és a jövőben is ez formálhatja alapvetően. A kommunisták és a pártonkívüliek leginkább azt teszik szóvá, hogy sokszor az érdemi indoklás, a tájékoztatás elmaradása miatt főleg az országos szintű kádermozgások okaival nincsenek tisztában. Továbbá azt igénylik, hogy a megérett kádercseréket a párt ne halogassa, hanem hirdetett elveinek megfelelően időben bonyolítsa le.

A XIII. kongresszus határozatát alapul véve, a kádermunka demokratizmusának néhány fontosabb összetevőjéről, mai helyzetéről, a demokratizmust akadályozó, olykor gyengítő jelenségekről az alábbi képet kapjuk.

A párt kádermunkájának egyik alapelve, hogy *személyi kérdésekben csak a testületek dönthetnek.* Ez a követelmény nincs mindenhol biztosítva. A testületi tagok tájékozottsága konkrét személyi ügyekben sok esetben nem éri el a kívánatos szintet. Az előkészítésben gyakran csak a testületek vezetője vesz részt, a tagok véleményét több helyen csak a személyi ügyek előterjesztésekor kérik ki. Így nem tudnak felkészülni, csak rögtönözve tudnak véleményt nyilvánítani. Ezért gyakran szó nélkül elfogadják a javaslatot, ezzel is lehetőséget adva a szubjektivizmus érvényesülésének. Mindezt erősíti az is, hogy a testületi tagok egy részében túlzottan él a tekintélytisztelet, a kritikátlanság, bátortalanok, a vitát nem szívesen vállalják. A személyi ügyekben a minősítések gyakran formálisak, csak a pozitívumok szerepelnek bennük, és hiányzik az adott személy tárgyilagos jellemzése. Ily módon a testületek állásfoglalása nincs kellőképpen megalapozva. Nyilvánvaló követelmény, hogy a tisztségviselőket, a testületi tagokat fel kell készítenünk a személyi kérdések vitájára. Biztosítanunk kell a szükséges információkat a tájékozódáshoz és elegendő időt a felkészüléshez. Csak így kerülhető el a felületesség, az ötletszerűség, a hibás személyi döntés. A helyes álláspont kialakítása csak valamennyi lehetséges szempont figyelembevételével történhet meg.

A kádermunka demokratizmusának, a szubjektivizmus leküzdésének elengedhetetlen feltétele *az érdemi vita,* a különböző állás-

pontok pártszerű eszmecsere útján való ütköztetése, a helyes többségi álláspont kialakítása.

★

A testületek kádermunkájában a demokratizmus érvényesítésének egyik fontos területe a káderhatáskör gyakorlása. A tapasztalatok ezzel kapcsolatban eltérőek. Több pártszerv olyan vezetői munkakörökre is kiterjesztette hatáskörét, illetve az alapszervezetek véleményezési jogát, amelyekkel már nem tudnak politikailag felelősen foglalkozni. Ahol lehet, csökkenteni kell a hatáskörbe vont funkciók számát. Ezzel is erősíteni lehet a pártszervek, illetve az állami, gazdasági és tömegszervezetek politikai felelősségét döntéseikért. A decentralizálás – tapasztalataim szerint – elsősorban szemléletbeli problémák miatt nem megy. Több helyen úgy vélik, hogy politikai tekintélyük, befolyásuk csökkenne azáltal, ha hatáskörüket leadnák. A követendő alapelv nem lehet más, mint hogy a személyi kérdésekben ott foglaljanak állást, ahol az érintett személyt, annak munkáját és magatartását a legjobban ismerik.

A káderhatáskörök decentralizálását a gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésével összhangban tovább kell folytatni. Enélkül nem képzelhető el a vállalatok önállóságának növekedése, sem a munkahelyi pártszervezetek felelősségének, önállóságának erősítése. Helyénvaló lenne a hatáskört az alapszervezetek szintjére is kiterjeszteni. Ettől függetlenül is szem előtt kell tartanunk, hogy amikor a felsőbb szervek a hatáskörüket gyakorolják, nem nélkülözhetik a helyi pártszervek véleményének ismeretét. A kádermunka demokratizmusának fejlődésével együtt a személyi döntésekkel kapcsolatos felelősség következetesebb érvényesítésére is szükség van. Ma személyi kérdések felületes előkészítéséért, hiányos tényanyagra épülő döntésekért személyileg senkit sem lehet elmarasztalni. A pártbeli választásokkal kapcsolatban a felelősség megállapítása általában nem jelent problémát. Problémát jelent viszont, hogy sokan helytelenül értelmezik az egyes párttestületek feladatát és felelősségét, amikor olyan személyi kérdésekben foglalnak állást, amelyeknek az eldöntése állami vezetőkre vagy társadalmi-tömegszervezeti szervek testületeire tartozik. Ide lehet sorolni az új vállalatvezetési formák munkáltatói jogkörét is. A hatáskör gyakorlása során ma még előfordul a rutinná vált, korszerűtlen munkastílus, a hatalomféltés, a bizalmatlanság a gazdasági és tömegszervezeti vezetéssel szemben. Ezt azért is időszerű szóvá tenni, mert a gazdaságirányítás korszerűsítésével együtt járó vállalatvezetési formaváltozások több pártszervezetünknek gondot okoztak és okoznak ma is. Előfordulnak aggályoskodások, a párt vezető szerepének féltése, olyan kijelentések, hogy a vállalatvezetők kiválasztásá-

nak demokratizmusa annyira kiszélesedett, hogy ez illuzórikussá teszi hatáskörük érvényesülését. A szakszervezetekkel kapcsolatban is elhangzik, hogy a párt személyi ügyekben már nem tudja befolyását érvényesíteni. Hasonló megjegyzések hangzanak el a vezetők munkájának, magatartásának értékelésével összefüggésben is.

Meggyőződésem, hogy pártszerveink politikai hatásköre nem csökkent, de az tény, hogy munkánk fogyatékosságai a beidegződött, és immár elavult módszerek alkalmazásával hamarabb felszínre kerülnek. Hamar kiderül például, ha a párttestület állásfoglalása nem támaszkodik széles kör véleményére, vagy ha nem volt megfelelő a személyi kérdést tárgyaló vállalati tanácsülés, küldöttgyűlés, illetve közgyűlés politikai előkészítése.

A káderpolitika elveiben és fő céljaiban nem változik; *eszközeiben, módszereiben viszont lényeges változásokra van szükség.* Miként a társadalomirányítás egészében, a kádermunkában is jobban előtérbe kerülnek az elvi-politikai módszerek. Szakítanunk kell azzal a helyenként még fellelhető gyakorlattal, hogy szinte minden konkrét személyi kérdést a párt helyileg illetékes szervei döntenek el, nemegyszer figyelmen kívül hagyva a választásra, illetve a kinevezésre jogosult fórumok jogait. Ez a módszer ma már elfogadhatatlan, ez a fejlődés kerékkötője.

A kádermunka demokratizmusának fejlesztése során figyelembe kell vennünk azt is, hogy ma nagyobb merítési lehetőségeink vannak, mint korábban. Nő azoknak a vezetői funkcióknak a száma, amelyeknek betöltésekor több alkalmas jelölt közül választhatunk. Pártunk már a hetvenes években arra ösztönzött, hogy választáskor alternatív javaslatok szerepeljenek. Az ösztönzés azonban kevésnek bizonyult. Így került sor arra, hogy az országgyűlési képviselők és a tanácstagok választásakor már kötelező volt a kettős, illetve többes jelölés. Előfordul, hogy ezt a módszert a párttisztségek betöltésekor is alkalmazzák. A tapasztalatok szerint azonban ezt csak ott szabad alkalmazni, ahol ennek megvannak a feltételei. Formális alternatívákra nincs szükség, mert azok eleve nem nyújtanak választási lehetőséget, nem segítik a demokratizmus fejlődését.

Az elmúlt két választási ciklusban káder-utánpótlási és -képzési tervek is készültek a hatáskörbe tartozó funkciók betöltésére, a vezető káderek cseréjére, illetve továbbképzésére. A tervekkel szemben ma is az az igény, hogy nyújtsanak megfelelő keretet a vezetői utánpótlás kiválasztásához, neveléséhez. Mindenekelőtt azt a célt kellene szolgálniuk, hogy szélesedjen az utánpótlás bázisa.

A kádermunka demokratizmusában a nyolcvanas évek elejétől új vonásként jelentkezett a *pályázat* útján való kiválasztási rendszer. Ennek megvannak a maga eredményei, de kezdeti problémái is. Egyes esetekben például még formális a pályázat meghirdetése,

sok helyen már előre tudják, hogy kinek kell befutnia, s ennek megfelelően irányítják az elbírálást. A következő években a pártszervezetek számára is jelentős feladat lesz, hogy a vállalatvezetők 75%-ánál kötelezően előírt pályázati rendszer érdemi működését biztosítsák.

Gyakran sérti a demokratizmust a káderpolitika egyéb torzulása is. Előfordul, hogy úgynevezett nagy tekintélyű, sikeres vezetők kritikátlan politikai udvart alakítanak ki maguk körül. A meghatározott időre szóló vezetői foglalkoztatáson túl ezért érdemes lenne megfontolni, hogy a párt-, az állami, a gazdasági, a társadalmi, a tömegszervezeti vezetők általában két ciklusnál több időt ne töltsenek be egyazon beosztásban.

★

A demokratizmus szélesítése a kádermunkában természetesen nem jelenthet lemondást a centrális elemek erősítéséről. Ennek alapvető feltétele, hogy következetesen érvényesítsük a káderpolitika elveit, javítsuk a végrehajtást biztosító irányító-ellenőrző tevékenységet. Felelősen éljünk a személyi ügyekben meglevő hatáskörünkkel. Ne tűrjük el a liberalizmust, az elvtelen engedményeket.

A pártszervek kísérjék figyelemmel a vezetők életútját, politikai, szakmai és vezetői fejlődésüket. Segítsék azokat a vezetőket, akik támogatják a kezdeményezést, felkarolják az újat, megkövetelik a fegyelmet. Minden esetben nyújtsanak védelmet azoknak, akik a negatív jelenségeket bírálják. Érvényesítsék azt a követelményt, hogy a kádermunka minden vezető feladata, tevékenységük elválaszthatatlan, politikai rangú eleme, amiért személyes felelősséggel tartoznak.

A vezetők munkájának, magatartásának értékelése a munkahelyi demokratikus fórumok figyelembevételével történik. Feltétlenül szükséges, hogy ebben kapjon nagyobb szerepet a bizalom, a nyíltság és az őszinteség. A pártszervezetek a következetes és folyamatos nevelő-szervező munkával járjanak élen a pártszerű kritikai-önkritikai légkör erősítésében. Beosztásra való tekintet nélkül határozottan lépjenek fel a hatalommal való visszaéléssel, a jogtalan előnyszerzéssel, a népgazdasági károkozással, a szubjektivizmussal, az elvtelen kapcsolatokkal, a bírálók megtorlóival szemben. A kádermunka fejlesztése a központi irányítás tökéletesítését is szükségessé teszi. Ennek érdekében hasznos lenne létrehozni egy káderbizottságot, amely a Központi Bizottság mellett működne. Fő feladata az lenne, hogy a párt-, az állami és a társadalmi élet minden területén ellenőrizze a káderpolitikai elvek gyakorlati érvényesülését, segítse a vezető pártszerveket állásfoglalásuk kialakításában.

BÍRÓ JÓZSEF

A párttaggá nevelésről

A Magyar Szocialista Munkáspártban a párttaggá nevelésnek jelentős hagyományai vannak. Ezek főbb alapelveit a Politikai Bizottság 1983. június 21-i, a tagfelvételi munkáról szóló határozata megerősítette. Ugyanakkor a testület néhány kérdést: elsősorban *a párttaggá nevelés demokratikus elemeinek fejlesztését, a párttagok és a pártszervezetek ez irányú jogainak és kötelességeinek a bővítését* több vonatkozásban újszerűen fogalmazta meg. A határozat a demokratizmus erősítésére biztat a tagfelvételi munka előkészítésében. Hangsúlyozza minden egyes kommunista személyes felelősségét a párt utánpótlásának a nevelésében, szélesíti az ajánlók kötelezettségeit. Növeli a területi pártszervek önállóságát, felelősségét e munka irányításában és ellenőrzésében, a fiatalok párttaggá nevelésében. Ösztönöz is a pártból való kikerülések okainak mélyebb feltárására is.

A XIII. kongresszus az e határozatban foglaltakat megerősítette, sőt több elemét a szervezeti szabályzatban is rögzítette.

★

Pártunk gyakorlatában a demokratikus jogok egyik lényegi megnyilvánulási formája a pártba lépés *önkéntessége*. Bár ez nem mai keletű elvünk, értelmezése és mindennapi gyakorlata mégsem gond nélküli. Sokszor előfordul például, hogy a saját szándék és elhatározás mellett a pártba jelentkezőknek csak kisebb része az, aki önként kezdeményezi felvételét, a többség, és főleg a fizikai munkások biztatást, megszólítást várnak, esetenként meg kell nyerni őket a párt számára. Ezt a jelenséget nem szabad hiányosságként minősíteni, hiszen régebben is egy-egy kommunista személyes foglalkozása eredményeként került sok fiatal közel a párthoz. Sőt a pártvezetőség kezdeményező magatartása nem sérti az önkéntesség elvét, ha az az egyént hozzásegíti saját elhatározásának végrehajtásában az első gyakorlati lépés megtételéhez.

Kedvező tapasztalat, hogy a pártba jelentkezők kiválasztásakor egyre szélesebb körben érvényesül a *nyíltság és a demokratizmus.*

Ennek fő megnyilvánulási formája, hogy az alapszervezeti vezetőségek többsége igényli a párttagoknak és a tömegszervezetekben, -mozgalmakban dolgozó kommunistáknak a javaslatait, véleményét a nevelési tervek összeállításához. A leggyakoribb a pártcsoportok kezdeményezése, de mind többször fordul elő, hogy a KISZ, a szakszervezet, a munkásőregységek, a szocialista brigádok hívják fel a figyelmet egy-egy aktív, politikánk iránt érdeklődő pártonkívülire.

Egyre inkább tapasztaljuk, hogy pártalapszervezetek a felvételre javasolt személyről környezete *pártonkívüli tagjainak véleményét* is kikérik és figyelembe veszik. Ez a bizonyos értelemben új gyakorlat esetenként és helyenként vitát és értetlenséget vált ki. Olyan szélsőséges véleményeket is lehet hallani, miszerint ez azt jelenti, hogy a párt „legbelsőbb" ügyébe pártonkívüliek is beleszólhatnak. E felfogásban többféle tévedés tükröződik. Hiszen ezekben az esetekben nem arról van szó, hogy a pártonkívüliek határoznák meg: ki legyen párttag és ki nem, hanem arról, hogy a széles körű tájékozódás növeli a párt tekintélyét, és ezzel is kifejezésre jut: nem lehet akárki a párt tagja. A kiválasztás javításában, az alkalmasság megítélésében sokat segíthet ez az egyáltalán nem lebecsülendő módszer. Természetesen csak akkor, ha jól élünk vele. Például a szovjet és az NDK-beli testvérpártokban a munkahely, a tanintézet nyilvánossága elé tárják, hogy ki jelentkezett párttagnak, ezzel is lehetővé teszik a vele kapcsolatos vélemények felszínre kerülését.

A párt utánpótlásának a biztosításáért, az új párttagok neveléséért *minden kommunistának felelősséget* kell éreznie, és abban cselekvően részt kell vennie. E területen is van előrelépés, mégis gondot jelent, hogy a párttagok jelentős része egyáltalán nem szervez be, nem hoz új embert a mozgalomba. Ez a probléma felveti azt a kérdést: vajon minden párttag érti-e, egységesen értelmezi-e a párttaggá neveléssel kapcsolatos feladatát? A kommunisták mennyire válnak a munka közvetlen részeseivé, az alapszervezeti taggyűléseken vállalják-e a vitát egy-egy kérelem elfogadása vagy elutasítása ügyében? Ez a körülmény is szerepet játszik abban, hogy az alapszervezetek 25–30%-ában éveken át egyetlen párttagot sem vesznek fel; így a párttagfelvétel szempontjából fehér foltok keletkeznek egyes területeken, míg vannak nagyüzemek, ahol a párt szervezettsége megközelíti vagy meghaladja a 30%-ot.

Más vonatkozásban is van tennivalónk. Egy-egy fiatal párthoz való közeledését nagymértékben befolyásolja, hogy a környezetében dolgozó *kommunisták* – elsősorban vezetők – hogyan élnek, dolgoznak, milyen magatartást, *példamutatást* tanúsítanak munkatársaik körében. Nem tagadható, hogy sokszor a párttag vezetők, a

párttag dolgozók körében tapasztalható ellentétek tartják vissza a fiatalokat a párttól.

Külön is hangsúlyozni kell a *párttag szülők* szerepét. Közismert tény, hogy a családi hatások jelentősen befolyásolják a gyermekek, a fiatalok világnézeti, politikai arculatának alakulását. Sokan a szüleik példájától indíttatva érzik belső szükségletüknek a párthoz, a kommunista eszmékhez való kötődést. Éppen ezért megdöbbentő, hogy vannak olyan esetek is, amikor felsőtagozatos vagy középiskolai tanulók nem tudnak arról, hogy szüleik párttagok.

A középiskolákban, az egyetemeken és főiskolákon a párttaggá nevelésben meghatározó a szerepük a *kommunista oktatóknak.* Ha előbbre akarunk lépni, elengedhetetlen, hogy e munkából a jelenleginél nagyobb részt vállaljanak a nagy szakmai és erkölcsi tekintélyű kommunista tanárok, oktatók, professzorok. Ehhez azonban az is szükséges, hogy ők is magatartásukkal, tetteikkel bizonyítsák kommunista kiállásukat. Bizony elég gyakori, hogy a hallgatók nem tudják, oktatóik, nevelőik közül kik a párttagok.

A párttaggá nevelést jelentősen befolyásolja, mi több, meghatározza *a pártalapszervezetek munkájának a színvonala,* s az, hogy mennyire ismerik tevékenységüket környezetükben. A pártonkívüliek, és különösen a fiatalok gyakran jogosan kifogásolják, hogy a pártalapszervezetek munkájáról keveset tudnak. Sőt néha még a párttagokat sem ismerik. Sokuknak fogalma sincs arról, hogy a pártszervezetek mit csinálnak, milyen témákkal foglalkoznak, milyen gazdasági és az egész kollektívát érintő kérdésben támogatják politikai súlyukkal az elképzeléseket, a terveket. Többen úgy érzik és vélik, hogy a pártrendezvényeken valamiféle titkos dolgok történnek, amelyekről a pártonkívülieknek nem szabad tudni. A nyitottság hiánya miatt bizonyos téveszmék, torz elképzelések is kialakulnak a párt életéről, működéséről. Vannak például, akik azt hiszik, hogy a párttagsággal járó kötelezettségvállalás egyet jelent a rendezvényeken, a szemináriumokon való részvétellel, a tagdíjfizetéssel vagy a különböző folyóiratok előfizetésével.

A pártélet nagyobb nyitottságára a politikai indokok mellett a tagfelvétel szempontjából is szükség van. Aligha járható út az, hogy ma már az országos gondokat, feladatokat megismertetjük az emberekkel, de a helyi kérdések „rejtélyesek" maradnak számukra. Amikor a pártszervezetek olyan kérdést tűznek napirendre, ami sokakat foglalkoztat, célszerű, ha a pártonkívüliek is tudomást szereznek erről. Ha a helyes döntések széles körben ismertté válnak és visszhangra találnak, az megerősíti azt a felfogást, hogy a párt hasznos és fontos dolgokkal foglalkozik, politikai támogatója minden előrevivő elgondolásnak, s ez nagymértékben növeli a pártszervezetek vonzerejét.

Ezért fontos, hogy a jövőben az eddigieknél mindenütt „nyitottabbá" váljon a pártélet, hiszen a színvonalas alapszervezeti munka jelenti a párt iránti legnagyobb vonzerőt.

★

A párt helyzetéből következően a pártépítés mai kulcskérdése a *fiatalok párttaggá* nevelése, hiszen ők képezik a párt utánpótlásának természetes forrását. Azonban céljaink és gyakorlati megvalósulásuk között ezen a területen a legnagyobb az eltérés, az elmaradás, és ebben a legjelentősebbek a feladataink.

A párt utánpótlásának nevelésében nagy szerepe van a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetségnek. Tapasztalataink szerint a KISZ alapvetően eleget tesz kötelezettségeinek, és legjobbjait – a pártba felvettek több mint 60%-át – nagy felelősséggel ajánlja párttagnak. Mégis úgy ítéljük meg: az utóbbi időben a KISZ-szervezetek befolyása csökkent az ifjúság körében, ami kedvezőtlen hatással van a fiatalok politikai, közéleti aktivitására, a pártba való jelentkezésére. Az ifjúsági sajtó, a Magyar Ifjúság is jobban segíthetné a párt megismerését, a párthoz való közeledést, ha többet foglalkozna a pártélet különböző kérdéseinek bemutatásával, a fiatal párttagok helytállásával. A kétségbevonhatatlan és általánosan jellemző eredmények mellett a párton belül gyakran találkozhatunk azzal a helytelen szemlélettel, amely szerint a párttaggá nevelő munkánk gyengeségeiért kizárólag a KISZ-szervezeteket teszik felelőssé. Világossá kell tennünk, hogy a párt nem azt várja, hogy a KISZ nevelje a fiatalokat „kész" párttagokká. Elvárja viszont, hogy az ifjúsági szervezetek mozgósítsák őket politikai céljainkért; jelezzék a pártszervezeteknek, hogy az ifjú generáció tagjai közül kik nevelhetők kommunistává. A pártszervezetek feladata az, hogy a KISZ-szervezetekben a politizálásukkal, az aktivitásukkal kitűnt fiatalok közül minél többet megnyerjenek a párt eszméi számára, felkészítsék őket a párttagságra. E területen az előrelépés legfontosabb tényezője, hogy a párt befolyása, a párttagok kapcsolata a területükön élő fiatalokkal tovább erősödjön, és az egyes idősebb párttagoknak a fiatalok iránti bizalmatlanságát eloszlassuk.

Sokéves tapasztalatunk, hogy nem lehet eléggé hangsúlyozni az *ajánlók szerepét, felelősségét* a tagfelvételek előkészítésében, az új párttagok beilleszkedésének segítésében. Kedvező és mind szélesebb körben érzékelhető fejlemény, hogy az ajánlásokban a jövendő párttagnak nemcsak a kedvező tulajdonságait, hanem a munkájában, magatartásában és családi életében meglevő hiányosságait is megfogalmazzák, vagyis az embert teljesebben, árnyaltabban mutatják be. Mind többször tesznek javaslatot arra is, hogy a pártba

való felvétele után munkájában, magatartásában, a közösséghez való viszonyában miben változtasson. E követendő jó példák mellett még szembetűnőbbé válnak az ajánlók egy része tevékenységének formális vonásai. Azoké, akik nem érzékelik munkájuk fontosságát, néha engedményeket tesznek a megítélésben, nem vállalnak megfelelően részt a nevelésben. Nem lehet egyetérteni azzal a helyenként tapasztalható gyakorlattal sem, hogy az ajánlók csak szűk körből, egy-két párt-, gazdasági, tömegszervezeti vezető közül kerülnek ki.

★

A pártépítés során, amikor a demokratikus elemek érvényesüléséről szólunk, ennek jelentőségét hangoztatjuk, gyakran visszatérő kérdések a következők: A párt taglétszáma megfelelő-e? Nem kellene-e engedni nagyobb arányú taglétszám-növekedést? A tagfelvételi munkát számokkal vagy politikai eszközökkel szabályozzuk?

Az elmúlt években a pártépítő munka feltételei összetettebbek lettek, a politikát befolyásoló kedvezőtlen gazdasági, életszínvonalbeli és tudati körülmények hatására nehezebbé váltak, ennek ellenére az MSZMP 871 ezres taglétszámát megfelelőnek tartjuk. A taglétszámnak ugyan megvan a maga sajátos szerepe, de a párt erejének mégsem ez a legfontosabb, és főleg nem az abszolút értékű kifejezője. *Pártunk ereje* elsősorban és döntő mértékben a hosszú idő óta folytatott elvszerű, reális politikájában, a munkásosztályhoz és az egész dolgozó néphez fűződő kapcsolatában jut kifejezésre.

Pártunk politikájával a párton kívüli lakosság széles köre rokonszenvez, és elfogadja azt. Biztos vagyok abban, ha most kimondanánk azt, hogy a meglevő követelmények érvényesítése nélkül mindenkit, aki csak a párt tagja akar lenni, felveszünk, több tízezren kérnék felvételüket sorainkba. Nekünk azonban nem ez a célunk. A pártba mindenkor annyi jelentkezőt, és főleg olyan embereket kell felvennünk, akikre politikai céljaink teljesítése érdekében szükség van. Ezért *a párt* sohasem mondhat le arról, hogy taglétszámát és annak *összetételét politikai eszközökkel* befolyásolja. Ezt elsősorban azzal érhetjük el, ha az egyes társadalmi osztályokhoz és rétegekhez tartozók iránti követelményeket differenciáltan – de elvi engedmények nélkül – fogalmazzuk meg. Ezt mindenkor az adott történelmi időszak politikai követelményeinek, a párt előtt álló feladatoknak és a párt minőségi fejlesztésének alárendelten kell alakítani. Jelenleg a párt minőségi összetételének a javítása, és nem a taglétszám növelése a cél.

Mint ahogyan azt Kádár János a XIII. kongresszuson mondotta:

„a tagfelvételnél, tehát a pártépítésnél sohasem szabad merev statisztikai normákból kiindulni. Az osztálykategóriák meghatározása világos, de minden tagfelvételnél egyéni elbírálás szükséges. Elengedhetetlen persze, hogy a munkások, a fizikai dolgozók megfelelő arányban képviselve legyenek."* Ennek a szemléletnek az érvényesítése nem zárja ki azt, hogy a társadalmi mozgásokat, a népesség összetételének változásait, az osztály- és rétegviszonyokat kövessük a statisztika módszerével a párton belül, és levonjuk ezekből az iránymutató politikai következtetéseket is. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a tagfelvételt „csupán" szervezeti alapon, bürokratikus módon értelmezzük – mint ahogyan azt némelyek állítják. Az igazság kedvéért azonban azt is el kell ismernünk: minden törekvésünk, intézkedésünk ellenére egyes területeken – elsősorban kerületi, városi szinten – sajnos még mindig fellelhető az úgynevezett keretszámokban való gondolkodás és ennek hatása az irányításban. Ennek az az oka, hogy ez egyszerűbb és kényelmesebb megoldás, mint az alulról jövő kezdeményezés elbírálása, koordinálása.

A tagfelvételi munkában *alapelvünk* továbbra is az, hogy szövetségi politikánk érvényesítésével a társadalom minden osztályából és rétegéből a *legalkalmasabbak* kerüljenek a párt soraiba. Olyan emberek, akik politikai kiállásukkal, példamutató munkájukkal és magánéletükkel is bizonyították: méltóak a bizalomra. Az egyéni alkalmasság és elbírálás elve mellett természetesen figyelembe kell venni az adott pártszerv területére jellemző foglalkozási, életkori, képzettség szerinti *sajátosságokat,* és differenciáltan kell megfogalmazni az adott területek, pártszervezetek tagfelvételi munkájának követelményeit, és nem lehetnek egyforma elvárások egy üzem, egy intézmény vagy egy tanintézet esetében.

Az utóbbi időben sajnos, éppen az alkalmasságra hivatkozva, mind többször halljuk és publikációkból közvetlenül vagy közvetve kiolvashatjuk, hogy egyesek a párttagfelvételnél a munkásosztály és a parasztság rovására akarják előtérbe helyezni a más rétegekhez, elsősorban a szellemi foglalkozásúakhoz tartozókat. Ezzel nem lehet egyetérteni. Amikor a tagfelvételeknél az alkalmasságot és nem a számok elsődlegességét hangsúlyozzuk, *a párt munkásjellegének a megőrzését* változatlanul alapvető politikai kérdésnek tartjuk, egyrészt a hatalom jellege, másrészt társadalmunk szerkezete miatt. Az MSZMP a munkásosztály forradalmi élcsapata, és ennek a pártépítő munkában is tükröződnie kell. Politikailag nem tartható, hogy az utóbbi időben a tagfelvételeken belül fokozatosan csökken a munkások aránya. Az 1980. évi 52%-ról 45,1%-ra

* A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1985. 135. old.

esett vissza, és csökkent a parasztság köréből felvettek száma is. Természetesen a munkások felvételének hangsúlyozott megfogalmazása mellett a jövőben is várjuk sorainkba a szellemi dolgozókat, közöttük az értelmiség legjobbjait, a többi között a művészeket, a népművelőket, az újságírókat, az igazságügyi szakértőket, a külkereskedőket, de nem a munkások és parasztok felvételének a háttérbe szorítása árán. A párt minőségi összetételét, a párttagok demokratikus jogainak és kötelességeinek érvényesülését, fejlesztését a pártban levők aktivitása, a tagfelvételek és a kikerülések együttesen befolyásolják. Ez is jelzi, hogy a következő időszakban a pártba felvettek összetétele minőségi javítása mellett érvényesíteni kell a párttagok iránt a magasabb követelményeket, a párt folyamatos öntisztulását.

A kongresszus előkészítése során és napjainkban is a párttagok széles köre fogalmazta és fogalmazza meg azt a kérdést, hogy az irányító pártszervek, a vezetőségek *határozottabban* lépjenek fel a kötelességüket elhanyagoló párttagokkal szemben. Ezt az igényt a XIII. kongresszus határozata a következő szavakkal rögzítette: „Meg kell válni azoktól, akik nem tesznek eleget kötelességeiknek, s akik alkalmatlanná váltak a párttagságra."* Ezzel mindannyian egyetértünk, de hozzá kell tenni, hogy ez nem valamiféle soha nem hallott, soha nem látott igény. De éppen ezért – tapasztalatainkból is kiindulva – *ebben nem lehet adminisztratív jellegű kampánymunkára* hagyatkozni. A párt öntisztulását folyamatosan, elsősorban a kommunista közösségek vezetésével, közreműködésével lehetett eddig is, és kell a jövőben is elérni. Egyebek között úgy, hogy a párttagoknak nyíltan meg kell mondani – és erre már az 1985-ös beszámoló taggyűléseket megelőző beszélgetések is lehetőséget nyújtottak –, ha a közösség nem elégedett munkájukkal vagy magatartásukkal. Egyúttal lehetőséget kell adni magatartásuk megváltoztatására, meghatározva az elvárásokat. A próbaidő eltelte után szülessen döntés – a párttag egyetértésével, véleményének meghallgatásával – a tagsági viszony megtartásáról vagy megszüntetéséről.

A követelmények következetes és szigorú számonkérésével meg kell tudnunk védeni a párt erejét, egységét és vonzerejét még akkor is, ha az alkalmatlanoktól való megválás a párttaglétszám valamelyes csökkenését eredményezi.

* Uo. 207. old.

LAKATOS ERNŐ

A párt munkamódszerének megújulása

A szocialista demokrácia fejlesztését, elmélyítését a társadalmi élet minden területén folytatnunk kell – foglalt állást a párt XIII. kongresszusa. A szocialista demokrácia fejlesztése, elmélyítése pártunk történelmi programja. Intézményeinek hatékony működése biztosítja a dolgozó nép hatalmának erősítését, társadalmi céljaink megvalósítását.

A szocializmus építésének első szakaszában létrejöttek és megszilárdultak azok a politikai-hatalmi garanciák, amelyek biztosítják a marxista–leninista párt társadalmat irányító, vezető szerepét, a társadalmi tulajdonon alapuló, kizsákmányolásmentes termelést, az antagonisztikus érdekkülönbségek s az azon alapuló osztályharc megszűnését. Ezek a politikai-hatalmi garanciák határozzák meg a szocialista társadalom politikai rendszerének jellegét.

A szocialista társadalom építésének jelenlegi időszakában azonban a politikai-hatalmi pozíciók megőrzésén túl előtérbe kerültek azok a feladatok, amelyeknek a megoldása biztosítja a társadalom tagjainak részvételét a párt- és az állami-politikai szervezetek működésében, a hatalom gyakorlásában.

Fejlődésünkhöz fontos, hogy a szocialista társadalom politikai rendszere megőrizze és továbbfejlessze mindazokat a demokratikus intézményeket, elveket és módszereket, amelyeket története során az emberiség mint demokratikus értékeket létrehozott. Ugyanakkor látjuk azt is, hogy a szocialista társadalom gyökeresen új hatalmi viszonyai csakis rá jellemző, sajátos hatalmi szerkezetet (a párt vezető szerepe) és az abból fakadó szervezeti és jogi megoldásokat hoztak létre.

A marxizmus–leninizmus alapvető tétele, hogy nincs általában vett, a konkrét társadalmi-gazdasági formációktól függetleníthető demokrácia, demokratikus hatalmi berendezkedés. A demokrácia – éppúgy, mint a politikai rendszer többi mozzanata (államszervezet, jogrendszer és mások) – osztálytartalmú. Az adott társadalom gazdasági, osztály- és hatalmi szerkezete meghatározza azt, hogy milyen demokratikus tartalmak, formák, intézmények tartozhatnak bele, épülhetnek ki az adott politikai-hatalmi rendszerben. Vagyis

a demokráciának van lényegi, tartalmi oldala (kinek az uralma? kié a hatalom?), és léteznek formai sajátosságai (a hatalomgyakorlás módszerei, az intézményrendszer, a részvétel és a képviselet formái és mélysége).

A marxizmus–leninizmus demokráciafelfogásainak és a polgári demokráciafelfogásoknak a sarkalatos különbségei félreértések és félremagyarázások alapjául szolgáltak, különösen akkor, amikor egyoldalúvá és szertelenül abszolutizálttá tettek egy-egy állítást. Mégis, annak az egybehangzó véleménynek az előrebocsátásával, hogy a demokrácia a legemberibb politikai berendezkedés, hangsúlyoznunk szükséges, hogy nálunk, a szocializmus viszonyai között – immár történelmi útválasztással visszavonhatatlanul eldöntve – a polgári demokrácia, a politikai pluralizmus nem lehet követendő példa, elsajátítandó érték. Itt egyértelműen a tartalom és a forma dialektikájáról van szó. Sőt nem árt hangsúlyoznunk – saját tapasztalataink alapján sem –, hogy a demokrácia értelmezése egyazon társadalmi rendszeren belül is koronként, országonként, érdekcsoportonként szintén eltérő lehet. Mégis az a meggyőződésünk, hogy a szocializmus viszonyai között biztosíthatók leginkább azok a feltételek, amelyek között megvalósítható a politikai-hatalmi berendezkedésnek az a tartalmi és formai egysége, amit Marx úgy foglalt össze, hogy „a demokrácia a nép berendezkedése", mégpedig a nép „önrendelkezéseként" megvalósuló politikai-hatalmi berendezkedése. Ez a marxi önigazgatás, a marxi „önigazgató társadalom" elméleti-politikai alapja.

Ennek kiépülése és tökéletesítése hosszú folyamat eredménye, a szocialista társadalom építésének egyik legfontosabb társadalompolitikai célja, úgy is mondhatjuk, hogy a szocialista társadalom „érettségének fokmérője".

A szocialista társadalom hatalmi berendezkedésének demokratikus tartalma a lakosság óriási többségéhez való viszonyban érvényesül. Ez adja a nemzeti egység, az úgynevezett közmegegyezés lehetőségét. A szocialista társadalom építése során elért eredmények nemhogy levették volna a napirendről a demokrácia tökéletesítésének kérdését, hanem még inkább előtérbe állították a szocialista hatalmi berendezkedés tökéletesítésének feladatait, a sokszínű és változatos formák és hatalmi intézmények kiépítésének és a dolgozók általi állandó ellenőrzésének a szükségességét.

Keserves történelmi tapasztalatok mutatták meg, hogy társadalmunk intézményrendszerének demokratikus tartalmát milyen mértékben szorithatja vissza a társadalom osztálybázisától és a dolgozó tömegektől elszakadt politikai bürokrácia.

Ezek a jól ismert történelmi tapasztalatok teszik még inkább hangsúlyossá azt a követelményt, hogy a szocializmus építésének

folyamatában állandó feladat a hatalomgyakorlás demokratizmusának fejlesztése. Ezt a célt a szocialista országok vezető kommunista pártjai elfogadják, politikai programjuk részévé teszik. Mindez megteremtheti annak a társadalompolitikai folyamatnak az alapját, amelynek tartalma a szocialista demokrácia tökéletesítése a marxista–leninista forradalmi pártok vezetésével. E folyamat keretében a kommunista pártok alapvető célkitűzése a demokrácia tartalmának fejlesztése, vagyis a hatalomban részt vevők körének állandó szélesítése, az érdekmozgások és a politikai vélemények feltárása és a politikai döntések folyamatába való bekapcsolása. Az MSZMP három évtizede alkalmazott munkastílusa igazolja: a hatalom birtokában is szolgáló, a népet szolgáló párt marad, s elsőrendűnek a tömegtámogatás folyamatos megszerzését, meggyőzés útján való megszerzését tekinti.

A politikai rendszer egészén belül – a legfontosabb társadalompolitikai döntések tényleges birtoklásával – a párt az a centrális elem, amely a politikai rendszer egészének tartalmát, a hatalomgyakorlás lényegét meghatározza. Ezért a párton belüli demokrácia meghatározó szerepet tölt be a politikai rendszer egészének demokratizmusát illetően. A pártdemokrácia mindenkori szintje teremti meg a továbblépés lehetőségeit, de egyúttal mindenkori határait is megjelöli.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1985. április 29-én – közvetlenül a XIII. kongresszust követően – határozatot hozott saját munkarendjéről és -módszeréről. Ebben megállapítja, hogy a Központi Bizottság ülésein lehetőség van a demokratikus, alkotó eszmecserére, a különböző nézetek kifejtésére. A szabad vita, a munka kritikus és önkritikus vizsgálata védi a pártot a hibáktól, a tévedésektől, s elengedhetetlen feltétele a helyes döntéseknek, az egyértelmű végrehajtásnak, a párt egységének. A párton belüli demokrácia kihat rendszerünk lényegi vonására, a szocialista demokráciára, és meghatározóan befolyásolja azt. E követelménynek természetesen nemcsak a Központi Bizottság, hanem minden pártszerv tevékenységében irányadónak kell lennie. Valamennyi testületben a pártmunka nélkülözhetetlen feltétele a demokratikus, tehát tekintélyi korlátoktól mentes, a véleményeket meghallgató, mérlegelő és ütköztető döntés-előkészítő vita. Ez a vita felfogásunk szerint mindenképpen alkotó, tehát a párt céljait megvalósító, azt aktívan, érdemben segítő, előremutató eszmecsere. Olyan, amely a jövőre orientált, amely elvégzi a szükségessé vált korrekciókat.

Magyarországon – erről a XIII. kongresszuson Kádár János elvtárs is szólt – a történelmi körülmények úgy hozták, hogy nincsenek szövetséges pártok, munkánkat az egypártrendszer politikai vi-

szonyai között végezzük. Az egypártrendszer a szocializmusban korántsem modell értékű, nem elvi, hanem gyakorlati kérdés. Politikai rendszerünkben a párt nem mindenható, a pártirányítás nem közvetlen, nem direkt. Nem állítjuk, hogy az egypártrendszer megkönnyíti a kommunisták, a politikai vezetés dolgát. Ellenkezőleg, sokkal nagyobb a felelősségünk, sokkal szerteágazóbbak a feladataink. Pártunk nagy történelmi tapasztalatai között jelentős az a felismerés, hogy úgy kell dolgoznunk, úgy kell vezetnünk és szolgálnunk, mintha több ellenzéki párt állandó éles bírálata kísérné munkánkat. Sőt, a mi egypártrendszerünk viszonyai között a pártnak, társadalmunk vezető erejének sokkal kritikusabbnak kell lennie saját tevékenységével szemben minden külső, jó szándékú bírálónál. Az önbírálat, a folyamatos önellenőrzés semmi mással nem pótolható, a párt munkastílusának nélkülözhetetlen eszköze. Olyan eszköz, amely hatékonyan biztosítja a mindig szükséges kontrollt, és egyúttal segíti a párton belüli demokratikus viszonyok, a demokratikus légkör erősítését és kiteljesítését.

Úgy vélem, különösen fontos a pártdemokrácia kérdéseivel foglalkozni napjainkban, amikor a XIII. kongresszus megerősítette, hogy a szocialista demokrácia kibontakoztatása pártunk történelmi programja, társadalmi céljaink megvalósításának kulcskérdése. A szocialista demokrácia kibontakoztatásának alapja a demokratikus centralizmus magas szintű érvényesítése, a pártdemokrácia fejlesztése, a párt vezető szerepének érvényesítése. A párt vezető szerepét a meggyőzés eszközével kívánjuk érvényesíteni, ami a párttagok tömeges részvételét teszi szükségessé az emberek gondolkodásának formálásában. A párttagok csak akkor éreznek ehhez a munkához kellő késztetést, ha részesei a politika alakításának, a politikai döntéseknek is, ha jól értik, és maguk is formálják pártjuk irányvonalát.

Pártunk nagy történelmi tanulságai közé tartozik, hogy a hatalom elengedhetetlen a szocializmust építő munkához. A hatalom azonban önmagában csak lehetőség. Társadalmi egyetértés hiányában, a tömegek támogatása nélkül egyetlen vezető párt sem tud dolgozni.

A pártban fokozottan szükség van az aktív, kezdeményező, politizáló légkör biztosítására. Ez csak úgy teremthető meg, ha a pártszervek és az alapszervezetek a valóságból adódó lényeges, a párttagságot is érintő, érdeklő kérdésekkel foglalkoznak; ha megfelelő önállóság és felelősség van az érdemi döntésekhez, ha megvalósul a párttagság mind szélesebb körű bevonása az előkészítés-döntés-végrehajtás-ellenőrzés egész folyamatába. Ebből a szempontból is fontos a párttestületek és -fórumok munkájának javítása, szerepé-

nek növelése. A pártdemokrácia témakörével foglalkozni tehát objektív, ugyanakkor azonban szubjektív szükséglet is.

A pártdemokrácia csak akkor lehet uralkodó működési elve, elfogadott normája a pártnak, ha következetes ideológiai nevelő munkával felkészítjük a párttagokat a demokrácia gyakorlására. Természetesen önmagában a felkészítés nem elég. Magyarországon – történelmi okok miatt – nincsenek generációkat formáló hagyományai a demokráciának, a demokratikus politikai gyakorlatnak. Hazánkban a demokratikus munkastílust vezető és vezetett együtt tanulja, és együtt kell hogy alakítsa, formálja. A párt szervezeteinek tehát a demokrácia iskoláiként is működniük kell. A magyar párt történetének az a szakasza, amelyben a pártdemokrácia háttérbe szorult, nehezen helyrehozható nyomokat hagyott a kommunisták egy egész nemzedékének gondolkodásában és magatartásában. Ezeket a nyomokat – beidegződéseket, félelmeket, kényelmességet, autokratikus stílust, kiskirálykodást vagy túlzott engedékenységet – hosszú ideig tartó, aprólékos munkával tüntettük el. Az MSZMP visszaállította a lenini normákat, de még nem fejeződött be a párton belüli demokráciafelfogás helyes kialakítása. A párt eszmei-ideológiai egysége feltételezi a kétségeket tisztázó, alkotó, a téves felfogásokkal, nézetekkel szemben türelmesen érvelő vitákat. Igazi meggyőződésen alapuló pártegység csak így jöhet létre. Mi természetesen nem az öncélú vitákat hiányoljuk, hanem azt, hogy a látszólagos egyetértés felszíne alatt rejtve maradnak az ellentmondások, az összefüggések, sőt az érdekkülönbségek is, azaz a párttagok véleménye. Az alapszervezeti taggyűléseken azonban ma még kevés igazi elvi, ideológiai vita folyik. Sok helyütt nem késztet ilyen vitára az alapszervezeti légkör, s gyakran a vitákat a vezetőség nem kezdeményezi, mert nincs elég biztonságérzete, esetenként nem érzi képesnek magát a vita lefolytatására, mederben tartására és hatékony lezárására. Így látszólag nincs nézeteltérés a pártszervezet tagjai között, úgy tűnik, teljes az egység. Ám a pártfórumokon kívül elhangzanak megjegyzések, vélemények, amelyek gyakran ideológiai bizonytalanságot, téves felfogást tükröznek. Ezekkel nem egyezik, de – a viták elmaradása miatt – nem is száll szembe a kommunista közösség helyes álláspontja. Pedig a megoldásra váró feladatok miatt napjainkban különösen szükséges a vélemények ütköztetése, a problémák, a bizonytalanságok, a vitás kérdések felszínre hozása. Csak vitákban tisztázhatók a nézetkülönbségek, csak viták hozhatják felszínre a helyes megoldásokat, csak viták során születhet meg a cselekvési egység demokratikus légköre. Demokratikus döntés-előkészítés nélkül, a párthatározatok sokoldalú megalapozása nélkül a pártmunka nem lehet sem korszerű, sem hatékony.

Pártunk belső működésének mechanizmusa a lenini elveken, a demokratikus centralizmuson alapszik. A demokratikus centralizmus egyik meghatározó eleme a pártdemokrácia. Egyaránt magába foglalja a demokratikus centralizmus megvalósításának formáit és eszközeit: a párton belüli demokráciához tartozik a párttagság jogainak és kötelességeinek érvényesítése, a tagok aktivitásának növelése, s része a bírálat–önbírálat lenini normáinak betartása is. A pártdemokrácia ugyanakkor vezetési stílus és magatartás is. Ez többek között magában foglalja a tagság véleményének figyelembevételét, a rendszeres és tartalmas tájékoztatást, az önállóság és a hatáskörök tiszteletben tartását, az ellenőrzés érvényesítését, a nyílt, bizalmat tükröző magatartást stb. Megvalósulása abban a mozgalmi légkörben tükröződik, amelyben a párttagok fontosnak érzik megbízatásukat, vállalják a felelősséget, önállóan és kezdeményezően tevékenykednek. A pártdemokrácia nem öncélú szervezeti elv, hanem a párt előtt álló feladatok megvalósításának bevált eszköze, a megújulás, a fejlődés képessége és eszköze.

A demokratikus centralizmus forradalmi pártunk törvénye, melynek fontos eleme a vita, a határozat és az egységes végrehajtás hármassága. A vita jelentősége megnövekszik a demokratikus centralizmus érvényesülésének folyamatában: soha nem lesz jó határozat abból, ami nem vitában és nézetek ütköztetésében, kifejtésében és egyeztetésében jön létre. Lenin azt tanítja, hogy ajánlatos a vita során alulmaradt kisebbséget bevonni a határozat végrehajtásába, hogy annak során értse meg, miért győzött a többség véleménye. Ha így cselekszünk, akkor nem maradunk vitában a kisebbséggel, mert a végrehajtás során meggyőződik a többség igazáról. A demokratikus centralizmusnak tehát a vita rendkívül fontos eleme. Változatlan alapkövetelmény azonban, hogy a lenini demokratikus centralizmus két oldalát nem lehet egymással sem szembeállítani, sem egymástól elszigetelten kezelni. Azért emelem ki viszonylag bővebben a demokrácia elemét a demokratikus centralizmusból, mert úgy vélem, pártunkban ma a centralizmus megfelelően és hatékonyan működik, betölti funkcióját. A problémák, zavarok – egyes területeken – inkább a demokrácia működésében, a demokratizmus érvényesülésében mutatkoznak. Ezen a területen van lehetőség további finomításokra, a gyakorlat és a stílus továbbfejlesztésére. Mire gondolok? Arra, hogy társadalmunk politikailag legaktívabb, legtudatosabb, leginkább felelős elemének, a párttagságnak alkotó közreműködése, javaslatai, kezdeményezései, elgondolásai előrelépésünk nélkülözhetetlen feltételei. Az ezt az aktivitást felkeltő és lehetővé tevő vezetői magatartás és stílus, a demokratikus légkör szintén a pártdemokrácia következetes érvényesítésével biztosítható leginkább.

A pártdemokrácia fejlesztése szükségessé teszi a párttagság ideológiai-politikai műveltségének és politikai kultúrájának gyarapítását. Csak felkészült, politikánkat, céljainkat jól ismerő, a párt belső működési mechanizmusában eligazodni képes, abban otthonosan mozgó párttagok tudnak magabiztosan élni a pártdemokrácia nyújtotta lehetőségekkel, érdemben részt venni a párthatározatok előkészítésében, társadalmi feladataink megvalósításában. A pártdemokrácia ugyanakkor serkentően is hat a politikai kultúrára: felkelti az ismeretszerzés igényét, hiszen a demokratikus pártélet naponta „vizsga" elé állítja a párt minden tagját. Megfelelő politikai kultúrával felvértezve a párt minden szervezetében önállóan kell folynia a politikai munkának. Nem helyes, ha mindenhez a felsőbb pártszervek útmutatását, kezdeményezését várják. A politikai kultúra része az önállóság is, amely feltételezi a politikai tisztánlátást, a jelenségek helyes megítélését, a párt politikájának helyes adaptálását a helyi körülményekhez és feladatokhoz. Soha nem békélhetünk meg azzal a paternalista felfogással, hogy a központ majd választ ad, dönt, eligazít. A párttagoknak, tisztségviselőknek, pártszerveknek és -szervezeteknek önállóan kell dolgozniuk, hiszen a mi pártunkban nincsenek olyan „választ adó részlegek", amelyeknek az lenne a feladatuk, hogy ha bárhol, bármilyen kérdés felmerül, arra válaszoljanak. A társadalomépítés során felvetődő kérdésekre a válaszok jó részét a pártszerveknek, -szervezeteknek, kommunista közösségeknek együtt kell kialakítaniuk, ha kell, ideológiai műhelyekben, ha kell, más vitafórumokon. A valamennyiünket foglalkoztató kérdésekre adandó megfelelő válasz csak együttes munka gyümölcse lehet. A párt akkor tudja történelmi hivatását betölteni, társadalmat irányító vezető szerepét érvényesíteni, ha munkastílusát – hatalmat gyakorló pártként is – a kommunista mozgalom követelményeinek megfelelően alakítja. A mozgalmi munkastílus a mi felfogásunk szerint nemcsak azt jelenti, hogy megszüntetjük a bürokratikus megnyilvánulásokat a pártmunkában, hanem elsősorban azt, hogy eleven kapcsolat van a párt és a pártonkívüliek, a párt vezető szerveiben dolgozók és a párt tagjai között. Ennek a kapcsolatnak közvetlennek kell lennie, nélkülöznie kell a formaságokat, mentesnek kell lennie a tekintélyelvűségtől, s a konstruktív szándékoknak, a szabad vitaszellemnek kell jellemeznie. Ez az a munkastílus, amely egyidejűleg mozgalmi és demokratikus. A mozgalmi munka fő tartalma pedig az aktív politizálás.

A munkastílust meghatározzák a konkrét történelmi körülmények, amelyek között a párt él és dolgozik. Más-más munkastílust követelhetnek a társadalmi fejlődés különböző időszakai. A politika és a munkastílus azonban dialektikus kapcsolatban áll egymással, helyes munkastílust csak jó politika alapján lehet kialakíta-

ni. Az MSZMP munkastílusát meghatározza a párt helyes, a társadalmi valósághoz és szükségletekhez állandóan alkalmazkodó politikája. A jó politikát azonban nem önmagától követi a helyes munkastílus. A jó politika csak a megfelelő módszerek kialakításának lehetőségét és légkörét teremti meg. Ezek érvényesítéséért és alkalmazásáért tudatos tevékenységre, nemritkán harcra van szükség. Nincs ugyanis a körülményektől elvonatkoztatott helyes vagy helytelen munkastílus, csak a politikát jól vagy rosszul szolgáló munkastílusról beszélhetünk. Ha a kettő között megvan az összhang, akkor segíti, ha megbomlik, gátolja vagy akadályozza politikai céljaink megvalósítását.

Az elmúlt évtizedek eredményeit annak is köszönhetjük, hogy a párt mind a politikai feladatok meghatározásában, mind a végrehajtás módszereiben a valóságos viszonyokból, a realitásokból indult ki. A valóságos folyamatok észlelésének, időbeni felismerésének, a viszonyok reális megítélésének fontos feltétele a párton belül érvényesülő demokratizmus, a döntések, az állásfoglalások kollektivitása. Pártunk a nép szolgálatában lett társadalmunk vezetője, s csak akkor képes vezetni, ha a tömegek értik, elfogadják és követik politikáját. A tömegeket megnyerni csak demokratikus munkamódszerekkel, -stílussal, a helyes politika következetes érvényesítésével lehet. Ez nem egyszeri aktus, hanem állandó feladat. A pártszervezeteknek el kell sajátítaniuk azt a munkamódszert és következetesen alkalmazniuk kell azt a munkastílust, amely ezt az állandóságot biztosítja, s amely a megújulás feltétele is.

A párt munkastílusával szemben mindig is fontos követelmény volt az új kezdeményezések, az új gondolatok iránti fogékonyság, az új iránti érzék. Ez a követelmény fokozottan jelentkezik napjainkban, amikor is megváltoztak, illetve átalakulóban vannak a szocialista építőmunka feltételei. A jelen időszak különösen igényli a megújulási készséget, a konzervativizmus, a régi szokások, beidegződések leküzdésére irányuló törekvéseket.

Minden időszak követelménye, hogy a mindennapi élet, a gazdaság és a társadalmi-politikai fejlődés változó viszonyaira kidolgozza a legmegfelelőbb módszereket. Ez azonban nem jelenti azt, hogy minden módszert, amit eddig alkalmaztunk, el kell vetni. Gondos politikai mérlegelés alapján kell eldönteni, hogy milyen módszerek alkalmazása indokolt az adott viszonyok között, mert gyakorta tapasztalható, hogy elvetnek olyan jól bevált módszereket is, amelyeknek a tartalékai korántsem merültek még ki.

Alapvető követelmény számunkra, hogy az alkalmazott módszerek sokféleségének, változatosságának és rugalmasságának minden esetben párosulnia kell az elvi kérdésekben tanúsított szilárdsággal. Soha, senkinek nem engedjük, nem engedhetjük meg, hogy el-

vi tévelygéseit a párt munkamódszereinek, demokratikus munkastílusának a fedezékében ápolgassa. A párt tagját megilleti a különvélemény fenntartásának joga – szögezte le a párt XIII. kongresszusa –, de ez nem adhat felmentést a többségi döntés kötelező végrehajtása alól. Feladatunk, hogy egyidejűleg erősítsük a párton belüli demokráciát és a végrehajtásban a minden kommunistára kötelező fegyelmet.

Pártunk munkastílusával kapcsolatban szólnunk kell a pártmunkában és a pártszervezetek életében jelentkező bürokratikus vonások elleni harcról is. Tapasztalatból tudjuk, hogy milyen nagy veszély a sablon és a formalizmus, amely végül is a lélektelen bürokratizmushoz vezethet. Az élet naponta bizonyítja: a pártmunkában nem lehetnek sémák. Minden eset, minden feladat, minden helyzet egyedi, amely sajátos megoldást igényel.

A bürokratizmus megnyilvánulását hiba volna a túlzott adminisztrációra, a papírmunka túltengésére egyszerűsítenünk. A politikában a bürokratizmus mindenekelőtt azt jelenti, hogy a tömegek, az érdekeltek kirekesztésével hozzák meg a döntéseket, s a végrehajtásban sem a tömegekre támaszkodnak, hanem azokat elsősorban az adminisztratív tevékenységre, a hivatali formákra bízzák.

A bürokratizmus rossz, káros és nehezen elviselhető, bárhol is jelentkezik, de különösen káros a pártmunkában, mert éppen annak lényegi vonását, mozgalmi, társadalmi, demokratikus jellegétássa alá. Az együttgondolkodás, a közös cselekvés mindenkivel, aki a kitűzött politikai célok megvalósításában valamilyen formában érdekelt – ez a párt mozgalmi jellegének, demokratikus munkastílusának legfőbb vonása.

A párt munkastílusából természetesen következik, hogy a párt minden tisztségviselőjének egyben agitátornak is kell lennie, aki vállalja a vitát, meggyőzéssel fogadtatja el a párt álláspontját és nem a tekintélyelv alapján vagy fegyelmi eszközökkel. Számunkra, a párt agitátorai számára, a meggyőzés, a párt politikájának az értelemre és az érzelemre egyaránt ható terjesztése az elsődleges. A párt mozgalmi jellegének valamennyi vezető magatartásában kell tükröződnie, bármilyen párttisztségben dolgozzon is.

A pártmunka megújításában, a pártdemokrácia kiszélesítésében továbbra is nagyon fontos szerepet játszik a marxista–leninista agitáció és propaganda. Akkor és azzal szolgálhatja agitációnk és propagandánk ezt a célt, ha nemcsak egyes személyek, részlegek reszortfeladataként jelenik meg a gyakorlatban, hanem minden kommunista egész magatartásában. Ma nem pusztán a vita kedvéért folynak az eszmecserék, hanem azért, hogy megismerjük vitapartnereink gondolatait, álláspontját, s kulturált vita keretei között győzzük meg őket. Még ma is akadnak olyanok, akik a vitától a

párt egységét féltik. Pedig az aktív, jó vita éppen az egység alapja, megteremtője. Csak a demokratikus keretek között zajló, alkotó eszmecseréken nyugvó meggyőzés lehet a párt agitációs munkájának az alapja, csak ez szolgálhatja a szocialista fejlődést és a pártmunka megújulását. A jó agitátor és propagandista erénye, hogy az adatokat, tényeket, számokat meggyőző érvekké tudja kovácsolni.

A szocializmus lényegi vonása az a törekvés, hogy jogaiba helyezze a dolgozó embert, megadja neki a biztonságot, a munkával való tisztességes boldogulás lehetőségét, valamint a reális esélyt képességének, személyiségének sokoldalú kibontakoztatásához. A nemzeti egységet, a társadalmi konszenzust, a közös cselekvést erősíti a viták vállalása, eszméink következetes, meggyőző képviselete, a párt ideológiai, szemléleti, munkamódszerbeli és cselekvési egységének folytonos megújítása. Segíti ezen törekvéseink valóra váltását a jó politikai meggyőzés, a hatékony eszmei nevelő munka, a mélyreható propaganda, a vonzó, a cselekvésre ösztönző agitáció és a hiteles, gyors tájékoztatás.

Egész társadalmunk demokratizálódását bizonyítja az is, hogy a felvetődő ideológiai kérdések tisztázása nagy társadalmi és szakmai nyilvánosság előtt zajlik. Részt vesznek benne a párt- és tömegszervezetek tagjai, a kutatóintézetek tudósai, az egyetemek és főiskolák oktatói, a folyóirat- és lapszerkesztőségek és más intézmények dolgozói. A véleménycserékben ezáltal különböző felkészültségű és érdeklődésű, a tudatosság különböző fokán álló emberek nyilvánítanak véleményt. Óhatatlan, hogy a többségében értékes észrevételek, javaslatok mellett zavaros, tisztázatlan elgondolások is nyilvánosságot kapjanak. A vitákban részt vevő kommunistáknak – maguk mellé állítva pártonkívüli eszmei szövetségeseiket is – a dolguk, kötelességük, hogy türelmesen, de következetes, egyértelmű elvi tisztasággal lépjenek fel a sokszor jól csengő, de lényegében kaotikus nézetek ellen. Nem a viták elfojtása a cél, hanem az, hogy valóságos, meggyőző érvekkel erősítsék a marxista–leninista eszmék pozícióit; hogy terjesszék a társadalmi folyamatok progresszív formálásának reális alapokon nyugvó szemléletét. Az illúziókkal szemben azonban – legyenek azok bármilyen jó szándékúak – a kommunistáknak fel kell lépniük. Ez nem csorbíthatja a demokráciát! A határozott marxista–leninista álláspont képviselete nem jelenti azt, hogy tagadjuk az eszmecsere, a politikai együttműködés fontosságát a szocialista elvekkel és célokkal egyébként egyetértő, de nem marxista álláspontok képviselőivel. Ma kiváltképp nagy szükség van az alkotó szellemű vitákra, céljainkhoz közelebb vivő párbeszédekre, a mozgalmi módszerekre, munkastílusra. Politikai mozgalom ma nem élhet meg mozgalmi módszerek tömeges alkalmazása nélkül. Egy-egy írás vagy tanács-

kozás nem vállalkozhat az elmaradások teljes körű pótlására. Arra azonban igen, hogy orientálja a kutatókat, melyek azok a fő problémakörök, kérdések, amelyekkel a párt fejlődése, megújulása szempontjából is elemzőbben kell foglalkozniuk.

Az 1985-ben lezajlott választások, ez a nagy politikai kampány sok mindenre figyelmeztet bennünket, bizonyította meggyőző munkánk erejét, de rámutatott fogyatékosságaira is. Az első időben agitációnkat, a mi meggyőző munkánkat erősen megbírálták. Úgy látszik, hogy miközben a gazdasági fejlődés, és ezen belül az életszínvonal növekedése terén a magyar történelem páratlan negyedszázadát tudhatjuk magunk mögött, ebben az időszakban sokat vesztettünk a kommunista mozgalomban nélkülözhetetlen mozgalmi módszerekből. Hiányzott a meggyőző érvelés, és bizony hetekbe telt, amíg össze tudtuk szedni magunkat és olyan érveket dolgoztunk ki, amivel végül is sikereket értünk el. Ez és más történelmi tények bizonyítják – elég, ha 1957. május 1-jére gondolunk –, hogy ez a párt tud érvelni, agitálni, mozgalmi módszereket alkalmazni, és milliókat tud emberi szóval megnyerni és maga mellé állítani. A formalizmus, az érzelemnélküliség távol tartja az embereket, csak a mozgalmi módszerek alkalmazása vihet bennünket előre.

Rendkívül lényeges, hogy a vizsgálódásokban, az eszmecserékben ne csak felvessük az új kérdéseket, az új követelményeket, ne csak töprengjünk az újszerű, a lehetséges megoldásokon, hanem törekedjünk elvi álláspont kialakítására.

A párt ideológiai tevékenységének egyik legfontosabb tennivalója az ifjúság világnézeti, politikai nevelése. Az ifjabb nemzedékhez tartozóknak más történelmi, társadalmi élményei, más politikai tapasztalatai vannak, mint az idősebb korosztályok tagjainak. Politizálási készségük, vitakészségük és vitakultúrájuk is más, mint az ötvenes–hatvanas években felnőtté vált nemzedéké. S még inkább eltér politikai ítélőképességük a negyvenes évek nyílt osztályharcában felnövekedett korosztályétól. A generációs különbségek nem feledtethetik, hogy a szocializmus ügyét a mai fiataloknak kell továbbvinniük, s az idősebbek felelőssége, hogy erre hogyan készítik fel őket.

A jövő szempontjából alapvető feladatunk a párt iránti bizalom erősítése a fiatal nemzedékek körében. Ehhez elsősorban szemléletesen kell bemutatnunk azt, amit eszméinkből a gyakorlatban napjainkig megvalósítottunk és létrehoztunk annak érdekében, hogy hazánk népe a haladó emberiség élvonalához tartozhasson. A fiatalok között végzett eszmei nevelő munka, a velük folytatott párbeszéd nagy türelmet, körültekintést és a másfajta gondolkodás iránti fokozott megértést követel. Bizonyítsuk napi tettekkel számukra a párt fogékonyságát az élet új jelenségei iránt, készséget az újonnan

keletkező és felszínre bukkanó társadalmi problémák alkotó megoldására. A történelem tanulságaival, saját maguk és családjuk példáján értessük meg fiataljainkkal: minden nemzedék számára a felelősség határozza meg a részvétel, a közügyekre gyakorolt befolyás lehetőségeit és korlátait.

Fel kell számolnunk – mert összeegyeztethetetlen pártunk politikájával, a pártdemokráciával – azt az időnként és különböző formában megjelenő káros szemléletet és gyakorlatot, amely visszatarthatja a párthoz közeledni szándékozó fiatalokat és más pártonkívülieket. Hányszor találkozhattunk olyan fiatalemberekkel, akik megpróbáltak pártunkhoz közeledni, s vagy azt a választ kapták, hogy előbb fizikai dolgozót kell felvenni, vagy pedig azt, hogy most végezték az egyetemet, még ne jöjjenek, mert karrieristának tűnnek.

Munkánk egészének, céljainknak, törekvéseinknek nagyobb nyilvánosságával is azt a célt kell szolgálnunk, hogy a jelenleginél jobban mozgósíthassuk a pártonkívüli tömegeket és az ifjúságot is fő társadalmi-gazdasági céljaink megvalósítására, s ehhez a munkához megfelelő hangulati-politikai feltételeket teremthessünk.

GÉCZI JÁNOS

A pártdemokrácia érvényesülése a testületi munkában

I

1957 óta valamennyi pártkongresszus hangsúlyozta a párton belüli demokratizmus fontos szerepét, s határozataival jelentősen elősegítette a társadalom demokratizálódási folyamatának kibontakozását, az ehhez szükséges politikai feltételek megteremtését.

A XIII. kongresszus is jelentőségének megfelelően foglalkozott a kérdéssel, s megállapította: „A beszámolási időszakban fejlődött a párton belüli demokrácia, növekedett a párttagság részvétele a politika formálásában. A kommunisták észrevételei, jelzései, javaslatai érezhetően befolyásolják a központi és más választott párttestületek döntéseit."* A kongresszus rámutatott, hogy a párton belüli demokratikus, nyílt közösségi viszonyok kihatnak a közéletre, a társadalmi fejlődés egészére.

A marxizmus klasszikusai a párt tevékenységében, működésében egyformán jelentősnek tartották a demokrácia közvetlen és közvetett formáit, amelyek egymással szoros kölcsönhatásban vannak, ösztönzik, gazdagítják egymást. Az alapszervezeti életben a taggyűléseken és más fórumokon a párttagság direkt módon gyakorolja a szervezeti szabályzatban rögzített jogait és kötelességeit, lehetősége van aktívan részt venni a politika alakításában, helyi megvalósításában, ellenőrzésében, saját tisztségviselőinek megválasztásában.

A társadalmi fejlődés során azonban erősödik a közvetett demokrácia jelentősége is, amely mindenekelőtt a választott testületek munkájában érvényesül. Ennek néhány tapasztalatáról adunk számot.

A testületek tartalmas, eredményes működésének lényegi feltételét tagjainak kiválasztása, összetétele képezi. Erre utal a XIII. kongresszus határozata is, amikor megállapítja: „A párt politikájának megvalósításában, a társadalom feladatainak megoldásában kiemelkedő szerepük van a választott testületek tagjainak..."** Történelmi tapasztalatok bizonyítják, hogy mindenkor a politika

* A Magyar Szocialista Munkáspárt XIII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1985. 125. old.

** Uo. 207. old.

függvényében, szolgálatában alakultak a testületi munka szubjektív feltételei.

A XIII. kongresszusra való felkészülés során a megyei párttestületekbe zömében olyanok kerültek ismét megválasztásra, akik gazdag politikai tapasztalatokkal, a testületi munkában jártassággal rendelkeznek, és politikai elkötelezettségükkel, kiállásukkal, példás életvitelükkel kivívták környezetük bizalmát, nagyfokú felelősségtudattal rendelkeznek. A cserélődés – amelynek mértéke 30%-os volt – azonban lehetővé tette, hogy tehetséges, az új követelmények iránt érzékeny, vállalkozó szellemű, véleményalkotásra kész fiatal erőket is bevonjunk a pártbizottság munkájába, biztosítsuk egy lendületesebb, dinamikusabb működés személyi feltételeit. Az alkalmasság követelményének érvényesítése mellett a testületek összetétele tükrözi a megye párttagságának szociális rétegződését, arányos képviseletet kapnak a különböző generációk, közigazgatási területek, a kiemelt gazdasági egységek, a főbb foglalkozási csoportok. Megfelelő arányban vannak képviselve a munkások, a fiatalok, a nők.

A megelőző évek, valamint a megyei pártértekezlet óta eltelt időszak tapasztalatai azt igazolják, hogy a testületek tagjai képesek megfelelni a bizalomnak, tudnak élni jogaikkal és kötelezettségeikkel. Elsősorban munkahelyükön állnak helyt, kezdeményezőnek bizonyulnak a társadalmi fejlődés követelményeinek érvényesítésében. A testületi munkában növekvő felelősséggel képviselik munkahelyi kollektívájuk, szakterületük, korosztályuk, nemük érdekeit. Egyre igényesebben vesznek részt a döntések előkészítésében, meghozatalában, végrehajtásában és ellenőrzésében. Saját alapszervezeteikben segítik a határozatok egységes értelmezését, a helyi viszonyokra való alkalmazását.

Azt is érzékeljük, hogy a testületi munka növekvő követelményeinek nem minden testületi tag tud eleget tenni. Ennek nem elsősorban a felelősség hiánya az oka; ez gyakran más tényezőkre vezethető vissza. Nem mindig teremtjük meg a feltételeket alkotó szellemű politikai tevékenységükhöz. Nem ösztönözzük eléggé az önálló gondolkodást, az aktívabb politizálást, nem adunk elég segítséget munkájukhoz. A testületi tagok egy részének – főleg az újonnan megválasztottaknak – kevés a politikai tapasztalata, hiányos az elméleti felkészültsége, nyelvi kultúrája, vitakészsége. Előfordul, hogy a formai egyetértés ellenére a testületi tag nem tud kellően azonosulni a döntéssel, belső meggyőződés nélkül pedig nehéz azt képviselni s végrehajtani. Különösen így van ez a népszerűtlen, az adott kollektíva és az egyén érdekei ellen ható állásfoglalások esetében. Az alsóbb szintű pártszervek, alapszervezetek sem használják ki teljeskörűen a testületi tag gazdagabb információit, nem mi-

nősítik, nem ellenőrzik munkáját. Kevéssé érvényesül Lenin gondolata, mely szerint „gyakorlattá kell tenni, hogy a pártszervek kötelezően beszámoljanak az őket megválasztó kollektívák és a párt nagy tömegei előtt".

A testületi demokrácia hatékonyabb működése megköveteli, hogy – az eddigi gyakorlatot továbbfejlesztve – még nagyobb figyelmet fordítsunk a választott szervek tagjainak orientálására, felkészítésére, pártiskolai jellegű képzésére és továbbképzésére, szóbeli és írásos tájékoztatására. Lehetővé kell tenni, hogy folyamatosan megismerjék a legfontosabb dokumentumokat – alaphatározatokat, statisztikai adatokat –, háttér-információkat, ösztönözni kell őket a politikai irodalom rendszeres tanulmányozására. Mindez azonban nem helyettesítheti a belső igényből fakadó önképzést, a széles körű egyéni tájékozódást. Különösen nagy türelem, figyelmesség, jóindulat és segítőkészség kell az új, fiatal tisztségviselők felkészítéséhez, aktivitásuk kibontakoztatásához. Nagyon fontos, hogy észrevételeikre, javaslataikra gyors, érdemi reagálást tapasztaljanak.

Az elmúlt években a decentralizációs folyamatok révén megnövekedett a területi pártszervek önállósága, ami nagyobb felelősséget és kezdeményezőkészséget igényel. Ennek kibontakoztatásához sokoldalú ösztönzést adtak a párt központi szervei. Különösen a munkastílus, munkarend, munkamódszer korszerűsítésére vonatkozó határozat, valamint a pártellenőrzés témakörében történt beszámoltatásuk gyakorolt nagy hatást munkánkra.

Pártunk szervezeti szabályzata értelmében a megyei pártbizottság – mint testület – a működési terület önálló politikai irányítójaként vesz részt a politika alakításában, gyakorlati végrehajtásában. „Fő feladata a politika képviselete és a helyi viszonyokra való alkalmazása, a hatáskörébe tartozó pártszervezetek irányítása, káderkérdésekben jogkörének gyakorlása, az építőmunka politikai szervezése és ellenőrzése."* A munkája során szerzett tapasztalatok elemzésével, összegzésével, továbbításával járul hozzá újabb döntések kialakításához.

A kongresszus és a Központi Bizottság határozatainak megvalósításában a területi pártszervek testületeinek szerepe jelentősen megnőtt. A politikai alapelvek, a határozatok általános érvényessége mellett a társadalmi, gazdasági, kulturális célok területi, helyi feladatainak kialakításához, végrehajtásához nincsenek mindenütt egyformán érvényesítendő direktívák, módszerek. Mindez megsokszorozza felelősségünket a központi döntések helyes, egységes értelmezésében és a sajátos körülményekre való alkalmazásban, a helyi

* Uo. 219. old.

szükségletek, érdekek, a politikai állásfoglalást igénylő kérdések felismerésében és napirendre tűzésében, a feladatok rangsorolásában, a folyamatok tudatos befolyásolásában. Önmagunknak kell megválasztanunk a tartalmi munkát leghatékonyabban szolgáló módszereket, eszközöket, és legszigorúbb kritikusai is mi kell hogy legyünk saját tevékenységünknek. Ebből az következik, hogy tudatosan, rendszeresen igényeljük és hasznosítjuk párttagságunk, lakosságunk észrevételeit, javaslatait, alkotó erejét, szellemi kapacitását, kezdeményezőkészségét.

A testületi demokrácia érvényesülésének kiemelt színterei *a pártbizottság, a végrehajtó bizottság, valamint a munkabizottságok.*

A legutóbbi megyei pártértekezlet úgy értékelte, hogy pártbizottságunk a szervezeti szabályzatnak megfelelően működik. Az elmúlt években tudatosabbá, tervszerűbbé vált munkája. Tevékenységét növekvő színvonalon, jogosítványának megfelelően végzi. Eredményesen ellátja a terület politikai irányítását. A kongresszus és a pártértekezlet határozatai alapján, a Központi Bizottság ötéves programja figyelembevételével készül középtávú politikai terve és éves munkaprogramja. Munkájában erősödött a politikai jelleg, a társadalmi kérdéseket összefüggéseiben értelmező komplex szemlélet. Biztosítjuk, hogy meghatározó módon érvényesüljön a megyei pártbizottság politikai irányító szerepe, s az adott időszak legfontosabb kérdései kerüljenek fórumára.

A végrehajtó bizottság eredményesen szervezi, ellenőrzi a pártbizottság által megszabott feladatokat, saját döntéseit. Munkájára az elviség és operativitás egysége, a nagyfokú aktivitás jellemző. Megfelelő alapossággal, nagy felelősséggel készíti elő a pártbizottsági ülésekre az elemzéseket, határozati javaslatokat.

A döntések megalapozásához, a végrehajtás megszervezéséhez és ellenőrzéséhez nélkülözhetetlen segítséget nyújtanak a munkabizottságok. Főként szakszerű elemzésekkel járulnak hozzá a reálisabb helyzetértékeléshez, a differenciált érdekek feltárásához, a lehetséges cselekvési irányok, módok kialakításához.

Érzékeljük azonban a testületek működésének fogyatékosságait is. Szándékaink ellenére előfordul, hogy a hatáskör a gyakorlatban nem az elvek szerint érvényesül. A pártbizottság csak az úgynevezett „félidős" értékeléskor, illetve a kongresszusokra való felkészülés időszakában minősíti a végrehajtó bizottság munkáját. Nem elég elemző, problémafeltáró a tájékoztatásunk a felsőbb pártszervek döntéseiről, a végrehajtó bizottság tevékenységéről. Csak ritkán fordul elő, hogy a pártbizottság ülésére közvetlenül a munkabizottságok terjesztenek elő napirendeket. A beidegződés, a megszokott munkamódszerekhez való indokolatlan ragaszkodás nehezíti útkereső törekvéseinket, megújulásunkat.

A következőkben azt vizsgáljuk, hogy *testületeink működése* hogyan szolgálja a politika helyi megvalósítását, milyen mértékben járul hozzá a demokrácia fejlesztéséhez, s milyen feszültségekkel, kedvezőtlen jelenségekkel találkozunk.

Jelentősen változott politikai *tervezőmunkánk gyakorlata*, erősödött kollektív jellege. A munkatervek kiindulópontját értelemszerűen a kongresszus, a pártértekezlet, a párt központi szerveinek határozataiból adódó időszerű feladatok képezik. Jól segíti munkánkat, hogy rendszeresen – időben – megkapjuk a Központi Bizottság és osztályainak munkaterveit. Bevált gyakorlatunk, hogy a testületek tagjai, a városi és a városi jogú pártszervek, a megyei tanács, valamint a tömegszervezetek és -mozgalmak vezető tisztségviselői – környezetük kommunistáinak, a pártonkívülieknek a véleményét is kikérve – részt vesznek a rövid és középtávú munkatervek kialakításában. Hozzájárulnak, hogy valóban a legfontosabb politikai döntést igénylő kérdések kerüljenek napirendre. A javaslatokat megvizsgáljuk, és indokoljuk, hogy végül is melyik miért kerül az adott időszakban napirendre. Mindez azt eredményezte, hogy a programok tartalmasabbak, megalapozottabbak, életszerűbbek lettek, átfogják a társadalmi élet valamennyi fő területét, jobban igazodnak a megváltozott feltételekhez, a növekvő körülményekhez. Csökkent a formális, a rutinjellegű napirendek száma.

Már a tervezés időszakában törekszünk érvényesíteni, hogy az önállóság figyelembevételével javítsuk a párt-, az állami szervek, tömegszervezetek és -mozgalmak közötti feladatelhatárolást, munkamegosztást. Esetenként ez kiegészül közös tennivalók összekapcsolásával is. Az elmúlt években több alkalommal tartottak együttes ülést a párt- és a tanácsi testületek, illetve a párt és a KISZ választott szervei; például a területfejlesztési koncepció kialakításában, az ifjúságpolitikai feladatok meghatározásában.

Mindezek ellenére nem problémamentes tervezőmunkánk sem. A testületi tagok egy része egyáltalán nem tesz javaslatot, más részük nem politikai jellegű témát ajánl. Esetenként a testületi tagokat nem tájékoztatjuk javaslataik sorsáról, az alsóbb szintű pártszervek, állami és tömegszervezetek munkájában való hasznosításáról. Nem vagyunk elég rugalmasak abban, hogy az év közben felmerülő aktuális kérdéseket napirendre tűzzünk, időközben megoldott problémákat elhagyjunk. Bizonytalanság tapasztalható abban is, hogy a kérdések milyen szintű pártszervhez kerüljenek. Még mindig előfordul párhuzamosság a pártszervek és egyéb testületek között. Időnként mi is hajlamosak vagyunk arra, hogy átvállaljuk más szervektől a feladatokat.

Úgy látjuk, hogy fejlődött a *döntés-előkészítés demokratizmusa és mechanizmusa.* A demokratikus döntés-előkészítés egyik legfőbb feladatának tartjuk, hogy a társadalmi érdekviszonyokat, az egymásnak ellentmondó érdekeket pontosabban, valósághűbben feltárjuk. Az érdekek egyeztetése, rangsorolása, a feszültségek megoldása a politikai döntések fontos feladata. Úgy tapasztaljuk, hogy ebben a munkában a testületi tagok egyre aktívabban, tartalmasabban, felelősebben vesznek részt. A pontosabb helyzet- és tényismeret, a megalapozottabb döntések érdekében, az azonosulás céljából szervezzük a testületek és munkabizottságok tagjainak helyszíni látogatásait. Ezeket az eleven, személyes benyomások alapján szerzett ismereteket semmi sem pótolhatja.

A párttagokkal való elbeszélgetés főként az éves beszámoló taggyűlések, a „félidős" értékelés és a kongresszusi felkészülés során nagyon hasznos. Gyakorlatunk részévé vált, hogy fontosabb döntéseink előkészítésébe bevonjuk az alsóbb szintű pártszerveket, alapszervezeteket, párttagokat: véleményt, javaslatot kérünk tőlük. A párttagság aktivitása, feladatvállalása című megyei pártbizottsági napirend előkészítése során mintegy 1500 párttag véleményét hasznosítottuk. Számos üzemi dolgozóval, szocialistabrigád-vezetővel beszélgettünk el a megye munkásságának helyzetét vizsgáló jelentés előkészítése kapcsán.

A szakemberekből alkalmanként létrehozott témabizottságok jól segítik a testületek munkáját, az egyes tudományágak korszerű eredményeinek felhasználását, az ágazatok problémáinak felszínre hozását. Rendszeresen konzultálunk – elsősorban az őket közvetlenül érintő témákban – az állami, társadalmi és tömegszervezetekkel, az értelmiségiek különböző rétegeivel, a helyi tudományos egyesületek, országos intézmények szakembereivel. Igyekszünk azonban a szakmai igényeket is politikai aspektusban megjeleníteni, a politikai döntések megalapozásának szolgálatába állítani.

A testületi demokratizmus szélesítése, a döntések megalapozása, az eredményes végrehajtás érdekében az eddiginél még több lehetőséget kell teremteni, hogy a testületi tagok, a párttagok folyamatosan – különösen a nagyobb horderejű kérdések eldöntése előtt – a párt fórumain véleményt nyilvánítsanak, jobban részt vehessenek a döntések előkészítésében. Elő kell segíteni, hogy kritikusan mondjanak véleményt, jelezzék a feszültségeket, javaslatokat tegyenek megoldásukra.

Úgy értékeljük, hogy a testületek számára készült előterjesztések többsége konkrét, javuló színvonalú. A helyzetelemzés bemutatja az eredményeket, a problémákat, utal azok okaira, kiemelve a pártmunka fogyatékosságait. A határozati javaslatok, irányelvek, állásfoglalás-tervezetek általában reális célokat fogalmaznak meg. Épí-

tenek az alsóbb szintű pártszervek, az állami, társadalmi és tömegszervezetek önállóságára, kezdeményezőkészségére, sajátosságaira.

Ugyanakkor még gyakran előfordul, hogy túl általánosak, nehezen ellenőrizhetőek a feladatok, nem veszik eléggé figyelembe a pártszervek, -szervezetek eltérő helyzetét, a végrehajtás politikai, szervezeti feltételeit, a párttagság tudati állapotát. Nem elég differenciált az eszközök, módszerek megfogalmazása. Ritkán fordul elő, hogy adott témában több, egymással egyenrangú, lehetséges megközelítés, alternatíva kerülne párttestületi ülésre.

A *döntéshozatal* központi eleme a testületi munkának. A megalapozott, felelős döntésekben nagy jelentősége van az alkotó jellegű, őszinte, nyílt eszmecseréknek. Az érdemi vita mindenkor elsődlegesen nézetek ütköztetése; a testületek működésének alapkövetelménye, természetes velejárója. A kulturált, konstruktív vita egyúttal a tudás gyarapításának, a nevelés és a demokratikus magatartás formálásának is gyakorló terepe. E kérdésben is útmutatásnak tekintjük Kádár elvtárs kongresszusi összefoglalójának gondolatát, mely szerint „... a döntéshozatal folyamatában mindenki fenntartás nélkül, szabadon fejthesse ki nézeteit, és annak semmiféle hátrányos következménye az illető számára nem lehet. Nagyon fontos, hogy minden kérdést a leggondosabban, a legsokoldalúbban mérlegelhessenek, és így megfelelő döntést hozhassanak."*

A napirendek iránt növekvő érdeklődés tapasztalható. Átlagosan 6–15 hozzászóló mondja el véleményét. Kedvezőnek értékeljük, hogy egyre kevésbé kell direkt módon részt venni a vita előkészítésében. A korábbi gyakorlat következményeként azonban előfordul, hogy némelyek várják a felkérést, nem belső igényük a véleménynyilvánítás.

A viták kiegyensúlyozottak, reális szemléletet, felelős hozzáállást tükröznek. Bátrabb az érvek, tények és vélemények ütköztetése a végrehajtó bizottsági üléseken, munkabizottságokban. Kritikusabb a megítélés, több a módosítási javaslat, az is előfordul, hogy nem fogadják el az előterjesztést, módosítják az előzetes koncepciót.

A pártbizottsági ülésen a testületi tagok elsősorban a működési területükön szerzett tapasztalatokról adnak számot, gyakori az egyetértő, az előterjesztés pozitívumait kiemelő és igazoló megnyilvánulás. Elsősorban a helyzetelemzés kiegészítésére, esetenként részkérdések további vizsgálatára tesznek javaslatot, s kevésbé segítik a feladatok kialakítását. Sok évre visszatekintve sem emlékszünk arra, hogy a pártbizottsági ülés ne fogadta volna el az előterjesztést, illetve a javaslattól alapvetően eltérő más döntést hozott volna az adott témában. Kevesen vállalják a tévedés kockázatát.

* Uo. 175. old.

Az érdemi vita kibontakozását segítené elő, ha a szóbeli előterjesztők az eddiginél még kevésbé ismételnék meg az írásos előterjesztést, inkább annak lényeges elemeit emelnék ki, összefüggéseket tárnának fel, a napirend szükségességét indokolnák meg. Nem vagyunk elég következetesek abban sem, hogy az előkészítés során felvetődött összes javaslatot, minden ismert véleményt feltüntetve és minősítve terjesszék az apparátusok, illetve a munkabizottságok, a titkárok a testületek elé. Kerülni kell még a látszatát is annak, hogy a tisztségviselők „kioktatják" az eltérő véleményt megfogalmazókat.

Meg kell teremteni a néhány mondatos érdemi észrevételek, hozzászólások rangját, becsületét is. Úgy kell a munkát szervezni, hogy a testületekre ne a javaslatok megerősítésének szerepe várjon, hanem a politikai elemzés, a politikai döntés joga és kötelessége, belső igényéből fakadó felelőssége. Ezt szolgálja az a törekvésünk is, hogy – néhány kivételtől eltekintve – csökkentjük a meghívottak körét a testületi ülésekre. Bővítjük viszont a határozat végrehajtását elősegítő aktívák, differenciált rétegtanácskozások számát.

A döntéshozatali munkában is érzékelhető azonban pártéletünk több bizonytalansága, fogyatékossága. Vannak, amikor a részkérdések, a konkrétumok, a szakmai megfontolások elfedik a lényegi, politikai mondanivalót, de az még gyakrabban előfordul, hogy túl általános – tértől és időtől független – feladatokat határozunk meg. Nem teszünk egyértelmű különbséget, hogy mikor szükséges határozatot hozni, s mikor elégséges az irányelv, az orientáló ajánlás. Nem fordítunk elég figyelmet arra, hogy már a döntésekben megfogalmazódjanak a végrehajtáshoz nélkülözhetetlen politikai, tudati feltételek megteremtésének differenciált szükségletei, a végrehajtás jó módszerei. Nem eléggé gondoljuk végig döntéseinket az aktív politizálás, a párttagok meggyőzésének, megnyerésének szándéka oldaláról. Pedig ezek a követelmények különböztetik meg a párttestületek döntéseit a szükségszerűen operatívabb, szervezeti jellegű állami határozatoktól.

A demokratizmust nemcsak a határozatok előkészítése és meghozatala folyamatában tartjuk fontosnak, következetesen kell érvényesíteni azt a *határozatok képviseletében, végrehajtásában és ellenőrzésében* is. A lenini alapelv konkrétan szabályozza a hozott döntésekhez való viszonyt. Senki számára nem ad felmentést, ha korábban, az előzetes vita során nem értett egyet a javaslattal. A végrehajtás kötelezettségének elve biztosítja a pártszervek cselekvőképességét, a párt politikájának, határozatainak megvalósítását. Erre vonatkozóan hangsúlyozta Kádár elvtárs a párt XIII. kongresszusán, hogy „... amikor a döntéshozatalra jogosult testület határo-

zott, akkor az a testület minden tagjára ... egyformán kötelező, s kifelé csak a többségi döntést képviselheti"*.

Párttestületeink az elmúlt években több figyelmet fordítottak a végrehajtást szervező és ellenőrző tevékenységük javítására. Helyesen ismerték fel, hogy a határozathozatal, a döntések értelmezése, elfogadtatása, a végrehajtási és ellenőrzési tevékenység között összhangnak és helyes aránynak kell lennie.

Alapvető, egész munkánkat meghatározó kérdésekben természetes annak előírása, hogy az alsóbb pártszervek saját testületi ülésükön is tűzzék napirendre a végrehajtás helyi tennivalóinak kialakítását – esetleg egészen az alapszervezeti taggyűlésekig. Más alkalmakkor aktívaülések, rétegtanácskozások, a tömegszervezetekkel és más szervekkel folytatott konzultációk látszanak legalkalmasabbnak a politikai egység megteremtésére, a végrehajtás biztosítására. Minden esetben széleskörűen alkalmazzuk a tömegtájékoztatás, az agitáció és a propaganda változatos módozatait. A központi és a megyei határozatokról elég gyors a tájékoztatásunk, de esetenként a párttagság, a lakosság rétegek szerinti, vagy az alapszervezetek eltérő jellegéből adódó differenciáltsága, máskor konkrétsága, meggyőző ereje elmarad a kívánalmaktól.

A kollektív döntések képviseletének, az egyszemélyi politikai felelősség fokozásának nélkülözhetetlen eszköze, hogy a testületi tagok is konkrét feladatot kapjanak a döntés értelmezésében, elfogadtatásában, megvalósításában, s az élet minden területén – munkahelyen, közéleti fórumon, környezetükben – álljanak ki mellette. Mint a Központi Bizottság kongresszusi beszámolójában olvasható: „Nem elég az elvekkel általában egyetérteni, a valódi egység próbája a tett, a kommunisták kiállása a politika képviseletében s aktív részvételük a végrehajtásban."**

A döntések megvalósításának megszervezése azonban sajnos egyik leggyengébb területe a testületi munkának. Sem elég energiát, sem elég időt nem fordítunk határozataink – főleg az alsóbb pártszervekre vonatkozó döntések – következetes megvalósításának ösztönzésére, segítésére. Nem érvényesül eléggé – a határozatok végrehajtásához is nélkülözhetetlen – kezdeményezőkészség, felelősség, alkotó jelleg.

Jelentős szemléletbeli változásnak tartjuk, hogy a pártellenőrzést nem a hibák mindenáron való keresése jellemzi. Középpontjában a jó tapasztalatok feltárása, a munka segítése áll.

Az ellenőrzés legkövetkezetesebb, bevált formája az évenkénti beszámoló taggyűlések, a „félidős" értékelések és a kongresszusi előkészületek gyakorlata, amely átfogó elemzésre ad alkalmat.

* Uo. 175. old.

** Uo. 124–125. old.

A legutóbbi tervciklusban kiemelten kezeltük a pártszervek gazdaságszervező tevékenységéről, a jelentősebb termelőegységek munkájáról való beszámoltatást. Ennek során elsősorban a hatékonyság, a minőség követelményeinek érvényesülését vizsgáltuk, és nagy figyelmet fordítottunk a politikai, társadalmi kérdésekkel való összefüggésekre, a továbblépés szubjektív tényezőire, ideológiai, tudati feltételeire.

Nem használjuk azonban ki eléggé az ellenőrzés kötetlenebb formáit, a párt különböző munkabizottságainak szerepét, az állami és társadalmi szervek politikai koordinációjából adódó lehetőségeket. Nálunk sem vált még általános gyakorlattá, hogy a pártmegbízatások végrehajtásának elmulasztóit fegyelmileg felelősségre vonják.

A határozatok végrehajtása során szerzett tapasztalatainkat, a meglevő feszültségeket jelezzük a párt központi szerveinek, kezdeményezzük a megoldásukat elősegítő intézkedéseket, az ismereteket hasznosítjuk újabb döntéseink, állásfoglalásaink kialakításában, az alapszervezeti munkában. Ritkán fordul elő azonban, hogy a végrehajtás folyamatát akadályozó tényezők között azt vizsgálnánk, hogy a döntés mely részkérdései nem állták ki a gyakorlat próbáját, ezért azokat módosítani szükséges. Esetenként a végrehajtásban tapasztalt problémák okait keresve a felelősségre vonást nem érvényesítjük következetesen.

III

A testületi munka demokratizmusában, színvonalának alakításában fontos szerepet töltenek be a testületek *tisztségviselői, vezetői.* Úgy ítéljük meg, hogy a politikai munka minden területén napjainkban különösen előtérbe került a személyes példamutatás, és különösen a vezetők magatartásának jelentősége. A tisztségviselők önmaguk, a testületek és az apparátus felé támasztott igényessége, folyamatos kapcsolata nagymértékben befolyásolja a pártszerű, nyílt légkör kialakítását. Hozzájárulásuk nélkülözhetetlen olyan alkotó közösségek létrehozásához, amelyben minden testületi tag egyenjogú, amelyben a vita nem feltétlenül jelent szembenállást, ellentmondást, hanem a különböző vélemények, sokszínű gyakorlati tapasztalatok, egyéni következtetések kifejeződését jelenti, s a testületi tagok érzékelik, hogy komolyan veszik észrevételeiket.

A helyes gyakorlatot nem gátolhatja, hogy egyes testületi tagok – mint mindenütt, így nálunk is – munkakörükből, beosztásukból, funkciójukból eredően bizonyos kérdésekben alaposabb politikai, szakmai felkészültséggel, bővebb információkkal rendelkeznek. Mint ahogy az is követelmény, hogy a tisztségviselők az általuk fel-

ügyelt területeken túl is kezdeményezőbben, igényesebben nyilvánítsanak véleményt.

A politikai irányítást, ellenőrzést a testületek végzik. Eredményes munkájukhoz nélkülözhetetlenek az *apparátusok*. Fontos szerepet töltenek be a választott szervek munkafeltételeinek biztosításában, a döntések végrehajtásában.

Az apparátus élvezi a testületek bizalmát, igényesen, politikailag, elméletileg jól felkészülten, elkötelezetten, lelkiismeretesen dolgozik. Kezdeményezője a témák napirendre tűzésének, a teendők kialakításának, javuló színvonalú előterjesztésekkel járul hozzá a döntésekhez, és aktívan vesz részt azok megvalósításában. Előre tervezett, tematikus helyszíni látogatásai jól biztosítják a pártmunkában szerzett tapasztalatok gyarapítását, hasznosítását a testületi munkában.

Fontosnak tartjuk, hogy a szakszerűség, tudományos igényesség érvényesülésére irányuló törekvés ne szoríthassa háttérbe sem az általánosabb politikai szempontokat, sem a választott testület érdemi tevékenységét. Úgy látjuk, hogy tovább kell fokozni az apparátus politikai érzékenységét a napi feladatok végzésében, a döntések végrehajtásának megszervezésében. Ehhez viszont erősíteni kell közvetlen kapcsolatát a testületi tagokkal, az alsóbb pártszervekkel, a kommunista közösségekkel. Jó gyakorlatnak tartjuk, ha az apparátus részt vesz a testületi tagok – főleg a fiatalok – felkészítésében, s a jelentősebb rendezvényekre – apparátusi értekezlet, osztályértekezlet, elméleti konferencia – meghívja a testületi tagok egy részét, és biztosítja, hogy érdeklődési körüknek, szakterületüknek megfelelően jobban bekapcsolódjanak az osztályok tevékenységébe.

A megyei párttestületek – saját feladataikon túl – elsősorban az alsóbb szintű pártszervek számára írnak elő feladatokat. Törekednek azonban tiszteletben tartani hatáskörüket, s elsősorban olyan jellegű döntéseket hoznak, amelyek továbbgondolásra, a helyi feladatok konkrét kialakítására ösztönöznek. Az utóbbi időben erősödik az a gyakorlat, hogy az állami, társadalmi és tömegszervezetek, -mozgalmak, érdekképviseleti szervek részére a pártbizottság elvi, politikai jellegű határozatot hoz – s szervezeti önállóságuk figyelembevételével –, döntésükre bízza a téma napirendre tűzését, sajátos feladataik kidolgozását. Ezzel fokozza kezdeményezőkészségüket, növeli felelősségüket; alkotó együttműködésre, közös gondolkodásra mozgósít. A megyei pártbizottság igyekszik felhasználni az alsóbb szintű pártszervek tapasztalatait. Különösen nagy figyelmet fordítunk a közigazgatás átszervezéséből adódó új irányítási formákra, a városok, nagyközségek és vonzáskörük kapcsolatára, a te-

rületi, nagyüzemi pártszerveknél folyó kísérletekre. Ezek tanulságait hasznosítani kívánjuk irányító munkánkban.

A párttestületek demokratikus gyakorlata kedvezően hat az állami szervek, a tömegszervezetek és -mozgalmak területeire is. Ugyanakkor kötelességünk tanulmányozni munkájukat, hasznosítani értékeiket.

Összegzésként elmondható, hogy tartalmilag javult, szervezetileg korszerűsödött, demokratikusabb lett a választott pártszervek működése. A testületi tagok nagyobb arányú bevonása a napirendek előkészítésébe, az előterjesztések javuló színvonala, az ülések alkotóbb, nyíltabb, kötetlenebb, kritikusabb légköre jobb lehetőséget teremt a tartalmasabb munkához, a megalapozottabb döntésekhez.

Ugyanakkor érzékeljük a testületi tevékenység formális elemeit is: az önállóságot és a felelősséget háttérbe szorító bürokratikus szabályozás gondjait, a még helyenként fellelhető, a direkt pártirányításból fakadó problémákat. Nem elég hatékony az alapszervezeteket orientáló tevékenységünk.

A testületi munka gyakorlatából levonhatjuk azt a következtetést, hogy a bevált elemek fokozatos továbbfejlesztése mellett kezdeményezőbbnek kell lennünk a pártdemokrácia hatékonyságának, a testületi munka tartalmi elemeinek javításában, az alsóbb szintű pártszerveket, alapszervezeteket közvetlenebbül segítő új formák, eszközök kialakításában, alkalmazásában. Bátrabban kell szakítani a megszokott, rutinszerű elemekkel, fokozottabban kell figyelembe venni a társadalmi élet minden területén felhalmozódó jó tapasztalatokat, tanulnunk kell a demokrácia gyakorlatát egymástól és másoktól.

Kötetünk szerzői

Andics Jenő,	az MSZMP Politikai Főiskolájának tanszékvezetője
Bíró József,	az MSZMP KB Párt- és Tömegszervezetek Osztályának alosztályvezetője
Boros Sándor,	az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője
Domonkos László,	az MSZMP KB Párt- és Tömegszervezetek Osztályának helyettes vezetője
Géczi János,	az MSZMP Nógrád Megyei Bizottságának első titkára
Halay Tibor,	az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének igazgatóhelyettese
Harsányi Iván,	az MSZMP Politikai Főiskolájának tanszékvezetője
Huszár Tibor,	az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanszékvezetője
Katona István,	az MSZMP KB nyugalmazott osztályvezetője
Kiss Artúr,	a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem tanszékvezetője
Kovács Jenő,	az MSZMP KB Párt- és Tömegszervezetek Osztályának helyettes vezetője
Lakatos Ernő,	az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának vezetője
Látos István,	az MSZMP KB Párt- és Tömegszervezetek Osztályának helyettes vezetője
Lipkovics Károly,	az MSZMP Politikai Főiskolájának rektorhelyettese
Markó István,	az MSZMP KB Gazdaságpolitikai Osztályának helyettes vezetője
Molnár János,	az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének igazgatóhelyettese
Paragi János,	az MSZMP Zala Megyei Bizottsága Oktatási Igazgatóságának tanszékvezetője

Samu Mihály,	az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanszékvezetője
Schmidt Péter,	az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanszékvezetője
Takács Györgyné,	az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottságának osztályvezető-helyettese
Takács István,	az MSZMP Politikai Főiskolájának nyugalmazott tanszékvezetője

Tartalom

Előszó 5

A PÁRTDEMOKRÁCIA FEJLŐDÉSÉNEK TÖRTÉNELMI TANULSÁGAI

Kiss Artúr:
Lenin a párton belüli demokráciáról 9

Molnár János:
A Magyar Kommunista Párt és a helyi hatalmi szervek a felszabadulást követő években 34

Katona István:
Az MSZMP harmincéves történelmi útjának néhány tanulsága a lenini elvek következetes megvalósításában 42

Harsányi Iván:
A demokratikus centralizmus és a pártélet demokratizmusa a nemzetközi kommunista mozgalomban 47

Lipkovics Károly:
A pártdemokrácia fejlesztésének néhány kérdése a kommunista mozgalomban 56

PÁRTDEMOKRÁCIA ÉS SZOCIALISTA DEMOKRÁCIA

Samu Mihály:
Politikai intézményrendszerünk fejlesztése és a pártdemokrácia 67

Halay Tibor:
Társadalmi struktúránk változásainak politikai hatásai 78

Schmidt Péter:
A párt vezető szerepe és az államélet demokratizmusa 92

Boros Sándor:
A párt tömegkapcsolatai és az ideológiai munka 97

Markó István:
A párt munkája a gazdaságban, a munkahelyi demokrácia 106

Kovács Jenő:
A tömegszervezetek demokratizmusa és a párt 120

Huszár Tibor:
Vitakultúra és pártdemokrácia 125

A PÁRT MŰKÖDÉSE, A PÁRTDEMOKRÁCIA ÉRVÉNYESÜLÉSE

Andics Jenő:
A párt és a közvélemény 131

Látos István:
A demokratikus centralizmus érvényesülése a párt irányító és ellenőrző munkájában 141

Takács István:
A pártegység, a vita és a vitakultúra a pártéletben 148

Takács Györgyné:
A pártdemokrácia és a pártfegyelem 155

Paragi János:
A pártalapszervezetek szerepe a párt politikájának formálásában 167

Domonkos László:
A kádermunka demokratizmusa 182

Bíró József:
A párttaggá nevelésről 187

Lakatos Ernő:
A párt munkamódszerének megújulása 194

Géczi János:
A pártdemokrácia érvényesülése a testületi munkában 206

Kötetünk szerzői 219

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
86–4028 Szikra Lapnyomda, Budapest
Felelős vezető Csöndes Zoltán vezérigazgató
A kötetet Dús Ágnes szerkesztette
A borító Székffy Gyula munkája
Műszaki vezető Bereczki Gábor
Műszaki szerkesztő Pányi Béla
Terjedelme 15,1 (A/5) ív

50,– Ft